

Mag. Dušan Ščap

APAŠKO POLJE

PO POTI STRPNOSTI SKOZI ZGODOVINO

OBČINA APAČE

Apaško polje - po poti strpnosti skozi zgodovino

Naslovnica (prva stran):

APAČE (ABSTAL) PRED LETOM 1910,
SPREDAJ LEVO USNJARSKI OBRTNIK, V OZADJU CERKEV, DESNO DVOREC V ČRNCIH
Vir: Zlatko Šajhar

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)Apaško polje)

ŠČAP, Dušan
Apaško polje po poti strpnosti skozi zgodovino / Dušan Ščap ;
[spremna beseda Helena Kraupner]. - 1. izd. - Apače : Občina, 2018

ISBN 978-961-288-625-7

295979264

REPUBLIKA SLOVENIJA
SLUŽBA VLADE REPUBLIKE SLOVENIJE ZA RAZVOJ
IN EVROPSKO KOHEZIJSKO POLITIKO

Projekt je podprt s strani Evropske unije in sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR) v okviru programa sodelovanja Interreg V-A Slovenija – Madžarska za obdobje 2014–2020.

© Brez pisnega dovoljenja avtorja je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, vključno s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki. Tako ravnanje je, razen v primerih iz 46. do 57. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah, kršitev avtorske pravice.

PROJEKT »ESCAPE«–POBEG IZ ZGODOVINE V PRIHODNOST–PO POTI STRPNOSTI

KNJIGI NA POT...

Dogodki iz preteklosti, ki vplivajo na življenje ljudi v neki sredini in spremenijo njihov tok življenja, burijo duhove še daleč v prihodnosti. Tudi Apače so del svetovne zgodovine. Skozi stoletja so se tu dogajale spremembe, ki imajo odraz na življenje ljudi v kraju še danes. S projektom »Escape«–Pobeg iz zgodovine v prihodnost–Po poti strpnosti, ki je podprt s strani Evropske unije in sofinanciran iz Evropskega sklada za regionalni razvoj (ESRR) v okviru mednarodnega sodelovanja Interreg V-A Slovenija – Madžarska 2014–2020 smo načrtali rdečo nit vseh projektnih partnerjev – strpnost, sodelovanje, razumevanje, varovanje in ohranjanje kulturnih in naravnih vrednot ter pogled v lepšo prihodnost.

Knjiga mag. Dušana Ščapa, »Apaško polje – Po poti strpnosti skozi zgodovino«, ki je po poklicu magister prava, v svojem prostem času pa ljubiteljski zgodovinar, je bila napisana z namenom na enem mestu strniti delček zgodovine Apaškega polja. Pri njegovem raziskovanju ga vodita navduševanje nad odkrivanjem zgodovine in njegova ljubezen do domačega kraja.

Prisotnost katoliške in evangeličanske vere ter posledice izseljevanja in priseljevanja na našem območju, razvoj mlinarstva in drugi dogodki so izoblikovali naš kraj – naše življenje, kot ga imamo danes. Zgodovinski dogodki, tako dobri kot slabi, naj nam bodo za učno popotnico življenja. Naj nam čas, ki je minil, kaže pot v svetlo prihodnost, polno optimizma in dobrih namenov.

Življenje je kratko. Prehodimo pot življenja strpno, v slogi, sodelovanju, medsebojnem razumevanju in ljubezni do sočloveka–družine, prijatelja, soseda, znanca ali tujca, do kulture in narave.

Helena Kraupner, vodja projekta, Občina Apače

Uvod

Človek je bitje, ki ustvarja zgodovino in svoje preteklosti ne more ponoviti, niti je ne more pozabiti (Wystan Hugh Auden).

Migracijski tokovi in s tem prihodi migrantov niso aktualni samo v današnjem času, ampak skozi celotno zgodovino človeštva. Že v praskupnosti so se različna plemena selila predvsem glede na potrebe boljšega preživetja in hrane.

Tudi na Apaškem polju je bilo skozi njegovo zgodovino veliko gibanj, naseljevanj in preseljevanj različnih ljudstev. Formalni začetek zgodovine Apaškega polja lahko opredelimo z ustanovitvijo posamičnih vasi in s prihodom opatov iz St. Pavla v Labotski dolini v začetku 12. stoletja. S tem obdobjem se je začela prva pomembna kolonizacija tega območja, saj so se sem množično naseljevali ljudje iz nemško govorečih območjih. Življenje in preživetje je bilo v preteklosti v veliki meri odvisno od toka reke Mure, katere rokavi so velikokrat poplavljali in uničevali celotne vasi.

Korenite spremembe pa je zgodovina Apaškega polja doživela v zadnjem stoletju, kar je imelo daljnosežni vpliv na strukturo prebivalstva, posledice namreč čutimo še danes. Do konca prve svetovne vojne je bila velika večina prebivalstva tega območja nemško govoreča. Slovenski jezik se na tem območju v javnem življenju ni mogel uveljaviti. Pred prvo svetovno vojno se je nekaj deset prebivalcev iz Prekmurja naselilo po vaseh okrog veleposestniške družine Meinl, ki je imela v lasti dvorec Črnci in zemljišča v okolici. Z navedenim migracijskim tokom je prišla cenena delovna sila na to območje, kjer se je tudi trajno naselila.

Največja sprememba v zgodovini Apaškega polja pa je bila, ko je s St. Germainsko pogodbo v letu 1919 bilo to območje dodeljeno novo ustanovljeni kraljevini SHS. V javnem življenju (uradi, šolstvo, cerkev) se je začel uveljaviti slovenski jezik. Prav tako se je vršil pritisk na nemško govoreča društva, kip o večini morale prenehati delovati. Večinsko nemško prebivalstvo se je med obema svetovnima vojnama začelo prostovoljno preseljevati v Avstrijo. Njihove domove so v tem obdobju veliko nakupovali ljudje iz območja Prekmurja. Številčno so postali močna skupnost, tako da so konec 20. let prejšnjega stoletja na tem območju ustanovili tudi evangeličansko cerkveno skupnost. Nemško govoreče prebivalstvo, ki je ostalo na tem območju, je še vedno upalo, da bo Apaško polje dodeljeno Avstriji. Konec marca leta 1939 so potekale množične demonstracije nemško govorečega prebivalstva za priključitev k Avstriji. Začetek druge svetovne vojne je povzročil, da so del slovensko govorečega prebivalstva izgnali v BiH in Srbijo oz. jih odpeljali v koncentracijsko taborišče. V času druge svetovne vojne so se na tem območju vršile velike manifestacije v podporo nacizmu.

Po koncu druge svetovne vojne v mesecu juniju 1945 je bilo veliko nemško govorečega prebivalstva odpeljanega v taborišče Sterntal (današnje Kidričevo). Dokončno pa je takratna oblast z nemško govorečim prebivalstvom obračunala dne 13. 1. 1946, ko so praktične vse te prebivalce nasilno izgnali in jih z živinskimi vagoni odpeljali v Avstrijo. Na poti jih je zaradi mraza in lakote umrlo najmanj 77.

Še isti dan je na zapuščene domove prišel prvi val t.i. kolonistov iz vseh koncev Slovenije. Zapuščene domove so prejele predvsem družine partizanskih borcev, katerih hiše so požgali okupatorji. Nekateri kolonisti niso bili večji dela na kmetiji, zato se jih je nekaj vrnilo nazaj na prvotne domačije. Ugotovimo lahko, da se je na Apaškem polju struktura prebivalstva skoraj povsem spremenila. Tudi kasneje zasledimo migracijske tokove, vendar niso bili več tako izraziti.

Na Apaškem polju je bilo v zadnjem stoletju zaznati veliko prostovoljnih in nasilnih migracijskih tokov, ki so imeli vpliv tako na strukturo prebivalstva, jezik, versko strukturo in na kulturne značilnosti. Navedeno je prav tako imelo vpliv na javno življenje v javnih ustanovah, predvsem v zvezi z uveljavljanjem jezika.

Deklaracija o načelih strpnosti je bila sprejeta leta 1995 v okviru organizacije UNESCO. V Preambuli je določeno: »ob upoštevanju, da Ustanovna listina Združenih narodov navaja: »Mi, ljudstva Združenih narodov, smo odločeni obvarovati prihodnje rodove pred strahotami vojne ...potrditi vero v temeljne

človekove pravice, dostojanstvo in vrednost človeka ...in v ta namen živeti strpno in mirno v sožitju in dobrih sosedskih odnosih.« Ob sklicevanju tudi na to, da Splošna deklaracija človekovih pravic potrjuje sledeče: »Vsakdo ima pravico do svobode misli, vesti in veroizpovedi« (18. člen), »do svobode mišljenja in izražanja« (19. člen) in da mora izobraževanje »pospeševati razumevanje, strpnost in prijateljstvo med vsemi narodi in med rasami in verskimi skupinami.« (26. člen) in ob poudarjanju odgovornosti držav članic, da razvijajo in spodbujajo spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse, brez razlikovanja glede na raso, spol, jezik, nacionalno poreklo, veroizpoved ali invalidnost, in da se borijo proti nestrpnosti.

Strpnost je spoštovanje, sprejemanje in priznavanje bogate raznolikosti naših svetovnih kultur, naših oblik izražanja in načinov biti človek. Spodbuja jo znanje, odprtost, sporazumevanje in svoboda misli, vesti in prepričanja. Strpnost je harmonija v različnosti. Ni samo moralna dolžnost, je tudi politična in pravna zahteva. Strpnost je vrlina, ki omogoča mir in prispeva k nadomestitvi kulture vojne s kulturo miru. Strpnost ni popustljivost, prijaznost ali prizanesljivost. Strpnost je predvsem aktiven odnos, ki ga spodbuja priznavanje univerzalnih človekovih pravic in temeljnih svoboščin drugih. V nobenem primeru se ne more uporabljati za opravičevanje kršenja teh temeljnih vrednot. Strpnost naj se izvaja s strani posameznikov, skupin in držav. Strpnost je odgovornost, ki podpira človekove pravice, pluralizem (vključno s kulturnim pluralizmom), demokracijo in vladavino prava. Vključuje zavračanje dogmatizma in absolutizma ter krepi standarde, ki so opredeljeni v mednarodnih instrumentih o človekovih pravicah. Skladno s spoštovanjem človekovih pravic izvajanje strpnosti ne pomeni strpnosti do socialne nepravilnosti ali opustitev in omilitev posameznikovih prepričanj. Pomeni, da je posameznik svoboden, da se ravna po svojih prepričanjih in sprejema, da se drugi ravna po svojih. Pomeni torej sprejemanje dejstva, da imajo ljudje, naravno različni v svojem videzu, položaju, govoru, obnašanju in vrednotah, pravico, da živijo v miru in biti to, kar so. Prav tako pomeni, da posameznik drugim ne vsiljuje svojih stališč. Vsakoletni svetovni dan strpnosti se obeležuje 16. novembra.

Strpnost je ključ do prihodnosti. Strpna demokratična družba je temelj evropske in tudi naše prihodnosti. Zgodovina kot eden temeljnih splošno izobraževalnih predmetov bi se morala prilagoditi spremembam in potrebam v sodobni družbi. Mlade bi morala vzgajati v oblikovanju demokratičnih vrednot za odprto in multikulturno družbo. V učnih načrtih bi moralo biti več poudarka na ključnih dogodkih slovenske in lokalne zgodovine. Hkrati pa bi pouk zgodovine moral poskrbeti tudi za ohranitev bogate tradicije naroda, saj se v poplavi potrošništva vse bolj izgubljajo vsebina in izvor običajev, šeg, praznikov.

Ker je zgodovina učiteljica življenja, lahko razumevanje zgodovine Apaškega polja prispeva več k strpnosti za sedanje in prihodnje generacije tega območja.

Mahovci, marec 2018

Mag. Dušan Ščap

VSEBINA

stran 9	01 ZAČETKI MIGRACIJSKIH TOKOV NA APAŠKEM POLJU
stran 22	02 IZ ZGODOVINE KMETIJSKE DEJAVNOSTI NA APAŠKEM POLJU
stran 36	03 MLINARSTVO NA APAŠKEM POLJU
stran 50	04 POLITIČNE IN DRUŽBENE SPREMEMBE PO PRVI SVETOVNI VOJNI NA APAŠKEM POLJU
stran 64	05 POGOVORNI JEZIK APAŠKEGA POLJA POD VPLIVOM MIGRACIJSKIH TOKOV
stran 78	06 ZANIMIVI ZGODOVINSKI PODATKI O KATOLIŠKI IN EVANGELIČANSKI CERKVI V APAČAH
stran 96	07 DEKLIŠKA ŠOLA IN SESTRE FRANČIŠKANKE NA APAŠKEM OBMOČJU
stran 106	08 DEŠKA ŠOLA V APAČAH MED SVETOVNIMA VOJNAMA
stran 114	09 O ZGODOVINI ŠOLSTVA V STOGOVCIH PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO
stran 126	10 ZGODOVINA VASI ČRNCI IN DVORCA FREUDENAU
stran 168	11 APAŠKO POLJE V LETIH 1941–1945 IN PONEMČEVALNA POLITIKA
stran 192	12 IZGON APAŠKIH NEMCEV DNE 13. 1. 1946 IN PRIHOD KOLONISTOV NA APAŠKO POLJE
stran 208	13 LEHOČKI ŠTEFAN – MIGRIRAL V AMERIKO IN SE VRNIL NAZAJ

01

ZAČETKI MIGRACIJSKIH TOKOV NA APAŠKEM POLJU

**Življenje in
prebivalstvo v
srednjem in v
zgodnjem novem
veku**

Območje Apaškega polja (tudi Apaška dolina oz. kotlina)¹ je bilo poseljeno že v neolitiku in potem vedno gosteje prav do konca antike. Čeprav je ozemlje arheološko slabo raziskano, pa vemo, da so se v zgodnjem srednjem veku in prej tod, v širšem območju, gibala in naseljevala različna plemena (Iliri, Kelti, Rimljani, Germani, Huni, Langobardi in drugi)².

Prebivalcem teh območij skozi vso zgodovino ni bilo enostavno preživeti. Praktično skozi vsa zgodovinska obdobja tega območja je bil temeljni vir za preživljanje

kmetijska dejavnost. Obdelava zemlje je bila primitivna in težka, kmetje so morali vlagati velike napore, da so pridelali dovolj hrane za svoje potrebe in fevdalčeve potrebe. V kasnejšem času so značilne tudi vaške obrtne dejavnosti, kot npr. kovaštvo, čevljarstvo, tkalstvo ind., kjer so praktično vso potrebno oskrbo za sovaščane vršili na vasi sami. Določeno oviro za življenje so predstavljale naravne – geografske danosti območja, in sicer reka Mura na severni strani ter obrobje Slovenskih goric na južni strani Apaškega polja. Tako je tok reke Mure s svojimi katastrofalnimi poplavam najbolj zaznamoval tukajšnjo življenje skozi zgodovinska obdobja. Poleg navedenega so bila še pogosta katastrofalna neurja in suša ter uničenja pridelkov s strani kobilic³. Leta 1630 je po vaseh Apaškega območja divjal tudi velik požar⁴. Življenje tedanjega prebivalstva je prav tako zaznamovala kuga in druge bolezni (npr. malarija v letih 1665–1666 ter kasneje), ki so razsajale skozi stoletja. Vse skupaj je terjalo veliko žrtev in lakote. Oteženo življenje je bilo tudi zaradi vpadov Turkov in madžarskih upornikov, predvsem v obdobju od 15. do 18. stoletja, ki so uničevali in ropali tukajšnje vasi. Prav tako ne smemo pozabiti, da so morali podložniki (kmetje) svojemu zemljiškemu gospodu in katoliški cerkvi dajati določene obvezne dajatve (činž), kar je še dodatno otežilo njihovo lastno preživljanje. Prav tako so morali za zemljiškega gospoda opravljati določena težka dela. V zvezi z vsem navedenim so bili v naši bližini tudi kmečki upori, in sicer leta 1515 in leta 1635. Med Šentiljem in Radgono je med 15. in 18. stoletjem bila tako pustota ob Muri zaradi neobdelane zemlje, zaradi turških vpadov, kužnih bolezni ter visokih voda oz. poplav.

Območje Apaškega polja je bilo v svoji zgodovini (praktično skoraj do konca druge svetovne vojne), vedno v večinskem delom poseljeno z nemškim prebivalstvom, t.i. apaškimi Nemci, zato je bil tudi pogovorni jezik (v navedenem obdobju) večinsko nemški. Navedeno tudi prikazujejo statistični

1 Apaška kotlina (znana tudi kot Apaška dolina oz. Apaško polje) ima bogato zgodovino. Apaško polje je ravnina na Štajerskem (severovzhodni del), ki se razprostira na površini 36 km² in višini od 210 do 230 mnm ter sega na severu do Mure, ki tu predstavlja državno mejo med Slovenijo in Avstrijo, na jugu pa do Slovenskih goric. Celotno območje je izrazito kmetijsko. V letu 2006 je nastala tudi samostojna Občina Apače (iz bivše občine G. Radgona). Središče občine je naselje Apače, kjer je tudi sedež občine. Občina Apače obsega 53,2 km². Leži na severovzhodu Slovenije in meji na občino Šentilj, Sveto Anjo in Gornjo Radgono ter Republiko Avstrijo. Obsega 21 naselij: Apače, Črnci, Drobotinci, Grabe, Janhova, Lešane, Lutverci, Mahovci, Nasova, Novi Vrh, Plitvica, Podgorje, Pogled, Segovci, Spodnje Konjišče, Stogovci, Vratja vas, Vratji Vrh, Zgornje Konjišče, Žepovci in Žiberči. Občina leži med reko Muro na severu in Slovenskimi goricami na jugu in ima velike površine kmetijskih površin prvega območja. V občini živi 3745 prebivalcev (vir: 2002). Več na <http://www.obcina-apace.si/> z dne 09.02.2018.

2 Vasja Rovšnik, objavljeno na http://www.obcina-apace.si/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=69 z dne 09.02.2018.

3 Dne 24. avgusta 1782 so prišle kobilice v veliki množini iz Ogrskega ter se spustile na Dravsko polje. Preplašeno ljudstvo s prvega ni vedelo, kaj bi lahko ukrenilo. Kmalu so začeli zvoniti, ljudje so vreli vkup, vžigali so kupe slame, s cepci so udrihali po kobilicah, streljali so med nje, bobnali in kričali. In kobilice so se res dvignile in dalje odletele. Okoli 29. avgusta so bile okoli Apač in okoli Cmureka. Septembra pa so se v večjih tropah zadrževale po nemškem Štajerju ter so zopet odletele v spodnje kraje, dokler jih ni rani sneg pokončal. Več v: Kmetijske in rokodelske novice, z dne 19. 7. 1890, stran 229.

4 Marburger Zeitung, z dne 14. 4. 1942, stran 4.

podatki glede uporabe nemškega pogovornega jezika v drugi polovici 19. stoletja in v začetku 20. stoletja⁵. Nemška kolonizacija⁶ tega območja se je pričela že v 12. stoletju (ko so za potrebe večjega števila prebivalstva tudi posekali dotična obrobja gozdov) in je trajala praktično vse do začetka prejšnjega stoletja⁷.

Zgodovinsko dogajanje na področju Apaškega polja moramo obravnavati tudi v kontekstu zgodovinskih dogodkov tedanjega časa na širšem geografskem področju. V zvezi z navedenim moramo omeniti, da so se v drugi polovici 6. stoletja začeli na teh območjih naseljevati Slovani. Žal v tem mračnem obdobju srednjega veka nimamo nobenih uporabnih pisnih zapisov. Po ogrskem plenjenju v 10. in 11. stoletju so na Apaškem polju začeli kolonizacijo in razvoj pospeševati Španheimi⁸. Okrog leta 1120 pa so večji del tega območja imeli v lasti opati benediktinskega samostana St. Pavel v Labotski dolini. Kar nekaj prvih pisnih omemb tukajšnjih vasi je dobilo ime po teh lastnikih opatov (npr. Abstell – Apače⁹, Absberg – Podgorje). V 13. stoletju je bil lastnik navedenega območja češki kralj Otokar II¹⁰. Tako so v Urbarju Otokarja II iz obdobja 1265–1267 omenjene vasi Črnci, Žepovci, Mahovci in Drobtinci. Kasnejša lastništva teh območjih so vezana predvsem na lastništvo dvorca Freudenau v Črncih ter okoliških gospodstev. Tako so pomembne tedanje plemiške družine von Pernegg, Trautmannsdorf, Schwarzenberg, Stürgkh, Orsini-Rosenberg ter ostale. Pomembna za zahodni del Apaškega polja je tudi plemiška družina von Stubenberg, ki je bila lastnica gradu Cmurek in okoliških posestev od leta 1401 do leta 1931.

Deroča Mura, ki je poplavljala že od začetka marca 1676, je pod Cmurekom odtrgala dvorni travnik gospoščine Cmurek ter staro cesto, ki je vodila proti Apačam in Črncem. Tam, kjer je bila nekoč cesta, je tekla Mura. Pot oz. cesto so morali speljati popolnoma na novo. Poleg tega je voda poplavlala zemljišča gospoščine Črnci¹¹.

Mura in poplave

Usoda krajev in prebivalstva je bila v veliki meri odvisna od reke Mure. Reka Mura ima že na rimskih zemljevidih svoje ime »Murus«. Izhaja iz latinske besede in pomeni zid, obramba, zaščita. Za Rimljane je pomenila naravno oviro in istočasno tudi obrambo pred širino onstran reke¹². Iz prenesenih starih virov izhaja, da ime prvotno izhaja iz staro-indogermanskega izvora iz besede »mor«, kar pomeni nem.: Sumpffluß (slov.: močvirnata reka). Mura je imela veliko starih rokavov, ki so zavzemali velike površine, zato je tudi nekako prvotno poimenovanje prejela kot močvirnata reka, ki je s svojimi rokavi poplavljala bližnja polja. Poplave, ki jih je reka prizadejala območju Apaškega polja, so bile velikokrat katastrofalne in so odnašale cele vasi in cestne povezave. V 15. stoletju je še Mura tekla skozi (središče) Apaškega

5 Ščap: Značilnosti pogovornega jezika Apaške doline, 2013, stran 32 in nasl.

6 Poznana je tudi staro-nemška pesem "Mein Heimatland Abstell", katere avtor ni znan. Celotna pesem je objavljena (zapisana) na steni "Matlove hiše" v Apačah (Kulturno društvo Apaško polje). Tako, Kovatschitsch, Abstell einst und jetzt.

7 Iz Urbarja Freudenau v Črncih iz leta 1641 je prav tako pri popisanih podložnikih razvidna velika večina zapisanih nemških priimkov na tem območju. Ščap: Značilnosti Urbarja, stran 229–248.

8 Spanheimi (izg. Špánhajmi) ali Sponheimi (izg. Špônhajmi) so bili srednjeveška plemiška rodbina v Svetem rimskem cesarstvu. Čeprav so z izumrtjem stranske štajerske veje leta 1147 v korist Otokarjev/Traungaucev izgubili obsežna posestva na Štajerskem, so se po drugi strani uspeli povezati z izumirajočimi koroškimi vojvodami Eppensteinci, katere so leta 1122 uspeli naslediti na vojvodskem prestolu in tudi na delu njihovih posesti.

Spanheimi so bili bogati obdarovalci cerkve, obenem pa so pogosto zasedali tudi visoka mesta v cerkvenem plemstvu. Že Engelbert I. je vodil cerkvi naklonjeno politiko in med drugim dal zgraditi pomemben koroški samostan Šentpavel. Več: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Spanheimi> z dne 12. 3. 2018.

9 Najstarejši urbar Št. Pavelskega samostana je iz leta 1289.

10 Otokar je bil močan srednjeevropski vladar. V obdobju interregnuma v Svetem rimskem cesarstvu je zavladal obsežnemu ozemlju, ki je segalo preko Alp vse do Jadranskega morja. Za časa njegove vladavine je doseglo češko kraljestvo največji gospodarski in politični razmah vse do obdobja Karla IV. Zahvaljujoč svojim diplomatskim sposobnostim in iznajdljivi politiki si je Otokar II. poleg češke krone pridobil tudi nazive vojvode Avstrije (od leta 1251), vojvode Štajerske (od leta 1261) in vojvode Koroške in Kranjske (od leta 1269). S tem je postal najmočnejši vladar v Svetem rimskem cesarstvu in se nekajkrat neuspešno potegoval tudi za cesarsko krono.

Več: http://sl.wikipedia.org/wiki/Otokar_II._P%C5%99emysl z dne 12. 3. 2018.

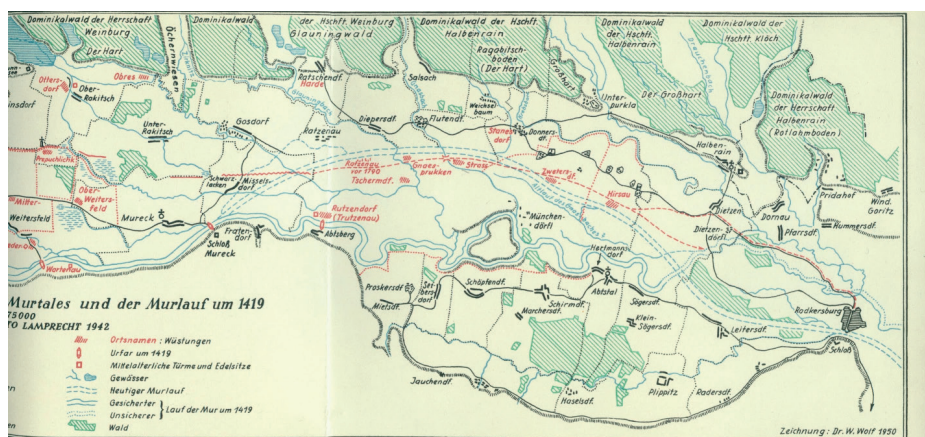
11 Radovanovič: Štajerski del Pomurja, stran 37–38.

12 Rihtarič: Reka Mura, str. 54. in nasl.

polja, šele nato se je pomaknila bolj severno. Še prej okoli leta 700, pa so rokavi reke Mure tekli zelo blizu današnjim vasi Janhova in Nasova (obrobje Slovenskih goric), torej praktično pod gričevjem navedenih vasi. Še dandanes je Plitvički potok (oz. potok Plitvica) nekakšen ostanek starega dela Mure iz preteklosti¹³.

Spremenjeni tok reke Mure leta 1419¹⁴ je imel vpliv tudi na poimenovanje same vasi Zgornje Konjišče. Vas se je prvotno imenovala Truzenaw oz. Rutzenaw in je bila zaradi toka Mure v kompleksu združena z vasjo bolj severno (danes Ratzenau v Avstriji). Šele ko je Mura spremenila svoj tok severneje, je bil del tega območja odrezan oz. uničen od prvotne skupne vasi (Mura je spremenila svoj tok zaradi velikega zemeljskega plazu pri Cmureku). Tako je sčasoma, približno ob koncu 17. stoletja, na desni stani reke Mure nastala nova vas z imenom Roßhof (danes Konjišče). V preteklosti so bile prav tako vzdolž toka reke Mure uničene še ostale vasi, katere dandanes več ne obstajajo. Vendar so nove Murine naplavine imele tudi korist, saj je s tem bila bolj bogata zemlja za kmetijstvo.

Prvotno je bil tok reke Mure zelo tipičen, predvsem je bila neenotna struga z številnimi rokavi in mrtvicami¹⁵. Okoli 15. stoletja se je začelo obdobje mlinarstva, ladijskega in splavarskega prometa po reki Muri in s tem tudi začetek moderne trgovine (kot gospodarska dejavnost). Prav tako je bilo ves čas dejavno ribištvo (predvsem s strani zemljiških gospodov). Šele v letih 1875–1891 so na mejni Muri dokončno izvedli regulacijske ukrepe, s katerimi so bili rečni odseki (rokavi) združeni v eno rečno strugo in tako postali izravnani.

Tok reke Mure leta 1419 sredi Apaškega polja. Zaradi naknadno spremenjenega toka je bilo veliko vasi ob tedanji reki Muri uničenih (vir: Otto Lamprecht).

Prva regulacija reke Mure in splavarstvo

Splavarji na Muri so imeli že od leta 1629 posebne grbe. Pet Radgonskih čolnarjev si je v času okoli leta 1770 prilaščalo izključno pravico do splavarjenja na Muri, dokler ni cesarski ukaz 29. 10. 1784 zapovedal proste vožnje s splavi za vsakogar¹⁶. Prvi poskus regulacije reke Mure se je zgodil med leti 1775–1781 pod vodstvom Gabrijela Gruberja ter s pomočjo Jurija Vege. Dne 25. 2. 1779 so Vega in sodelavci sanirali škodo zaradi poplav Mure v

13 Danes lahko na podlagi geoloških raziskav tal ugotovimo geološko zgradbo samega Apaškega območja, ki zelo nazorno prikazuje naplavine, ki jih je ustvarjala Mura v zgodovinski preteklosti. Rojec: Pedosistemske enote Apaške doline, ff.

14 Lamprecht: Die Wüstungen im Raume Spielfeld-Radkersburg, ff.

15 Na reki Muri so tudi pomembne mrtvice ali mrtvi rokavi, ki so značilni za nižinske dele, kjer reka teče počasi. Struga tukaj postane vijugasta. Ob veliki količine vode se zgodi, da reka zaradi večje količine vode, ki se pretaka po strugi, najde novo pot in tako nastane mrtev rokav. Zaradi naplavin, ki jih prinese reka, in zaradi zaraščanja rokavov sčasoma izgubi stik z matično reko. Tam, kjer so mrtvice od reke bolj oddaljene in jih matična reka iz različnih razlogov ne doseže več, se mrtvice pričnejo zaraščati, z leti pa tam nastane gozd (naravno bogastvo za živalski svet). Žal se te mrtvice danes, zaradi poglobljenega toka Mure, že preveč sušijo.

16 Južnič: Gabrijel Gruber in navigacijski inženir Jurij Vega, 1. del, str. 69–80.

preteklem letu. Najširši presek Mure je bil med Gradcem in Radgono, kjer je Mura vsako leto spreminjala tok. Neravnine in loke je preraščalo grmovje, reka pa je bližnjo raševino ob poplavah razdejala kot po kakšni bitki. Opustošenje se še dolgo ni zaraslo oz. odpravilo. Vsaka poplava je povzročila zasipavanje s peskom in višanje struge. Med delovanjem mlinov so mlinarji začasno, samovoljno preusmerjali tok Mure. Tako so ustvarjali peščene otoke in poplave na nasprotnem bregu Mure. Poplava je končno zasula s celotnim peskom celotno strugo in prisilila reko k spremembi toka. Prav tako so veliki kosi zemlje zajezili odtočne žlebove in spreminjali tok reke¹⁷. Najbolj so tok Mure ovirale goščave, ker jih ni bilo mogoče dovolj hitro krčiti, tako je razrito zemljo vodni tok lahko zbral na več mestih hkrati. Vega in sodelavci so sorazmerno dobro in sistematično skrbeli za plovbo po Muri. Kopali so kratke jarke na odsekih, ki jih je Gruber določil po skrbnem opazovanju. Dekret dvornega urada je dne 15. 5. 1781 prekinil izplačevanje denarja za izboljševanje plovbe po Muri vse dokler gospostva ne izpolnijo svojih obveznosti. Tako so se z dnem 1. 8. 1781 končala dela urejevanja Mure¹⁸.

Mlini in brodovi

Mlinarstvo je eno najstarejših obrti, ki so jo poznali že Rimljani. Največkrat je bil lastnik mlina zemljiški gospod, mlin pa je stal v bližini graščine. Poznamo več vrst mlinov, in sicer rečne in potočne, mline na veter ter plavajoče mline¹⁹.

Lastniki mlinov so bili običajno fevdalni veleposestniki; t. i. grajski mlini so mleli predvsem za potrebe gosposke. Številni manjši obrtniški in kmečki mlini so v začetnih obdobjih mleli le za lastne potrebe. Tako je bilo veliko mlinov v spodnjem toku reke Mure gosposkih mlinov. Mlinski gospod je bil fevdalni gospod, izvajalec mlinarstva pa je bil podložnik gospoda.

Veliko stoletij je voda na reki Muri upravljala mline²⁰. Tako je iz urbarja gosposčine Zg. Cmureka (Obermureck) iz leta 1419 že omenjeni mlin na reki Muri na območju Zg. Konjišča (Roßhof)²¹. Prav tako pa je v zgodovinskem romanu navedena kupo-prodajna pogodba za mlin v Apačah iz leta 1519²². Že leta 1650 je na rokavu »stare Mure« omenjenih 7 mlinov²³, kar pomeni, da je »enajstmlinski kanal« že precej star²⁴. Hitri tok reke Mure ter pogoste poplave so onemogočile postavitve trdnih mlinov neposredno na toku same reke, kljub temu, da jih je v zgodovini tudi nekaj bilo. Na posebnem kanalu Mure (t.i. enajstmlinski kanal) je tedanjega časa (v začetku 20. stoletja) stalo enajst mlinov. Enajstmlinski kanal se odcepi od Mure na desnem bregu v Cmureku in poteka mimo naselij v Apaški dolini, okrog 16,5 km ter se izlije pri Segovcih spet v Muro. Enajstmlinski kanal je nekakšen ostanek starega rokava Mure (»Alte Mur«). Poleg oskrbe mlinov s pogonsko vodo je kanal zagotavljal tudi stalno tekočo vodo, napajal pa je tudi podtalnico.

Ker ni bilo trdnih mostov je na reki Muri skozi zgodovino po veliko vaseh bilo veliko brodov, s katerimi so domačini prečkali naravno oviro, reko Muro ter trgovali z nasprotnim bregom Mure. Po zapisih plemiškega rodu Stubenbergov (lastniki gosposčine Cmurek), so le-ti leta 1537 zgradili prvi lesen most čez Muro in so na tem območju imeli tudi več mlinov²⁵.

17 Južnič: Gabrijel Gruber, str. 75.

18 Južnič: Gabrijel Gruber – 2. del, str. 35–63.

19 Rihtarič: Kratka zgodovina mlinarstva, str. 5.

20 Rogan: Mlini v Apaški dolini, str. 21. Iz zapisnika stalne slovensko-avstrijske mešane komisije za Muro (17. 2. 1938) izhaja, da je v Apačah bila organizirana posebna mlinska zadruga, ki je vključevala 11 mlinarjev.

21 Schober: O življenju ob meji, 1. del, str. 34.

22 Več: Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall - Die Gallerinn auf der Rieggersburg: Historischer Roman mit Urkunden – 1849, stran 24.

23 Iz Avstrijskega državnega arhiva AT-OEStA/AVA FA Trauttmansdorf 178.3 je shranjen inventar mlina Žiberki (Seibersdorf) iz leta 1682.

24 Schober: O življenju ob meji, 1. del, str. 35.

25 Rogan: Mlini v Apaški dolini, str. 22.

Kuga in kužna znamenja

Vse dotedanje tragedije je prekosila "črna smrt", ki je v sredi 14. stoletja pomorila precejšen del prebivalstva po celem svetu. Kuga je bila sopotnica ljudi v zgodovini praktično do 19. stoletja. Tako je večkrat bila tudi prisotna na Apaškem polju. Npr. leta 1681 je na področju Apač umrlo 80 prebivalcev za kugo, kar je relativno majhno število za faro, ki je v tem obdobju imela okrog 2200 ljudi. V tem letu je bil vikar Janez Martschinko²⁶. V povprečju so ljudje v tedanjem času doživeli največ 50 let. V celotni občini Apače stoji 20 znamenj (slopasta, kamnita, z nišo, stebrasta, trikotna, stolpasta). Predvsem so za to področje značilna kužna znamenja, ki so bila postavljena na grobovih umrlih za kugo, ali pa samo v spomin na grozote, ki jih je kuga prinesla. Glede na število kužnih znamenj je najverjetneje kuga v teh obdobjih na tem območju terjala velik davek. Druga znamenja pa so predvsem versko-duhovne narave. Veliko znamenj izhaja ravno iz 17. stoletja, ko je razsajala kuga in so se postavila kužna in verska znamenja na teh območjih. Znamenje v Plitvici nosi datum 1667 z napisom Mathias Spintler, porušeno znamenje v Žepovcih pa je nosilo datum 1609²⁷. Prav tako je znamenje iz vasi Segovci, še posebno spodnji del datiran v 16. stoletje²⁸. Veliko katoliških kapelic po Apaškem polju pa je bilo postavljenih sredi in proti koncu 20. stoletja.

Nekdanje kužno znamenje v Žepovcih z letnico 1609 (zasebni arhiv).

Prve pisno omenjene vasi na Apaškem polju

Najstarejši pisno omenjeni vasi tega območja sta Segovci in Plitvica iz leta 1106. Listina je nastala v zvezi s posebno menjalno listino, ki sta jo sklenila opat Wecelin (iz St. Pavla) in mejni grof Engelbert II Spanheimski. V njej je opat Wecelin prejel v ptujski mejni grofiji vso dediščino mejnega grofa Engelbera II v zameno za posest, ki jo je samostan prejel od krškega škofa Bertolda iz Selč. Listina, ki je nastala leta 1106, je žal izgubljena. Da pa je obstala, izvemo iz listine, ki sta jo sklenila Wecelinov naslednik, opat Bruno in takrat že koroški vojvoda Engelbert II. opat Wecelin je prejel njegovo dediščino. Med kraji, ki jih je prepustil opatu, se omenja Negova, pa tudi še kraji Boračeva, Segovci (Zegonewoz) in Plitvica (Noblitz)²⁹. Vas Črnci je bila prvič omenjena v listini iz leta 1124, ko je Bernhard Spanheimski potrdil, da je že pred časom daroval šentpavelskemu (Abt von St. Paul) samostanu pristavo Črnci (stabularium curtim Scirmdorf). Kraj Apače (Abstall) pa je prvič pisno omenjen v obdobju 1193–1220 (kot Appetstal)³⁰. Iz vsega navedenega lahko sklepamo, da so vasi obstajale že pred omembo prvih pisnih datumov. Poimenovanja vasi tega območja so se razvijala pretežno iz nemških besed, kljub temu, da so nekatere vasi imele svoj izvor v slovanski besedi (npr. Plitvica in Segovci)³¹.

²⁶ Radovanovič: Kuga v svetu med Dravo in Muro, stran 11.

²⁷ Patty: Znamenja in kapelice v Občinah Apače, stran 42.

²⁸ Patty: Znamenja in kapelice v Občinah Apače, stran 28.

²⁹ Plitvica 1106–2006, 900 let, str. 7.

³⁰ Blaznik: Historična Topografija, stran 29.

³¹ Dušan Ščap: Zgodovina poimenovanja vasi Apaške doline, 2013, stran 3 in nasl.

Poimenovanje vasi danes	Poimenovanje vasi pred letom 1918	Prva pisna omemba vasi (leto)
Apače	Abstall (in samostojna vas Hauptmannsdorf)	1193
Črnci	Schirmdorf (in samostojna vas Münchendorf)	1124
Drobtinci	Proskersdorf	1265
Grabe	Graben	1280
Janhova	Jauchendorf	1307
Konjišče (Zgornje)	Rosshof	1386
Konjišče (Spodnje)	Au	1782?
Lešane	(Windisch) Haseldorf	1389
Lutverci	Leitersdorf	1280
Mahovci	Ma(r)chersdorf	1265
Nasova	Nassau	1429
Novi Vrh	Neuberg	1569?
Plitvica	Plip(p)itz	1106
Podgorje	Absberg	1136
Pogled	Anblick	1569?
Segovci	Sögersdorf	1106
Stogovci	Miet(h)sdorf	1307
Vratja vas	Frattendorf	1311
Vratji Vrh	Frattenberg	1569?
Žepovci	Schöpfendorf	1265
Žiberi	Seibersdorf (bei Abstall)	1193

Današnja poimenovanja vasi ter (zgodovinska) poimenovanja vasi pred prvo svetovno vojno.

Leto	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
Naselje														
Apače	400	467	509	490	480	480	446	432	455	516	490	533	532	528
Črnci	344	413	439	404	355	421	517	395	459	408	357	357	327	299
Drobtinci	122	133	151	152	142	145	143	145	130	146	143	123	129	130
Grabe	283	285	305	266	290	255	208	233	197	167	134	114	98	111
Janhova	89	113	114	104	113	101	94	93	82	64	58	43	38	39
Lešane	229	281	301	269	319	285	263	262	213	198	199	197	182	192
Lutverci	282	311	320	306	290	290	273	261	301	326	310	333	349	342
Mahovci	140	120	170	162	173	153	143	139	127	106	106	102	106	110
Nasova	274	283	300	294	273	285	282	265	232	227	214	195	189	187
Novi Vrh	84	90	85	97	102	39	63	50	41	29	27	30	22	22
Plitvica	161	173	191	172	175	181	182	168	142	141	128	119	116	106
Podgorje	195	206	243	217	187	168	150	146	120	115	124	147	177	191
Pogled	137	134	125	125	127	117	124	91	85	90	74	61	65	58
Segovci	282	271	288	261	254	270	285	271	274	275	269	310	311	305
Sp. Konjščje	89	90	83	72	80	78	75	84	62	62	56	47	45	39
Stogovci	187	214	196	190	169	195	213	173	182	199	168	159	148	143
Vratja vas	128	132	142	128	129	156	123	125	126	90	87	99	82	90
Vratji Vrh	230	237	246	194	211	246	188	187	147	148	103	102	87	78
Zg. Konjščje	145	133	134	147	188	195	124	128	144	101	95	91	95	95
Žepovci	418	454	563	559	516	537	482	401	415	400	416	444	433	396
Žiberci	356	377	398	342	355	334	268	261	236	202	206	192	184	176
Občina - SKUPAJ	4575	4917	5273	4951	4928	4954	4646	4310	4140	4010	3764	3798	3745	3620

Gibanje števila prebivalstva za vasi Občine Apače med leti 1869 in 2011.³²

Dvorci in druge pomembne zgradbe na Apaškem polju

Območje Apaške doline je moralo biti v 13.–14. stoletju že zelo razvito, saj ni potrebovalo več nobenih strelskih dvorcev (npr. o strelskem dvorcu v Črncih pozneje v srednjem veku ni več pisnih virov) za svojo obrambo, kot nekatera druga območja³³.

Vas Črnci se omenjajo v Otokarskem deželnoknežjem urbarju³⁴ iz leta 1265-1267, v zvezi s strelskim dvorcem. Še prej pa leta 1124 v zvezi s pristavo. Iz doslej zbranih podatkov je bil dvorec Freudenau v Črncih, na tem mestu

zgrajen že pred letom 1619. Domačini ga danes poimenujejo kot Meinlov grad (grad Meinl), po zadnjem lastniku (Juliusu Meinlu)³⁵.

V kraju Apače je obstajal dvor, ki je bil v posesti Dornerjev, ki nastopajo od konca 13. stol. dalje. Nazadnje se dvor omenja leta 1434. Prav tako pa še je iz tistega časa, na severni zunanji strani cerkve v Apačah, še danes ohranjen spomenik, ki je verjetno posvečen Petru Dornerju (umrl 1430), ki je

32 Primož Horvat, Geografija Občine Apače, diplomsko delo, Filozofska fakulteta v Mariboru, 2012, stran 66.

33 Tako domneva, Schillinger v Anton Kovatschitsch: Die Abstaller, stran 3.

34 Urbar je bila v srednjem veku knjiga, v kateri so bile popisane podrejene posesti, njihovi uživalci (kmetje), njihove dajatve, obveznosti in služnosti zemljiškemu gospodu (fevdalnemu gospodu). Beseda izvira iz srednjevisokonemške besede urbären oz. erbären in pomeni dajati donos. Urbar je bil seznam kmetij (hub) po upravnih enotah za celotno gospostvo, navadno vezan v knjigo. V njem je bila navedena velikost posesti, njen uživalec (samo hišni gospodar brez družinskih članov), dajatve in služnosti.

35 Ščap: Zgodovina vasi Črnci, stran 73–103.

imel veliko posestev na Apaškem območju in je verjetno veliko finančno prispeval k graditvi cerkve³⁶.

V zaselku današnjih Mihovcih (na severni strani vasi Črnci ob reki Muri) je obstajal dvor, ki je bil v posesti Närringerjev (v 15. stoletju). O dvoru obstaja le malo podatkov. Kasneje je dvor menjal več lastnikov. Leta 1530 pa ga je od svoje matere Veronike podedoval Žiga Pottendorfer. Okoli 1600 se je imenoval Khülhoff. V celoti je propadel v 17. stoletju. Od dedičev Hansa Nella je dvor kupil Žiga Friderik pl. Trautmannsdorf, ki je pozneje posest prodal kmetom in s tem končal zgodovino dvorca, ki danes več ne obstaja³⁷.

V vasi Truzenav (današnje Zgornje Konjišče) je bil nekoč nekakšen stolp (utrdba) za zaščito pri prevozu splavov preko reke Mure. Iz starih pisnih virov iz leta 1386, 1401 in 1419 se omenja kot "Turm". Deloval je tudi kot bivališče cmureških enoščitnih vitezov, ki so imeli nalogo nadzorovati prehode preko reke Mure³⁸.

V otokarskem deželnoknežjem urbarju iz leta 1265–1267, se npr. v vaseh Žepovci, Črnci, Mahovci in Drobtinci omenjajo strelski dvorci (češki kralj ter štajerski in koroški vojvoda od 1261–1269 Otokar II). Strelski dvorci so bili sistem stražarskih naselbin na meji med ogrskim kraljestvom in nemškim cesarstvom. Mejna linija s postojankami se je ustalila na črti Drava-Radgona-Mura, kjer navedeni urbar našteva preko 30 strelskih dvorcev, ki so obstajali vse do 14. stoletja.

Spomenik, verjetno posvečen Petru Dornerju, na severni zunanji strani cerkve (zasebni arhiv).

Cerkev v Apačah

Katoliška vera je imela veliki vpliv na kmečko prebivalstvo tedanjega časa. Graditvijo tako velike in kvalitetne katoliške cerkve v obdobju že pred letom 1200 v Apačah lahko povezujemo z benediktinci iz St. Pavla v Labotski dolini na avstrijskem Koroškem in prihodom nemških kolonizatorjev v Apaško dolino, saj prva gradbena faza (romanska faza) domnevno sovпада s prvo omembo kraja okoli leta 1200³⁹. Cerkev je bila prvotno podružnica radgonske podžupnije. Prvo direktno omembo župnije v Apačah zasledimo v neki listini iz leta 1420. Leta 1383 je župnik daroval »Jahrtag« Petru Dornerju, ki bi naj prispeval za cerkev.⁴⁰ Cerkveno je apaška župnija do leta 1787 pripadala salzburški nadškofiji in nato do leta 1923 sekovski škofiji. Leta 1923 pa je bila priključena lavantinski nadškofiji⁴¹. Do leta 1786 je bila Sv. Ana podružnica apaške župnije. Od leta 1787 do 1800 je bil v Apačah sedež dekanata, potem pa je bil sedež v dekaniji Sv. Lenart v Slov. Goricah, vse do leta 1852, ko je bil v dekaniji v Radgoni⁴².

Do leta 1690 je bil jezik pri mašah latinski, potem nemški. Iz kulturno zgodovinskega vidika sta najznamenitejša dela cerkve nedvomno gotska rozeta, narejena iz enega samega kosa kamna, kar jo uvršča med redke in edinstvene primerke v Evropi in kamniti gotski kip Marije iz leta 1470. Skozi stoletja je apaška cerkev doživela veliko arhitekturnih sprememb. Pokopališče za širše območje je bilo vse do začetka 19. stoletja okoli cerkve. V zvezi s poganskim kipom na strehi cerkve ter v

³⁶ Stopar, Pregled grajskih, stran 324.

³⁷ Šajhar: Närringerjev dvor, stran 54. Avtor še navaja, da je nekega 30. junija okrog leta 1520 dvor zalila Mura in od tega časa je ostal ob dvoru mrtev rokav imenovani »stara Mura«. Trautmannsdorfi so ga uporabljali kot ribnik in dovolili ribolov samo lastnikom dvorca.

³⁸ Gemeindebuch Gosdorf, str. 23–24. Še danes ima občina Gosdorf (v Avstriji) v svojem občinskem grbu izrisano utrdbo (nem.:Turm).

³⁹ Sulič Urek: Nova dognanja in odkritja v sakralni, stran 138.

⁴⁰ Deutsche Grenzacht, z dne 28.8.1921, stran 1–2.

⁴¹ http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105 z dne 12. 2. 2018.

⁴² Kovačič, Ljutomer: zgodovina trga in sreza, stran 367 in nasl.

zvezi z oltarjem Marije v trnju sta znani tudi legendi oz. bajki, ki se pripovedujeta na tem območju⁴³. Ker je bilo veliko preseljevanj ljudi iz Prekmurja, se je leta 1929 oblikovala Evangeličanska cerkvena skupnost v Apačah.

Na severovzhodni jezikovni meji je bila najmočnejša protestantska postojanka v Radgoni. Konec 16. stoletja je bilo v našem širšem območju značilno protireformacijsko gibanje. Vladne komisije so šle večkrat v Radgono, da pokatoličanijo mestni svet in uredijo verske razmere, saj so prebivalci večinoma sprejemali protestantsko vero. Toda odpor meščanov je trajal tja do leta 1599. V Cmureku je graščak Stubenberg župnijo izročil nekemu predikantu, ki je bil več desetletij v posesti cerkve in župnijskih dohodkov. Šele leta 1598 je moral škof Martin Brenner zopet umestiti katoliškega župnika⁴⁴. V vikariatu v Apačah je bilo leta 1617 okrog 1500 prebivalcev, od tega le 290 katolikov⁴⁵.

Rozeta apaške cerkve (zasebni arhiv).

Gomile⁴⁶ in druge arheološke najdbe

Kot že navedeno, je za Apaško polje značilno, da je Mura oz. so rokavi Mure v preteklosti spreminjali svoj tok. V skladu z navedenim, so tudi arheološke najdbe pogojene s spremembami toka Mure skozi zgodovinska obdobja. Tako so najdbe (rimskie gomile) oz. možnost drugih arheoloških najdb v prihodnosti bolj verjetne ob južni, gričevnati strani Apaškega polja (npr. Janhova, Nasova, Lešane). Določene arheološke najdbe bi bile verjetne tudi okrog dvorca Freudenau v Črncih v zvezi s samim dvorcem⁴⁷.

Na vrhu janhovskega grebena južno od vasi sta v gozdu dve nepoškodovani gomili iz neznanega časa. Gomilno grobišče predstavlja enega od prostorskih markerjev rimskodobne kulturne krajine. Prav tako na severnem gozdnatem pobočju, južno od Apaškega polja, ležita v gozdu južno od potoka Plitvice⁴⁸ dve skupini poškodovanih rimskih gomil. V vasi Mahovci je prav tako datirana noriško panonska gomila⁴⁹.

Na terasi, nad staro strugo Mure in južno od vasi Stogovci, so bili ob novogradnjah odkriti ostanki rimskih stavb, ki se kažejo v temeljih stavb: z apneno malto vezana opeka in neobdelan kamen, ostanki tlakov – apnenih estrihov, mozaičnih raznobarvnih kamenčkov in odlomki rimske keramike. Na območju po starem poimenovanju kot "nem: die weisse Stadt" oz. tudi "v starih Stogovcih" so našli mozaike pred letom 1861⁵⁰.

43 Ščap: Bajke in legende, stran 123–127.

44 <http://mojkraj.info/index.php> z dne 2.2. 2018.

45 Naschenweng: Die kirchliche Steiermark, 1617–1619, stran 777.

46 V davnini so bile gomile ena izmed oblik grobov, v katere so pokopavali v večini upepeljenega pokojnika v žari. V grob so poleg žare v keramičnih loncih, položili hrano, v vrčih pijačo za popotnico v novi svet pa tudi bronast novc, ki ga je pokojnik potreboval za plačilo brodniku ob prevozu preko reke Pozablenja.

47 V drugi polovici 19. stol. je bilo v dvorcu (takrat Freudenau) zbranih več starin, med njimi najdbe iz železnodobne gomile v Gornji Radgoni in Hadrijanovo doprsje, ki je zdaj v PM Ptuj (Diez, Situla 4, 1961, 49). Po MHS 10, 1861, 54, naj bi bile pri Črncih še ne odkopane gomile. Tako; <http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/6947>.

48 Na pobočju južno od vasi sta v gozdu parc. 461/1 in 504/1, k. o. Plitvica, dve skupini antičnih gomil, vsega 11, ki so večinoma prekopane. Pahič, VS 8, 1960–61, 209 in ČZN 1, 1965, 22.

49 <http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/6949> z dne 12.2. 2018.

50 Pahič: Gomilna grobišča ob Muri in Ščavnici, stran 5–38.

Iz pisnega vira iz leta 1863⁵¹ izhaja, da se je v vasi Grabe našlo nekaj predmetov iz bronaste in železne dobe ter dva srebrna kovanca.

V vasi Vratji Vrh je bila leta 1895 prav tako najdena bronasta sekira, za katero se več ne ve, kje se nahaja⁵². Iz pisnega vira izhaja, da so v vasi Žepovci bili najdeni fragmenti železne podkve (vir iz leta 1874), ki se nahajajo v muzeju Joaneju v Gradcu. Določene manjše antične najdbe iz rimskega obdobja so bile najdene tudi v Žibercih (vir iz leta 1867). V Podgorju je bil konec 19. stoletja najden zvonec iz rimskih časov⁵³.

Pomemben je tudi rimski medaljon s podobo zakoncev (oz. očeta in sina) iz 2. stoletja, vzidan v vežo dvorca⁵⁴ Freudenau v Črncih, ki pa verjetno ni bil najden na tem ozemlju. Žal so ostale vredne starine, ki so v preteklosti krasile dvorec Freudenau v Črncih, skozi vso zgodovino lastništva dvorca, izgubljene oz. uničene.

Za bližnje območje je najbogatejša arheološka najdba iz okolice Radgone. Eduard Pratobevera je najdene predmete iz keltske gomile (nem.: Fürstengrab) iz Radgone iz leta 1830 prvič poskusil predstaviti z risbami in člankom leta 1853⁵⁵ (najdeni predmeti: bronasti meče, tulasta sekira, ostanki kulnega vozička in drugimi predmeti). V tem času si je te najdbe lastil grof Plaz (tedanji lastnik posestva Freudenau v Črncih), nato pa so izginile neznano kam, le meč se je leta 1939 odkril v Narodnem muzeju v Budimpešti, kamor je prišel po londonski dražbi.⁵⁶

Na državni cesti R2-433, ki povezuje Trate in most čez Muro, poteka sanacija poškodb. Ob izkopu gradbene jame so delavci na globini približno sedem metrov naleteli na dobro ohranjena hloda premera do enega metra, ki sta ležala medsebojno vzporedno in vzporedno s tokom reke Mure, zasuta z materialom, ki se je bistveno razlikoval od ostalega materiala v profilu izkopa. Po prvih podatkih naj bi šlo za visoko starost lesa in ker je najdba nakazovala antropogen izvor, je bila izdana odločba o izvedbi arheoloških raziskav⁵⁷.

Arheološka najdba v letu 2016 ob reki Muri v Tratah (arhiv: Sobotainfo.si).

51 Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, 1863.

52 Bronasta tulasta sekira, pridobljena leta 1943 je v PM Mariboru. <http://www.arzenal.si/sarnas/najdisce/6955> z dne 1.3.2018.

53 Siebziger Jahresbericht des Steiermärkisch-Landschaftlichen Joanneum zu Graz über das Jahr 1881, Graz, 1882, stran 13.

54 Dvorec (nem: Schloß) pomeni večjo razkošno grajeno poslopje, navadno bivališče plemičev, bogatašev; npr. lovski, baročni ali pa strelni dvorec v srednjem veku. Strelni dvorci so imeli zaščitniški pomen, npr. pred vdori tujih plemen.

55 Pratobevera: Keltische Antiken im Schlosse Freudenau, stran 235–239.

56 Šavel: Prazgodovinske naselbine v Pomurju, stran 20.

57 <http://sobotainfo.com/novica/lokalno/gradbisce-zaustavljeno-zaradi-arheoloske-najdbe/122597>.

Upravna enota Gornja Radgona

Najdišče	Kat. št.	Št. k. o., ime k. o.	Parc. št.	Opis	ID najdišča
Vratji vrh – Naključna najdba	1053	171, Vratji vrh	/	naključna najdba bronaste sekire	Gornja Radgona.171.1
Vratja vas – Srednjeveška vas Vratja vas	1054	172, Vratja vas	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.172.1
Srednjeveški stolp Trutzenau (Ratzenau)	1055	174, Konjišče	/	srednjeveški stolp	Gornja Radgona.174.1
Zgornje Konjišče – Srednjeveška vas Rosshof	1056	174, Konjišče	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.174.2
Zgornje Konjišče, Spodnje Konjišče? – Naključna najdba	1057	174, Konjišče	/	naključna najdba keltskega novca	Gornja Radgona.174.3
Podgorje – Naključna najdba	1058	173, Podgorje	/	naključna najdba rimskega zvončka	Gornja Radgona.173.1
Podgorje – Gornilno grobišče Vesel	1059	173, Podgorje	241/1, 241/2, 243/1, 243/3, 286	gornilno grobišče	Gornja Radgona.173.2
Stogovci – Srednjeveška vas Stogovci	1060	175, Drobtinci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.175.1
Drobtinci – Srednjeveška vas Drobtinci	1061	175, Drobtinci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.175.2
Stogovci pri Žepovcih – Potencialno arheološko najdišče Zakrajšek	1063	175, Drobtinci	/	potencialno arheološko najdišče (grobišče?)	Gornja Radgona.175.4
Stogovci – Gornilno grobišče Sedonja	1064	175, Drobtinci	738, 742/1	gornilno grobišče	Gornja Radgona.175.5
Žiberči – Srednjeveška vas Žiberči	1065	178, Žiberči	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.178.1
Žiberči – Naključne najdbe	1066	178, Žiberči	/	naključne najdbe rimskih novcev?	Gornja Radgona.178.2
Žepovci – Naključna najdba	1068	179, Žepovci	/	naključna najdba železne podkve	Gornja Radgona.179.2
Črnci – Srednjeveška vas Mihovci	1069	180, Črnci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.180.1
Črnci pri Gornji Radgoni – Srednjeveška vas Črnci	1071	180, Črnci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.180.3
Mahovci – Gornilno grobišče	1072	180, Črnci	/	gornilno grobišče?	Gornja Radgona.180.4
Mahovci – Srednjeveška vas Mahovci	1073	180, Črnci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.180.5
Grabe – Srednjeveška vas Grabe	1074	176, Grabe	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.176.1
Janhova – Srednjeveška vas Janhova	1075	177, Nasova	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.177.1
Zgornja Nasova – Srednjeveška vas (Zgornja) Nasova	1077	177, Nasova	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.177.3
Nasova – Rimskodobno gornilno grobišče	1078	177, Nasova	28	rimskodobna gomila	Gornja Radgona.177.4
Spodnja Nasova – Srednjeveška vas (Spodnja) Nasova	1079	177, Nasova	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.177.5
Apače – Närringerjev dvor (Närringerhof)	1080	181, Apače	/	srednjeveški dvor	Gornja Radgona.181.1
Apače – Srednjeveška vas Apače (Appestal)	1081	181, Apače	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.181.2
Apače – Arheološko najdišče KKG. Radgona	1083	181, Apače	604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 620, 621/1, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 849	grobišče	Gornja Radgona.181.4
Segovci – Srednjeveška vas Segovci	1084	182, Segovci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.182.1
Lutverci – Srednjeveška vas Lutverci	1085	183, Lutverci	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.183.1
Lutverci – Plitvički potok, naključna najdba	1086	183, Lutverci	/	naključna najdba bronaste gravirane sulične osti	Gornja Radgona.183.2
Lešane – Arheološko območje Plitvički potok	1087	191, Plitvica	/	odpadna jama?	Gornja Radgona.191.1
Plitvica – Srednjeveška vas Plitvica	1088	191, Plitvica	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.191.2
Lešane – Srednjeveška vas Lešane	1089	191, Plitvica	/	srednjeveška vas	Gornja Radgona.191.3

Vir: Arheološka biografija krajine ob meji med Avstrijsko Štajersko in Slovenijo, Rezultati čezmejnega projekta BORDER ARCH-STEIERMARK, Uredniki: Matija Črešnar in drugi, Universal Museum Joanneum, Graz-Ljubljana, 2015, stran 418.

Turški in drugi vpadi ljudstev

Turki so skozi več stoletij pustošili naše kraje. Za njihove vpade je značilno, da so bili zelo krute narave, saj so ropali, uničevali in požigali cele vasi. Prav tako pa so umorili oz. zasužnjevali prebivalce teh vasi.

Tako izhaja iz pisnega vira iz leta 1418 (zgodovinar Krempel Anton)⁵⁸, da so se v tedanji vasi Črnci (tedaj Černečko polje), spopadli Turki in zahodna vojska, pri kateri so morali Turki pobegniti. Veliko uničenja tega območja s strani Turkov je bilo tudi leta 1532. Roparska drhal je leta 1640 vdrla na Štajersko pri Soboti (Olschnitz), prodirala proti Radgoni in razrušila vse vasi na posestvu barona Ratmannsdorfa, razen dveh. Prebivalci so morali sultanu priseči zvestobo. Graško vlado so ti napadi zelo prestrašili, tem bolj ker je bila v nevarnosti vsa vinska trgatava in žetev okoli Ljutomera in Radgone, o kateri pravi poročilo, da je »pravi zaklad vse Spodnje Štajerske, da daje najfinejše vino in najboljše žito.« Štajerci so se obrnili po pomoč na dunajsko osrednjo vlado in svoje sosede Korošce. Cesarski poslanik v Carigradu se je pritožil zaradi tega napada pri velikem vezirju, a je ta malomarno skomizgnil z rameni, češ, »kar je storjeno, je storjeno.« V naslednjih letih (1641, 1646, 1655) so se roparski pohodi zopet ponavljali⁵⁹.

V bližini naših vasi so svojo pot opustošenja imeli tudi kruci. V 16. stoletju so si to ime nadeli uporniški ogrski kmetje, ki so pod vodstvom Jurija Dosa zanetili pravo kmečko vstajo po celotni Ogrski, ta pa je zahtevala ogromne žrtve tudi med civilnim prebivalstvom. Po dolgi, večletni boji s cesarsko vojsko avstrijske monarhije, so kruci 1. maja 1711 končno položili orožje in ponovno so bili priznani privilegiji ogrskih stanov in plemstva. Tipično orožje krcov je bila poleg sablje še sekira. Lahka konjenica pa je uporabljala še dolgo bodalo, obešeno na desno stran sedla. Kruci so vdrl v naše kraje že v začetku 17. stoletja, pravi naval pa je bil konec 17. stoletja. Pozimi leta 1704 so kruci prešli Muro in se utaborili, eni v Medžimurju, drugi pa v Razkrižju ter od tod hodili na roparske pohode. Kruci so ropali, požigali kar niso mogli odnesti ali prisilili kmete, da so jim z vozovi odpeljali v njihove tabore. Istočasno je graška deželna vlada odobrila 6000 goldinarjev za obnovo utrdb v Radgoni in Fürstenfeldu, ki pa so jo izpeljali le delno⁶⁰.

Za naše območje je prav tako značilno ropanje madžarskih upornikov in cesarskih vojakov v gosposčinah Ljutomer in Negova ter mestu Radgona leta 1605⁶¹. Iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu izhaja zapis o ropanju vasi Plitvica, Mahovci, Apače in Stogovci, od koder so odpeljali vole, krave, svinje, pšenico, ječmen, oves, koruzo, vino, mast, ajdo, moko, čebelnjake, in s tem povzročili ogromno škodo prebivalstvu območja.

Čarovništvo

V obdobju od 15. do prve polovice 18. stoletja je zanimiv tudi fenomen preganjanja čarovništva. Čarovniški procesi imajo svoje korenine v verovanju v hudiča in v strahu, ki je ljudi prevzel že ob njegovi omembi. Bistveni temelj za obsodbo

je bilo priznanje, zato so pri zasliševanju uporabili različne metode mučenja, kot so natezalnice, čarovniški stol z iglami, drobljenje prstov, mučenje z vodo, ind., da so obtoženega prisilili k priznanju. Čarovniški proces je naziv za sodni postopek proti osebam, ki so bile obtožene čarovništva. Čarovništvo je bilo hujše kaznivo dejanje, ki se je pojavilo v Evropi v srednjem veku, v katerem so bile obtožbe večinoma povezane z zlobnimi duhovi, hudičem, slabo letino ter vplivom na vremenske razmere. Razlog za obtožbe je bil pogosto maščevalne narave, saj so ljudje čarovnicam pripisovali krivdo za neurja, točo in druge vremenske ne prilike. Vrh preganjanja zaradi čarovništva je doseglo v drugi polovici 17. stoletja, predvsem zaradi veliko naravnih katastrof v tem času, in sicer požari, poplave, slabe letine, vojne, kužne bolezni. Med preganjanji je bilo največ žensk, medtem ko je bilo moških

⁵⁸ http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Krempel z dne 14.2.2018.

⁵⁹ <http://mojkraj.info/index.php/turskivpadi> z dne 14.2.2018.

⁶⁰ Radovanovič: Kuga, stran 7–13.

⁶¹ Radovanovič: Ropanje madžarskih upornikov, strani 17–19.

manj, za sojenje v čarovniških procesih pa je bilo pristojno deželsko sodišče, pri katerem je bil trajno nameščen krvni sodnik⁶². Velika večina je bila obsojenih na smrtno kazen z živim sežigom na grmadi.

Zanimiv primer izhaja iz vasi Črnci, kjer je bila leta 1699 zaslišana ga. Webner. Do obtožnega predloga zaradi čarovništva ni prišlo, kljub temu da je bila dvakrat privedena k preiskovalnemu sodniku na zaslišanje⁶³. Janez Adam Toplak, upravnik gospoščine Gornja Radgona in deželskega sodišča, je dobil pritožbo od grofice Marie Eleonore Ursin in Rosenberg, rojene Khiesl, ker ni pričel kriminalnega postopka proti ženi podložnika v Črncih Adama Kanca, Veroniki, po domače Webnerjevi, zaradi čarovništva. Webnerjevo so v letu 1699 zaradi domnevnega čarovništva in zato, ker bi naj doma imela škrate, ki so ga sosedje večkrat videvali v podobi škopnika (šopu goreče slabe podobno bitje, ki leta ponoči; škopnik tudi prinaša nesrečo), ko je priletel in odletel v Webnerjevo hišo. Prijava je bila na deželsko sodišče Gornja Radgona podana že dvakrat in obakrat je bila obtožena izpuščena, kar je med podložniki povzročilo veliko vznemirjanje. Grofico so zato tujci kot domači podložniki oblegali s pritožbami, da je treba zadevo pred deželnim sodiščem raziskati, saj naj bi jim škrate nosil hrano, mleko in druge stvari. Kot že navedeno, je bila osumljenka oproščena.

Zaradi čarovništva je bil 3. 12. 1648 na gornjeradgonskem gradu zaslišan kravji pastir Wastl Hoffer iz Lutverc (Leitersdorff)⁶⁴. Tožnik je bil Adam Fras, podložnik iz Hauptmannsdorfa (nekdanj samostojna vas, danes integrirana v kraj Apače), ki je zatrjeval, da je osumljeni lahko začaral konje in mu je dal konjski iztrebek ter mrtvo krastačo. V zvezi z navedenim so bile zaslišane določene priče, ki so potrjevale, da je osumljeni začaral konje, ki so potem umrli, prav tako se je ukvarjal tudi z drugimi čarovniškimi zadevami. Na zaslišanju je Hoffer dejanja priznal. Iz pisnih virov ni znan izid pravde.

Cestne povezave v preteklosti

Domneva se, da je v rimskih časih šla skozi te kraje rimska pot, in sicer iz smeri Lipnice nem: Leibnitz (rimsko: Flavia Solva) proti Radgoni in dalje⁶⁵. Kasneje so omenja tudi t. i. madžarska pot (nem.: Ungarnstrasse), ki je verjetno potekala tudi skozi Apaško polje in je prinesla določen začetek gospodarskega razvoja. V pisnem viru⁶⁶ se leta 1584

omenjajo ceste Lanca—Cmurek—Apače—Gornja Radgona—Ljutomer, Fürstenfeld—Radgona—Ptuj, Radgona—Maribor in Ptuj—Slov. Bistrica. Kot zanimivost se navede, da se je 9. 7. 1883 skozi Apaško dolino peljal tudi cesar Franc Jožef I, ki se je ustavil tudi v dvorcu Freudenau⁶⁷. Glavno prevozno sredstvo tedanjega časa je bila kočija, ki pa si jo ni mogel vsak privoščiti. Ogromne razdalje so se večinoma premagovale peš, še posebej romanja v oddaljene župnije (npr. Sveta Trojica).

Ker je Mura v preteklosti velikokrat poplavljala in občasno odrezala tudi poti, so se morale določene poti na novo urediti oz. popravljati. Na splošno so bile ceste v tistem času slabe in tudi slabo vzdrževane.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni v sprotnih opombah, zato se jih posebej ne navaja.

62 Prvi čarovniški proces na Slovenskem je potekal leta 1427 v Celju proti Veroniki Deseniški, najhujša preganjanja pa so bila v drugi polovici 17. stoletja. Odločilen vpliv na prenehanje čarovniških procesov so imele reforme vladarice Marije Terezije. Leta 1740 je zahtevala, da vse čarovniške procese v habsburških dednih deželah predložijo v njeno osebno odločitev. V tem obdobju so se čarovniški procesi tudi končali, čeprav je kazenski zakon Marije Terezije iz leta 1768 še omenjal čarovništvo kot kaznivo dejanje.

http://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Carovni%C5%A1ki_proces z dne 19.1.2018.

Podrobneje o fenomenu čarovništva; Hexen und Zauberer, Valentinitz Helfried (Hrsg.), Graz-Wien, 1987.

63 Radovanovič: Gornja Radgona, stran 17–18.

64 PAM, fond: Gospoščina Gornja Radgona (1480–20. st.), AŠ 330.

65 Schillinger v Anton Kovatschitsch: Die Absteller, stran 3.

66 Curk: O cestnem omrežju, stran 13.

67 Grazer Volksblatt, z dne 11. 7. 1883.

Uvod

Kmetijstvo¹ je ena osnovnih in prvotnih človekovih dejavnosti. Delimo jo na poljedelstvo in živinorejo. Poljedelstvo se je pojavilo pred približno 10.000 leti. Uvedba poljedelstva je pomenila velik korak v človekovem razvoju, saj je bil človek pred tem zgolj lovec in nabiralec. Poljedelstvo je človeku omogočilo, da se je za stalno naselil na določenem območju. Osvajal je vedno nove površine, na katerih je gojil svoje rastline. S poljedelstvom se je zmanjšala človekova odvisnost od spontane narave. Človek je začel naravo spreminjati po svojih željah in potrebah. V srednjem in zgodnjem novem veku je kmet moral dajati fevdalcem dajatve. Na višino dajatve ni imel nobenega vpliva. V 19. stoletju se je s tehnološko revolucijo in predvsem z mehanizacijo kmetijstva povečala učinkovitost kmetijstva. Vse več dela pri obdelavi polj so opravili stroji. Za isto količino pridelka je bilo potrebno čedalje manj delovne sile. Število zaposlenih v kmetijstvu se je začelo zmanjševati. Po koncu 2. svetovne vojne se je precej povečala proizvodnja hrane v razvitem svetu, saj so uvažali nove načine obdelovanja zemlje, uporabljali novo tehnologijo, izvajali nove načine intenzivnega kmetovanja ter odkrili pesticide in herbicide.

Osnovni podatki o kmetijski dejavnosti Apaškega polja

Kmetijstvo je bilo že v preteklosti najpomembnejši gospodarski segment območja Apaškega polja. Danes je kmetijska dejavnost najbolj razširjena na ravninskem delu občine Apače. Kmetijske površine zajemajo 36,5 km², to je kar 66,7 % celotne površine občine.

Najbolj razširjeno je poljedelstvo². Naravne danosti Apaškega polja so ugodne za pridelavo večine poljščin, značilnih za panonsko območje. Težave se pojavljajo le tedaj, ko nastopijo suše ali poplave, ki vodijo do ekonomskih izpadov³. Lastniška struktura je tradicionalno razdrobljena. V Apaškem polju že od nekdaj prevladujejo majhne kmetije, ki so skromne v razvojnih in proizvodnih zmožnostih. Prevladujoče poljščine so pšenica, koruza, ječmen, oljna ogrščica, oljne buče ter detelje in trave. Pridelava poljščin je v večji meri namenjena za lastne potrebe, kar je bilo značilno že tudi v preteklosti.

Na Apaškem polju se razprostirajo tudi gozdovi, predvsem ob toku reke Mure. Večji gozdni kompleks v južnem delu je imenovan Arda. V preteklosti je bilo razvito še čebelarstvo in mlinarstvo.

1 <http://sl.wikipedia.org/wiki/Kmetijstvo>.

2 Primož Horvat, Geografija Občine Apače, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, oddelek za Geografijo, 2012, stran 80.

3 Občina Apače, Strategija občine Apače za konceptiranje trajnostnega razvoja, 2014, stran 78.

Vrsta rabe zemljišč	Površina območij (ha)	Delež (%)
Kmetijske rabe		
Njiva oz. vrt	2.953,9	55,3
Rastlinjak	0,1	0,0
Vinograd	37,4	0,7
Intenzivni sadovnjak	1,7	0,03
Ekstenzivni oz. travniški sadovnjak	56,2	1,05
Trajni travnik	406,8	7,6
Kmetijsko zemljišče v zaraščanju	67,6	1,3
Drevesa in grmičevje	50,8	0,95
Neobdelano kmetijsko zemljišče	0,8	0,02
Kmetijsko zemljišče poraslo z gozdnim drevjem	0,7	0,01
Nekmetijske rabe		
Gozd	1.392,5	26,1
Pozidano zemljišče	294	5,5
Voda	78,9	1,5
SKUPAJ	5.342,5	100

Vir: Občinski prostorski načrt, 2011: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, 2008.

Iz navedene tabele⁴ je razvidna dejanska raba tal občine Apače, ki je izrazito kmetijska.

Rečne terase in murske naplavine na Apaškem polju⁵

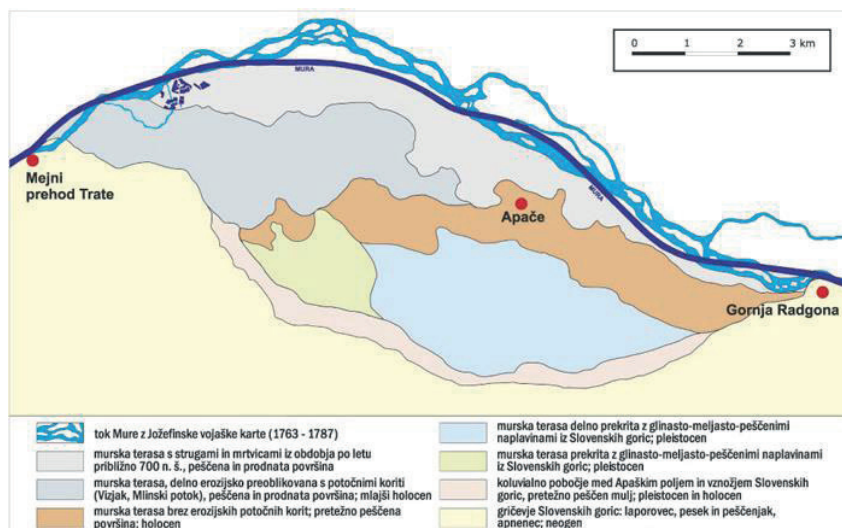
Prodniki, ki jih je Mura prenašala v svojem koritu, izvirajo iz vzhodnih Alp. Apaško polje je na severu omejeno z današnjim reguliranim koritom Mure, na jugu pa z obrobjem Slovenskih Goric. Nastalo je z bočno erozijo reke Mure, ki je v pleistocenu segala vse do gričevnatega obrobja. Mura je na izravnano površino odložila svoje, pretežno prodnate naplavine. Te so v južnem delu polja delno prekrile z naplavinami Plitvice in drugih potokov, ki pritečejo iz obrobja Slovenskih Goric. Napolavine praviloma

ne presegajo debeline 10 m. Pod njimi se nahajajo miocenske lapornate, peščene in apnenčaste plasti. Napolavine na Apaškem polju so odložene v terasah, ki pa niso tako izrazite kot na območjih z rečnimi naplavinami. Rečne terase so površine, po katerih je nekoč tekla reka in ob tem odlagala svoj sedimentni tovor. Površine posameznih teras so skoraj vodoravne, sosednje terase pa so med seboj ločene s terasno ježo. Ježa terase je bolj ali manj strm in različno visok pregib med dvema terasama. Najnižja terasa obsega do 1 km široko površino ob Muri. Proti jugu sledijo starejše holocenske terase, ki jih ločujejo manj izrazite ježe. Med Stogovci in Žepovci je ježa bolj izrazita.

⁴ Primož Horvat, Geografija Občine Apače, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, oddelek za Geografijo, 2012, stran 79.

⁵ Oče panonskih hrastov, Tomaž Verbič in Aleksander Horvat, Geologija in geomorfologija. Več; <http://www.gor-radgona.si/hrast/geologija.htm>.

Tu se starejša holocenska murska terasa naslanja na pleistocensko teraso, ki je v celoti prekrita z ilovnatimi naplavinami. Južno od Drobtincev so v preteklosti ilovico uporabljali v opekarni Semlitsch Antona, ki je vrisana na Jožefinski vojaški karti (1763–1787). Bolj proti jugu se nad Apaško ravnino postopoma dviguje položno koluvialno pobočje, ki se nato dvigne v obrobje Slovenskih Goric.

Rečne terase na Apaškem polju.⁶

Vpliv reke Mure na kmetijsko dejavnost

Deroča reka Mura je na apaškem območju nemalokrat poplavljala. Poplave so bile večkrat velikih razsežnosti in so imele katastrofalne posledice; odnašale so celotne vasi, ceste ter kmetijska zemljišča. Marca leta 1676 je narasla reka Mura pod Cmurekom odtrgala dvorni travnik gosposčine Cmurek in staro cesto, ki je vodila proti Apačam in Črncem. Mura je svojo strugo prestavila tja, kjer se je prej vila cesta. Speljati so morali popolnoma novo cesto. Tedaj je Mura

poplavlala tudi zemljišča gosposčine Črnci⁷.

Reka Mura je bila tista, ki je nemalokrat pisala usodo tamkajšnjih krajev in prebivalcev. Ohranjeni viri razkrivajo, da ime Mura izhaja iz besede staro-indogermanskega izvora »mor« (nem: Sumpffluß), kar v prevodu pomeni močvirnata reka. Ime močvirnata reka lahko povežemo s dejstvom, da je imela reka Mura številne stare rokave, ki so poplavljali bližnja polja.

V 15. stoletju se je struga reke Mure vila po sredini Apaškega polja. Kasneje se je pomaknila bolj proti severu. Še prej, okoli leta 700, so se rokavi reke Mure razprostirali zelo blizu današnjim vasem Janhova in Nasova na obrobju Slovenskih goric. Še dandanes je Plitvički potok (oz. potok Plitvica) nekakšen ostanek starega dela Mure iz preteklosti⁸. Tudi t. i. enajstmlinski kanal je ostanek starega rokava reke Mure.

Leta 1419 je reka Mura spremenila svoj tok, zaradi česar je bilo kar nekaj vasi izbrisanih. Katastrske meje teh vasi so določili na novo, upoštevajoč spremenjeni tok reke Mure. Na tak način je približno ob koncu 16. stoletja na desni stani reke Mure nastala nova vas z imenom Roßhof (danes Zgornje

⁶ <http://www.gor-radgona.si/hrast/geologija.htm>.

⁷ Saša Radovanovič, Štajerski del Pomurja v 16. in 17. stoletju, Zbornik soboškega muzeja, št. 9–10, Pokrajinski muzej, Murska Sobota, 2007, stran 37–38.

⁸ Danes lahko na podlagi geoloških raziskav tal ugotovimo, geološko zgradbo samega Apaškega območja, ki zelo nazorno prikazuje naplavine, ki jih je ustvarjala Mura v zgodovinski preteklosti. Miha Rojec, Pedosistemske enote Apaške doline, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, oddelek za agronomijo, diplomsko delo, 2008.

Konjišče). Nove Murine naplavine pa so bile tudi koristne. Zemljo so obogatile za kmetijstvo⁹. Reka Mura je torej bistveno vplivala na obdelovanje zemlje na Apaškem polju. Po eni strani je s poplavami onemogočala normalno kmetovanje, po drugi strani pa je z naplavinami bogatila zemljo.

Kmetijstvo na območju Apaškega polja¹⁰ v srednjem in v zgodnjem novem veku

Prebivalcem apaškega območja skozi zgodovino ni bilo lahko preživeti. Praktično skozi vsa zgodovinska obdobja je bil temeljni vir za preživljanje kmetijstvo. Obdelovanje zemlje je bilo vse prej kot preprosto delo. Kmetje so le s težavo pridelali dovolj hrane za svoje potrebe in za potrebe fevdalcev¹¹. Oviro so predstavljale tudi naravno – geografske danosti apaškega območja; reka Mura na severni strani ter obrobje Slovenskih goric na južni strani Apaškega polja. Poplave reke Mure so najbolj drastično zaznamovale tukajšnje življenje. Katastrofalne posledice so večkrat povzročile tudi suše in kobilice, ki so uničile pridelek. Življenje tedanjega prebivalstva je zaznamovala

še kuga in druge bolezni, ki so razsajale skozi stoletja (npr. malarija v letih 1665–1666). Žrtev je bilo veliko, ljudi je pestila lakota. Od 15. do 18. stoletja so bili na apaškem območju tudi vpadi Turkov in madžarskih upornikov, ki so uničevali in ropali po vaseh. Pozabiti ne smemo, da so bili podložniki (kmetje) primorani dati svojemu zemljiškemu gospodu in katoliški cerkvi obvezne dajatve (činž), kar je še dodatno otežilo njihovo preživljanje. Zaradi nevzdržnih razmer kmečkega človeka so bili v bližini kmečki upori, in sicer leta 1515 in leta 1635. Med 15. in 18. stoletjem je od Šentilja do G. Radgone ob Muri vladala pustota. Vzroki zanjo so bili turški vpadi, kužne bolezni ter poplave.

Kmetje so živeli skromno in pobožno. Njihova hrana je bila siromašna in preprosta, prav tako oblačila. Bivali so v skromnih kočah iz blata in lesa, pokritih s slamnato streho. Večina ljudi na apaškem območju se je v srednjem veku ukvarjala s kmetijstvom. Zemljo so obdelovali s preprostimi plugi–rali. Za vprego so uporabljali vole, kasneje so vole nadomestili konji.

Kmetijstvo Apaškega polja v 19. stoletju

Rabo tal iz pretekle zgodovine lahko razberemo iz starih ledinskih imen, ki jih najdemo v katastrskih mapah Franciscejskega katastra iz leta 1824. Ker je Apaška kotlina izrazito kmetijsko področje, večina ledinskih imen izhaja iz oblike in lege zemljišča. Največ je poimenovanj za njive in travnike, in sicer praktično vse v nemškem poimenovanju¹². Veliko območij, ki so imela ledinska

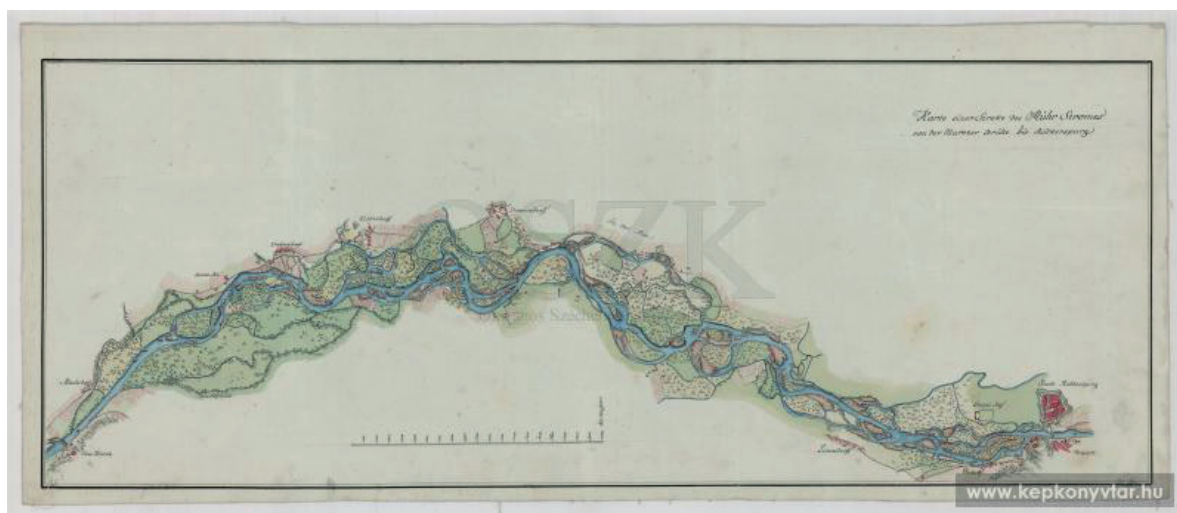
imena za travnike, so danes obdelovane njive. Njive so nastale tudi na območjih, kjer se je krčil gozd. Iz katastrskih map lahko tudi spremljamo spreminjanje toka reke Mure in njenih rokavov.

⁹ Prvotno je bil tok reke Mure zelo tipičen, predvsem je bila neenotna struga z številnimi rokavi in mrtvicami. Šele v letih 1875–1891 so na mejni Muri dokončno izvedli regulacijske ukrepe, s katero so rečni odseki (rokavi) bili združeni v eno rečno strugo in izravnani.

¹⁰ Dušan Ščap, O zgodnji zgodovini Apaškega polja, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2013, stran 67–68.

¹¹ Dušan Ščap, Značilnosti Urbarja gosposčine Freudenau iz Črncev iz okrog leta 1641, Signal, Pavlova hiša, 2012/2013, stran 229–238.

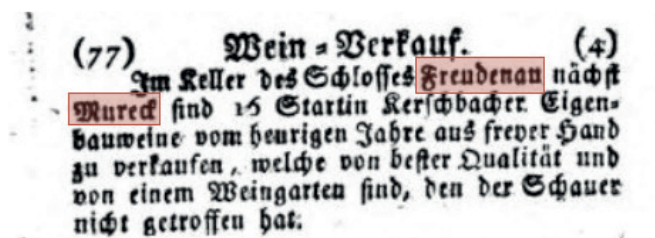
¹² Dušan Ščap, Ledinska imena, v Franciscejskem katastru iz leta 1824 za Apaško kotlino, Zgodovinski listi, Splošna knjižnica Ljutomer, 2012, stran 52.

Tok reke Mure (med Cmurckom in Radgono) s tedanjimi rokavi konec 18. in v začetku 19. stoletja¹³.

Iz imenikov obrti, industrije in podjetniških obratov za Štajersko (Steiermark) za drugo polovico 19. stoletja in prvo polovico 20. stoletja, izhaja veliko vpisov raznovrstnih obrti in drugih dejavnosti, ki so (ne)posredno povezane s kmetijstvom na tem območju¹⁴. Že v tedanjem času so bile kmetijstvo in z njim povezane dejavnosti zelo dobro organizirane. Prisotno je bilo neke vrste tržno gospodarstvo v povezavi s takratno obrtjo¹⁵.

V Apačah so od druge polovice 19. stoletja naprej dvakrat letno priredili živinsko-kramarski¹⁶ sejem. Leta 1904 je nastal Leksikon Občin, ki je bil izdelan po rezultatih popisa prebivalstva z dne 31. 12. 1900 po katastrskih občinah za območje Apaškega polja. V omenjenem leksikonu je zapisano, da so zemljo v večji meri uporabljali kot njive in travnike¹⁷. V Črncih sta bila dva še posebej zavedna veleposestnika; tedanja gosposčina dvorca Črnci in mlinarska družina Hötzl. Podatki iz leta 1843 razkrivajo, da sta bili temeljni dejavnosti apaškega območja za preživljanje poljedelstvo in živinoreja¹⁸. V Črncih je deloval konjederec, ki je oskrboval ves okraj (1834)¹⁹.

Vir: Grazer Zeitung, z dne 17. 1. 1829, stran 24 (prodaja vina v dvorcu Freudenau v Črncih).

13 <https://kepkonyvtar.hu/jetspeed/portal/browser.psm?docID=74370>.

14 Npr. Die Handels-, Industrie-und Gewerbebetriebe von Steiermark, Handelskammerbezirke Graz, Leoben, IV. Band, Wien, 1903.

15 Npr. Iz oglasa iz leta 1869 je razvidno, da se je prodajalo žganje (slivovka), Anton Ornigg, posestnik v bližini Freudenaua iz Črnc. Tako v Klagenfurter Zeitung, z dne 31. 12. 1869, stran 4.

16 Dušan Ščap, Dogodki v Apaški kotlini 1884–1899, Glasilo, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 119. Npr. 20. oktobra (1884) se v Apačah priredil sejem (Slovenski gospodar, z dne 16. 10. 1884, stran 332); dne 2. maja in 9. septembra (1887) se je v Apačah priredil sejem (Slovenski gospodar, z dne 1. 5. 1887, stran 275 in Slovenski gospodar, z dne 2. 9. 1897, št. 35, stran 317); dne 18. oktobra (1897) se je v Apačah priredil sejem (Slovenski gospodar, z dne 14. 10. 1897, št. 41, stran 371).

17 Leksikon Občin, Izdala C. K. Centralna statistična komisija, IV. Štajersko, Dunaj, 1904, stran 250–261.

18 Janhova, Lešane, Nasova, Plitvica in Žiberki (poljedelstvo in živinoreja) – leta 1843; Apače (poljedelstvo in živinoreja), Grabe (žito in seno se mora po večini kupovati), Lešane (poljedelstvo, živinoreja in vinogradništvo), Nasova (poljedelstvo in živinoreja, presežke pridelkov tudi prodajo), Vratja vas (pridelajo žito in seno, presežek lahko prodajo) – leta 1843.

19 Arhivsko gradivo-Nekateri podatki za Apaško dolino iz prve polovice 19. stoletja, Zgodovina Apaškega polja, Črnci, samozaložba, 2015. Glede na poklic je bilo po vaseh daleč največ kmetov (kmetijska dejavnost).

	1843	1900	2000	2010
govedo	1083	3890	943	767
konji	422	385	3	16

Govedo in konji v letih 1843, 1900, 2000-2010 za apaško območje.²⁰

Iz navedene tabele lahko razberemo, da se je stalež govedi in konjev od leta 1843 do danes bistveno zmanjšal. Danes ima večino govedi na Apaškem polju v lasti nekaj posameznih večjih kmetov. Še posebej drastično je upadlo število konj, ki pa se iz leta v leto spet nekoliko povečuje. Prav tako je bilo v preteklosti tudi veliko volov. Izrazita je bila tudi dejavnost čebelarstva.

Leta 1907 se je v Apačah izvajal kmetijsko napredni tečaj pod vodstvom nadučitelja g. Strauša in donacijami Juliusa Meinla²¹.

Panoramski pogled na Apače (kmetijsko območje), fotograf Feldbacher, založba Schleimer, okrog leta 1910 (vir: Zlatko Šajhar).

**Nekateri dogodki
povezani s
kmetijstvom
med obema
svetovnima
vojnama**

Apačani pridejo v Ljubljano²²

Podružnica Kmetijske družbe za Apaško kotlino iz Apač je obiskala ljubljanski velesejem. Podružnica je štela nad 200 članov slovenske in nemške narodnosti. Približno 120 članov se je v četrtek 4. septembra 1930 s prvim jutranjim vlakom odpeljalo iz G. Radgone v Ljubljano. Obisk je potekal pod vodstvom g. Otona Pajdaša, ki je bil načelnik in upravitelj posestva Meinl. Udeležence je spremljal tudi sreski načelnik g. dr. Trstenjak, ki je poskrbel, da so udeleženi dodobra spoznali Ljubljano. Z Ljubljano do tedaj iz narodnostnih razlogov niso sodelovali niti na področju

kulture niti na področju gospodarstva. Za revnejše člane je bila pričakovana gmotna podpora²³ banske uprave v Ljubljani.

²⁰ Viri: Niko Kuret, Slovensko Štajerstvo pred marčno revolucijo 1848, Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842), 1. del, 2. snopič, SAZU, Ljubljana, 1987, stran 129-146; Leksikon Občin, Izdala C. K. Centralna statistična komisija, IV. Štajersko, Dunaj, 1904, stran 250-261; Občina Apače, Strategija občine Apače za koncepiranje trajnostnega razvoja, 2014, stran 80.

²¹ Grazer Volksblatt, z dne 28. 12. 1907, stran 6.

²² Dušan Ščap, Apaška kotlina v letu 1930, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 139-140.

²³ Domovina, z dne 28. 8. 1930, stran 2; Slovenec, z dne 4. 9. 1930, stran 4.

Apače okrog leta 1940 (zasebni arhiv). Zgoraj levo je nekdanja gostilna in mesarija Hödl, desno zgoraj je upodobitev bivšega gasilskega doma v Apačah.

Živinski in kramarski sejem

V ponedeljek 20. 10. 1930 je bil v Apačah pri G. Radgoni veliki živinski in kramarski sejem²⁴. V torek 9. 9. 1930 po mali maši je bil v Apačah pri G. Radgoni velik živinski in kramarski sejem²⁵.

Kmetijsko-nadaljevalni tečaj

V začetku leta 1931 je bila na šoli v Stogovcih otvoritev kmetijsko-nadaljevalnega tečaja. Prijavilo se je toliko kandidatov, da niso mogli vseh vpisati. Tečaj je vodil šolski upravitelj Resman Rado²⁶.

Vir: Slovenski narod, 26. oktober 1931, št. 243, stran 2.

Slinavka in parkljevka²⁷

Leta 1938 sta se v Žibercih (Občina Apače) pojavili slinavka in parkljevka. Zaradi nevarne nalezljive bolezni je oblast izdala prepoved vseh sejmov tudi za okoliške občine. V vasi z okužbo so prepovedali voditi govedo po prostem in ga uporabljati kot vprego za vozove²⁸.

Neurje s točo

Leta 1935 se je nad Apaško kotlino zneslo neurje s točo. Močan veter je ruval drevesa in sadovnjake. Toča je zbila skoraj zrela žita, fižol in krompir. Zelo hude posledice so bile predvsem v vaseh: Plitvica, Lomanoše, Segovci, Apače, Lešane in Črnci²⁹.

²⁴ Jutro, z dne 17. 10. 1930, stran 6.

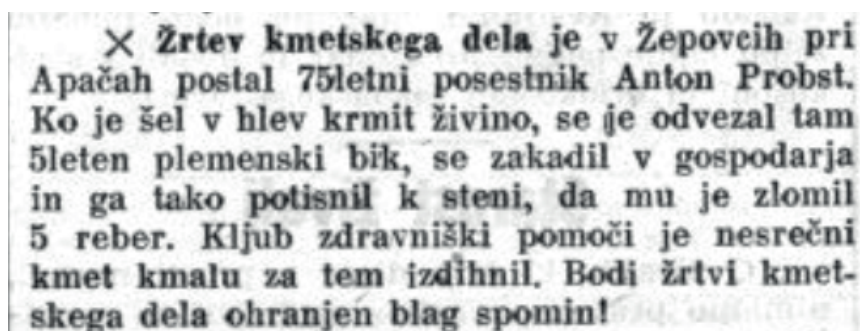
²⁵ Jutro, z dne 29. 8. 1930, stran 7.

²⁶ Jugoslovan, z dne 4. 2. 1931, stran 3.

²⁷ Dušan Ščap, Izbor iz slovenskih časopisnih člankov, za Apaško kotlino, za obdobje 1929–1941, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 106.

²⁸ Slovenski gospodar, 16. november 1938, stran 10.

²⁹ Slovenski gospodar, 10. julij 1935, stran 3; Slovenec, 5. julij 1935, stran 3.

Vir: *Kmetijski list*, z dne 7.7.1937, stran 7.

Poljski pridelki

Leta 1937 je bila slaba letina, čeprav je bila kvantiteta spravljениh jesenskih pridelkov srednja po velikosti. Veliko krompirja je bilo uničenega zaradi gnilobe, zelje pa so skorajda povsem snedle gosenice³⁰.

Nesorazmerje kmetijskih cen

Leta 1938 je bilo nesorazmerje med cenami kmetijskih produktov in cenami kmetijskih potrebščin tako veliko, da mali obmejni človek ni mogel niti živeti niti umreti. V trgovinah z živino, lesom, žitom, vinom, sadjevcem ... so delovali mešetarji in manjši posredovalci. Ti so si na račun kmeta kopičili zaslužek, ki je največkrat segal od 50 % do 100 % vrednosti. To „kšeftanje“ se je razvilo svobodno na račun pridelovalca. Vodilni se niso zganili, da bi odpravili za kmeta krivično poslovanje. Po drugi strani so obmejnega kmeta obremenjevala še neznosna davčna bremena, ki so se večala iz leta v leto. Davki so bili vedno enaki ne glede na vremenske katastrofe, ki so pustošile po apaški dolini³¹.

Dražba lovišč

Leta 1939 je v občinski pisarni v G. Radgoni je potekala dražba lovišč. Občinsko lovišče Apače – vzhodni del je za 1.050 din odkupila uprava graščine in veleposestva Herman Julio Meini v Črncih. Občinsko lovišče Apače – zahodni del je za 1.150 din odkupila lovska družba iz Konjišča po pooblaščenju Vizjak Feliksu³².

Poljska škoda

Leta 1939 so se v Apaški kotlini pojavile pižmovke, ki so veljale za najnevarnejše škodljivce. Kmetijske zadruge so bile primorane ukrepati in iztrebiti te nevarne škodljivce³³.

Oskrba z moko

Leta 1941 je bil ustanovljen občinski prehranjevalni odbor. Naloga odbora je bila načrtovanje oskrbe z moko in kruhom za prebivalce, ki sami niso imeli pridelkov ali so pridelali premalo. Predsednik odbora je bil župan g. Franc Režonja iz Vratje vasi³⁴.

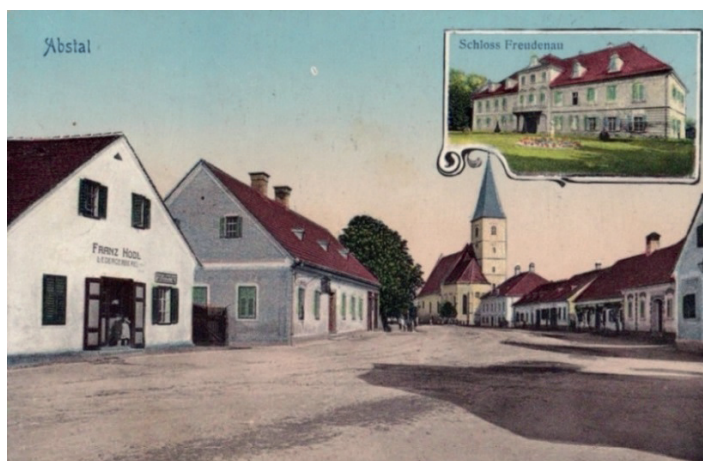
30 Slovenski gospodar, z dne 1. 9. 1937, stran 9.

31 Večernik, z dne 16. 8. 1938, stran 3.

32 Slovenski narod, 29. november 1939, št. 272, stran 2.

33 Slovenski narod, 10. november 1939, št. 256, stran 2.

34 Slovenski gospodar, 5. marec 1941, stran 7.

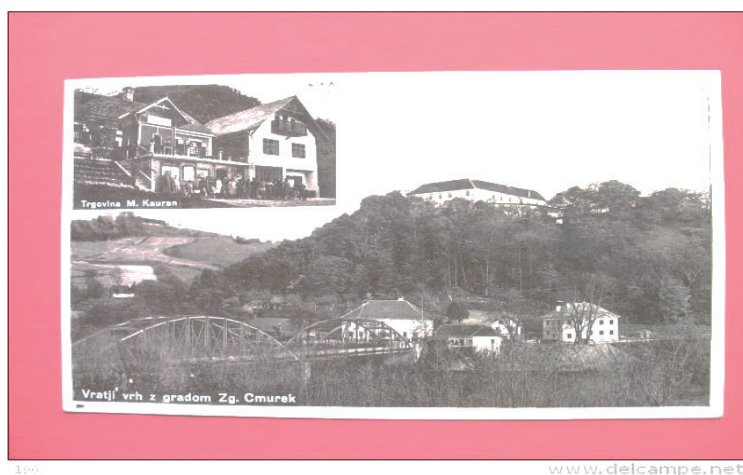
Apače (Abstal) pred letom 1910, spredaj levo usnjarski obrtnik (Franz Hödl, Lederferberei) – vir: Zlatko Šajhar.

V Krajevnem leksikonu Dravske banovine iz leta 1937 piše, da se je prebivalstvo tedaj ukvarjalo s poljedelstvom, živinorejo in sadjarstvom, na obronkih slovenskih goric pa tudi z vinogradništvom. Eksistenca prebivalstva je bila popolnoma odvisna od poljedelske izrabe tal, ker v celotni občini Apače ni obstajala nobena obrt in nobena industrija, ki bi mu omogočala sekundarni zaslužek. V občini je bila razvita reja kokoši in sicer prodaja jajc za tuji trg³⁵.

**Registrirane
firme povezane
s kmetijsko
dejavnostjo med
obema vojnama**

Anton Prisnig, Vratji Vrh: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁶

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 10. 9. 1927. Predmet je bila izvozna trgovina z mešanim blagom, poljskimi pridelki, jajci, perutnino in sadjem. Imetnik je bil Anton Prisnig, trgovec, Vratji Vrh. Izbris iz registra 9. 5. 1940 zaradi smrti lastnika (leta 1937). Povezava: register A I 76 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 47.

Vratji Vrh z trgovino M. Kauran in z gradom Zg. Cmurek iz leta 1933 (zasebni arhiv).

³⁵ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana, 1937, stran 377 in nasl.

³⁶ SI_PAM/0645/001/01471.

Štefan Režonja, Vratja vas: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁷

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 2. 9. 1927. Predmet je bila izvozna trgovina s poljskimi pridelki, jajci in perutnino. Imetnik je bil Štefan Režonja, posestnik in trgovec, Vratja vas. Izbris iz registra 9. 5. 1940 zaradi prenehanja obratovanja. Povezava: register A I 74 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 44.

Franz Sommer, Drobtinci: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁸

Tvrdba posameznika je bila najprej vpisana leta 1912 v register Deželnega sodišča v Gradcu, 19. 7. 1922 pa v register A II Okrožnega sodišča v Mariboru. Predmet je bila proizvodnja žganja. Imetnik je bil Franz Sommer, Drobtinci. Izbris iz registra 27. 9. 1934 zaradi prenehanja obratovanja. Povezava: register A II 129, št. knjige 1131, prej A III 217 Deželnega sodišča v Gradcu.

Alojz Semlič, Drobtinci: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor³⁹

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 30. 9. 1927. Predmet je bila trgovina in izvoz sadja. Imetnik je bil Alojz Semlič, trgovec, Drobtinci. Izbris iz registra 18. 10. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 80 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 59.

Semlitsch Anton, Žiberce: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴⁰

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 17. 9. 1931. Predmet je bila trgovina z mešanim blagom. Imetnik je bil Anton Semlitsch, trgovec, Žiberce. Izbris iz registra 10. 11. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 98 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A III 193.

Semlitsch Anton, Žiberce: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴¹

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 15. 12. 1938. Predmet je bila trgovina s sadjem na drobno in debelo ter izvoz sadja. Imetnik je bil Anton Semlitsch, trgovec, Žiberce. Izbris iz registra 10. 11. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 120 Murska Sobota, št. knjige 1129.

Thomas Simentschitsch, Plitvica: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴²

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 19. 7. 1922. Predmet je bila trgovina s klavno živino, od leta 1927 še izvoz klavne in plemenske živine, telet ter svinj. Imetnik je bil Thomas Simentschitsch, Plitvica. Izbris iz registra 15. 6. 1939 zaradi odložitve obrtne pravice po smrti imetnika. Povezava: register A I 32 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A II 132.

Franc Zemljič, Lešane, občina Plitvica: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴³

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 27. 8. 1927. Predmet je bila trgovina, klanje in izvoz zaklane živine in »drobnice« (telet, svinj). Imetnik je bil Franc Zemljič, trgovec in izvoznik »drobnice« (ne ovc). Izbris iz registra 2. 1. 1936 zaradi prenehanja obratovanja. Povezava: register A III 21, št. knjige 1132.

Probst⁴⁴ trgovina z mešanim blagom, eksport jajc in perutnine, Lutverci pri Gornji Radgoni: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴⁵

Tvrdba posameznika je bila vpisana v register 8. 3. 1923. Predmet je bila trgovina z mešanim blagom, izvoz jajc in perutnine. Imetnica je bila Ana Probst, trgovka, Lutverci. Izbris iz registra 18. 10. 1947

37 SI_PAM/0645/001/01469.

38 SI_PAM/0645/001/00685.

39 SI_PAM/0645/001/01474.

40 SI_PAM/0645/001/01489.

41 SI_PAM/0645/001/01507.

42 SI_PAM/0645/001/01437.

43 SI_PAM/0645/001/00845.

44 Glede nesreče z uničenim blagom; več v Slovenski gospodar, z dne 20. 10. 1937, stran 9.

45 SI_PAM/0645/001/01444.

zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 45 Murska Sobota, št. knjige 1129, prej A II 191. Dejansko je bila firma ustanovljena že leta 1895⁴⁶.

Lutverci (Leitersdorf) cca. v času prve svetovne vojne (zasebni arhiv).

Vir: Jutro, z dne 26. 5. 1927, stran 16 (oglas).

Probst in Schigert, Lutverci pri Apačah: spis trgovskega registra pri Okrožnem sodišču Maribor⁴⁷

Javna trgovska družba dveh družbenic je bila vpisana v register 11. 4. 1940. Predmet je bila trgovina z jajci, perutnino in deželnimi pridelki na veliko. Družbenici sta bili Ana Probst in Terezija Schigert, trgovki, Lutverci. Izbris iz registra 18. 10. 1947 zaradi prenehanja poslovanja. Povezava: register A I 129 Murska Sobota, št. knjige 1129.

Nekdanja zgradba pošte v Apačah (tudi nekdanja trgovina Schleimer), dvorec Freudenau v Črncih, center Apač (takrat kot Abstal) in pogled na Apaško polje iz obdobja 1905–1918. Poštna razglednica je še bila v nemškem jeziku (zasebni arhiv).

⁴⁶ Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, stran 377–379.

⁴⁷ SI_PAM/0645/001/01514.

Nekateri časopisni članki povezani s kmetijstvom na Meinlovem veleposestvu

je razvidno, da so imele razstavljenе telice prvovrstni rodovnik, saj je dala samica v povprečju 4.047 kg mleka. Poleg posameznih premij je ocenjevalna komisija priznala upraviteljstvu Meinlovega posestva tudi zlato kolajno⁴⁹. Licenciranje plemenskih bikov v sodnem okraju G. Radgona je bilo 16. 5. 1930 ob 11. uri v Apačah na sejmišču za občino Apače, Črnce, Lutverce, Nasovo, Plitvico in Segovce ter ob 15. uri v Drobtincih pri šoli, za občine Drobtinci, Grabe, Konjišče, Podgorje, Vratja vas, Vratji Vrh, Žepovci in Žiberči⁵⁰.

Družina Meinl (Julius Meinl II in III) je imela v obdobju od 1907–1945 v lasti dvorec Freudenau v Črncih in okoli 250 ha kmetijskih zemljišč na Apaškem polju. Julius Meinl je na svojih posestvih uvedel napredno kmetijsko tehnologijo. Za svoje delavce je dobro poskrbel, deležni so bili visoke socialne varnosti⁴⁸.

Plemensko govedo Meinlovega posestva

Leta 1930 je upraviteljstvo Meinlovega veleposestva Freudenau v Apačah na Zagrebškem velesejmu razstavilo prvovrstne breje in nebreje telice. Iz predloženih izkazov

Vir: Kmetovalec, z dne 15. 2. 1939, stran 38.

Vir: Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 27. 10. 1909, stran 6 (prodaja pese).

Vir: Slovenec, z dne 11. 3. 1914, stran 5.

Vir: Jutro, z dne 26.4.1926, stran 18.

⁴⁸ Ludvik Kramberger, Dvorec Črnci v Gradovi in dvorci v Občini Gornja Radgona, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 1998, stran 32–36. Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, 73–103.

⁴⁹ Kmetovalec, z dne 30. 11. 1930, stran 189; Jutro, z dne 8. 11. 1930, stran 5.

⁵⁰ Jutro, z dne 29. 4. 1930, stran 4.

Za izvozno živlinsko zadrugo. Kmetje v Apaški kotlini se zelo zanimajo za ustanovitev prepotrebne izvozne živlinske zadruge, ki bi v tej živinorejski pokrajini prišla v poštev. Potrebno bi bilo, da to iniciativo podpreta banovina in država.

Vir: Večernik, z dne 9. 11. 1939, stran 3.

Smrt na posestvu Freudenau

Dne 3. maja 1936 je na graščini Freudenau v 72. letu umrl Sabo Ivan. Padel je pod voz in si zlomil prsni koš. V službi je bil 30 let. Njegovega pogreba se je udeležila vsa služinčad in ogromna množica ljudi. Ob odprtem grobu mu je v slovo spregovoril upravitelj graščine Freudenau g. Oton Pajda⁵¹.

Ogled Meinlovega posestva

Leta 1937 je v Apače je prihajalo vedno več obiskovalcev iz drugih pokrajin in dežel. Ogledali so si napreden način obdelovanja zemlje na posestvu Meinl⁵².

Oglas Uprave Julija Meinla

Prodajali so semenski oves, priznan od osrednje komisije za semenogojstvo, semenski krompir različnih vrst, prvovrstni jabolčnik⁵³, plemenske bike in telice, nemške plemenite svinje najboljšega porekla⁵⁴.

Plačilo za delo

Leta 1938 je obširna graščina svetovno znanega podjetnika Meinla v Črncih razpisala delovna mesta za delavce na polju za dnevno menzo 12–15 din⁵⁵.

Na Apaškem polju so bili v preteklosti tudi drugi veleposestniki, ki so imeli v lasti večje kmetijske površine. Po večini so bili nemške narodnosti.

Na kratko o kmetijstvu po drugi svetovni vojni

Med prvo in drugo svetovno vojno je bila kmetijska dejavnost v veliki meri pogojena s tedanjimi razmerami.

Med drugo svetovno vojno sta bili ukinjeni dve organizaciji (zveza in društvo), za katerega v PAM ni ohranjenega gradiva⁵⁶. št. 967 – Ortsbauerbund in Abstal, Krajevna kmečka zveza v Apačah ter št. 2361 – Selektionsverein für Rinderzucht in Leitersdorf, Seleksijsko društvo za govedorejo v Lutvercih.

Dne 13. 1. 1946 je bilo celotno nemško govoreče prebivalstvo iz Apaškega polja nasilno izgnano. Tako so izgnali okrog 2.000 prebivalcev, njihovo premoženje pa so nacionalizirali. V sklopu agrarne reforme, izvedene po drugi svetovni vojni, je bila izvršena tudi kolonizacija. Na zapuščene domove prejšnjega nemškega prebivalstva so se priseljevali kolonisti iz vseh predelov Slovenije. Največ jih

51 Slovenski gospodar, 13. maj 1936, stran 8.

52 Slovenski gospodar, 23. junij 1937, stran 9.

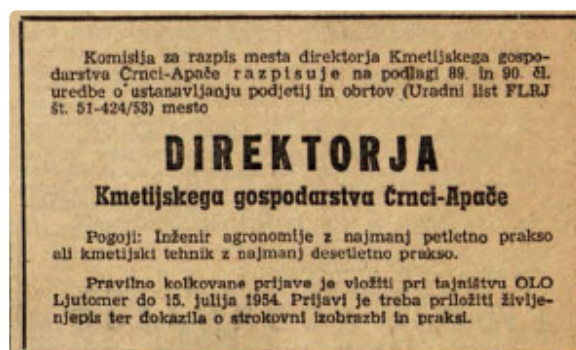
53 Slovenski narod, 26. februarja 1939, št. 48, stran 3.

54 Slovenski narod, 30. januarja 1939, stran 3.

55 Večernik, z dne 16. 8. 1938, stran 3.

56 Dušan Ščap, Arhivsko gradivo–ukinjena društva, organizacije in združenja za apaško območje v letih 1941–1942, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2012, stran 49.

je bilo iz dolenske in belokranjske⁵⁷. Kolonisti so ustanovili kmečke delovne zadruge⁵⁸. Večina kolonistov ni bila vešča težkega dela na kmetiji, zato jih je nekaj tudi odšlo. V drugi polovici 20. stoletja je na območju apaške občine prevladovala govedoreja. V Apačah, Žepovcih, Segovcih in Zg. Konjišču so bili zgrajeni štirje tipsko enaki hlevi s skupno kapaciteto za približno 500 krav molznic⁵⁹. V Črncih je bil hlev, kjer je bilo prostora za približno 500 mladih telet. Teleta iz omenjenega hleva so po šestih mesecih reje premestili v Lutverce. Hlev v Lutvercih je imel kapaciteto za 2000 telet. V njem so pitali teleta do klavne teže. Vsi omenjeni hlevi so bili v lasti takratnega Kmetijskega gospodarstva Gornja Radgona oz. kasneje kombinata Črnci⁶⁰. Kmetijski kombinat je imel v lasti kot družbeno lastnino (nacionalizirano premoženje) veliko kmetijskih površin. Vse do začetka 90. let prejšnjega stoletja je bil kmetijski kombinat gonilna sila kmetijske dejavnosti na Apaškem polju. Po osamosvojitvi je prešla družbena lastnina (predvsem kmetijska zemljišča) v last Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov RS. V okviru denacionalizacije, po osamosvojitvi, ni bilo veliko vrnjenega premoženja nekdanjim lastnikom t. i. apaškim Nemcem. Leta 1966 je bila zgrajena tudi mešalnica za proizvodnjo hrane, kasneje imenovana TMK Črnci d.d.⁶¹.

Vir: Ljudska pravica, z dne 1. 7. 1954, stran 7 (oglas).

Sklep

Število kmečkega prebivalstva v sedanji občini Apače se zmanjšuje. V letu 2010 je kmečko prebivalstvo obsegalo približno 22 % celotne populacije občine Apače, medtem ko v letu 2000 okoli 31 %. Na celotnem območju občine so trenutno v veljavi vodovarstveni pasovi, kar dodatno regulira vnos in skladiščenje organskih gnojil. Ekološka oblika kmetovanja trenutno obsega majhen delež površin v občini⁶². V prihodnosti bo treba temu segmentu nameniti več pozornosti in ga povezati s turistično ponudbo. Predvsem zaradi intenzivnega kmetovanja v preteklosti je bila občasno pitna voda na Apaškem polju onesnažena z nitrati.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato jih še enkrat posebej ne navajam.

57 Več; Zdenko Čepič, Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, ČZN, 1, 1994, stran 137 in nasl.

58 Dušan Ščap, Kmetijsko obdelovalne zadruge na območju Apaške doline v obdobju 1946–1949, Zgodovinski listi, Splošna knjižnica v Ljutomeru, 2013, stran 100–117.

59 Podrobneje o t.i. kmetijskem socializmu na vasi v članku: Dušan Ščap, Časopis Ljudska pravica o Apaški kotlini po drugi svetovni vojni, Zgodovina Apaškega polja, Črnci, samozaložba, 2015, stran 333–343.

60 Primož Horvat, Geografija Občine Apače, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, oddelek za Geografijo, 2012, stran 80–81.

61 SI_PAM/0299/001/00457.

62 Občina Apače, Strategija občine Apače za koncepciranje trajnostnega razvoja, 2014, stran 67.

Uvod

V preteklosti je bilo mlinarstvo poleg kmetijske dejavnosti najpomembnejša gospodarska dejavnost na Apaškem polju.

Mlinarstvo je ena najstarejših obrti, saj so jo poznali že Rimljani. Največkrat je bil lastnik mlina zemljiški gospod, zato je mlin običajno stal v bližini graščine. Poznamo več vrst mlinov, kot so rečni in potočni mlini, mlini na veter ter plavajoči mlini¹. Lastniki mlinov so bili običajno fevdalni veleposestniki; t. i. grajski mlini so mleli predvsem za potrebe gosposke. Mliniški gospod je bil fevdalni gospod, izvajalec mlinarstva pa je bil podložnik gospoda. Številni manjši obrtniški in kmečki mlini so v začetnih obdobjih mleli le za lastne potrebe. Tako je bilo veliko mlinov v spodnjem toku reke Mure gosposkih mlinov. Mura, ki je imela več stranskih rokavov, je v preteklosti zelo spreminjala svoj tok. Nekoč je tekla veliko bolj južno – na sredi Apaškega polja.

Veliko stoletij je voda iz reke Mure upravljala mline². Tako je v urbarju gosposčine Zg. Cmureka (Obermureck) iz leta 1419 že omenjen mlin na reki Muri na območju Zg. Konjišča (Roßhof)³. Prav tako je v zgodovinskem romanu navedena kupo-prodajna pogodba za mlin pri Apačah iz leta 1519 (nem: Verkaufsbrief der Mühle bei Abstell vom J. 1519)⁴.

Že leta 1650 je bilo omenjenih 7 mlinov na rokavu »stare Mure«. V 17. stoletju se v virih pogosto omenja mlin v Žibercih⁵. Hitri tok reke Mure ter pogoste poplave so predstavljale oviro pri postavljanju trdnih mlinov neposredno na toku reke. Kljub temu je bilo narejenih kar nekaj tovrstnih mlinov. Na posebnem kanalu Mure je v začetku 20. stoletja stalo enajst mlinov. Od tod izvira poimenovanje mlinskega potoka kot enajstmlinski potok oz. kanal. To pomeni, da je enajstmlinski kanal že precej star⁶. Enajstmlinski kanal se odcepi od reke Mure na desnem bregu v Cmureku in poteka mimo naselij v Apaški dolini. Dolg je okrog 16,5 km. V Segovcih se spet izlije v Muro. Enajstmlinski kanal je nekakšen ostanek starega rokava Mure (»Alte Mur«). Poleg oskrbe mlinov s pogonsko vodo je kanal zagotavljal tudi stalno tekočo vodo, dvigal nivo podtalnice in namakal bližnje njive⁷. Odcep kanala v staro Muro v Cmureku bi naj zgradila in uredila plemiška družina Stubenberg⁸ (lastnica gradu Cmurek). Iz zapisa za potrebe vojaškega zemljevida iz let 1763–1787 izhaja, da je stara Mura ali tako imenovani mlinski potok izliv Mure in je 3–4 sežnje širok ter ima 2 do 3 čevlje globoke bregove. Mlini na njem so trdno zgrajeni, razen Weisgerberjevega mlina, ki je iz lesa. Gozd vzdolž mlinskega potoka je hrastov, gosto zaraščen z grmovjem, tu pa tam močvirnat in poleti suh⁹. Zaradi regulacije

1 Rihtarič: Kratka zgodovina mlinarstva, str. 5

2 Rogan: Mlini v Apaški dolini, str. 21. Iz zapisnika stalne slovensko-avstrijske mešane komisije za Muro (17.2.1938) izhaja, da je v bila Apačah organizirana posebna mlinska zadruga, ki je vključevala 11 mlinarjev.

3 Schober: O življenju ob meji, 1. del, str. 34.

4 Več: Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Die Gallerinn, stran 24.

5 Iz Avstrijskega državnega arhiva AT-OEStA/AVA FA Trauttmansdorff 178.3 je shranjen inventar mlina Žiberce (Seibersdorf) iz leta 1682; Lehenbrief Stubenberg Josefa za Grafa Heinricha Auersperga za mlin v Žibercih z dne 28. 8. 1756 (AT-OEStA/AVA FA Trauttmansdorff); seznanitev Georga von Stubenberg Grofici Mariji Constatiji von Auersperga z mlinom v Žibercih z dne 29.10.1676 (AT-OEStA/AVA Trauttmansdorff).

6 Schober: O življenju ob meji, 1. del, str. 35.

7 Dušan Ščap: O zgodnji zgodovini, stran 69.

8 Rogan: Mlini v Apaški dolini, str. 22.

9 Rajšp: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, stran 64–65.

reke Mure ob koncu 19. stoletja, se je le-ta v svoji rečni strugi tako poglobila, da več v enajstmlinski kanal ni dotekalo dovolj vode in s tem oteževalo delo mletja žita. Glede navedenega so se dotični mlinarji obrnili na deželnega odposlanca¹⁰. V tem dopisu iz leta 1899 so mlinarji poimenovani kot 11 murski mlinarji (nem: 11 Murmüller). Dne 10.2.1912 je bila ustanovljena vodna zadruga Apače (Abstaler Wassergenossenschaft), kateri člani so bili tukajšnji mlinarji in je formalno začela delovati v letu 1913¹¹. Leta 1913 so se za pomoč pri sanaciji in poglobitvi enajstmlinskega kanala obrnili tudi na državnega poslanca dr. L. Potzingerja.¹² Leta 1917 naj bi enajstmlinski kanal poglobljali in očiščevali tudi ruski begunci¹³.

Zgoraj reka Mura, spodaj mlinski potok ter levo nekdanji Vizjakov kanal (zasebni arhiv).

Zgodovina poimenovanja in lastništva mlinov v Apaški dolini

V prispevku bo največ poudarka na mlinih, ki so se v preteklosti nahajali na t. i. enajstmlinskem in Vizjakovem kanalu. Na kratko bodo predstavljene njihove zgodovinske posebnosti. V spodnjih tabelah so po letnicah navedena domača poimenovanja mlinov ter njihova lastništva. Podatki so zbrani iz starih dokumentov, zemljevidov, obrtniškega seznama, popisov prebivalstva in iz zemljiške knjige¹⁴. Poimenovanje se začne z letnico 1806. Pregled starejše dokumentacije bi zahtevalo proučevanje starih

urbarjev gospostev. Ker je bila Apaška dolina skozi vso zgodovino poseljena z nemško govorečim prebivalstvom, so bili tudi lastniki večinoma nemško govoreči veleposestniki. Iz znanih virov je razbrati, da so nekatere družine imele v lasti mline tudi več kot 150 let, preden so bili po drugi svetovni vojni nacionalizirani. Prav tako je imelo veliko mlinov poleg dejavnosti mlinarstva tudi žago za razrez hlodovine.

¹⁰ Grazer Volksblatt, z dne 19.4.1899, stran 6.

¹¹ Tako; Haus der Abgeordneten XXI. Session interpellation Nr. 3253 z dne 6. 3. 1913 (poslansko vprašanje dr. Leopolda Potzingerja v avstrijskem parlamentu). <http://alex.onb.ac.at/spa.htm>.

¹² Grazer Volksblatt, z dne 22. 6. 1913, stran 9.

¹³ Marija Fifolt, Kratak opis zgodovine 11 mlinskega kanala, Apače, dne 23. 2. 1977.

¹⁴ Zahvala gre Franzu Josefu Schoberju iz Avstrije za pridobljene podatke iz zemljiške knjige ter Oskarju Bele, Die Bedeutung der Mur als Wirtschaftsfaktor in 18. und 19. Jahrhundert. Das Murtal zwischen Mureck und Radkersburg, Diplomarbeit, Uni. Graz, 1996.

a.) Mlini na enajstmlinskem kanalu

1. Auerjev mlin (Alte Hof-Mühle, stari dvorni mlin) v Podgorju.

Od leta 1912 mlin ni več obratoval. Iz vira izhaja, da lastnik Auer ni hotel več redno plačevati prispevkov za vzdrževanje, zato so ostali člani zadruge izkopali novi del kanala, ki se je izognil njegovemu mlinu¹⁵.

1806	Pichler Mathias ¹⁶	1905	Auer Johann
1841	dvorni mlin	1910	dvorni mlin, 7 ljudi
1849	Pichler Carl	1943	Pock Antonia
1869	Pichler Carl	1944	Pock Josef
1892	Berner Anna, roj. Pichler	1945	FLRJ, nacionalizirano
1896	Berner Anna, poročena Auer, Auer Johann		

2. Krobathov mlin (Doritschev mlin) v Konjišču.

Po drugi svetovni vojni je bil nacionaliziran in potem kmalu porušen. Ostankov navedenega mlina ni več.

1806	Semlitsch Georg	1904	Krobath Franz in Maria
1841	Doritschev mlin	1910	Doritschev oz. Derrantov mlin, 10 ljudi
1846	Kaufmann Josef		
1882	Derrant Johann	1921	Krobath Maria
1891	Bauer Josef in Anna	1922	Krobat Marija
1898	Wittmann Leopold in Maria	1945	FLRJ, nacionalizirano

3. Trillerjev mlin (Kopitschev mlin) v Stogovcih.

Mlin je dobil ime po lastniku Dr. Triller Leo, ki je bil vrhovni sodnik v Celovcu. Mlin po drugi svetovni vojni ni več deloval. Zgradbo mlina so zato porušili, material pa uporabili pri gradnji bližnjih govejih hlevov¹⁷.

1806	Hierschmann Georg	1900	Kopitschev mlin, 8 ljudi
1841	Kopitschev mlin	1910	Kopitschev mlin, 4 ljudi
1869	Leber Josef, Pichler Josef	1912	Triller Anton
1871	Kopitschev mlin	1930	Feninger Olga roj. Triller, Dr. Triller Leo
1880	Triller Maria	1933	Dr. Triller Leo in Amalija
1899	Triller Anton	1945	FLRJ, nacionalizirano

4. Schmidov mlin (Žiberski mlin) v Žibercih.

Mlinarjeva hiša je bila na številki 48. Ostanki mlina so vidni le še na jezu.

15 Več; Rogan: Mlini v Apaški dolini, stran 24.

16 Umrł, dne 10.4.1840. Več; Grazer Zeitung, z dne 17. 9. 1840, stran 9.

17 Več; Rogan: Mlini v Apaški dolini, stran 25.

1806	Schmidt Josef	1912	Schmid Franz
1841	Seibersdorfer mlin	1918	Schmid Franz jun.
1846	Rampusch Josef	1919	Schmid Franz jun. in Anna
1862	Schmid Franz in Anna	1928	Schmid Franziska
1877	Schmid Franz in Anna	1945	FLRJ, nacionalizirano
1903	Schmid Franz		

5. Pözlzlov mlin (Weißgerberjev mlin, Ivaničev mlin) v Žepovcih.

Zgradba nekdanjega mlinarstva je še danes dobro ohranjena in je v lasti družine Peserl. Ohranjenih je še nekaj mlinskih naprav in pripomočkov. Mlin je deloval do leta 1954. Ker je bilo lastništvo mlinarstva v slovenskih rokah, mlin ni bil nacionaliziran. Kljub temu so njegovo delovanje po drugi svetovni vojni poskušali omejiti.

1806	Kurzmann Franz
1841	Weißgerberjev mlin
1871	Weißgerberjev mlin
1875	Platzer Alois in Barbara
1896	Kirchner Hermann nato Bauer Josef in Anna
1899	Pözl Johann in Rosa
1903	Pözl Johan, 9 ljudi
1910	Weißgerberjev mlin, Pözl Johan, mlin in žaga
1918	Pözl Johann
1922	Pözl Rosi nato kot Rozalja
1929	Pözl Rosi nato kot Rozalja
1930	Kamenščak Alojz in Marija
1932	Ivanič Jožef, Ivanič Vilma, roj. Obal
1953	Ivanič Vilma 10/16, Ivanič Aranka 3/16 in Ivanič Gizela 3/16
1973	družina Peserl

Žepovci okrog leta 1938, založba J. Holzapfel (vir: Zlatko Šajhar). Spodaj levo je nekdanja trgovina J. Holzapfela, spodaj desno je kapela. Zgoraj desno je pogled na zgradbo gasilskega doma (danes).

6. Faschingov mlin (Karglov mlin) v Žepovcih.

Na mlinarjevi hiši (Žepovci 97) je zapis nad vrati »K.O. 1832« (=Kristian Ornigg). Nacionaliziran mlin je obratoval še nekaj časa po drugi svetovni vojni. Leta 1959 so njegovo delovanje ukinili, kasneje pa so mlin še porušili. Ostanek mlina je viden le še kot nekaj betonskih blokov jezua. Prav tako pa je na pokopališču v Apačah ob glavnem vhodu na levi strani grobnica (kapelica) posvečena Fasching Johanni.

1806	Ornigg Christian	1912	Fasching Alexander in Johann
1841	Karglov mlin	1923	Fasching Alexander
1869	Ornig Anton	1924	Glanz Ivan, Glanz Ivanka roj. Fasching
1872	Ornig Anna, poročena Haas	1925	Fasching Anton 1/2
1873	Haas Alois in Anna, vsak do 1/2	1927	Unger Josef in Ana, vsak do 1/4
1903	Haas Anna, 11 ljudi	1936	Fasching Anton in Amalija
1911	Fasching Johann	1945	FLRJ, nacionalizirano

Razglednica s pogledom na Apače (Abstall) iz okrog leta 1905 (zasebni arhiv F. J. Schober). Na razglednici je pripis »Haasmühle Schöpfendorf«.

7. Hötzlov mlin (Neue Hof-Mühle, novi dvorni mlin) v Črncih.

Na zgradbi mlina je še ohranjen originalni zapis »Erbaut im Jahre 1828 von Johann und Ana Hötzl« (sezidan v letu 1828 od Johann in Ane Hötzl) ter restavriran zapis o prenovi v letu 1928. Gospodarsko poslopje je imelo zapis »A. H. 1864«. Na obstoječi mlinarjevi hiši (Črnci 54) je nad vhodnimi vrati zapis »Erbaut den oberen Stock im Jahre 1838 von Johann und Anna Hötzl«. Na pokopališču v Apačah (desno ob glavnem vhodu) je še ohranjena velika družinska grobnica družine Hötzl. Po drugi svetovni vojni je bil mlin nacionaliziran in je obratoval do leta 1970. Mlin je danes v lasti družine Grilanc, ki bo en del zgradbe mlina ohranila kot kulturno-zgodovinsko dediščino območja.

18 Več o družini Hötzl v Christa Schillinger-Prassl in Franz Josef Schober: Die Hötzl-Müller, str. 210-211.

19 Umrli, dne 15. 11. 1842. Več; Grazer Zeitung, z dne 12. 12. 1842, stran 12.

20 Pogreb za Hötzl Aloisa je bil v soboto dne 12. 4. 1924. Bil je mlinar, žagar, žganje kuhar in veleposestnik. Prisotnih je bilo ogromno pogrebcev. Pokojni je bil absolvent mlinarske šole v Dresnu. Dolga leta je bil krajevni šolski upravitelj, član pevskega in kolesarskega društva. Več; Cillier Zeitung, z dne 20. 4. 1924, stran 4.

1806	Hötzl Johan ¹⁸
1841	Hötzl Johann ¹⁹ , Hötzlov mlin
1843	Hötzl Alois
1853	Hötzl Alois ½, Hötzl Franziska ½
1869	Hötzl Alois
1896	Hötzl Alois 1/3, Hötzl Rudolf 1/3, Hötzl Johann 1/3
1899	Hötzl Alois, mlin in žaga
1900	Hötzl Alois, 6 ljudi
1912	Hötzl Alois, 10 ljudi
1924	Hötzl Rudolf ²⁰
1937	Hötzl Johanna in Marija
1946	FLRJ, nacionalizirano

Osmrtnica mlinarja Hötzl Aloisa iz Črncev, leta 1893²¹.

8. Kolblov mlin (Alte Hof-Mühle, stari dvorni mlin, Zemljičev mlin) v Črncih.

Na obstoječi mlinarjevi hiši (Črnci 57) je bil napis »1803 IS« (=Johann Semlitsch). Mlin od leta 1908 ni več obratoval. Na gospodarskem poslopiju je še danes napis »J. 1935 M. (po lastniku Juliusu Meinlu). Leta 1848 je bil v časopisu velik oglas o prodaji mlina (Semlitsch Anton, z dne 2. 12. 1847) skupaj z vsemi pripadajočimi zemljišči, stanovanjskimi zgradbami in gospodarskimi poslopiji²².

²¹ Grazer Tagespost, z dne 8. 9. 1893.

²² Grazer Zeitung, z dne 8. 1. 1848, stran 17.

1806	Semlitsch Johann	1900	Koblerjev mlin, 8 ljudi
1812	Semlitsch Anton	1909	Meinl Julius
1841	Kolblov mlin, Semlitsch Johann	1910	Kolblov mlin, 3 ljudi
1859	Semlitsch Maria	1919	Meinl Julius Hermann
1869	Semlitsch Franz, Kolblov mlin	1945	FLRJ, nacionalizirano
1874	Semlitsch Maria		

9. Mali Hötzl mlin v Apačah.

Pred drugo svetovno vojno je imel omenjeni mlin v najemu Grosmann Ivan. Po nacionalizaciji mlin več ni deloval, leta 1957/58 so ga dokončno porušili.

1882	Hötl Alois
1896	Hötl Alois 1/3, Hötl Rudolf 1/3, Hötl Johann 1/3
1900	Hötl Alois
1912	Hötl Alois
1924	Hötl Rudolf
1924	Hötl Antonia in Oton
1942	Hötl Josef in Maria
1945	FLRJ, Jugoslavija

10. Bauerjev mlin v Apačah.

Leta 1918 je mlin delno pogorel. Za tem ni bil več v nikoli v celoti usposobljen za delovanje. Leta 1953 so zgradbo dokončni odstranili.

1872	Bauer Peter
1881	Bauer Peter in Maria
1888	Bauer Peter in Josefa
1903	Bauer Peter jun.
1912	Hödl Maria
1914	Hödl Maria, Hödl Berta
1915	Hödl Maria, Hödl Berta
1919	Jančar Alois in Terezia
1932	Jančar Terezia 1/2, Jančar Erna 1/6, Jančar Terezija 1/6 in Jančar Ana 1/6

Levo spodaj je slika Bauerjevega mlina iz okrog leta 1903 (vir: Zlatko Šajhar).

11. Kröllov mlin v Segovcih²³.

Mlin je bil dne 5. 11. 1944 bombardiran s strani zavezniških letal. Ostanek obzidja nekdanjega mlina ima na plošči zapis »Im Jahre 1898 von u. Apollonia Kröll«. Preko ceste je še ohranjena nekdanja mlinarjeva hiša (Segovci št. 17), ki ima na zgornji fasadi zapis z letnico 1855. Zgoraj nad vhodnimi vrati ima tudi poslikano malo mlinsko kolo. Stavbo mlina so vaščani dokončno porušili. V letu 2013 je bil na njegovem mestu zgrajen večnamenski dom s stalno razstavo o 11-mlinskem kanalu.

1850	Hötzl Josef
1869	Schmid Leopold
1881	Forjan Franz in Theresia
1896	Forjan Theresia in Apollonia
1898	Forjan Theresia ½, Kröll Johann ¼ in Kröll Apollonia 1/4
1904	Kröll Johann in Apollonia
1912	Kröll Johann, mlin in žaga
1935	Kröll Apollonia in Alojzija
1945	FLRJ, nacionalizirano

Mlin na Vizjakovem kanalu

Wissiakov (Vizjakov) mlin (Sixt Mühle, Neue Hof-Mühle, novi dvorni mlin) v Konjišču.

Mlin je deloval izven mlinskega kanala, in sicer na posebnem t.i. Vizjakovem kanalu. Ohranjeno je le še postransko poslopje (klet) z napisom na stavbi »Ferdinand Sixt, erbaut im Jahre 1870« (Ferdinand Sixt, sezidano leta 1870). Družina Sixt je tedaj imela velik gospodarski vpliv na Apaško dolino. Imela je celo svoj družinski grb²⁴. Ferdinand Sixt je v letu 1867 od cesarja za svojo 40-letno delovanje kot mlinar in kot predstojnik občine Konjišče (Rosshof) prejel zlati križ za zasluge²⁵. Iz pisnega vira

²³ Dušan Ščap: Segovci, stran 33–34.

²⁴ Več: Kovatschitsch Anton: Die Abstaller.

²⁵ Wiener Zeitung, z dne 4. 12. 1867, stran 1.

iz leta 1873 izhaja, da je družina Sixt imela tudi bogato zbirko slik, orožja ter antičnih posod²⁶. Na Vizjakovem kanalu bi naj bili v preteklosti trije mlini, žal o navedenem ni podatkov.

1806	Sixt Ferdinand ²⁷	1900	Wissiak Franz in Maria
1841	Sixtov mlin	1912	Wissiak Franz, mlin in žaga
1869	Sixt Ferdinand	1931	Wissiak Maria
1871	Sixtov mlin	1945	FLRJ, nacionalizirano
1882	Purkhart Franz		

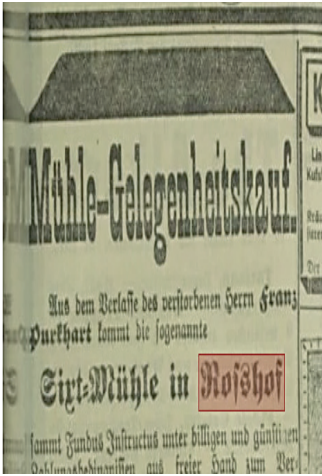
hiervon bey ihrer betreffenden Bezirks-Obrig-
keit die Anzeige machen ; zugleich wird jene
Bezirks-Obrigkeit, wo eine derley Meldung
geschieht, ersucht, das Wechbezirks-Kommis-
sariat des Magistrates Gräß zur weiteren
Veranlassung in Kenntniß zu setzen.
Magistrat Gräß am 26. July 1821.

Vermischte Anzeigen
(572) **Mühl-Verpachtung.**
Unterzeichneter hat sich entschlossen, seine
sogenannte Neubhofmühle zu **Neubhof**, 1/2
Stunde unter dem Markte Rured an einem
Murarme, auf 3 nacheinander folgende Jah-
re, das ist, vom 1. Jänner 1822 bis dahin
1825 in Pacht auszulassen, die dießfälligen
Liebhhaber belieben sich an ihn selbst des
Nähern wegen, zu verwenden. Vorläufig

Vir: Grätzer Zeitung, z dne 27. 8. 1821, stran 6 (oglas za oddajo mlina Sixt iz Konjišča v najem).

Družinski grb družine Sixt iz Konjišča (zasebni arhiv).

Vir: Grazer Tagblatt, z dne 7. 6. 1900, 15. Oglas za prodajo mlina Sixt iz Konjišča.

b.) Drugi mlini v Apaški dolini

Obstajali so tudi plavajoči mlini na sami reki Muri. V Segovcih sta bila dva tovrstna mlina, in sicer Poschev in Zorjanov mlin. Prav tako sta bila dva tovrstna mlina na reki Muri v Lutvercih, in sicer Rohrbacherjev in Mlinaritschev²⁸. V raznih virih je omenjenih še več mlinov.

26 Grazer Volksblatt, z dne 5. 9. 1873, stran 6.
27 UmrI, dne 5. 8. 1827. Več; Grazer Zeitung, z dne 22. 1. 1828, stran 14.
28 Schober: O življenju ob meji, 1. del, 36.

Družina Krobath je bila lastnica dveh mlinov. En mlin je bil pod ribnikom v Stogovcih, drug pa pod spodnjim ribnikom. S slednjim so mleli zrnje za živino. Zaharias Pavla (poročena z Bauman Petrom) je bila lastnica manjšega mlina na potočku ob hiši. Imenoval se je Baumanov mlin. Goletov mlin je bil v Nasovi, št. 3. Pod ribnikom je bil izkopen jarek, v jarku pa mlinsko kolo. Mlin je prenehal delovati leta 1980. Simoničev mlin je bil v Lutvercih na reki Muri. V sklopu njega je bila tudi oljarna. Leta 1929 je bila huda zima in je led odtrgal mlinsko kolo ter ga odnesel. S tem je mlin tudi prenehal delovati²⁹. S seznama industrijskih in večjih obrtnih podjetij iz leta 1925 izhaja zapis »Györkos Peter, mlin na ladjah, Lutverci, okraj G. Radgona«³⁰. V nekem viru se omenja tudi Šadlov mlin v Grabah (verjetno na Grabskem potoku)³¹. Vsi navedeni mlini oz. zgradbe danes več ne obstajajo.

Zagotovo je v preteklosti obstajal še kakšen mlin, ki ni omenjen v dostopnih virih.

Nekateri dogodki in zanimivosti mlinarstva na Apaškem polju

Ob koncu 19. stoletja je v Apačah deloval graditelj (mizar) za mline Rauch Josef (nem: Mühlenbautischler)³².

Načrti za poglobitev enajstmlinskega in Vizjakovega kanala.

V letu 1930 je kraljevska banska uprava z odločbo II. No 21567/6 z dne 5. 11. 1930 Wisiaku Francu in Mariji iz Konjišča ter zadrugi enajstih mlinarjev v Apačah izdala dovoljenje za izdelavo skupnega dovodnika. Z dovodnikom

bi odpravili škodljive posledice poglobljanja reke Mure. Dovodnik bi naj zgradili ob desnem bregu reke Mure, predložiti bi morali natančne načrte. Zaradi pomanjkanja sredstev navedeni dovodnik ni bil zgrajen. Zadruga enajstih mlinov je zato po svojem načelniku Faschingu Antonu z vlogo, z dne 25. 1. 1938, ponovno zaprosila za razpravo glede ureditve teh razmer. Predložili so delno spremenjene načrte³³.

Že leta 1937 je bila načrtovana poglobitev mlinskega kanala. Predvideni so bili visoki stroški. Več kot polovico stroškov bi prispevala država, nekaj banovina, nekaj pa mlinarji³⁴. Šele poplave v letu 1938 so povzročile premik na tem področju. Ko so bile leta 1938 velike poplave, je le malo manjkalo, da Mura ni vdrla v mlinski potok. Mlinski potok je dovajal vodo vsem mlinom v dolini. Če bi se porušila zapornica, ki je bila stara in je imela lesene stene, bi lahko poplavlila velik del doline. Zasluge, da v apaški dolini tedaj ni prišlo do katastrofe, gredo energičnemu apaškemu županu Režonji. Podrli so več dreves in les naložili pred zapornico. Na les so nametali kamenje in tako ojačali jez, da je vzdržal pritisk vode³⁵.

* Zgorel je velik mlin. V noči na predzadnjo sredo je na doslej nepojasnen način nastal požar v valčnem mlinu Petra Györkosa v Lutvercih pri Gornji Radgoni. Bil je enonadstropni pretežno leseni mlin. Vsaka pomoč je bila izključena. Gospodar in njegov pomočnik, ki sta spala v mlinu, sta se komaj rešila s skokom skozi okno, ker sta opazila požar šele v trenutku, ko je bil spodnji del pri vhodu že v plamenih. Na kraj nesreče so prispeli gasilci iz Apač in avstrijski gasilci iz Radgone. Lastnik, ki je mlin kupil šele pred nekaj leti, trpi navzlic visoki zavarovalnini precejšnjo škodo. Do leta 1932 je namreč mlin preuredil in opremil z modernimi valčnimi stroji. Razen tega je bilo ob času nesreče v mlinu za cela dva vagona žita in moke.

Vir: Domovina, z dne 10. 8. 1933, stran 8.

Mlinski potok je imel dolga leta za širšo okolico velik pomen, saj je bilo ob njem več vodnih mlinov,

29 Rogan: Mlini v Apaški dolini, stran 32–33.

30 Seznam industrijskih in večjih obrtnih podjetij v okrajih zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani, 1925, stran 47.

31 PAM/0442/003/001/00064.

32 Die Handels-Industrie-und Gewerbebetriebe von Steiermark, Wien, 1903, stran 47.

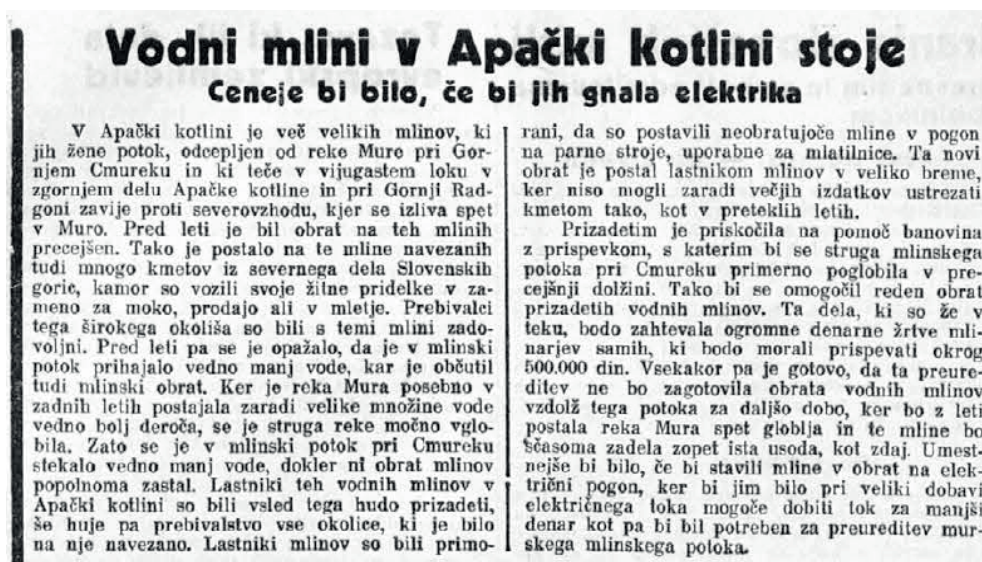
33 Službeni list Kraljevske banke uprave Dravske banovine, v Ljubljani, dne 2. 3. 1938, št. 18.

34 Slovenski gospodar, z dne 29. 12. 1937, stran 8.

35 Slovenec, z dne 25. 5. 1938, stran 2.

ki so stalno obratovali. V 30. letih prejšnjega stoletja je začel obrat mlinarstva nazadovati, ker je prihajalo v potok vedno manj vode. Struga reke Mure se je poglobila, tako da je prihajalo v mlinski potok vedno manj vode za obratovanje mlinov. Lastniki prizadetih mlinov so postali zaradi tega zelo prizadeti, saj so morali uvesti dražje obrate na pogon s parnimi stoji, uporabnimi za mlatilnice. Na podlagi navedenega so narasli stroški mletja žita za kmete. Mlinarji so v letih 1938 in 1939 s pomočjo banovine tako začeli z celotno regulacijo mlinskega potoka. Sami mlinarji so morali prispevati za omenjeno poglobitev potoka 500.000 din³⁶.

Dela so bila končana oktobra leta 1939. Kljub prenovi je še vedno obstajala nevarnost, da bi se struga reke Mure dolgoročno spet poglobila. Trajnejša rešitev bi bila napeljava elektrike in preureditev mlinov na električni pogon³⁷.

Vir: Slovenski dom, z dne 19. 1. 1939, stran 3.

V letu 1911 sta tožbo proti Zavodu za regulacijo reke Mure vložila mlinarja Johann Auer iz Podgorja in Maria Triller iz Stogovcev, ker jima je zaradi regulacije Mure nastala velika škoda, tako da so sedaj mlini neuporabni za proizvodnjo, zaradi prekomerne poglobitve struge reke Mure³⁸. Redek primer poškodbe: V splošno bolnišnico so prepeljali 56-letnega posestnika Jurija Greifonerja iz Pogleda pri Apačah, ker si je presekao tanko črevo. Poškodoval se je pri v Vizjakovem mlinu v Konjišču, ko je snemal jermen s transmisije. Kol, ki se je pri delu zataknil v jermenje, se je zapil Greifonerju v trebuh s takšno silo, da ga je treščilo ob zid, kjer je obležal nezavesten s pretrganim tankim črevesom³⁹.

Božjastnica se je smrtno ponesrečila. Po naročilu staršev je šla 22. oktobra leta 1931 Ivanka G., posestnikova hči iz Pogleda, v mlin Ivana Krobata v Konjišče v Apaški kotlini, od koder se ni več vrnila. Starši so sprva mislili, da je odšla za nekaj dni k sorodnikom. Ker je le ni bilo od nikoder, so začeli sumiti, da se ji je pripetila nesreča. Sum je bil še bolj upravičen, saj je bila pogrešana podvržena božjasti. Začeli so jo iskati in po njej poizvedovati, vendar brez uspeha. Minili so tedni, a Ivanka se ni vrnila. Čez čas je Anton Kamensčak, mlinar v Žepovcih, opazil v vodi pred zapornicami svojega mlina na gladini naplavljen žensko truplo. O tej nenavadni najdbi je takoj obvestil občinski urad v Žepovcih in orožništvo v Apačah, ki je odredilo prenos trupla v apaško mrtvašnico. Ker je bilo truplo

36 Večernik, z dne 21. 2. 1939, stran 6.

37 Slovenski narod, z dne 23. 10. 1939, stran 2.

38 Grazer Tagblatt, z dne 28. 1. 1911, stran 5.

39 Jutro, z dne 25. 5. 1938, stran 4. Več: Dušan Ščap, Konjišče, stran 108.

še skorajda nespremenjeno, ni bilo težav pri identifikaciji. Šlo je za pogrešano Ivanko G., ki je na poti proti mlinu dobila božjastni napad, padla v vodo in utonila⁴⁰.

Mlinar Wissiak Franz iz Konjišča je bil kaznovan s 1000 kronami. Kupec je pri mlinarju Wissiak Francu plačal 950 kron za 6 svinj, ki jih ni takoj prevzel. Wissiak Franz je teh 6 svinj nadalje prodal za 1400 kron drugemu kupcu⁴¹.

Zanimivo je opozorilo, ki ga je v časopisu objavil mlinar Kröll Johann iz Segovc. Navedeno je, da ima le njegov sin Kröll Alois njegovo izrecno pooblastilo za sklepanje pravnih dejanj. Za sina Kröll Johanna pa ne jamči za noben njegov sklenjen posel, niti za vračilo eventualno najetega kredita⁴². Mlinarski pomočnik I. Č. je bil dalj časa zaposlen v mlinu Kröll Johanna. Na začetku je bil vesten in marljiv, zadnje čase pa je začel iz mlina krasti večje in manjše količine moke in žita. Po njegovi lastni izjavi je to delal na prigovarjanje Ivana Vanuše in Ivana Tropaenauerja, ki sta postala odjemalca ukradenega blaga. Orožništvo je poslalo ovadbo sodišču za vse tri osumljence⁴³.

Mali oglas iz leta 1821. Najem mlina. V najem se je dajal novi dvorni mlin v Konjišču, pol ure oddaljen od trga Mureck, na rokavu reke Mure. Najemno razmerje bi trajalo od 1. 1. 1822 do 1. 1. 1825. Konjišče pri Cmureku, z dne 22. 8. 1821, Ferdinand Sixt, mlinar⁴⁴.

Vir: Novine, glasilo Slovenske krajine, 7.11.1926, stran 4.

Mali oglas iz leta 1929. Naprodaj je bilo posestvo z umetnim mlinom, žago, oljarno, stanovanjsko hišo in gospodarskimi poslopiji. Ponudba je vključevala 16 oralov prvovrstnega zemljišča, živino in pritikline s krmo. Posestvo je bilo dano v najem po ugodni ceni zaradi smrtnega slučaja. Mešetarji so bili izključeni. Vprašanja je bilo potrebno nasloviti na gospo Pölzl, Žepovci 50, pošta Apače⁴⁵.

40 Domovina, z dne 10. 12. 1931, stran 8; Jutro, z dne 6. 12. 1931, stran 5.

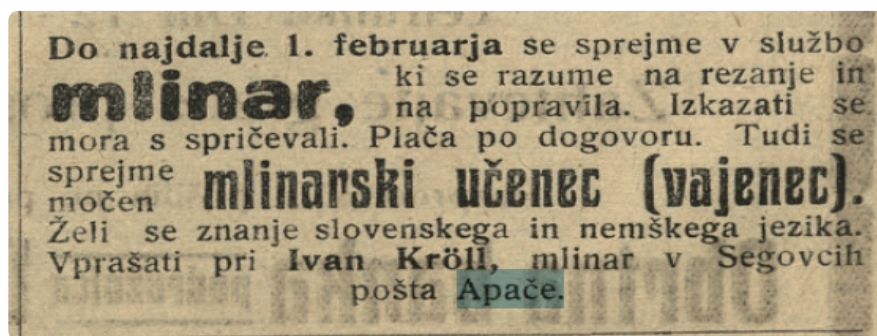
41 Linzer Volksblatt, z dne 9. 7. 1915, stran 6.

42 Marburger Zeitung, z dne 13. 11. 1927, stran 12.

43 Mariborski Večernik, z dne 8. 11. 1927, stran 2.

44 Grazer Zeitung, z dne 27. 8. 1821, stran 6.

45 Jutro, z dne 22. 9. 1929, stran 19.

Vir: Murska straža, 21. 12. 1922, stran 5.

Leta 1885 je bil naprodaj mlin s celotnim posestvom (zemljišča, hiša, gospodarska poslopja) tedanjega lastnika mlina v Konjišču Derrant Johanna⁴⁶.

Pred okrožnim sodiščem v Murški Soboti je leta 1938 potekala tudi pravda (menična tožba); Kreditne banke d.d. Murska Sobota zoper Kröll Alojza, posestnika in mlinarja iz Segovcev⁴⁷.

Na mlinih je bilo v preteklosti tudi veliko požarov. V Podgorju je dne 20. 7. 1874 v celoti pogorel dvorni mlin⁴⁸. Dne 24. 8. 1875 sta v Konjišču v celoti pogorela mlin in žaga lastnika Kajetana Macherja⁴⁹. Avgusta 1896 je nastal velik požar na mlinu Marije Triller iz Stogovcev in ga popolnoma uničil⁵⁰. Avgusta 1890 je strela zanetila požar na mlinu družine Hass v Žepovcih, vendar na srečo ni povzročila večje škode⁵¹.

Delovanje mlinov neposredno po drugi svetovni vojni

Iz dopisa Okrajnega odbora OF, Odseka za obrt in industrijo, Gornja Radgona z dne 6. 7. 1945 izhaja, da je Hötzl Josef kupil dva valjaka za svoj mlin v Črncih, ker so bili njegovi prejšnji valjaki že močno obrabljeni. Hötzl Josef je mlel za celotni okraj Gornja Radgona, tako za vojsko kot tudi za kmete. Iz zapisnika z dne 5. 7. 1945 je razvidno, da je dnevno zmlel 3–4 tone žita⁵².

Mlinar Filipič iz Radoslavec je podal zaprosil za mlinsko opremo iz porušenega Kröllovega mlina iz Segovc. Sporočeno mu je bilo, da je bila oprema že prej posredovana nekemu mlinu v radgonskem okraju. Opozorjeno je bilo, da je treba mlinarja Filipiča preveriti; od kod mu material za mlin, da morda ne gre za kakšno vojno dobičkarstvo⁵³.

V letu 1946 so bili vsi nemški mlini, razen dveh, nacionalizirani. Njuna lastnika sta bila slovenske narodnosti (Ivanič v Žepovcih in Jančar v Apačah). Za nekatere še delujoče mline so se ustanovila

⁴⁶ Neuigkeits Welt Blatt, z dne 16. 5. 1885, stran 12.

⁴⁷ SI_PAM/0684/005/00001.

⁴⁸ Welt Blatt, z dne 24. 7. 1874, stran 4.

⁴⁹ Welt Blatt, z dne 1. 9. 1875, stran 6.

⁵⁰ Grazer Tagblatt, z dne 25. 8. 1896, stran 17.

⁵¹ Grazer Volksblatt, z dne 15. 8. 1890, stran 2.

⁵² SI_PAM/0442/003/001/00064.

⁵³ SI_PAM/0442/004/00397. V porušenem mlinu so bili še naslednji predmeti: 2 kompletna valčna stola z valeki, 1 čistilnica zdrobek z nasadniki za vreče, 2 osi po 60 mm, 1 nasadilnik za trnje in 7 komadov ležajev.

družbena podjetja, predvsem za mlin v Konjišču in v Črncih. V mlinu iz Črncev je od leta 1948 delovala tudi oljarna in žaga⁵⁴.

Mlini so bili po nacionalizaciji le-teh neposredno po drugi svetovni vojni slabo oskrbovani, o čemer priča tudi članek o neredu v skladišču okrajnega mlinu Apače, kjer je kontrolna komisija odkrila nepravilnosti⁵⁵.

Večina drugih mlinov je že bila v slabem stanju. Sprva so še delovali v okviru tedanjih zadrug in kmetijskega posestva Črnci. Kmalu so zaradi razmer prenehali obratovati, zgradbe so porušili, material pa uporabili za gradnjo zadružnih domov in hlevov.

Podravljen Hötzlov mlin v Črncih po drugi svetovni vojni (zasebni arhiv).

Primer objave v tedanjem uradnem listu neposredno po drugi svetovni vojni:

Sedež: Apače, okraj Radgona.

Besedilo firme (podjetja): Okrajni mlin Apače-Črnci.

Poslovni predmet: Mletje žita vseh vrst.

Ime organa, ki je podjetje ustanovil: OklO Radgona.

Pooblaščen za podpisovanje podjetja: Zalokar Jože, upravnik podjetja.

Odločba o registriranju: 2663/1 -1-1946-14. XI. 1946.

Okrožni LO Mariborskega okrožja, oddelek za finance, v Mariboru, z dne 20. decembra 1946.

Vir: Uradni list LRS, št. 80, z dne 28. 12. 1946, stran 566.

54 Uradni list LRS, št. 42 z dne 28. 9. 1948, stran 816.

55 Ljudska pravica, z dne 17. 6. 1947, stran 4.

Sklep

V septembru leta 2013 je bil v Segovcih na mestu prejšnjega mlina odprt novi večnamenski dom, poimenovan Večnamenski dom pri mlinu Segovci. V omenjenem domu je bila istega dne tudi otvoritev stalne razstave 11 mlinov na enajstmlinskem potoku na Apaškem polju. V septembru leta 2014 je bila otvoritev razstave o zapornicah in njihovih načrtih na enajstmlinskem potoku in Vizjakovem kanalu. Na podlagi navedenega se tako ohranja del kulturne dediščine tega območja in se krepi lokalni turizem. V septembru leta 2014 so z dvigom zapornic v Vratjem Vrhju slavnostno ponovno odprli očiščen enajstmlinski kanal, po katerem je spet stekla voda iz Mure. Zapornice so bile zaprte vse od leta 1969. Trenutno so zapornice spet zaprte.

V letu 2016 je bila ustanovljena Civilna iniciativa Apaške doline, ki ima v programu tudi aktivnosti za oživitev enajstmlinskega potoka.

Povsem v ozadju so stare zapornice enajstmlinskega potoka pri Vratjem Vrhju (zasebni arhiv).

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato se jih posebej še ne navaja.

Uvod

Območje Apaške kotline ima kar nekaj prelomnih dogodkov v svoji zgodovini, ki so pustile trajne posledice za naslednje generacije, ki so tu živele. Eden izmed teh je tudi odločitev za dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS. Po prvi svetovni vojni je bila tako na podlagi St. Germainске pogodbe¹ (sprejeta 10. 9. 1919, v veljavo je stopila 16.07.1920) Apaška kotlina dodeljena kraljevini SHS (določila se je meja na sredinski črti reke Mure z Republiko Avstrijo).

V navedenem prispevku bom orisal dogodke, prikazane s slovenske strani, in sicer predvsem iz evidentiranih člankov slovenskih časopisov, delno iz zapisnikov Deželne vlade za Slovenijo in drugih znanstvenih člankov. V navedenem prispevku se ne bom ukvarjal z avstrijskimi časopisnimi članki, ki dogajanja zopet prikazujejo delno subjektivno z avstrijske strani². Prikazal bom predvsem dogodke, ki so se odvijali na območju Apaške kotline v letu 1920. Pozorni moramo biti, da časopisni članki vedno prikazujejo delno subjektivno plat dogodkov. Tako tudi prikazani prispevki iz slovenskih člankov zelo proslovensko opisujejo dogodke. Za dogajanje v letu 1919 slovenski časopisi niso posvečali pretirane pozornosti Apaški kotlini. V zvezi z navedenim ne bom zavzel subjektivnega stališča o utemeljenosti oz. upravičenosti same dodelitve Apaške kotline kraljevini SHS. Lahko pa rečemo, da je na tem območju v tem času živelo pretežno nemško prebivalstvo³, t. i. apaški Nemci⁴.

Dogodki, povezani s pogajanj o meji v letu 1919 za Apaško kotlino

Kot skoraj vsaka velika vojna je tudi prva svetovna, po njenem koncu, prinesla spremembe mej med državami v Evropi. Predvsem so se morale na novo določiti meje zaradi razpada Avstro-Ogrske monarhije, in sicer med zmagovalnimi in poraženimi silami prve svetovne vojne. Za bližnje območje so pogajanja potekala predvsem o dodelitvi Apaške kotline ter območja t. i. Radgonskega kota.

Slovenska stran je imela velik interes za pridobitev Apaške kotline. Ti interesi so bili poleg seveda političnih, prometnih tudi gospodarske narave. Apaška kotlina predstavlja izrazito kmetijsko območje, zato je bil tudi interes, da se za novo kraljevino SHS pridobijo kmetijska zemljišča za oskrbo s prehrano. Prav tako pa je bil interes, da se meja pomakne na reko Muro, saj bi se s tem zaradi naravne ovire, npr. zmanjšalo tudi tihotapstvo s pridelki in ljudmi⁵.

V začetku decembra leta 1918 je vojska SHS (pod poveljstvom Rudolfa Maistra) zavzela velike dele

1 Več; [http://sl.wikipedia.org/wiki/Saintgermainska_pogodba_\(1919\)](http://sl.wikipedia.org/wiki/Saintgermainska_pogodba_(1919)).

2 Natančno in obširno o tem; Tone Zorn, »Deutsche Grenzwaht« in razmejitev na Štajerskem v letih 1919–1922, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, št. 1, 1980, stran 173–175.

3 Več; Bogo Grafenauer, Narodnostno stanje in Slovensko-Nemška etnična meja na Štajerskem kot dejavnik osvoboditve severovzhodne Slovenije, 1918/1919, Zgodovinski časopis, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1979.

4 Kar izhaja iz popisa prebivalstva npr. iz leta 1910; Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918.

5 Slovenski pogajalci in slovenski časopisi (npr. Tone Zorn, »Murska straža« v letih 1919/1922, Zgodovinski časopis, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1980, stran 424 (so prav tako zagovarjali, da je to ozemlje in prebivalstvo bilo ves čas slovensko in da je tudi več popolnoma slovenskih vasi), kljub temu da nam danes zgodovinski viri potrjujejo pretežno nasprotno.

okraja Radkersburg. Dne 6. 12. 1918 je bila s strani Jugoslovanske vojske zavzeta tudi orožarnica v Apačah, ki je bila tedaj v posesti avstrijskih oblasti⁶.

V mesecu februarju 1919 slovenski časopis⁷ poroča, da se je položaj med Cmurekom in Radgono spet izboljšal. Popoldne, dne 7. 2. 1919, je bila pregnana in večinoma ujeta nemška tolpa, ki je pri Apačah udrila na desni breg Mure. Nekaj dni kasneje je za nevtralni pas (praktično celotno območje Apaške doline po t. i. mariborskem sporazumu z dne 13. 2. 1919) določeno, da se orožniški postaji, ki jo je zopet postavila nemško-avstrijska vlada v Apačah, dodeli obmejno poveljstvo v Mariboru, enako število nemškega jezika zmožnih slovenskih orožnikov, ki so podrejeni poverjeništvu orožniške postaje⁸.

Za apaško območje je bila določena tudi demarkacijska črta (začasna meja) kot nevtralni pas, ki bi ga smele čete kraljevine SHS zasesti le v primeru, če bi proti njim izbruhnili kakšni nemiri. Določena je bila tudi številčna moč vojaške posadke, ki je bila za slovensko stran določena v Nasovi (do 30 mož). Iz predloga z dne 20. 5. 1919 izhaja, da je jugoslovanska stran predlagala, da bi šla pri radgonskem kotu severna meja od Segovcev tako, da bi ostala Obrajna in Dietzen na Avstrijski, Farovci (Pfarrsdorf) in Pridova (Pridahof) pa na jugoslovanski strani⁹.

Za potovanje oseb v mesto Radgona iz t. i. nevtralnega ozemlja (Lutverci, Apače, Črnci, Segovci, Žepovci, ...), ki ga je določil mariborski sporazum, je bilo treba pridobiti nemško izkaznico in jo ob odhodu iz Radgone potrditi pri vladnem komisarju. Za potovanje iz mesta v nevtralno ozemlje je bila potrebna potrjena slovenska izkaznica kot tudi v zasedeno ozemlje (Plitvica, Plitvički Vrh, Lomanoše, Lokavci, Nasova, ...) ¹⁰.

Lobiranje avstrijske strani za Apaško kotlino

Avstrijska stran je v Apaški kotlini zelo lobirala za priključitev tega območja k Republiki Avstriji. Predvsem je bil dejaven radgonski podžupan dr. Kamniker.

Tako slovenski časnik Slovenski narod¹¹ navaja, da se je v nedeljo vršil v Apačah shod občin cmureškega in radgonskega okraja, ki je zaseden po četah SHS, na katerem je radgonski podžupan zborovalcem svetoval,

da naj gredo v Gradec in naj tam manifestirajo za priključitev teh okrajev k nemški Avstriji. Drugi avtor časnika pa se sprašuje: »Kaj res oblasti ne bodo naredile konca hujskarijam tega človeka?!«¹²

Slovenski narod¹³ tudi ugotavlja, da je bila slovenska javnost mnogo preslabo podučena o razmerah na slovenski severni meji, to je veljalo zlasti za okrajno glavarstvo Radgono. Celo uradnim krogom dejanske razmere v tem delu SHS kraljestva niso bile znane, sicer se ne bi zgodilo, da se je prebivalstvo v toliki meri omalovaževalo in da je ostal tamkajšnji vladni zastopnik SHS brez potrebne dejanske pomoči. Ravno najbolj so ob vsaki priliki tedaj delali »Nemčurji« za Avstrijo. »Proti tem ljudem bi bilo treba skrajno strogega nastopa, da najde vlada SHS, ki je odgovorna, ustrezna sredstva«, še pripomni avtor članka.

6 Več; Franz Josef Schober, Grenzraum Apače/Abstall v Vom Leben an der Grenze – O življenju ob meji, Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhaus, Band 13, 1. Teil, 2009, stran 184.

7 Slovenec, z dne 8. 2. 1919, stran 1.

8 Slovenec, z dne 15. 2. 1919, stran 1.

9 Več; Lojze Ude, Boj za Maribor in Štajersko Podravje leta 1918–1919, Zgodovinski časopis, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1961, stran 146 in nasl.

10 Ivan Rihtarič, Zasedba Radgone 1918 in njena izpraznitev leta 1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2010, stran 21–23.

11 Slovenski narod, z dne 1. 3. 1919, stran 3.

12 Nova Doba, z dne 4. 3. 1919, stran 2.

13 Slovenski narod, z dne 6. 5. 1919, stran 3.

Pred podpisom mirovne pogodbe

Med pogajanjem na mirovni konferenci bi kraljevina SHS skoraj izgubila Apaško kotlino.

Kot ugotavlja Slovenski narod¹⁴ je politika že koncedirala Cmurek in bi šla meja 10 km nižje od Cmureka preko Mure, tako da bi SHS-u bile že skoraj Apače šle v pogubo. Le

odločnemu nastopu dr. Rosine in dr. Hohnjeca se je zahvaliti, da se je zadržal ta kos slovenske zemlje na desnem bregu Mure. Nasledki te opustitvene politike bi bili za SHS skoraj katastrofalni. »Kakor znano smo morali zapustiti Cmurek, žrtvovati železnico od Obrajne do Špilja (danes kot Šentilj) ter izprazniti Ločane«, še navede avtor prispevka.

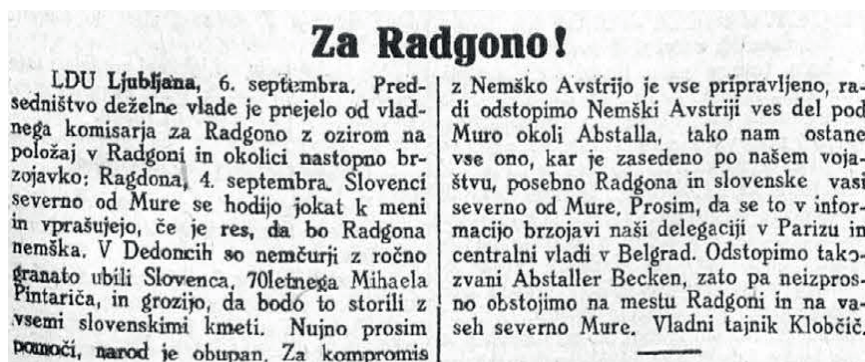
Avstrija je še na vse načine hotela (do podpisa pogodbe) s svojimi predlogi spremeniti meje na Štajerskem. Slovenski gospodar¹⁵ tako poroča, da so bili na štajerskem nemški predlogi zavrjeni.

V zadnjih trenutkih pred podpisom St. Germainске pogodbe (10. 9. 1919) je v javnost prišla vest, da je mesto Radgona s pripadajočimi vasi dodeljeno Avstriji. Prav tako pa je bil v igri še plebiscit za navedena območja, ki pa je bil od antantnih sil zavrjen.

Po prvotnem osnutku pogodbe (z dne 2. 6. 1919) bi kraljevini SHS pripadalo tudi območje Radgonskega kota. Dne 15. 6. 1919 so bile v Cmureku velike manifestacije z namenom, da se obdrži Radgonski kot v Avstriji. V zakulisju je bil naknadno sprejeti kompromisni predlog med pogajalci o novi meji, in sicer da se odstopi od predlaganega plebiscita, v zameno pa Avstrija dobi območje Radgonskega kota (odločitev sprejeta dne 29. 8. 1919)¹⁶.

V Slovenskem narodu se avtor¹⁷ tako sprašuje o pravičnosti Pariške mirovne konference ter navaja, »da je naš sovražnik Italijan seveda lobiral Nemcem«. Lobiralo se je na vso moč in končno je Tittoni šel tako daleč, da je plebiscit proglasil kot pravično sredstvo za rešitev mejnih sporov. V sled česar naj bi se vršil plebiscit v vsej Dravski dolini, severnega Pohorja, v Radgoni in okolišu Apač. Kot že navedeno, do izvedbe plebiscita ni prišlo.

Tajnik radgonskega okrajnega glavarstva je dne 7. 9. 1919 poročal, da agitirajo Nemci za takšno rešitev mejnega vprašanja, po katerem bi pripadla Apaška kotlina Avstriji, območje Radgonskega kota pa Jugoslaviji¹⁸. Vendar navedeni predlog ni bil sprejet.

Vir: Večerni list, z dne 6. 9. 1919, stran 1.

14 Slovenski narod, z dne 10. 7. 1919, stran 1.

15 Več; Slovenski gospodar, z dne 24. 7. 1919, stran 2. V navedenem prispevku je določeno ..., da meja poteka do točke, kjer okrajna meja doseže Muro (nižje Špilja). Od tam gre meja ob Muri do vasi Sögersdorf pri Apačah, kjer prekorači Muro ter zavije mimo Janovcev v severovzhodni smeri proti ogrski meji, ...

16 Več; Franz Josef Schober, Der Kampf um die neue Grenze nach dem Ersten Weltkrieg in Vom Leben an der Grenze – O življenju ob meji, Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhaus, Band 13, 1. Teil, 2009, stran 133–135.

17 Slovenski narod, z dne 3. 9. 1919, stran 1. Navedeni prispevek še ugotavlja, »da je razsodba gospodarsko nesmisel. Radgona je neposredno obdana od jugoslovanske meje, odrezana od kmetijskega prebivalstva. ki vanjo gravitira, postane mesto beračev in tihotapcev. Avtor v častniku tudi poudari populistično misel: »Slovesno in odločno protestiramo proti najnovejšemu temu nasilju. Stara slovenska Radgona mora ostati narodu SHS«.

18 Tone Zorn, Izpraznitev Radgone in zasedba Apaške kotline 1920 leta, ČZN, Maribor, letnik 9, št. 1, 1973, stran 200.

Tako je v skladu z navedeno pogodbo, Apaška kotlina bila dodeljena novoustanovljeni kraljevini SHS.

Dogodki v zvezi z določeno mejo v letu 1920 v Apaški kotlini

V prvi polovici leta 1920 so bile vse strani v pričakovanju uveljavitve St. Germainске pogodbe (16. 7. 1920), ki je na novo določila meje. Kot bomo v nadaljevanju videli, vse ni šlo tako gladko.

V nadaljevanju bodo, v zvezi z navedenim, prikazane težave glede izpraznitve Radgone in zasedbe Apaške kotline.

Domovina¹⁹ navaja, da je v časopisu »Murska straža« zabeležena zanimivost. »V Črncih pri Apačah, ki pripadejo kraljevini SHS, ima graščino znani dunajski veletrgovec Julij Meinl in na to graščino prihaja pogostoma šef angleške vojne misije, polkovnik Coudenhan, velik prijatelj Meinlov in nemških obmejnih Nemcev. Ta polkovnik misli verjetno kupiti Meinlovo graščino in bi seveda rad videl, da Apačani prej pridejo pod upravo SHS in zato zahteva izpraznitev Radgone, da bi vojska SHS potem zasedla Apače«.

Dogajanje pred uveljavitvijo pogodbe

Pred uveljavitvijo St. Germainске pogodbe je s strani Avstrije prišla zahteva, naj se mesto Radgono in še pet vasi izroči Republiki Avstriji.

Navedeno dogajanje zelo nazorno prikazuje slovenski članek v Domovini²⁰, ki navaja, »da avstrijski listi poročajo, da pride v Radgono medzavezniška komisija, ki bo zahtevala, da se vojska SHS umakne na južni breg Mure

in izroči mesto Radgono in še pet slovenskih vasi, ki se nahajajo na severnem bregu Mure Avstriji, kakor to določa mirovna pogodba. Vendar pa bi morali obenem se Avstrijci umakniti iz Apač in okoliških vasi, ker so ti kraji prisojeni Jugoslaviji. Vlada SHS, bi naj svetovala zaveznikom tudi tako, da bi oni pognali najprej Annunzija z Reke, ker dokler so vojaki SHS v Radgoni, vladajo tam pravne razmere, ker je Jugoslavija pravna država, medtem ko veliko reško pristanišče drži v svojih rokah in na ta način blokira Jugoslavijo navaden pustolovec«. Avtor članka še na koncu pripomni, »da se bati zaveznikov tako in tako ni treba, ker jih tarejo talce skrbi, da se z radgonskim vprašanjem ne bodo utegnili resno ukvarjati«.

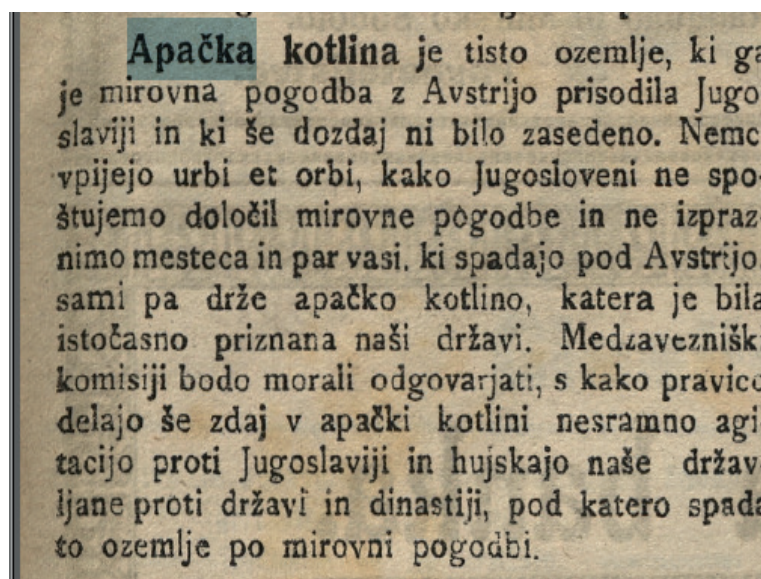
Slovenska podkomisija z dne 1. 6. 1920 je bila mnjenja, da je vendarle iz gospodarskih vzrokov potrebno Apaško kotlino zasesti, še pred žetvijo, ker bi v nasprotnem primeru avstrijska stran odpeljala pridelke iz tega območja²¹.

Z uveljavitvijo St. Germainске pogodbe, z dne 16. 7. 1920, bi naj tako vojska SHS izpraznila in prepustila mesto Radgono z okoliškimi vasi Avstriji. Avstrija sama pa bi naj izpraznila Apaško kotlino in jo prepustila kraljevini SHS, tako kot to določa mirovna pogodba.

19 Domovina, z dne 22. 3. 1920, stran 3.

20 Domovina, z dne 21. 6. 1920, stran 2.

21 Tone Zorn, Izpraznitev Radgone in zasedba Apaške kotline 1920 leta, ČZN, Maribor, letnik 9, št. 1, 1973, stran 205.

Vir: Murska straža, 26 .6. 1920, stran 3.

Iz zapisnika 154. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 14. 7. 1920²² izhaja, da je predsednik deželne vlade dr. Brejc, zastopal stališče, da se Radgona ne izprazni, dokler Nemška Avstrija ne izprazni po mariborski pogodbi nevtralizirano Apaško kotlino.

Dr. Brejc je istega dne poročal komandantu dravske divizije, da se Radgone vsaj vojaško ne sme zapustiti, dokler SHS Apaške kotline nima v svoji mirni posesti in dokler ni zagotovljen popolnoma prost promet skozi Radgono v Prekmurje²³.

Iz sklepa Deželne vlade za Slovenijo, z dne 18. 7. 1920 izhaja, da se Uprava Apaške kotline, ki jo zasedejo čete SHS, poveri okrajnemu glavarstvu v Ljutomeru²⁴, ker geografsko bolj sovпада proti Radgoni in Ljutomeru kot pa proti Mariboru²⁵.

Obmejna komisija je poročala²⁶ (malo pred uveljavitvijo pogodbe), »da člen 48. mirovne pogodbe določa, da izvrši podrobno ureditev mej posebna sedemčlanska komisija, ki se poda na mestu samo, v roku 14 dni po uveljavljenju mirovne pogodbe. To je komisija za razmejitev, Commission de delimitation. Kakor se je poročalo, je ta komisija že na poti iz Pariza. Svojega predstavnika bi bilo treba imenovati pred prihodom komisije in ga poslati na mejo. Avstrijci so to storili. V začetku marca je bil določen za avstrijskega obmejnega komisarja in zastopnika Avstrije v komisiji za uredbo dr. Glanz, ki je na mestu samem večkrat proučeval obmejne razmere in se posvetoval z občinami, društvi in posamezniki. »Lahko bi tudi agitirali, kakor Nemci v Apačah, toda že prvi protestni shod je prepovedala najprej vojaška oblast, nato pa vlada. Dr. Kamniker dela na tem, da dobijo Apače nekako »samoupravo«, če že ni jih mogoče pridobiti za Avstrijo«.

Prav zadnje dni pred uveljavitvijo so tamkaj snovali Nemci samoupravno apaško deželico, predsednik te nove »države« naj bi bil Hötzl, mlinar po poklicu. Poslali so deputacijo k medzavezniški komisiji

22 Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921; 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 2002.

23 Tone Zorn, Izpraznitev Radgone in zasedba Apaške kotline 1920 leta, ČZN, Maribor, letnik 9, št. 1, 1973, stran 202.

24 Domovina, z dne 19.07.1920, stran 4 in Slovenski narod z dne 20. 7. 1920, stran 3.

25 Iz druge točke navedenega sklepa izhaja še en zanimiv razlog: »Če bi se Apaška kotlina podelila okrajnemu glavarstvu v Mariboru, bi se morali domačini voziti na glavarstvo preko Špilja (Šentilja), in bi bila podana nevarnost, da bi nam neprijazni elementi prepogosto vozili preko državne meje v Avstrijo«.

26 Edinost, z dne 22. 7. 1920, stran 1; Slovenec, z dne 18. 7. 1920, stran 2.

v grad Freudenau, toda med tem so prišli jugoslovanski vojaki in mlinarjevega delovanja je bilo konec²⁷.

Slovenska časopisa Slovenec in Slovenski narod²⁸ poročata, »da je Avstrijska vlada 11. 7. po svojem upravniku v Beogradu, uradno obvestila vlado SHS, da je Avstrija evakuirala desni breg Mure (Apaško kotlino), vendar jugoslovanske oblasti niso še prišle v izpraznjeno ozemlje. V sled tega je komanda dravske divizijske oblasti 18. 7. dala zasesti po svojih četah Apaško kotlino. Upravo prevzamejo civilne oblasti SHS. Sicer pa je zasedba sedaj, ko je bila mirovna pogodba 16. t. m. ratificirana, tudi v smislu te pogodbe upravičena«, še poročata časnika.

Zasedba Apaške kotline in polemika o upravičenosti zasedbe

Tako je *de iure*, dne 16. 7. 1920 postala Apaška kotlina del ozemlja novoustanovljene kraljevine SHS, *de facto* pa je navedeno ozemlje prišlo pod novo oblast šele dne 18. 7. 1920, ko je vojska SHS zasedla Apaško kotlino.

Jugoslovanske čete so tako pod poveljstvom majorja Dušana Petrovića dne 18. 7. 1920 zasedle kraljevini SHS prisojeno Apaško kotlino na desnem bregu Mure²⁹.

Kot poročata Slovenski narod in Slovenec³⁰ je Štajerska deželna vlada prejela v nedeljo 18. 7. 1920 vest, da so

se v bližini Apaške kotline pojavile srbske čete ter da stojijo ob demarkacijski črti v pripravljalnem stanju. Šef antantne misije za nadzorstvo izpraznitve Radgone, polkovnik Gosset, je protestiral na prošnjo dež. vlade pri vladi v Ljubljani proti morebitni zasedbi Apaške kotline. Ne glede na to so srbske čete, z okoli 1000 mož, z eno strojnico in 4 topovi, prodrle naprej in zasedle Apače, kakor tudi grad Freudenau, kjer je bila nastanjena antantna misija. Deželna vlada v Avstriji se je obrnila z ostrim protestom na ljubljansko vlado ter nato z avstrijskega državnega urada za zunanje stvari na kompetentna antantna mesta in odposlala svojega uradnika v obmejno ozemlje. Avstrijski urad za zunanje stvari je označil v svojem komunikeju za odkrito, primitivnemu pravnemu čutu, nasprotujočo kršitev pogodbene zvestobe, če Jugoslovani ne izpraznijo po mirovni pogodbi Avstriji priznanih ozemelj in če zasedejo Apaško kotlino. Avstrijska državna vlada je prav tako zaradi tega proti postopanju srbsko-hrvaške-slovenske vlade, z brzojavno pošto pri poslanski konferenci v Parizu najostreje protestirala in pri tem opozorila na to, da mora z ozirom na ogorčenje obmejnega prebivalstva, ki je že doslej komaj zdržalo, odkloniti vsako odgovornost za protipravno postopanje Jugoslovanov.

Graški listi poročajo³¹: »V nedeljo opoldne, ko so bile že pripravljene Jugoslovanske čete za okupacijo Apaške kotline, se je vršila velika manifestacija tega prebivalstva za nemštvo. Razvrščeni po vaseh so se napotili Apačam z ženami in otroci pred graščino Freudenau, kjer je nastanjena antantna komisija. Izjavili so, da hočejo ostati Nemci«.

Ko je množico šef antantne komisije Angleški polkovnik Gosset obvestil, da trenutno ni v položaju, da bi mogel preprečiti jugoslovansko okupacijo, je mnogo ljudi, ki so seboj vzeli živino in živila, pobegnilo na levi breg Mure. Jugoslovanske čete so začele prodirati ob 15. uri popoldan. Polkovnik Gosset je vročil jugoslovanskemu majorju Dušanu Petroviću antantin protest, nakar je ta izjavil, da izvršuje samo ukaz Deželne vlade iz Ljubljane.

27 Edinost (Chicago), z dne 18. 8. 1920, stran 5.

28 Slovenec, z dne 20. 7. 1920, stran 2; Slovenski narod, z dne, 21. 7. 1920, stran 5.

29 Domovina, z dne 21. 7. 1920, stran 4, Ptujski list, z dne 1. 8. 1920, stran 3.

30 Slovenski narod, z dne 23. 7. 1920, stran 1; Slovenec, z dne 21. 7. 1920, stran 4.

31 Povzeto po časopisu Slovenski narod, z dne 23. 7. 1920, stran 2.

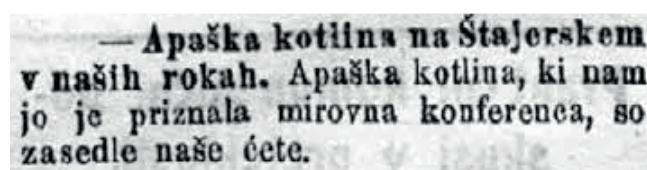
V zvezi z navedenim protestom Štajerske deželne vlade ugotavlja Deželna vlada za Slovenijo, dne 20. 7. 1920 naslednje: »13. 2. 1919 se je sklenila med ljubljansko in graško deželno vlado v Mariboru pogodba glede začasne ureditve meje med državo SHS in Avstrijo na Štajerskem. Ta provizorična ureditev naj bi veljala, dokler ne bi bila po mirovni konferenci definitivno urejena državna meja. Na podlagi te pogodbe je ostala Radgona z okolico v rokah SHS, Apaško kotlino pa je avstrijska uprava skrbno in zvesto držala. Po mirovni pogodbi iz St. Germaina se ima ta provizorična meja korigirati na nekaterih točkah, in sicer deloma v prilogi države SHS, deloma v prilogah avstrijske republike. Po mirovni pogodbi iz St. Germaina moramo mi izprazniti Radgono z okolico in Špilje ter dovoliti neke korekture na mejni črti od Špilj do koroške meje, nasprotno pa mora Nemška Avstrija prepustiti nam Apaško kotlino. Razen tega se je Nemška Avstrija v členu 284. mirovne pogodbe zavezala, dovoliti prost promet vsake vrste preko svojega ozemlja. To slednje je največje pomembnosti za državo SHS, predvsem v sektorju Špilje – Radgona, kjer vodi skozi Radgono edina zveza (SHS) z glavnim delom Prekmurja in pa zaradi zveze po ozemlju SHS po železnici«.

Kljub zgoraj omenjenemu pogodbenemu ustanovljenemu začasnemu stanju »se je Avstrija že dalje časa trudila, doseči enostransko evakuacijo Radgone, čemur se je vlada SHS upirala. Vlada SHS je zahtevala, da mora Avstrija ob naši izpraznitvi Radgone izprazniti Apaško kotlino in nam zagotoviti svoboden tranzitni promet v smislu člena 284. mirovne pogodbe. Avstrijska vlada je, kot je že bilo navedeno, že 11. 7., po svojem upravniku v Beogradu uradno obvestila vlado SHS, da je Avstrija evakuirala desni breg Mure (Apaško kotlino), a da Jugoslovanske oblasti niso še prišle v izpraznjeno ozemlje. V sled tega je nastopila potreba, da prevzame upravo Apaške kotline takoj vlada SHS, kar je bilo v zvezi z zgornjo izjavo avstrijskega zastopnika očitno tudi v intenciji avstrijske vlade. Ker pa je bila vlada SHS od verodostojne strani na to opozorjena, da je ljudstvo v Apaški kotlini oboroženo³², je bilo potrebno, da se ta kotlina zasede tudi po vojaških četah in ljudstvo razoroži. Rekriminacije zaradi zasedbe Apaške kotline po četah SHS in oblastih so torej docela neosnovane«.

Po Brejčevemu sporočilu notranjemu ministru so železniško progo na avstrijski strani razdejali nemški kmetje kot protest proti zasedbi Apaške kotline.

Po poročilu Murske straže so nemško usmerjeni apaški domačini sklenili poslati posebno delegacijo k medzavezniški razmejitveni komisiji, vendar so ta nastop jugoslovanski vojaki preprečili³³.

Gosset je dne 24. 7. 1920 obvestil dr. Brejca, da je dobil mnogo pritožb o ravnanju jugoslovanske vojske ob zasedbi Apaške kotline. Rezultati preiskave jugoslovanskih oblasti o postopanju so pokazali, da je tamkajšnje prebivalstvo dobilo naročilo izročiti orožje, čemur se ni nihče odzval. Zato je vojska začela s hišnimi preiskavami, med katerimi je bilo najdenih kakih 150 pušk in več vreč nabojev. Po poročilu so ob preiskavah prebivalci zasramovali vojake in posledica tega je bila, da je bilo več oseb pretepenih. Poročilo pravi, da je vojaška oblast vojake, ki so grobo nastopali s prebivalci, že kaznovala. Po Brejčevem mnenju je bila pobudnica Gosseteve intervencije, lastnica gradu Freudenu, v katerem je tudi nastanjena Gosseteva komisija. Brejc je tudi predlagal, da bi se lastnica gradu pri »najmanjši nekorektnosti« kot tujka izgnala³⁴.

Vir: Nova pravda, z dne 24. 7. 1920, stran 2.

32 Gosset je že prej opozoril Deželno vlado za Slovenijo, da imajo prebivalci Apaške kotline več tisoč pušk in da je na levem bregu Mure pripravljenih več tisoč nemških kmetov priti na pomoč, če bi Jugoslovani zasedli Apaško kotlino (tako Tone Zorn, Izpraznitev Radgone in zasedba Apaške kotline 1920 leta, ČZN, Maribor, letnik 9, št. 1, 1973, stran 203).

33 Tone Zorn, »Murska straža« v letih 1919/1922, Zgodovinski časopis, Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1980, stran 422.

34 Več o tem; Tone Zorn, Izpraznitev Radgone in zasedba Apaške kotline 1920 leta, ČZN, Maribor, letnik 9, št. 1, 1973, stran 206.

Avstrija je v svojih pogajanjih uveljavila, da bo za dejansko uveljavitev nove meje določena posebna komisija.

Antantina komisija, ki ji je načeloval angleški polkovnik Grosset, je prišla takoj po uveljavitvi pogodbe in je bila nastanjena na gradu Freudenau v Apaški kotlini. Ta graščina je bila last tedaj znanega dunajskega veletrgovca Julija Meinla.

Polkovnik³⁵ Sir Thomas Cunningham pred dvorcem Freudenau v Črncih konec leta 191936 (Stadtmuseum Bad Radkersburg).

Navedena komisija je tudi prišla v Radgono. Kot poroča slovenski časopis Domovina³⁷, bi mesto izročila Avstriji, vendar se oblasti SHS niso umaknile, ker so zahtevale jamstva, da Avstrija izpolni vse svoje obveznosti, ki jih je po mirovni pogodbi sprejela z ozirom na prometna vprašanja.

Izpraznitev Radgone

Oblasti SHS, niso hotele prej izprazniti Radgono, dokler niso dobile tudi zagotovila o tranzitnem prometu Špilje (Šentilj – Cmurek – Radgona in naprej). Zato so Radgono dokončno predale Avstrijskim oblastem šele dne 26. 7. 1920.

Dopisni urad Deželne vlade za Slovenijo je uradno poročal³⁸: »da z ozirom nato, da so oblasti SHS definitivno prevzele

Apaško kotlino v svojo upravo in ker je avstrijska vlada podala glede tranzitnega prometa skozi Radgono zadovoljujočo izjavo, je deželna vlada odredila, da se Radgona in drugi del Radgonskega okraja na levem bregu reke Mure, ki jo bil do sedaj po vojaštvu SHS zaseden, izprazni. Izpraznitev se je takoj pričela. LDU Ljubljana, 26. 7. Iz Radgone se je uradno poročalo, da je evakuacija Radgone in levega brega reke Mure bila ta dan o pol dvanajstih po civilnih oblastih in vojaštvu izvršena«.

Podobno poroča tudi Domovina³⁹: »Ker se je avstrijska vlada obvezala, da se bo vršil na progi Maribor–Ljutomer (vkolikor ona teče po avstrijskem ozemlju), tranzitni promet svobodno in neovirano, so oblasti SHS zapustile Radgono in sedaj je tam meja med Jugoslavijo in Avstrijo reka Mura. To se je zgodilo »včeraj« okoli poldneva in eno uro za tem je prišlo v Radgono avstrijsko orožništvo«. Nekaj

35 Das Interessante Blatt, z dne 25. 12. 1919, stran 5.

36 SI_PAM/096/00514. Župnik Kocbek iz G. Radgone sporoča (konec leta 1919), da na gradu Freudenau pri Apačah deluje neka komisija za podrobno določanje meje.

37 Domovina, z dne 21. 7. 1920, stran 2. Avtor še v članku navede: »... da se ne damo preplašiti od vsake antantine komisije, ki bi hotela pomagati Avstriji«.

38 Slovenec, z dne 27. 7. 1920, stran 1 in Slovenski gospodar, z dne 29. 7. 1920, stran 3.

39 Domovina, z dne 28. 7. 1920, stran 3. Avtor še navaja, da se nam je z Radgono, na Pariški mirovni konferenci zgodila krivica in nepravilnost.

dni po izpraznitvi Radgone je prišla vest, »da že 1. 8. 1920, avstrijska oblast pripravlja v Radgoni shod proti zasedbi Apaške kotline, zaradi česar so jugoslovanske oblasti za ta dan zaprle mejo z Avstrijo. Širile so se tudi govorice, da bodo Avstrijci 15. 8. zasedli Apaško kotlino, Gornjo Radgono in Gris«⁴⁰.

Razmejitvena komisija in demonstracije apaških Nemcev

Proti koncu avgusta 1920 je začela s svojim delom razmejitvena komisija.

Časopis Slovenec⁴¹ poroča, »da ko se je dne 25. 8. razmejitvena komisija na svojem ogledu obmejnega ozemlja peljala proti Radgoni skozi Apaško kotlino, jo je del tamkajšnjega nemškega prebivalstva demonstrativno sprejel, z avstrijskimi in bivšimi štajerskimi zastavami ter vzkliki »Heil Österreich« in podobno⁴². General SHS Plivelič

je pred antantno komisijo izrazil svoje pomisleke proti takemu nekorektnemu postopanju nemškega prebivalstva ob meji in opozoril na posledice, ki bi utegnile nastati iz tega«.

Bučno pozdravljena razmejitvena komisija, v Apačah, dne 25. 8. 1920 (Stadtmuseum Bad Radkersburg).

Z ozirom na demonstracije pred razmejitveno komisijo je deželna vlada SHS za Slovenijo izdala razglas, »da za zdaj ne bo kaznovala demonstrantov, ker je jasno, da so bili ti zapeljani po napačnih poročilih iz Gradca. V vsakem nadaljnjem primeru bo pa vlada prisiljena izvajati najstrožje zakonske posledice. Vsi državljani kraljevine neslovanske narodnosti imajo opsijsko pravico, ki se je lahko poslužujejo, ali vsak poskus protizakonitega postopanja se bo kaznoval brezobzirno«⁴³.

Nadalje je v razglasu Deželne vlade za Slovenijo z dne 28. 8. 1920 določeno, »da je Apaška kotlina po St. Germainski mirovni pogodbi končno pravno veljavno dodeljena državi SHS in razmejitvena komisija ne more na tem dejstvu ničesar spremeniti. V sled tega so dobili prebivalci Apaške kotline vse pravice državljanov Jugoslovanske države, sprejeli pa so obenem tudi vse dolžnosti jugoslovanskih državljanov. V skladu s členi 78, 79, 80, 81 I St. Germ. mirovne pogodbe ima vsakdo pravico opcije, to je pravico, da se izreče v roku enega leta po uveljavljanju mirovne pogodbe za državo SHS ali pa

40 Tako; Tone Zorn, Izpraznitev Radgone in zasedba Apaške kotline 1920 leta, ČZN, Maribor, letnik 9, št. 1, 1973, stran 206–207.

41 Slovenec, z dne 29. 8. 1920, stran 1.

42 »Demonstranti bi lahko vedeli, da ima komisija samo nalogo, natančneje določiti meje, nima pa pravice, odločati, kateri naj bodo kakšni kraji« (Ptujski list 5. 9. 1920, stran 3).

43 Jutro, z dne 29. 8. 1920, stran 2; Domovina, z dne 30. 8. 1920, stran 3.

za Avstrijsko republiko. Te pravice se ne krati nikomur. Dokler pa kdo ne uveljavlja pravice in prebiva na ozemlju Jugoslovanske države, je podvržen tej državi in njenim zakonom»⁴⁴.

Dodatno k poročilom o dogodkih v Apaški kotlini in k razglasu deželne vlade na tamkajšnjo prebivalstvo je časopis Jutro⁴⁵ še poročal, »da je obmejno prebivalstvo samo sebi prepuščeno, ker ni nobene organizacije. Vse drugače nastopajo Nemci, ki imajo do podrobnosti vse pripravljeno za prihod in primeren sprejem komisije. Nemci so celo s terorizmom na več mestih prisilili slovenske prebivalce, da so morali iti z njimi pred komisijo, pred katero so jih izdali za Nemce. Organizacija je bila izvedena tako precizno, da so ljudje na migljaj voditeljev poklekili pred komisijo v skupine in dvignili roke s klicem: »Gebt uns zu Österreich«. Nadalje so se Nemci skušali prikupiti članom komisije s tem, da so okrasili vse avtomobile razen jugoslovanskega«.

Prebivalci Apaškega polja so v Apačah komisiji pripravili slavnostni sprejem dne 25. 8. 1920 (Stadtmuseum Bad Radkersburg).

Avtor⁴⁶ v prispevku navaja, da bi morala biti prva naloga upravne oblasti izgnati oz. strogo kaznovati znane hujskače, pa tudi stike Apačanov z Radgono in nemškim ozemljem bi bilo treba začasno oz. popolnoma onemogočiti.

Na drugih delih novo dodeljenih mej je razmejitvena komisija imela manj težav.

General Plivelič se je v zadevah razmejitvene komisije, dne 26. avgusta odpeljal iz Maribora v Ljubljano k deželni vladi in divizijskemu poveljstvu, komisija se je podala v štirih avtomobilih skozi apaško kotlino v Radgono, tehnični oddelek pa je 26. 8. ves dan meril pri Marperku. Meja se je določala tu v sporazumu s prisotnimi župani in posestniki⁴⁷.

Težnje po drugačni ureditvi meje

Posamezniki – tu živeči Nemci – so se še naprej trudili s tajnimi sestanki, da bi dobili določeno množico na svojo stran za morebitno spremembo že določenih mej.

Eden izmed takih je bil Schumi, ki je ogoljufal kmete in staro avstrijsko državo za več milijonov in se je sedaj vozil z avtomobilom in prirejal tajne sestanke. V nedeljo, dne 26. 9. 1920, je Schumi priredil shod tudi v Apačah ter Avstrijo povzdigoval v deveta nebesa, na Jugoslavijo pa bruhal ogenj in žveplo. »Zato bi

⁴⁴ Slovenski narod, z dne 31. 8. 1920, stran 2.

⁴⁵ Jutro, z dne 1. 9. 1920, stran 1.

⁴⁶ Tako; Tone Zorn, »Murska straža« v letih 1919/1922, Zgodovinski časopis, Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1980, stran 423.

⁴⁷ Domovina, z dne 27. 8. 1920, stran 3; Slovenec, z dne 27. 8. 1920, stran 2; Jutro, z dne 27. 8. 1920, stran 3.

morala oblast SHS-a temu narediti konec, če ne si lahko ljudstvo samo pomaga proti tem shodom«, zaključuje prispevek v časopisu⁴⁸.

Že po uveljavitvi St. Germainске pogodbe so prišle določene težnje (predvsem na pobudo jugoslovanske strani⁴⁹), da se ozemlje južno od Drave na Koroškem zamenja z Apaško kotlino.

Iz zapisnika 173. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 20. 10. 1920⁵⁰ izhaja, da je vladni svetnik dr. Vodopivec sporočil nekatera vprašanja delegacije SHS. Tako je navedel, »da se diplomatska akcija glede zamenjave Apaške kotline z ozemljem južno od Drave odkloni kot brezupna. Slovensko ljudstvo naj tako ostane na svojih mestih, in naj ne prodaja posestev. Na Koroškem naj ostanejo zlasti duhovniki in domači učitelji, katere Avstrija mora prevzeti«.

V zvezi s spremembo ureditve meje na Apaškem območju so protestni shod proti eventualni spremembi že določeni meji pripravili slovenski kmetje.

»Murska Straža«⁵¹ je dne 10. 11. tako poročala o skupščini Slovenske kmetske zveze v Gornji Radgoni, na kateri je govoril dr. Hohnjec in kjer je bila sprejeta sledeča resolucija: »Z ozirom na vest raznih novic, da se pogaja vlada SHS v Beogradu z Avstrijo, da bi se za slovenski del Koroške odstopil del Apaške kotline, je ozemlje pod Muro le povzročilo med tukajšnjim prebivalstvom nemalo zmedo. Slovenski kmetje, zbrani na shodu 7. 11. najodločneje odklanjajo vsako barantanje in ogorčeno protestirajo proti eventualni nameri, da se potegne meja pod Muro in odstopi pokrajine na desnem bregu Mure«.

Od visokih oblasti iz Pariza je prišla novica, da ostane meja na Muri nespremenjena.

V mesecu oktobru in novembru so se množili glasovi, da hoče Avstrija preložiti mejo pri Radgoni preko Mure, tako da bi ji pripadla še Apaška kotlina, ki je pod oblastjo SHS. Poslaniška konferenca v Parizu je (konec novembra) razglasila, da mora ostati Mura meja med Avstrijo in Jugoslavijo ter se ne sme spremeniti niti za slučaj, da bi se hoteli obe državi drugače pogoditi⁵².

Dne 2. 3. 1922 je bilo ponovno v avstrijskem parlamentu izpostavljeno vprašanje Apaške kotline. Predvsem je bil predlog, da bi z medsebojnimi teritorialnimi dogovori med Madžarsko (predvsem območje Porabja), Avstrijo in Jugoslavijo dosegel dogovor⁵³.

Takšne težnje so nastopile že v letu 1921⁵⁴.

48 Slovenski narod, z dne 29. 9. 1920, stran 3.

49 Jutro, z dne 2. 11. 1920, stran 1. V tem prispevku je navedeno: »Zdi se, da bi bili Avstriji pripravljeni odstopiti nam ta del Koroške, če bi jim mi v zameno odstopili apaško kotlino, ki je po večini nemška«.

Domovina, z dne 3. 11. 1920, stran 3; poroča: »Te dni se je poročalo, da bi vlada SHS zahtevala koroško ozemlje južno od Drave, zato pa izročila Avstriji čisto nemško Apaško kotlino na desnem bregu Mure, med Cmurekom in Radgono. Proti izročitvi teh nemških krajev Avstriji mi ne bi imeli ničesar, pač pa bi bili proti temu, da bi nam Avstrija odstopila zato samo koroško ozemlje južno od Drave«.

50 Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921; 3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 2002.

51 Povzema jo Slovenski narod, z dne 12. 11. 1920, stran 2.

52 Tako; Kmetijski list, z dne 2. 12. 1920, stran 3.

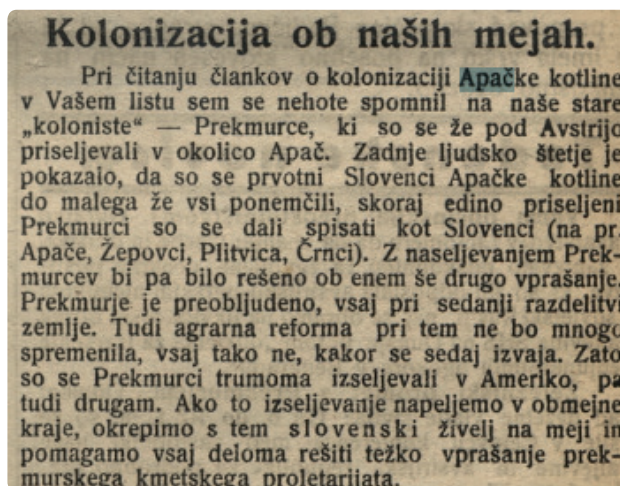
Eventualna sprememba severne meje, ki je določena od vrhovnega sveta po toku Mure, bi bila le mogoča, če bi na to pristala država SHS (tako Jutro, z dne 04. 12. 1920, stran 2 in Nova doba z dne 7. 12. 1920, stran 2).

53 Slovenec, z dne 3. 3. 1922, stran 1.

54 Več; Eduard G. Staudinger, Von der Mehrheit zur Minderheit. Die Deutschsprachige Bevölkerung des Abtallers Feldes in 19. und frühen 20. Jahrhundert v Harald Heppner Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema, Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Verlag München, 2002, stran 96–110.

Na kratko o spremembah na družbenem področju

Nova oblast SHS je na področju Apaške kotline imela velike načrte, predvsem območje bolj posloveniti. Navedeno bi dosegli predvsem s prihodom slovenskih učiteljev v tukajšnje šole, s naselitvijo prebivalcev iz Prekmurja ter z »nastavitvijo« politikov slovenske narodnosti na lokalne politične položaje.

Vir: Murska straža, z dne 13. 5. 1921, stran 1.

Tako je že zelo zgodaj znan primer odstavitve nemškega učitelja.

Iz zapisnika 169. seje Deželne vlade za Slovenijo z dne 15. 9. 1920 izhaja, da je Okrajni šolski svet v Ljutomeru odstavil iz službe Alfreda Grossa, učitelja na nemški deški šoli v Apačah, ker je bil imenovan glavni nemški agitator v Apačah. Prošnja Alfreda Grossa za ponovni sprejem v šolsko službo, se je odklonila. Izvršitev sklepa se je odložila do končne določitve državne meje na Štajerskem. Prav tako je bil nemški agitator g. župnik dr. Potzinger⁵⁵.

Kot za vsako novoustanovljeno »državo« je tudi tukaj bilo potrebno vzpostaviti veliko uradniških in administrativnih mehanizmov, za nemoteno delovanje družbenega sistema, ki je še potekalo tudi v letu 1921 in 1922.

Šele v letu 1922 se je urejalo vprašanje zemljiškoknjižnih vlog. Avstrijska obmejna sodišča so vloge, ki se nanašajo na Apaško kotlino, odstopile slovenskim sodiščem⁵⁶.

Tako je bilo potrebno, da se na novih območjih SHS, zamenja tudi denarna valuta. Iz zapisnika 176. seje Deželne vlade za Slovenijo, z dne 10. 11. 1920 izhaja, da je poverjenik dr. Verstovšek opozoril na skrajno neugodne razmere v Apaški kotlini in pri Gornji Radgoni. Poudarja, da bi bilo treba namesto eksponenta v Gornji Radgoni postaviti energičnega uradnika. Avstrijski denar v apaški kotlini še vedno ni zamenjan. Javni nameščenci v teh krajih še vedno dobivajo prejemke iz Avstrije. Delegaciji ministrstvu financ je poslal dopis zaradi izmenjave avstrijskega denarja.

Kar nekaj časa po uveljavitvi navedene pogodbe še niso bile urejene vse družbene razmere med pripadniki Slovencev in apaškimi Nemci na tem območju. Navedeno je razumljivo, saj so morali apaški Nemci iz večine naenkrat postati »manjšina« in sprejeti vse dolžnosti novo nastale kraljevine SHS. Prav tako so jim bile dodeljene pravice, katere pripadajo tudi večini pripadnikom slovenske

⁵⁵ Murska straža, z dne 10. 6. 1921, stran 3.

⁵⁶ SI_PAM/645/004/00573.

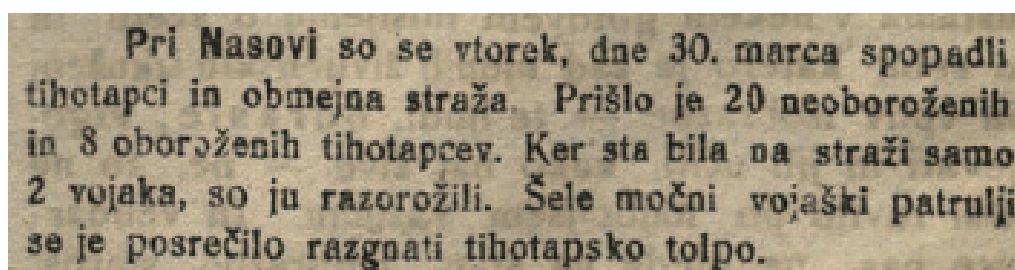
narodnosti. Apaški Nemci so tako zadržali določene manjše pravice, za sporazumevanje v nemškem jeziku pri javnih zadevah.

Navedeno nazorno prikazuje slovenski članek v Novi dobi⁵⁷.

»Prvikrat se je dne 1. 12. 1920 slavil v ponemčenih Apačah jugoslovanski državni praznik. Pokazalo se je, kako neurejene so razmere v Apaški kotlini. Tukajšnji župan Fürst je ta dan z nekaterimi drugimi veljaki odpotoval v Gradec. Šolarji in mladinci se niso udeležili službe božje, ker se otroci še vedno vzgajajo za »Deutschösterreich«. Trgovine so bile zaprte (razen Hödlove), ampak zastava je visela samo na vojaški pisarni. Avtor v navedenem članku javno poziva, da se naj že kmalu pošlje jugoslovansko učiteljstvo«.

Ker je bila določena kot meja reka Mura, se je vršilo veliko tihotapstva.

Tako se v Slovencu poroča⁵⁸, »da so v Apaški kotlini tihotapci ubili nekega finančnega stražnika. Na celi meji se je zadnji čas pomnožilo tihotapstvo, organizirano v večjih tolpah, katerim nasproti so straže SHS, v sled nezadostnega števila brez moči. Na apaškem območju je bilo v tem času zelo pereče vzdušje. Tako je tedanji stražnik Matko Markežič, dne 30. 7. 1920, zaprosil za premestitev iz Apač v Maribor. Ker nihče ni hotel iti v Apače, so njegovo zamenjavo izvršili šele dne 7. 10. 1920. V tem času so za dnevno službo pri dveh brodih na apaškem območju potrebovali 5 stražnikov in 1 pod uradnika«⁵⁹.

Pri Nasovi so se vtorek, dne 30. marca spopadli tihotapci in obmejna straža. Prišlo je 20 neoboroženih in 8 oboroženih tihotapcev. Ker sta bila na straži samo 2 vojaka, so ju razorožili. Šele močni vojaški patrulji se je posrečilo razgnati tihotapsko tolpo.

Vir: Murska straža, z dne 10. 4. 1920, stran 2.

Aprila leta 1921 najdemo v Murski straži razmišljanje o postopni poselitvi Apaške kotline z ruskimi begunci, saj bi naj taka poselitev, med drugim, zagotovila mir na meji⁶⁰.

Politične spremembe v srednji Evropi po prvi svetovni vojni so segle tudi na cerkveno področje. Dne 27. 9. 1923 je beograjski nuncij sporočil mariborskemu škofu Andreju Karlinu (1923–1933), da je postal administrator tistih delov sekovske škofije, ki so po Saint Germainskem sporazumu z dne 10. 9. 1919 prišle v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in sicer tudi območje Apače (5053 duš)⁶¹.

Sklep

Konec velikih vojn velikokrat prinese tudi spremembe na področju državnih meja. Območje Apaške kotline je bilo tako, po prvi svetovni vojni, dodeljeno novo nastali kraljevini SHS, kljub temu, da je večina prebivalstva tega

57 Nova doba, z dne 16. 12. 1920, stran 3. Avtor še v populističnem duhu: »Ko so svoj čas Avstrijci zasedli Srbijo, so srbski duhovniki morali služiti maše še za avstrijskega cesarja, ki so se jih morali udeležiti zastopniki občin, šolski otroci ind. Kdor bi pokazal upor, bi ga obesili na drevo. Apače niso zasedene samo začasno temveč so stalno pripadale Jugoslaviji. Toda z nemčurji postopajo Jugoslovani drugače, kakor so nekoč postopali z našimi sonarodnjaki v Srbiji: pustimo, da lahko vsakdo, kdor hoče, javno ignorira narodni praznik SHS. Značilno je, da so tukajšnji nemčurski rovarji ostali na svojih mestih in so še vedno v neposrednih zvezah z Gradcem«.

58 Slovenec, z dne 24. 9. 1920, stran 3.

59 Pavle Čelik, Slovenski stražniki 1918–1941, FDV, Ljubljana, 2002, stran 47.

60 Tone Zorn, »Murska straža« v letih 1919/1922, Zgodovinski časopis, Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1980, stran 424.

61 France M. Dolinar, Lavantinska škofija po prvi svetovni vojni v Cerkevna organizacija ob današnji slovensko-avstrijski meji, Zgodovinski časopis, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1992, stran 432.

območja bila nemško govoreča. V članku so se tako prikazali dogodki, ki so pripeljali do tega, da je *de facto* večinsko nemško govoreče prebivalstvo postalo *de iure* manjšina v tuji državi.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato se jih posebej še ne navaja.

Uvod

Jezik¹ je kulturna pridobitev človeške vrste in najbolj razvita vrsta komunikacije.² Zelo pomemben je pri oblikovanju posameznikove lastne identitete in identitete določenega območja oz. naroda.

Apaška kotlina je v tem pogledu nekaj posebnega. Na današnjo jezikovno podobo v Apaški kotlini so v veliki meri vplivali zgodovinski dejavniki. Še posebej je zanimiv raznolik govor območja, predvsem v zadnjem stoletju.

Območje Apaške kotline je bilo v svoji zgodovini (praktično skoraj do konca druge svetovne vojne) vseskozi poseljeno z večinoma nemškim prebivalstvom, s t. i. apaškimi Nemci, zato je bil tudi pogovorni jezik v omenjenem obdobju večinoma nemški. V prispevku bodo predstavljeni popisi glede na pogovorni jezik na obravnavanem območju v obdobju med leti 1880 in 1910, ki bodo potrdili navedeno tezo uporabe nemškega jezika v tem obdobju.

Že iz zgodovinskega razvoja tega območja je moč zaslediti priseljevanje pretežno nemško govorečega prebivalstva. Velik del tega območja je v začetku 12. stoletja prišel pod lastništvo benediktinskih opatov iz Sv. Pavla na avstrijskem Koroškem. S tem valom se je tudi pričela nemška kolonizacija tega območja, ki je trajala praktično vse do začetka prejšnjega stoletja³.

Do leta 1906 se je slovenski jezik pri bogoslužju uporabljal enkrat tedensko, pred letom 1860 pa le vsake štiri tedne, in sicer samo na mlado nedeljo. Nato se je do leta 1924⁴ uporabljal samo nemški jezik. Težave pri uveljavitvi slovenskega jezika pri bogoslužju nazorno prikazuje slovenski kaplan v Apačah leta 1924 Stanko Lah, ko je v nasprotju z nemškim duhovnikom dr. Leopoldom Potzingerjem dosegel ob nedeljah uveljavitev glavne božje službe tudi v slovenskem jeziku⁵. Ko so proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja na tem območju delovali slovenski duhovniki (npr. Hanžič, Kukovec), se je slovensko besedo pogosteje slišalo tudi v cerkvi.

Glede izobraževalnih ustanov je bila slika podobna. V šolah v Apačah in Stogovcih je bilo vodilno učiteljstvo praktično do leta 1921 v celoti nemško govoreče. Od leta 1921 dalje (ter z majhnimi spremembami tudi kasneje⁶), ko so v Stogovce⁷ in Apače prišli tudi slovenski učitelji, je bil pouk za nemške otroke v nemščini, za slovenske pa v slovenščini. Nemški otroci so imeli dnevno eno uro

1 Jezikoslovje ali lingvistika je znanstveno proučevanje jezika in (zaveznega in podzaveznega) znanja, ki ga imajo govorniki o svojem jeziku.

2 Z razvojem jezika sta tesno povezani tudi pisava (grafična upodobitev označevalcev jez. znakov) ter fonetika (področje lingvistike, kise ukvarja z glasovi kot sestavnimi deli človeškega govora). Jezik je tako sredstvo, s katerim tvorimo besedila ter jih sprejemamo in poskušamo razumeti. Jezik je torej temeljno sredstvo sporazumevanja (komunikacije). Osnovna funkcija jezika je tako sporočanje.

3 Iz Urbarja Freudenau v Črncih iz leta 1641 je prav tako pri popisanih podložnikih razvidna velika večina zapisanih nemških priimkov na tem območju. Več; Dušan Ščap, Značilnosti Urbarja gosposčine Freudenau v Črncih iz okrog leta 1641, Pavlova hiša, Signal 2012.

4 Tako; Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 81.

5 Več; Stanko Lah, Kako je bilo v Apačah, Stopinje, 1980, stran 156–159.

6 Po izpovedi tu živčih domačinov se je nemški jezik učilo v šoli dvakrat tedensko od 5–8 razreda. Apaški Nemci pa so se do 5. razreda učili samo v nemškem jeziku, potem pa samo slovensko. Tako; Mirko Križman, Der Dialekt als Identität bei Resten der deutschen Minderheit im Abstaller Tal, v Beiträge zur Dialektologie des ostoberdeutschen Raumes, Göppingen, 1998, stran 285–286.

7 Prvi slovenski učitelj in upravitelj šole je bil, šele od 4. aprila 1921, g. Igo H. iz Križevcev pri Ljutomeru. Tako; Dušan Ščap, Izbor iz slovenskih časopisnih člankov za Apaško kotlino za obdobje 1929–1941, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 105.

slovenščine, slovenski otroci pa eno uro nemščine. Kasneje so npr. nemški učenci prve štiri leta hodili v nemški razred, nato pa štiri leta skupaj mešani s slovenskimi učenci.

Apače (Abstall) iz leta 1899 (vir: Steiermärkisches Landesarchiv).

Za osnovno šolo Stogovci je v arhivu zapisano: »Osnovno šolo Stogovci so odprli leta 1836. Pouk je potekal v nemškem jeziku. Slovenščina se ni poučevala niti kot predmet, čeprav so tu živeli tudi Slovenci. Slovenski jezik se kot predmet uvede šele leta 1918. Leta 1922 so odstavili nemške učitelje, prvič v zgodovini šole pa je vodstvo prevzel slovenski upravitelj. V šoli so bili štirje razredi, od tega trije nemški. Število otrok v nemških razredih se je zmanjševalo, v slovenskih pa večalo. Tik pred začetkom druge svetovne vojne je bilo v šoli pet slovenskih in le dva nemška oddelka. Med drugo svetovno vojno je pouk potekal v nemškem jeziku. Po drugi svetovni vojni se je velika večina nemških kmetov odselila (op. pravilneje–bili so izgnani iz svojih domov), istočasno so se v Apaško dolino naselile partizanske družine iz drugih krajev Slovenije⁸«.

V PAM⁹ je za osnovno šolo Apače zapisano: »Po ustnem izročilu naj bi se pričel organiziran pouk v Apačah leta 1804 kar v cerkovnikovi hiši, ki pa je leta 1834 pogorela. Leta 1836 je bilo zgrajeno novo šolsko poslopje, kasneje je v stavbi bila državna deška šola. Uradni jezik je bil vse do šolskega leta 1922 nemški, s slovenščino kot ucnim predmetom v začetnih razredih. Leta 1923 je šolo prevzel ravnatelj Janko Žel, nekdanji nadporočnik Maistrovih prostovoljcev, ki je imel velike zasluge za uvajanje slovenskega jezika v prostor, kjer je večinsko prebivalstvo bilo nemško«.

Prvi val večjega priseljevanja slovenskega prebivalstva na to območje je potekal v začetku 20. stoletja iz Prekmurja. Na te migracije so vplivale predvsem otežene razmere v ogrskem delu ter potreba po delavcih na posestvu Freudenau v Črncih (tedanji lastnik Julius Meinl).

Po dodelitvi Apaške kotline kraljevini SHS leta 1919¹⁰, se je nemško prebivalstvo in s tem tudi uporaba nemškega jezika na tem področju postopoma zmanjševala. Nekateri apaški Nemci so se v tem času začeli preseljevati v Avstrijo. Med obema vojnoma je bilo tako veliko priseljenih ljudi z območja Prekmurja¹¹, ki so na to področje ponovno prinesli značilno prekmursko narečje (t. i. prekmurščino). Tudi v šolah in v javnih ustanovah se je začel vedno bolj uveljavljati slovenski jezik. Vendar so se prebivalci tega območja doma še vedno pogovarjali pretežno v nemškem jeziku.

8 Gradiivo hrani Pokrajinski arhiv Maribor. SI PAM/0828.

9 Tako fond; SI_PAM/0740.

10 Več o dogodkih v tem obdobju; Dušan Ščap, Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS v letu 1919–1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 128–136.

11 Iz Prekmurja je v Apaško kotlino prišlo oz. se je naselilo (med obema svetovnima vojnama) 23,1 % vsega trajno preseljenega prebivalstva iz Prekmurja. Na tem območju so kupovali posestva, ki so bila na tej strani Mure cenejša. Več: Ludvik Olas, Izseljevanje iz Prekmurja, Zgodovinski časopis 44, 1990, stran 593.

Med drugo svetovno vojno (1941–1945) se je v javnem (še posebej v šolstvu) in zasebnem življenju zopet množično agitiralo samo za uporabo nemškega pogovornega jezika na tem območju¹². Najbolj tragični dogodek tega območja se je pripetil 13. januarja 1946, ko je bilo izgnano praktično celotno nemško prebivalstvo (okoli 2.000 oseb). Na njihove zapuščene domove so se nato naselili t. i. kolonisti iz celotne Slovenije. Prihod navedenih kolonistov (največ jih je prišlo z Dolenjske in Bele Krajine)¹³ je zopet močno zaznamoval govor celotnega območja, saj so ljudje s seboj prinesli svoj pogovorni jezik s svojega prejšnjega območja. Veliko predhodno naseljenih kolonistov se je sčasoma izselilo s tega območja, predvsem zaradi pomanjkanja znanja o kmetovanju.

Tako je še dandanes moč zaznati razlike med govori posameznih hiš, kjer se govori njim lasten govor (t. i. "Slovenija" v malem).

V zadnjem stoletju tako opažamo, da je bilo na območju Apaške kotline veliko migracij, ki so imele odločilen vpliv pri oblikovanju govora obravnavanega območja.

Raziskava ostankov nemških pogovornih besed

Za navedeni prispevek se bomo omejili samo na raziskavo ostanka nemških besed v današnjem govoru Apaške kotline.

Glede navedenega se je dalo poudarek splošnim značilnostim jezika Apaške kotline. Prav tako pa se je opravila raziskava na terenu, in sicer pri tukaj živečih prebivalcih Apaške kotline, ki so na tem območju živeli že pred drugo svetovno vojno oz. pri mlajših osebah, ki so znale povedati o današnji uporabi "nemških besed" v obravnavanem pogovornem jeziku. Nemških besed se ni analiziralo glede glasoslovja, oblikoslovja in skladnje, saj to presega namen tega prispevka.

Prav tako se niso raziskovale prevzete besede in germanizmi

iz nemškega jezika, ki so nastali oz. nastajajo iz drugačnih vzrokov in na drugačnih podlagah¹⁴.

Pomembno je, da se staro narečno poimenovalno nemško besedje vsaj delno popiše, preden povsem potone v pozabo in se tako ohrani na Apaškem območju kot del jezikovne kulturne dediščine.

Pomen jezika

Ob znanju jezika, ki omogoča komunikacijo, je pomembno tudi vedenje in zaznavanje pomena jezikovne in kulturne raznolikosti, ki prispeva k preprečevanju ksenofobije in odpravljanju predsodkov. Jezikovna raznolikost je naša

skupna dediščina, a je zelo krhka. Do konca stoletja grozi izumrtje skoraj polovici od nekaj manj kot 7000 jezikov, ki jih danes govorimo po svetu. To pa pomeni osiromašenje človeštva, saj se v jeziku izraža tudi del kulturne dediščine naroda¹⁵. Pomen jezika kot simbolnega sistema sporazumevanja je v preverjanju in občutenju etničnosti izredno velik. Jezika se namreč naučimo v zgodnjem otroštvu in je intimno povezan s čustvi, ki jih doživljamo v prvih stikih z okoljem (starši, vrstniki). Ta čustva prenašamo na druge pripadnike iste govorne skupnosti, kar poveča in utrdi vlogo jezika v istovetenju s to skupnostjo. Jezik kot razlikovalni in identifikacijski znak etnije je tako odigral bistveno vlogo v

12 V šolah so rigorozno prepovedali slovensko govorico med odmori, čeprav so v uradih strankam še dopuščali uporabo slovenskega jezika, če niso poznali nemškega. Nacistični vzgoji je bila prilagojena tudi vsebina pouka. Skoraj vsi učitelji so bili člani nacistične stranke. Otroke so učili peti nemške pesmi v duhu vojaške vzgoje. Več: Marjan Toš, Gornja Radgona med nemško okupacijo 1941–1945 (kratek oris razmer in dogajanja), Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2007, stran 35.

13 Podrobneje: Barbara Bratuša, Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945–1947, diplomsko delo, Maribor, 2010.

14 Na območju Apaške kotline se še dandanes uporablja ogromno tovrstnih besed kot npr.: ajmer, bager, beton, cigel, farba, kišta, lojtra, plac, šaufla, raufank, štajnga, štrik, štrom, vinkel, ajnkaufati, šparati, geldtašna, gelipter, rajsveršlus, peglati, zokni, špegl, regenmantl, cukar, šlafrok, ... ind.

15 http://www.aktiv.si/vsebine/Pomen_maternega_jezika_v_izobra%C5%BEEvanju?id=6167.

oblikovanju etnične (narodnostne) identitete pri večini sodobnih narodov¹⁶. Pogovorni jezik se prišteva med neknjižne socialne zvrsti slovenskega jezika¹⁷. Za spodbujanje določenih kulturnih in izobraževalnih medsebojnih dejavnosti je bil med obema sosednjima državama v letu 2002 sprejet sporazum, in sicer Zakon o ratifikaciji Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti¹⁸ (BATKIZ), Ur. l. RS-MP, št. 5/2002. Opredelitev glede podpiranja jezika je določena v 3. členu¹⁹.

Jezik Apaške kotline

Po klasifikaciji slovenskih jezikoslovcev se slovenščina deli na sedem narečnih skupin, od katerih vsaka združuje po več narečij in vsako narečje po več govorov. Med panonske dialekte uvrščamo slovenskogoriško narečje (zahodno in vzhodno), prekmurščino, prleščino in haloško narečje.

Govore v Apaški kotlini slovenska dialektologija uvršča med slovenskogoriško narečje. Le-to se govori predvsem v obrobni krajini (Lešane, Nasova). Pri avtohtonih "Apačancih", katerega materinščina je nemščina, pa prihaja do interferenc med slovenjegoriškim narečjem, slovenskim knjižnim jezikom in nemškim (tj. njihovim maternim jezikom)²⁰ ter med narečji tu živčih t. i. kolonistov.

Tako na tem območju prihaja do jezikovnega stika dveh ali več jezikov v kontaktu, ko jih izmenično uporablja ista oseba. Do interferenc²¹ prihaja na glasovni, oblikoslovni in skladenjski ravni v leksiki, pogoj zanje pa so razlike v jezikovnih sistemih, ki prihajajo v stik²². Tako lahko pridemo do spoznanja, da je večina govorcev večjezičnih, to pomeni, da obvlada več jezikovnih sistemov (npr. obvladanje krajevnega govora in knjižnega jezika ali pa obvladanje krajevnega govora in dveh knjižnih jezikov).

Iz drugega vira izhaja, da se na tem področju govori pretežno prekmursko narečje, ki pa ni avtohtono, čutijo se tudi ostanki drugih narečij (tudi slovenskogoriško narečje: Lešane, Nasova, ki sta bili pretežno "slovenski" vasi). Pojavljajo se interference med slovenskogoriškim narečjem in maternim jezikom (nemškim) ter narečjem, ki so jih s sabo prinesli naseljeni kolonisti²³. Po drugi svetovni vojni je na narečno členitev vplivala predvsem načrtna kolonizacija območja.

Tretji avtor²⁴ navaja, da gre pri ostanku staronemškega govora v Apaški kotlini za tipično južno bavorski dialekt.

16 <http://www.lung.si/gradiva/SOCIOLOGIJA.pdf>.

17 Pogovorni jezik se uporablja v sproti nastajajočih govornih položajih kot npr.: pogovor v ožjem krogu na cesti, v družabnih stikih, večinoma pogovor na delovnem mestu, v družini ... Več: Slovenski pravopis, SAZU, Ljubljana, 2001.

18 S pričetkom leta 2008 je začel veljati 2. delovni program o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije za obdobje od 2008 do 2012. Program je krovni, saj omogoča sodelovanje tako na področju kulture kot tudi znanosti in izobraževanja. Navedeni program je že razširil medsebojno sodelovanje pri raznih dejavnostih.

19 Med drugim je v 3. členu določeno: Pogodbenici bosta podpirali pouk jezika, književnosti in poznavanja dežele druge pogodbenice in bosta v ta namen izmenjevali lektorje za delo na univerzah, visokih šolah umetnostne smeri, in če je mogoče, tudi za študijske programe na strokovnih visokih šolah. Pogodbenici bosta s pridržkom drugega odstavka 17. člena v okviru svojih notranjih predpisov in finančnih možnosti ukrenili vse potrebno, da bi to izmenjavo olajšali v pravnem in tudi materialnem pogledu. Pogodbenici bosta pozdravili udeležbo državljanov druge pogodbenice na dopolnilnih učnih programih, na primer poletnih jezikovnih tečajih in poletnih seminarjih, ki so namenjeni izboljšanju jezikovnega znanja študentov in drugih zaposlenih na visokih šolah, kakor tudi na poletnih šolah za izpopolnjevanje na posebnih strokovnih področjih.

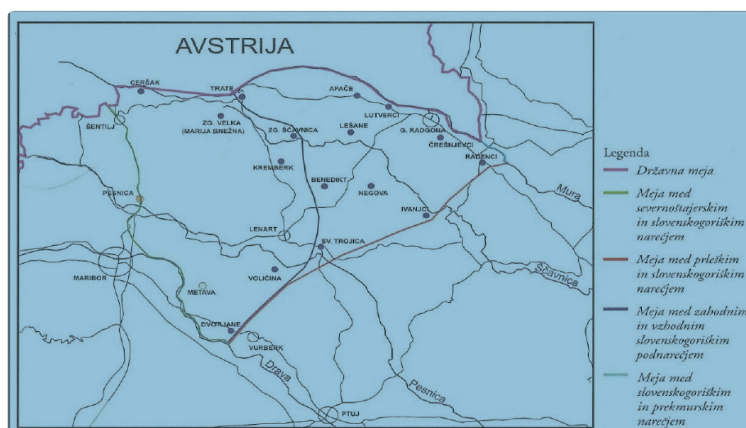
20 Več: Mihaela Koletnik, Slovenskogoriško narečje ob severni državni meji, Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 1/1998, stran 116–117.

21 Interferenca je vsak odklon od norme enega ali drugega jezikovnega sistema v govoru večjezičnega govorca, ki se pojavlja kot posledica njegove domačnosti z drugim jezikovnim sistemom.

22 Tako več: Mihaela Koletnik, Slovenskogoriško narečje ob severni državni meji, Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 1/1998, stran 118.

23 http://slo.slohost.net/cgi-bin/stran.pl?id=15&izris=izpisiNovico&st_pod=2&jezik=slo&templ=3.

24 Mirko Križman, Der Dialekt als Identität bei Resten der deutschen Minderheit im Abtaller Tal, v Beiträge zur Dialektologie des ostoberdeutschen Raumes, Göppingen, 1998, stran 287.

Meje slovenskogaškega narečja (vir: Mihaela Koletnik, 2001).

Pogovorni jezik v popisih prebivalstva v Apaški kotlini

Za raziskavo zgodovine jezika na nekem območju so pomemben vir tudi popisi prebivalcev. Glede tega prispevka bodo na kratko prikazani popisi prebivalstva (glede pogovornega jezika) med leti 1880 in 1910 ter popisi v letu 1921 in 1928 (glede maternega jezika). Za navedeno obdobje popisov se je v navedenem prispevku omejilo iz razloga, da se prikaže samo uporabo nemškega pogovornega jezika tega časa za namen te raziskave.

a.) Popis prebivalstva med leti 1880 in 1910

Popisi prebivalstva med leti 1880 in 1910 so v eni rubriki imeli tudi navedbo za opredelitev pogovornega jezika (op. ne pa maternega)²⁵. Povsem logično je, da je pojem pogovornega jezika (nem. Umgangssprache) nekaj drugega kot materni jezik (nem. Muttersprache)²⁶. Ker je bila večina prebivalstva tega območja nemško govorečega, se je nekaj prebivalcev slovenske narodnosti (v navedenih popisih) opredelilo za nemško govoreče. Po mnenju določenih avtorjev se je vršil tudi določen pritisk na prebivalce slovenske narodnosti pri izvedbi navedenih popisov²⁷. Po pripovedovanju pokojne babice (K.T., ki je bila slovenske narodnosti in ji je bil materni jezik slovenščina) je velikokrat z domačini (apaškimi Nemci) pri vsakodnevni komunikaciji uporabljala nemški pogovorni jezik. Veliko tu živelih Slovencev je znalo zelo dobro govoriti nemško. Ker so bili slovenski prebivalci v manjšini in je bila tudi zgodovinska jezikovna kultura tega območja pretežno nemška, so se v običajnih pogovorih tako pač podredili in npr. s sosedom govorili samo nemško. Obratni proces, ko bi nemški prebivalci uporabili kot svoj pogovorni jezik (nem. Umgangssprache) slovenski jezik, je bil zelo redek. Nemško prebivalstvo se je že iz narave jezika težje naučilo slovenščine. Lahko bi še navedli več dejavnikov, ki so vplivali na navedeno opredelitev prebivalcev v tedanjih popisih²⁸, vendar to ni namen tega prispevka.

25 Podrobneje o razvoju jezika v tem obdobju: Gerhard Werner, Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Graz, 1935, str. 64–67 ter 124–125.

26 Matjaž Klemenčič, Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne, Časopis za zgodovino in narodopisje, št. 1–2/1979, stran 351. Avtor je nerealnost rezultatov ljudskih štetij po občevalnem jeziku ugotavljal po primerjavah podrobnih ljudskih štetij po posameznih desetletjih na ravni naselij in političnih občin, s primerjavi s podatki iz šolskih statistik o materinem jeziku in o znanju jezikov obiskujočih otrok ter na podlagi cerkvenih podatkov o jezikovnem značaju far. Iz navedenega članka je prav tako razvidno, da je Marburger Zeitung z dne 29. 11. 1900 zapisano, da ljudsko štetje po občevalnem jeziku ni ljudsko štetje po narodnosti in da se morajo v zvezi s tem slovenski hlapci in dekle, ki služijo kruh pri nemških gospodarjih, zapisati k nemškemu občevalnemu jeziku.

27 Npr. Peter Cede, Dieter Fleck, Der steirisch-slowenische Grenzraum im Spiegel der administrativen Einteilung und sprachlichen Minderheiten, in: Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung 38, 2002, stran 25–53.

28 Več; Filip Čuček, Vpisal se je med Nemce, dasiravno komaj za silo nemško tolče, Občevalni jezik kot element manipulacije v popisih prebivalstva 1880–1910 na Spodnjem Štajerskem, Zgodovina za vse, leto XIV, 2007, št. 2, stran 57–68.

Tako moramo pri opredelitvah iz popisa prebivalstva biti pozorni na dejstvo, da so se tudi nekateri Slovenci opredelili za nemško govorečo populacijo. Kljub vsemu pa lahko rečemo, da je bilo to območje večino poseljeno z apaškimi Nemci (ne glede na sam pojem pogovornega oz. maternega jezika). Glede pogovornega jezika je predvsem zanimivo, da so se v obrobni vseh Apaške kotline (npr. v Lešanah in v Nasovi) v nekaterih obdobjih izrekli prebivalci za večinsko sporazumevanje v slovenskem jeziku. V zahodnem delu Apaške kotline pa so se prebivalci skoraj 100 % opredelili za nemščino (kot svoj pogovorni jezik).

IME VASI	LETO* 18806	LETO 18907	LETO 19008	LETO 19109
Podgorje (Absberg)	206 (205)	243 (243)	217 (217)	187 (181)
Vratji Vrh (Frattenberg)	237 (232)	216 (206)	194 (186)	211 (206)
Vratja vas (Frattendorf)	132 (132)	142 (142)	128 (128)	129 (122)
Novi Vrh (Neuberg)	90 (90)	85 (84)	97 (97)	102 (93)
Grabe (Graben)	285 (276)	305 (303)	266 (265)	290 (290)
Janhova (Jauchendorf)	113 (107)	114 (113)	104 (104)	113 (111)
Nasova (Nassau)	283 (32)	300 (219)	294 (178)	273 (110)
Pogled (Anblick)	134 (132)	125 (120)	125 (123)	127 (127)
Stogovci (Miethsdorf)	214 (214)	196 (194)	190 (184)	169 (162)
Drobtinci (Proskersdorf)	133 (131)	151 (148)	152 (152)	142 (133)
Spodnje Konjišče (Au)	90 (90)	83 (83)	72 (72)	80 (80)
Zg. Konjišče (Rosshof)	133 (131)	134 (134)	147 (147)	188 (184)
Žiberi (Seibersdorf)	377 (377)	398 (394)	342 (334)	355 (343)
Apače (Abstall)	467 (455)	509 (491)	490 (469)	480 (444)
Lutverci (Leitersdorf)	311 (303)	320 (312)	304 (294)	290 (235)
Plitvica (Plippitz)	173 (148)	191 (162)	172 (165)	175 (115)
Lešane (Windisch Haseldorf)	280 (115)	300 (152)	269 (236)	319 (296)
Mahovci (Machersdorf)	120 (119)	170 (160)	162 (152)	173 (124)
Črnci (Schirmdorf)	413 (398)	439 (410)	404 (328)	355 (283)
Žepovci (Schöpfendorf)	454 (450)	560 (546)	559 (544)	516 (454)
Segovci (Sögersdorf)	271 (265)	288 (265)	261 (250)	254 (220)
	4916 (4404)	5269 (4881)	4949 (4625)	4928 (4313)

Tabela 2: Popis pogovornega jezika med leti 1880 in 1890 (za Apaško kotlino).

*V tabeli je pri vsakem letu popisa vpisano skupno število prebivalcev določene vasi. V oklepaju je vpisano število ljudi, ki so se opredelili za sporazumevanje v nemškem pogovornem jeziku. Prav tako so v oklepaju nekdanja nemška poimenovanja vasi.

b.) Popis prebivalstva v letu 1921 in 1928

Ker je bila Apaška kotlina po prvi svetovni vojni dodeljena kraljevini SHS, je bil prvi popis prebivalcev v novo ustanovljeni kraljevini izveden leta 1921. V okviru navedenega se je popisala tudi uporaba maternega jezika. V spodnjih tabelah je opaziti postopno nazadovanje uporabe nemškega maternega jezika, saj se je v tem času pričelo večje priseljevanje prebivalcev iz Prekmurja, nemški prebivalci tega območja pa so se počasi preseljevali v Avstrijo. Prav tako lahko na splošno opazimo postopni upad števila prebivalcev v vseh vaseh, glede na prejšnje izvedene popise.

IME VASI	LETO* 1921	LETO 1928
Podgorje (Absberg)	181 (156)	173 (154)
Vratji Vrh (Frattenberg)	187 (165)	/
Vratja vas (Frattendorf)	204 (182)	/
Novi Vrh (Neuberg)		
Grabe (Graben)	262 (249)	250 (177)
Nasova (Nassau)	375 (166)	354 (270)
Janhova (Jauchendorf)		
Drobtinci (Proskersdorf)		
Pogled (Anblick)	468 (410)	396 (309)
Stogovci (Miethsdorf)		
Zg. Konjišče (Rosshof)	241 (212)	239 (217)
Spodnje Konjišče (Au)		
Žiberči (Seibersdorf)	349 (332)	305 (264)
Apače (Abstall)	501 (329)	501 (271)
Lutverci (Leitersdorf)	288 (215)	266 (161)
Plitvica (Plippitz)		
Lešane (Windisch Haseldorf)	734 (341)	662 (352)
Lomanoše (Deutsch Radersdorf)		
Črnci (Schirmdorf)	575 (437)	507 (373)
Mahovci (Machersdorf)		
Žepovci (Schöpfendorf)	550 (438)	466 (380)
Segovci (Sögersdorf)	264 (204)	203 (163)
	5179 (3.836)	4322 (3.091)

Tabela 1: Popis pogovornega jezika leta 1921 in leta 1928.

**V tabeli²⁹ je pri vsakem letu popisa vpisano skupno število prebivalcev določene vasi. V oklepaju je vpisano število ljudi, ki so se opredelili za sporazumevanje v nemškem maternem jeziku. Prav tako so v oklepaju nekdanja nemška poimenovanja vasi. Za vasi Vratja vas, Vratji Vrh in Novi Vrh za leto 1928 nimam podatka.*

29 Gerhard Werner, Sprache und Volkstum in der Untersteiermark, Graz, 1935, stran 124–125.

Zanimiv je prispevek v slovenskem časopisu iz leta 1937, za apaško območje, ki navaja³⁰:

Apače. V naši veliki občini je še vedno veliko narodne nezavednosti. Nekateri slovenski starši s svojimi otroci doma samo nemški govorijo, češ da se bodo slovenščine že v šoli naučili. Tako si otroci že iz malega domišljajo, da so Nemci. Starši, govorite doma z otroci slovenski! Kolkor bodo vaši otroci nemščine potrebovali v Apačah, se je bodo že naučili in ni treba, da bi se jim že doma namesto materinskega jezika vtepalo apaško nemško narečje v glavo. Kdor ima kaj soli v glavi, tudi s slovenščino daleč pride, komur pa pameti primanjkuje, pa tudi z nemščino ne bo ničesar dosegel.

Po letu 1946 je bilo iz Apaške kotline izgnano skoraj celotno nemško govoreče prebivalstvo. Prav tako pa se je s prihodom kolonistov drastično zmanjšalo **sporazumevanje** v nemškem jeziku.

Iz popisa prebivalstva za leto 1948 (po narodnosti) izhaja, da je kljub izgonu nemškega prebivalstva ostalo še na tem območju nekaj nemškega prebivalstva, in sicer Apače 8; Lutverci 5; Nasova 2; Podgorje 3; Žepovci 12 in Stogovci 20 ljudi³¹ (celotni okraj Radgona 68). Iz popisa iz leta 1953 je bilo v takratni občini Apače evidentiranih 42 ljudi nemške narodnosti.

Razglednica iz okrog leta 1919. Zgoraj levo trg (Marktplatz) Abstell, desno dekliška šola, spodaj levo dvorec v Črncih, spodaj desno gostilna Fürst (danes t.i. spodnja gostilna) ter zraven trgovina Kolaritsch (zasebni arhiv).

Tako so bile v Apaški kotlini **po popisu prebivalstva iz leta 1991** opredeljene za "Nemce" le še 3 osebe oz. 25 oseb z nemškim maternim jezikom (v 3 oz. 11 naseljih)³². Za območje Občine Gornja Radgona se je ob popisu leta 2002 opredelilo za nemški materni jezik 36 oseb³³.

Vendar so se, kot bomo videli, kljub pretečenim letom na obravnavanem območju ohranile nemške besede iz preteklih časov vse do danes.

30 Tako; Dušan Ščap, Izbor iz slovenskih časopisnih člankov, za Apaško kotlino, za obdobje 1929–1941, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 105.

31 http://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1948_Naselja.asp.

32 <http://is.ijs.si/is2011/zbornik/Zbornik%20B%20-%20komplet.pdf> ter Dušan Nečak, Die Deutschen in Slowenien (1918–1955), »Nemci« na Slovenskem (1918–1955) – kratek oris, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana, 1998, stran 54 in 98.

33 http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?ter=OBC&st=7.

Analiza današnjih nemških govornih besed v Apaški kotlini

Analizirala se je uporaba nemških besed, ki so ostale iz preteklosti (kot del kulturne dediščine) in se še dandanes uporabljajo na tem območju. Zanimivo je, da lahko iz pogovorov s prebivalci Apaške kotline razberemo, da so se nekatere nemške besede "prenesle" tudi na naslednje generacije tukaj živečih ljudi. Nekateri starejši ljudje, ki so pred drugo svetovno vojno živeli skupaj z nemškim prebivalstvom, še dandanes tekoče govorijo nemški dialekt tega območja. Žal je, zaradi zoba časa, teh ljudi na tem območju vedno manj.

Še dandanes je nekaterim poznana nemška molitev, ki se je molila na tem območju. Poznana je tudi meni, saj me jo je naučila moja pokojna babica. Navedena molitev se je molila v standardni nemščini.

*Jesu Kindlein, kom zu mir,
mach ein frommes Kind aus mir!
mein Herzlein ist klein, darf niemand hinein,
als du, mein liebes Jesulein.
Jesulein, ich bitte dich,
beschütze und bewahre mich,
laß mich leben gut und froh,
daß ich den Himmel komm.*

Im Namen des Vaters, des Sohnes und des Heiligen Geistes. Amen.

Znani sta tudi nemški kletvici, ki se ju spominjam tudi sam.

*Leck mi an Orsch ("v rit se piši").
Holt den Gouschen («drži gobec»).*

V nadaljevanju so zapisane posamezne besede, ki so jih navedle osebe: A. Š., K. B., D. Š., S. Š., M. M. in M. G. pri razgovorih³⁴.

Izbor posameznih besed; prva beseda predstavlja narečni izraz, druga nemški knjižni izraz, v oklepaju pa je naveden slovenski prevod. Navedene besede sem uvrstil po določenih zaokroženih tematskih sklopih.

a.) Domače živali:

- » *die Kotz– die Katze (mačka),*
- » *die Ant – die Ente (raca),*
- » *der Goukl – der Hahn (petelin),*
- » *das Rouß – das Roß (konj),*
- » *das Schweindl – das Schwein (svinja).*

b.) Deli telesa in oblačila:

- » *das Hemed– das Hemd (srajca),*
- » *die Hoar – die Haare (lasje),*

.....
³⁴ Zaradi varstva osebnih podatkov osebe niso poimensko navedene. Vse zapise o njih hrani avtor.

- » *das Schuch – die Schuche (čevlji),*
- » *die Sokn – die Socken (nogavice),*
- » *das Klaiderl– das Kleid (obleka),*
- » *das Tirhl– das Tuchlein (rutica),*
- » *die Augengläsr – die Augengläser (naočniki),*
- » *der Rükkn – der Rücken (hrbet),*
- » *die Hosn – die Hosen (hlače),*
- » *der Orm– der Arm (roka),*
- » *der Fingr – der Finger (prst),*
- » *das Aug – das Auge (oko).*

c.) Gospodinjski pripomočki in hrana:

- » *die Leffl – die Löffel (žlica),*
- » *das Gschir – das Geschirr (posoda),*
- » *das Trinkglas – das Glas (kozarec),*
- » *die Heferl– die Tasse (skodelica),*
- » *die Suppn– die Suppe (juha),*
- » *die Mistschaufl – die Dreckschaufl (smetišnica),*
- » *das Solz – das Salz (sol),*
- » *das Zuckr– das Zucker (sladkor),*
- » *der Schnaps – der Branntwein (žganje),*
- » *der Moust– der Most (mošt),*
- » *das Oa – das Ei (jajce),*
- » *die Nachkostl – die Nachtkastl (nočna omarica),*
- » *das Pet – das Bett (postelja),*
- » *das Bült – das Bild (slika),*
- » *die Tir – die Tür (vrata),*
- » *das Fenstr– das Fenster (okno),*
- » *der Ofn – der Ofen (peč),*
- » *die Reingl – der Topf (lonec),*
- » *der Spiegl – der Spiegel (ogledalo),*
- » *die Gabl– die Gabel (vilica),*
- » *der Besn – der Besen (metla).*

č.) Zelenjava in sadje:

- » *der Gortn – der Garten (vrt),*
- » *die Opfl– die Apfel (jabolka),*
- » *die Blumn – die Blumen (rože),*
- » *die Edrdepfl – die Kartoffel (krompir),*
- » *die Gurkn – die Gurke (kumarica),*
- » *der Paradajs – dieTomate (paradižnik),*
- » *die Zwifl– die Zwiebel (čebula).*

d.) Kmetijstvo:

- » *das Miststohl – das Miststahl (hlev),*
- » *das Föld – das Feld (polje),*
- » *da sOckr – das Acker (njiva),*
- » *die Wiesn– dieWiesen (travnik),*
- » *der Bodn– der Boden (tla),*
- » *die Schaufl – die Schaufel (lopata),*
- » *das Hulz–das Holz (drva),*
- » *das Gros – das Gras (trava),*
- » *der Vougel – der Vogel (ptica).*

e.) Predmeti in osebe:

- » *das Göld – das Geld (denar),*
- » *die Strasn– die Straße (cesta),*
- » *das Louch– das Loch (luknja),*
- » *das Wossr– das Wasser (voda),*
- » *die Jo – die Jahre (leta),*
- » *die Grousmuata– die Grosmutter (babica),*
- » *die Muota– die Mutter (mama),*
- » *der Schwoger– der Schwager (svak),*
- » *der Votr– der Vater (oče),*
- » *die Lait, die Leite – die Leute (ljudje),*
- » *das Radl– das Fahrrad (kolo),*
- » *der Tog – der Tag (dan).*

f.) Glagoli, pridevniki, prislovi:

- » *kouchn– kochen (kuhati),*
- » *sogn– sagen (povedati),*
- » *sprechn – sprechen (govoriti),*
- » *mölkn- stillen (dojiti),*
- » *spüln – spielen (igrati),*
- » *kampln – sich kämmen (česati se),*
- » *orbeitn– arbeiten (delati),*
- » *woschn – sich waschen (umiti se),*
- » *zaumklaubn– zussamen klauben (skupaj pobirati),*
- » *schnein – schneiden (rezati),*
- » *gisn – giesen (zalivati),*
- » *puzn – putzen (čistiti),*
- » *holt– halten (držati),*
- » *hölfn – helfen (pomagati),*
- » *hustn – husten (kašljati),*
- » *schaun– schauen (gledati),*
- » *pettn– betten (moliti),*
- » *fohrn– fahren (peljati),*

- » *baun- bauen (graditi),*
- » *huln- holen (prinesti),*
- » *pissrl- wenig (malo),*
- » *schlofn- schlafen (spati),*
- » *gean- gehen (iti, hoditi),*
- » *psoufn- besoffen (pijan),*
- » *homa, hamma- haben (imeti),*
- » *einiegebn - rein geben (notri dati),*
- » *obn, obi - oben (zgoraj)*
- » *untn - unten (spodaj),*
- » *olle- alle (vsi),*
- » *furn- vorne (spredaj),*
- » *hintn- hinten (zadaj),*
- » *cruk - zurück (nazaj),*
- » *seiks- sechs (šest),*
- » *huam- daheim (doma),*
- » *worm- warm (toplo),*
- » *solzig- salzig (slan),*
- » *olt- alt (star),*
- » *gestrn - gestern (včeraj),*
- » *heit- heute (danes),*
- » *muorgn - morgen (jutri),*
- » *gsund - gesund (zdrav),*
- » *kronk- krank (bolan),*
- » *da ham - zu hause (doma),*
- » *to bleiben- da bleiben (tu ostati),*
- » *noch a mol - noch einmal (še enkrat).*

Značilnosti teh besed:

- » *Pri veliko nemških besedah v dialektu opazimo "krčenje oz. redukcijo" samoglasnikov, npr. die Hosn (die Hosen) ali pa gisn (giesen).*
- » *Pri nekaterih drugih besedah pa je zanimiva deformacija "daljšanje" besede s samoglasnikom (npr. z u-jem), npr. Louch (das Loch) ali pa der Vougel (der Vogel).*
- » *V nekaterih primerih se v dialektu spremeni samoglasnik iz e v o ali a, npr. Oa (das Ei) ali pa die Lait (die Leute).*

V nekaterih primerih pa gre za kombinacijo navedenih primerov.

Opazimo lahko, da se največ zgoraj omenjenega nemškega besedja nanaša na gospodinjstva in kmetijska opravila oz. predmete povezane z njimi.

Pokojna babica je trdila, da gre za t.i. "Bäuerische Sprache" (kmečki jezik), ki ga razume le določena skupina ljudi. Verjetno bi bila podobna slika tudi pri vseh ostalih pogovornih besedah, ki niso bile zapisane v tem prispevku.

Podoben dialekt (kot je apaški) se govori tudi na avstrijski (štajerski) strani, npr. v avstrijski Radgoni in v Cmureku.

Dvorec (graščina) Freudenau okrog leta 1930 (zasebni arhiv). Levo zgoraj trgovina A. Kosi (prej pošta in trgovina Schleimer, od okrog leta 1932 dalje trgovina Reich, danes navedena stavba več ne stoji).

Sklep

Da bi povprečen človek razumel izvor današnjega pogovornega (narečnega) jezika z določenega območja, mora zelo dobro poznati tudi zgodovino lastnega območja. Pa tudi to včasih ni dovolj, ker je potrebno na razvoj dogodkov gledati celostno in v povezavi s političnimi, sociološkimi in drugimi značilnostmi posameznih obdobj.

Dejstvo je (ne glede na to, da se je v popisih upošteval le pogovorni jezik), da je bilo praktično vso obravnavano področje v pretekli zgodovini naseljeno pretežno s t. i. apaškimi Nemci. V skladu z navedenim je tudi ta jezik, ne glede na okoliščine, pustil temu območju pečat, ki je viden še danes.

Pravica do uporabe svojega jezika je danes v modernem pravu opredeljena kot temeljna človekova pravica. Navedena človekova pravica, tj. pravica do enakosti, je posredno opredeljena tudi v 14. členu Ustave RS.

Jezik je tudi v sodobnem svetu, v katerem živimo danes, sredstvo za politične pritiske in manipulacije, predvsem kar se tiče narodnostnih manjšin. Kot kaže veliko raziskav, jezik večinsko govorečega prebivalstva sčasoma "vsrka" jezik narodne oz. etnične skupnosti. Že samo v Evropi so na novo določene meje v 20. stoletju precej zarezale v določene etnične skupine, ki so morale nato ostati pod okriljem druge države, čeprav bi utemeljeno in bolj pravično spadale v okvir matične države.

Ne bom polemiziral o vseh razlogih, zakaj slovenska manjšina na območju Apaške kotline pred letom 1920 ter nato nemška manjšina pod kraljevino SHS po letu 1920 nista imeli celostno urejenih osnovnih človekovih pravic, npr. pravice do popolne rabe svojega jezika (pri javnih zadevah).

Na koncu lahko ugotovimo, da je jezik (predvsem ostanek nemških besed), ne glede na postavljene meje in ne glede na zgodovinske okoliščine (migracije ljudi), preživel na tem območju vse do danes. Veliko ljudi, ki so na tem območju živeli že pred drugo svetovno vojno, še dandanes zelo pogosto uporablja v svojem pogovornem jeziku prej omenjene in do danes ohranjene nemške besede. Tudi pri mlajši generaciji lahko opazimo, da so se določene nemške besede, ki jih občasno uporabljajo pri svoji komunikaciji v domačem okolju, ohranile tudi v njihovem besedišču.

Na podlagi vsega navedenega lahko tako potrdimo, da se na Apaškem območju govori poseben, svojevrsten in raznovrsten dialekt.

Kot je razvidno, se v navedenem prispevku, ni raziskovalo ostanek narečnih besed, ki so jih s sabo prinesli kolonisti, ki so se na tem območju naselili takoj po koncu druge svetovne vojne ter priseljenci iz Prekmurja.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato se jih posebej še ne navaja.

06

ZANIMIVI ZGODOVINSKI PODATKI O KATOLIŠKI IN EVANGELIČANSKI CERKVI V APAČAH

Uvod – o katoliški cerkvi

Graditev velike in kvalitetne katoliške cerkve v Apačah že pred letom 1200 lahko povezujemo z benediktinci iz St. Pavla v Labotski dolini na avstrijskem Koroškem in prihodom nemških kolonizatorjev v Apaško dolino, saj prva gradbena faza (romanska faza) domnevno sovпада s prvo omembo kraja okoli leta 1200¹.

Sprednja stran fasade današnje cerkve. Poleg dveh romanskih polkrožno zaključenih lijakastih oken sta na fasadi z obstoječimi baročnimi okni še zgodnjegotska in poznogotska šilasto zaključena okna (zasebni arhiv).

Po nekaterih podatkih je cerkev oz. prvotni cerkveni objekt, ki je bil na tem mestu, nastal že veliko pred letom 1200. Cerkev je bila prvotno podružnica radgonske pražupnije. Prvo direktno omembo župnije v Apačah zasledimo v neki listini iz leta 1420. Cerkveno je apaška župnija do leta 1787 pripadala salzburški nadškofiji in nato do leta 1923 sekovski škofiji, ko je bila priključena lavantinski nadškofiji². Do leta 1786 je bila Sv. Ana podružnica apaške župnije. Od leta 1787 do 1800 je bil v Apačah sedež dekanata³. Iz kulturno zgodovinskega vidika sta najznamenitejša dela cerkve nedvomno gotska rozeta, narejena iz enega samega kosa kamna, kar jo uvršča med redke in edinstvene primerke v Evropi, in kamniti gotski kip Marije iz leta 1470. Na severni zunanji strani cerkve je ohranjen velik spomenik (epitaph) iz 15. stoletja (verjetno posvečen Petru Dornierju). Skozi stoletja je apaška cerkev doživela veliko arhitekturnih sprememb, ki pa jih v tem prispevku ne bom posebno omenjal. Vse do začetka 19. stoletja se je pokopališče za širše območje Apač razprostiralo okoli cerkve⁴. V zvezi

1 Neva Sulič Urek: Nova dognanja in odkritja v sakralni arhitekturi Slovenskih Goric: Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, letnik 2005, stran 138.

2 http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105 z dne 12.2.2018.

3 Franc Kovačič, Ljutomer: zgodovina trga in sreza, Zgodovinsko društvo Maribor, 1926, stran 367 in nasl.

4 Tako; Dušan Ščap, O zgodnji zgodovini Apaškega polja, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2013, stran 73–74.

s poganskim kipom na strehi cerkve ter v zvezi z oltarjem Marije v trnju sta znani tudi legendi oz. bajki, ki se pripovedujeta na tem območju⁵.

Žal ni ohranjena nobena cerkvena kronika oz. drugi zasebni zapisi, ki bi nam omogočila natančen vpogled v zgodovinsko dogajanje same župnije.

Apače (Abstall) okrog leta 1905 z nekdanjo pošto in z velikim križem pri cerkvi (vir: Zlatko Šajhar).

Župnija Apače je danes rimsko katoliška teritorialna župnija dekanije Ljutomer, škofije Murska Sobota. Do 7. aprila 2006, ko je bila ustanovljena škofija Murska Sobota, je bila župnija del Pomurskega naddekanata, ki je bila del škofije Maribor⁶. Cerkev se je do leta 1898 imenovala Marija v trnju⁷ (nem. Marija im Dorn). Predvsem v 19. stoletju zaznamo tudi pojmovanje cerkve kot Sveta Marija (nem. Heilige Maria). Od konca 19. stoletja do danes pa se imenuje kot cerkev Marijinega vnebovzetja. Do začetka 19. stoletja je bilo okrog cerkve tudi pokopališče za celotno območje⁸.

Kraj Apače je vse do leta 1920 imel uradno nemško poimenovanje kot Abstall.

Obnova fasade cerkve Marijinega vnebovzetja v Apačah leta 2002 je postavila gradbeno zgodovino cerkve v popolnoma novo luč, ker se je odkrila romanska faza gradnje cerkve. Graditvijo tako velike in kvalitetne cerkve (ki jo po novem datiramo), v obdobju že pred letom 1200, lahko povezujemo z benediktinci iz St. Pavla v Labotski dolini na avstrijskem Koroškem in prihodom nemških kolonizatorjev v Apaško dolino, saj prva gradbena faza domnevno sovпада s prvo omembo kraja okoli leta 1200⁹ (oz. še verjetno nekaj prej).

Pri mašah v cerkvi v Apačah se je uporabljal do leta 1906 slovenski jezik enkrat tedensko (veliko prej, le vsake štiri tedne, in sicer samo na mlado nedeljo), potem pa tudi ne več vse do leta 1924¹⁰, ko se je uporabljal samo nemški jezik.

5 Dušan Ščap: Bajke in legende, na območju Apaške doline, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, številka 1-2, stran 123–127.

6 http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%BDupnija_Apa%C4%8De.

7 Za to območje je zelo znana legenda o Mariji v Trnju. Več; Dušan Ščap, Bajke in legende v Apaški dolini, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 123.

8 Več; Franz Josef Schober, Grenzraum Apače/Abstall v Vom Leben an der Grenze – O življenju ob meji, Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhaus, Band 13, 1. Teil, 2009, stran 179.

9 Tako; Neva Sulič Urek, Nova dognanja in odkritja v sakralni arhitekturi Slovenskih Goric, Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, letnik 2005, stran 138.

10 Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011. Prav tako; Stanko Lah, Kako je bilo v Apačah, Stopinje, 1980, stran 156–159. Stanko Lah je bil kaplan v Apačah v času župnika dr. Ludvika Potzingerja in se je zavzemal za uveljavitev slovenskega jezika pri bogoslužju.

Arhitekturna in gradbena zgodovina cerkve

Pravilno orientirana cerkev stoji sredi naselja. 34,9 m dolgo, 12,7 m široko in 8,3 m visoko cerkev sestavljajo pravokotna ladja, severna stranska ladja, prezbiterij s petosminskim zaključkom in prizmatični zvonik z vhodno lopo na severni strani prezbiterija. Glavno in stransko ladjo pokriva sedlasta streha, prezbiterij slemenasta in zvonik piramidalna streha. Grajena je v kamnu, ki je bil od obdobja gotike naprej ometan. Severno fasado in prezbiterij krasijo oporniki.¹¹

Neproporcionalna zahodna fasada ima na desni strani gotski portal z žlebasto paličasto profilacijo in neogotskimi vratnicami. Nad vhodnim portalom kraljuje šestlistna kamnita rozeta z lijakastim ostenjem, nad njo pa je večja podolžna pravokotna lina z robovi posnetimi na ajdovo zrno. Zahodna fasada s svojo neproporcionalno postavljenim portalom, rozeto in pravokotno lino dokazuje naknadno povečanje cerkve s severno stransko ladjo. Rozeta nad portalom predstavlja najlepši primer rozet v slovenski gotiki.

Severno fasado členijo oporniki in gotski portal. Med drugim in tretjim opornikom je vzdan heraldični nagrobnik z na zgornji strani posnetimi vogali. Nagrobno ploščo iz rdečega peščenca datiramo v leto 1430. Ob njej je zazidan gotski portal, ki je nekdanj vodil v severno ladjo. Na vzhodni strani daje cerkvi poudarek gotski prezbiterij iz leta 1517. Na južni fasadi vstopamo v cerkev skozi južni gotski portal na mestu, kjer je bil dostop do cerkve že v obdobju romanike. Južni del fasade je najbolj izpovedni del cerkvene zunanosti, saj so poleg dveh romanskih polkrožno zaključenih lijakastih oken na fasadi z obstoječimi baročnimi okni prezentirana še ob obnovi odkrita zgodnjegotska in poznogotska šilasto zaključena okna.

V notranjost cerkve stopamo skozi južni in zahodni portal, ki ga v notranjščini varujeta vhodni lopi. Glavno in stransko ladjo pokriva baročni obok iz prve polovice 18. stoletja, ki ga sestavljata pet plitkih polj križnega oboka. Prezbiterij je za stopnico dvignjen nad ladjo. Poznogotski vegetabilni obok prezbiterija sestavljata dve obočni polji in petosminski zaključek. Rahlo zašiljen banjasti obok prepletajo rebra, ki tvorijo pahljačasti obok.

Med cerkveno opremo izstopa veliki baročni oltar iz druge polovice 18. stoletja. V oltarju je slika Marijinega vnebovzetja. Poslikana prižnica je iz prve polovice 18. stoletja. Najpomembnejši del cerkvene opreme je nestrokovno poslikan gotski kamniti kip Marije z detetom.

Gradbena zgodovina

Prva gradbena faza domnevno sovпада s prvo omembo kraja okoli leta 1200. Odkrita je bila romanska gradbena faza, ki je razkrila nižjo in ožjo romansko arhitekturo z dvema polkrožno zaključenimi lijakasto poglobljenimi okni na južni fasadi, kjer je bil v obdobju romantike glavni vhod. Na mestu nekdanjega romanskega portala so v obdobju gotike postavili nov gotski portal, ki služi kot vhod še danes.

Primarni vhod v cerkev je bil približno za pol meter nižji od sedanjega.

Poleg romanskih oken je romaniko zaznamovala še gradnja iz pravih kamnitih blokov. Romanska cerkev s tlorisom dimenzij 10 x 7 x 7 m je segala do gotskega prezbiterija na vzhodu in nekaj več kot štiri metre zahodno od južnega portala. Visoka je bila nekaj več kot 7 m in obsegala širino današnje ladje.

V prvi gotski fazi, domnevno v 14. stoletju so povečali romansko ladjo proti zahodu, zvišali stene

¹¹ Povzeto po; <http://www.tic-apace.si/znamenitosti-2/cerkve-marijinega-vnebovzetja/>.

Pomemben predstavnik pri raziskovanju spomenikov in znamenj je bil Marijan Zadnikar. Zadnikar, Marijan: Umetnostni spomeniki v Pomurju, Murska Sobota, 1960.

in izdelali majhna gotsko zašiljena okna. Zaradi zgodnjegotske odprtine v delu kasneje prizidane stranske ladje in oblike pozidanega gotskega portala v severni ladji domnevamo, da je bila severna ladja prizidana že v obdobju zgodnje gotske faze v 14. stoletju in ne v 16. stoletju, kot je bilo prvotno domnevano.

Listna maska na podstrešnem vencu južne fasade, verjetno gre za obraz z napihnjenimi lici in napisnim trakom z nejasno letnico oziroma napisom, se postavlja v 2. pol. 14. stoletja. Vendar jo po natančnem ogledu lahko postavimo šele v obdobje po letu 1500.

V drugem gotskem obdobju je cerkev dobila večja okna. Glavna in stranska ladja sta bili še vedno ravno stropani. Izdelana so bila velika gotsko zašiljena okna.

Čepeča figura s kamnito kroglo je verjetno nastala istočasno s predelavami povezanimi z letnico 1506. Je pa na tem mestu potrebno omeniti, da je Atlant s kroglo v slovenski gotiki redek pojav.

Leta 1517 so cerkvi dozidali visok prezbiterij, ki so ga leta 1538 obokali. Je pa za prvo polovico 16. stoletja značilno obdobje velike gradbene dejavnosti, ki je svoj vrh doživela v »slovensko goriški« gotiki. Leta 1644 so na severni ladji dozidali zvonik, v obdobju prve polovice 18. stoletja pa so izdelali nova okna in v baročnem duhu obokali stransko in glavno ladjo. Cerkev pa je pridobila glavni oltar in prižnico.

Cerkev je v svoji zgodovini doživela kar nekaj dozidav in obnov. Gradbeno zgodovino delimo tako v več faz¹²:

1. faza: romanska do leta 1200,
2. faza: gotika-domnevno 2. polovica 14. stoletja (majhna gotska okna in domnevno že prizidana severna ladja),
3. faza: pozna gotika; izdelava velikih gotskih oken na severni in južni fasadi in verjetno izdelava gotske rozete na zahodni fasadi leta 1506¹³, gradnja (1517) in obokanje prezbiterija 1538,
4. faza: barok (zidava zvonika leta 1644),
5. faza: barok 1. pol. 18. stoletja (obokanje ladje in izdelava baročnih oken),
6. faza: predelava notranjščine od leta 1900 do 1926; nov tlak v cerkvi, poslikava dveh oken v prezbiteriju, poslikava cerkve in izdelava nove opreme, elektrifikacija cerkve.

Prva pisna omemba župnije

Župnija Apače (Abstaler pharr) je bila prvič pisno omenjena dne 6. 5. 1420 (čeprav se neki župnik omenja že leta 1416). Naslednje pisne omembe so z dne 24. 1. 1436 »an der Stencz in vnser lieben Frawnpharr im Abbtstal« (prevod: ob Ščavnici v naši ljubeznivi Gospe v Apačah); Leta 1443 »Vnser Lieb Fraw in Abtstal« (prevod: naši ljubeznivi Gospe v Apačah) in še dne 6. 10. 1446 kot »pfarrer zue Abbtstall« (prevod: župnik v Apačah)¹⁴. Kraj Apače (Abstall) pa je prvič pisno omenjen leta 1193–1220 (kot Appetstal). Po najverjetnejši razlagi prvotno ime (Abstall) pomeni opat-opatje (nem. Abt) ter dolina (nem. Tal). Tako bi lahko kraj prevedli kot »Opatja dolina (oz. dolina Opatov)«¹⁵, saj so v 12. stoletju tu delovali benediktinci iz St. Pavla v Labotski dolini.

12 Več; http://tic-apace.si/slo/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=105.

13 Nad vhodnim portalom je šestlistna kamnita rozeta z lijakstim ostenjem, nad njo pa je večja podolžna pravokotna lina z robovi, posnetimi na ajdovo zrno. Rozeta nad portalom predstavlja najlepši primer rozete v slovenski gotiki.

14 Pavle Blaznik: *Historična Topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in Jugoslovanski del Koroške do leta 1500*, Založba Obzorja Maribor, 1986; stran 29.

15 Več; Dušan Ščap, *Zgodovina poimenovanja vasi ter značilnosti pogovornega jezika Apaške doline*, Kulturno društvo Apaško polje, 2013.

Razglednica odposlana leta 1941, založba I. Nagler, Žepovci (vir: Zlatko Šajhar).

Župniki v župniji Apače skozi zgodovino¹⁶

Ime in priimek	Leto delovanja
Schäfer Härbing	1416; Pharrer uns. Frawn Kirchen im Aptstal.
Frod Wolfgang	1501; škof Mathias iz Seckau je priznal navedenemu župniku pokojnino v višini 7 ducatov, ki se financira iz beneficije in špitala Schober Friedricha iz Radgone.
Lischer Martin (vikar)	1508; škof Matthias iz Seckau ga je imenoval na mesto Friedricha Schoberja.
Graber Christoph	1521; nekoč je bil njegov napis na dveh barvnih koščkih ob sprednjem oltarju v cerkvi v Apačah »Christoph Graber ain Farer in dem Abtsthall 1521«.
Faber Peter (vikar)	1558; škof Petrus ga je imenoval po resignaciji Hoffmann Erasmusa.
Feichter Adam	Od 19. 8. 1570 do smrti decembra 1576.
Fabri Peter	Od 23. 4. 1577, prej je bil župnik v Ljutomeru.
Mittinger Virgilius	Od 3. 7. 1588. Ko je dne 5. 3. 1590 v cerkvi naredil uboj (oz. je bil nad njim izvršen uboj?) je bil dne 23. 3. 1590 eskortiran v Gradec.

¹⁶ Franc Kovačič, Ljutomer: zgodovina trga in sreza, Zgodovinsko društvo Maribor, 1926, stran 368–370; Beilage zu Nr. 282 des Grazer Volksblatt vom 8. 12. 1893; Diözese Archiv Graz Seckau; Saša Radovanović, Duhovščina med leti 1645–1700 v slovenskih župnijah arhidiakonata med Dravo in Muro v Zbornik Soboškega muzeja, 1995, stran 37-76; Anton Kreml, Maria in Abtsthal (Abtstall) v Grazer Zeitung, z dne 28. 3. 1844, stran 11.

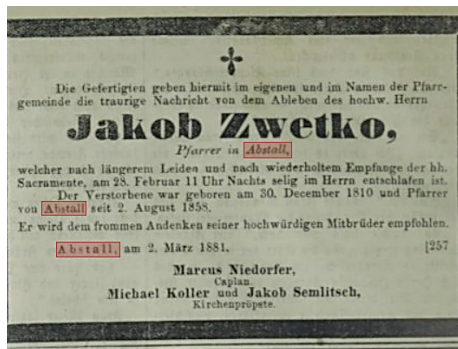
Veldfürcher Christoph	Od 14. 6. 1590.
Ogriss Sebastian	Od 2. 1. 1592.
Lindtner Bartholomäus	Od 30. 5. 1592.
Phillius Michael	Od 3. 6. 1593.
Maninger Caspar	Od 3. 6. 1595, rojen je bil v Rudolfswerthu na Kranjskem in je bil na velikonočno soboto leta 1589 v Ljubljani posvečen v župnika.
Mastier Georg	Od 12. 5. 1596.
Sax Jakob	Od 8. 1. 1602.
Lindtner Gregor	Od 21. 6. 1606, umrl v letu 1606.
Haan Johann	Od 13. 6. 1606, bil prej župnik v Murecku.
Bohemus Daniel	Od 26. 6. 1607.
Puechler Alergius	Od 15. 5. 1610; v Apače je prišel po 18-letnem službovanju kot vikar iz Negove.
Strauß Johann	Od 25. 2. 1615, magister.
Mülpacher Erasmus	Podpisal je račun za cerkev v letu 1615, bil od leta 1623 do leta 1629 župnik v Jahringu (Jarenina).
Ostersperger Andreas	Od 30. 6. 1615, po dveh mesecih se vrnil na Ptuj, kjer je bil prej kaplan. Dne 10. 1. 1621 je postal župnik v Lenartu.
Frankh Veit	1618.
Trever Trohenhans Lambert	Podpisal je računa za cerkev leto 1621 in 1623. V Apače je prišel iz Negove, kjer je od leta 1619 opravljal dela beneficiata.

Planfl Martin	Od 28. 1. 1624.
Schager Johann	Od 21. 6. 1632, magister. V decembru leta 1636 se je preselil v Sv. Jurij ob Ščavnici, kjer je dne 8. 9. 1640 umrl.
Pauritsch Johann Bapt.	Od 24. 9. 1642 do 14. 7. 1651, vikar. Rojen kot sin kmečkih staršev leta 1610 v Selnici na Štajerskem. Umrl je leta 1672. Zaradi svojega neukrotljivega življenja ter nemirnega in nečastnega obnašanja bi moral biti odstavljen, zaradi starosti so mu prizanesli.
Sorez Matthäus	Od 14. 7. 1651, podpisal računa za cerkev leta 1653 in 1654.
Soller Lorenz	Od 25. 6. 1658, magister. Kaplan v Radgoni med leti 1653-1657.
Krois Stephan	1661–1664.
Svetel Martin	Od 1665 do smrti leta 1669, prej vikar v St. Petru pri Radgoni. Rojen leta 1636 v Kamniku. Med njegovo boleznijo in po njegovi smrti je bogoslužje opravljal Ruchther Friedrich, ki je za bogoslužje zahteval 11 fl, vendar jih je prejel le 4 fl.

Marzhinko Johann	Od 1669, podpisal še račun za cerkev leta 1681. Rojen je bil na Ptuj ter v župnika posvečen dne 8. 3. 1653 v Gradcu. V času njegovega župnikovanja v Apačah je prišel na slab glas, ker se je nagibal k pitju. Jurij Starawasnick je leta 1669 postal korni mojster v Apačah.
Trinko Andreas	Od 1682 do 1686, vikar.
Lindtner Gregor	Od 16. 2. 1686.
Gaber Jakob	Od 29. 5. 1690.
Lednig Matthias	Od 3. 12. 1693, bil med leti 1682–1691 vikar v Svečini, nato od 1691–1693 vikar v Sv. Petru pri Radgoni. Rojen v Celju, leta 1675 postal doktor teologije v Gradcu.
Bizulin Hilarius	Od 1692 je bil kaplan v Radkersburgu, dne 20.9.1694 prevzame župnijo Apače, kjer leta 1701 umre.
Weitzer Johann Bapt.	Od 10. 1. 1702 do smrti leta 1740 v Apačah. Pred tem bil kaplan in župnik v Radkersburgu.
Tschodes Matthäus	Od 14. 12. 1740 do smrti leta 1752.
Fras Michael Johann	Od 16. 9. 1752 do 10. 5. 1757. Rojen dne 27.8.1707 v Križevcih pri Ljutomeru. V duhovnika posvečen dne 12. 4. 1732, najprej je bil kot kaplan pri Sv. Juriju ob Ščavnici nato pa vikar v Radgoni. Leta 1744 je postal župnik v Negovi, nato pa leta 1747 v Ljutomeru. Po 10. 5. 1757 se je vrnil v Ljutomer, kjer je dne 14. 8. 1759 umrl.
Diemer Franz	Od 1757–1761, od leta 1744 vikar v Radgoni, bil je 26 let star.
Mayrhöfller Franz	Od 1761–1775. Rojen dne 1. 2. 1717 v Mariboru, od leta 1748 je bil kaplan v Gamlitzu.
Trabaß Simon	1775–1777, potem odšel v Lučane, kjer je postal leta 1786 dekan. Rojen dne 28. 10. 1728 v Lučanah.
Friedrich Matthias	1777–1786, umrl 24. 9. 1789. V Apače je prišel iz Maribora, magister. Dal je olepšati cerkev.
Pirker Phillipp	1786–1792, prej je bil benediktinec v Sv. Lampretu. Dne 1. 9. 1787 je postal dekan v Apačah.
Leitenstätter Franz	Od 1792. Dne 17. 6. 1800 je odšel v Ljutomer, kjer je dne 13. 7. 1815 umrl. Rojen je bil v Radgoni.
Pregl Stephan	1800–1802, prišel je od Sv. Lovrenca na Dravskem polju.
Verderber Andreas	Od 1802 do 19. 2. 1814, pred tem je bil kaplan v Lichtenecku.
Ledenigg Ignaz	Od 29. 7. 1814–1842. Rojen dne 18. 1. 1775 v Maribor. Leta 1834 je postal velik požar, pri katerem je pogorelo tudi župnišče z gospodarskim poslopjem vred. Umrl je v Apačah dne 30. 9. 1845. Na glavnem vhodu na pokopališču desno v Apačah je še ohranjen njegov nagrobni spomenik (napis na spominski plošči na steni)10.
Čeh Franc Ser.	Od 1842–1858. Rojen v Vurberku dne 26. 7. 1802, v Gradcu posvečen za mašnika dne 28. 8. 1827. Bil kaplan v Radgoni leta 1829–1830, nato bil prestavljen v Slivnico in na Ptujsko goro. Umrl je dne 23. 4. 1858.

Cvetko Jakob

Od 1858–1881. Rodil se je v Sv. Marjeti pri Ptuju dne 30. 12. 1810. Posvečen je bil dne 26. 7. 1835 v Gradcu. Do prihoda v Apače je bil vedno v nemškem delu Štajerske. Umrl je dne 28. 2. 1881.

Vir: Grazer Volksblatt, z dne 4. 3. 1881, stran 8.

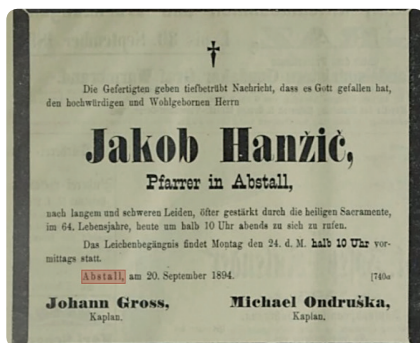
Omeniti večja še kaplana Nedorfer Marka (Marcus), ki je bil kaplan v Apačah od 1869–1887. Pokopan je na pokopališču v Apačah (dvojezični nagrobni napis).

Vir: Dvojezični nagrobnik kaplana na apaškem pokopališču (zasebni arhiv).

Hanžič Jakob

1881–1894. Rodil se je pri Sv. Trojici v Slov. Goricah dne 14. 8. 1831. Študiral je v Mariboru kjer je bil 29. 7. 1855 posvečen v mašnika. V Apače je prišel kot župnik pri Sv. Duhu pri Lučanah junija leta 1881. Umrl je dne 20. 9. 1894. Sprevod je vodil radgonski okrožni dekan Fran Pintarič, nemško pridigo je imel obrajni (Halbenrain) župnik Pöschl, slovensko pa šentpetrski kaplan, pozneje stolni župnik mariborski Franc Moravec. Po smrti je bil nekaj mesecev provizor župnije Apače Ondruška Michael.

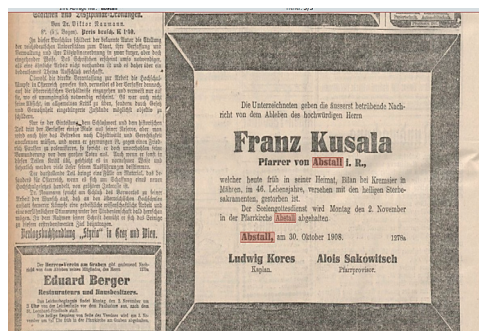
Vir: Grazer Volksblatt, z dne 23. 9. 1894, stran 19.

Kukovec Ivan Nep.

1895–1906. Rojen dne 21. 5. 1832 pri Sv. Ani na Krembergu je postal duhovnik dne 25. 7. 1858. Umrl je dne 6. 3. 1906¹³. Pokopan je na pokopališču v Apačah. Čutil se je Slovenca in je varoval slovenski jezik v apaški župniji. Leta 1899 se je udeležil romanja v Lurd. Leta 1901/02 je obnovil orgle in križev oltar v cerkvi.

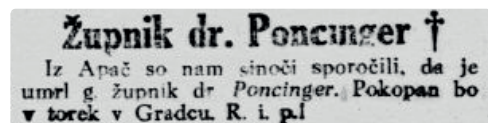
Kuzala Franc¹⁴

Vir: Grazer Volksblatt, z dne 1.11.1908, stran 18.

1906–1908. Rojen je bil na Moravskem na Češkem dne 27. 9. 1863. Posvečen v duhovnika je bil dne 21. 7. 1889. Umrl je dne 30. 10. 1908. Za nekaj mesecev je konec leta 1908 in v začetku leta 1909 bil v Apačah provizor župnije Sakovič Alois.

Dr. Potzinger Leopold

Vir: Jutro, z dne 19. 3. 1933, stran 6.

Slika 1: Spomenik na centralnem pokopališču v Gradcu (vir: F. J. Schober).

Cilenšek Ivan	1933–1960. Rojen v Gotovljah dne 14.12.1887. Posvečen je bil 25.7.1911. Umrli dne 12.10.1968 v Mariboru in je pokopan na pokopališču v Apačah. Namestitev novega župnika se je vršila dne 1. 8. 1933 ¹⁸ , pred tem je bil od marca leta 1928 že kaplan v Apačah ¹⁹ . Novi župnik je užival vzgled v svoji skromnosti in ljubeznivosti ter tihega in mirnega značaja pri vseh župljanih velik ugled in spoštovanje. Bil je zlatomašnik.
Ošljaj Janez	1960–1995. Rojen dne 26. 12. 1924 v Bogojini. Umrli dne 14. 3. 2009, pokopan v Bogojini. Bil je zlatomašnik. Na praznik apostolov Petra in Pavla, dne 29. 6. 1953, je bil v mariborski stolnici posvečen v duhovnika. Štiri leta je bil kaplan v Sveti Ani, potem pa še tri leta kaplan v Apačah. Odlikovala ga je skromnost, pa tudi odločnost in pastoralna modrost.
Ferencek Janez	avgust 1995–do sedaj. Rojen dne 7. 1. 1960 v Kobilju, Prekmurje. V duhovnika je bil posvečen leta 1987 (novo maša dne 5. 7. 1987, Kobilje). Svojo bogoslužno pot je začel kot kaplan v Markovcih na Ptujskem polju. Preden se je ustalil v Apačah, je služboval še v Lendavi, Rogaški Slatini in Šmarjah pri Jelšah. Leta 2012 je praznoval srebrno mašo.

Pogled na cerkev v Apačah in dvorec Črnci okrog leta 1903 (vir: Zlatko Šajhar).

Romarska pesem Marija v trnju

prvotno sedaj datirana in je kljubovala napadom Turkov in Krucev. Pesem prav tako povzema celotno zgodbo (legendo) o najdbi Marije v trnju in ima 14 kitic.

Pečat župnije Apače (Abstall) iz leta 1891 (zasebni arhiv).

Maria im Dorn zu Abstall (Marija v trnju) je romarska pesem, ki je nastala ob koncu 18. stoletja. V nemškem tekstu pesmi je omenjen podatek, da je bila cerkev v Apačah sezidana že pred 700 leti, okrog leta 1100 (nem: »Ueber ganz siebenhundert Jahr die Kirchen ist gebaut«)¹⁷. To pomeni, da je cerkev še starejša, kot je

¹⁷ Deutsche Grenzacht, Sonntag, 21. 9. 1919, stran 9. Pesem je prav tako omenjena iz odgovorov na Göthove vprašalnice iz leta 1842.

Apače s cerkvijo, okrog leta 1940, kjer je že vidna elektrifikacija (zasebni arhiv).

Legende in bajke povezane s cerkvijo v Apačah¹⁸

Na mestu, kjer danes stoji župnijska cerkev v Apačah, naj bi nekoč bilo pogansko svetišče. Iz pisnega vira izhaja, da naj bi bila navedena cerkev najstarejša v deželi Štajerski¹⁹.

Na južni strani današnje cerkve je na strehi moški kip z odlomljeno roko, na hrbtu, blizu tilnika, pa nosi še veliko kamnito kroglo. Mnogi ljudje so v njem videli pogansko božanstvo²⁰. Po mnenju umetnostnih zgodovinarjev je navedena figura srednjeveška. Ljudsko verovanje je videlo

v navedeni figuri goljufigega tkalca, ki je bil po smrti obsojen, da je nosil okoli ukradeno prejo. Kroglo je namreč ljudska domišljija spremenila v klobčič preje²¹.

Po bajki (pisni vir iz leta 1849) figura prestavlja gospoda Webra, ki je ukradel toliko preje, da so ga vse njegove stranke, ki so pri njem dale presti predivo, preklele (nem: verwünscht). Od tistega časa mora gospod Weber pod težo svojega hrbta nositi težko kroglo zavite preje²². Pomembna je tudi legenda o Mariji v trnju, ki pripoveduje, da je na kraju, kjer danes stoji cerkev v Apačah, že v 12. stoletju, stala kapela, zidana iz kamna, z lesenim ostrešjem. V kapelo so na leseni oltar prinesli kip Marije, ki so ga našli v trnju, v bližnji okolici²³. Marija v trnju (nem: Maria im Dorn) je bila zavetnica apaške cerkve vse do konca 19. stoletja, ko se je cerkev preimenovala v Marijino vnebovzetje²⁴.

¹⁸ Dušan Ščap, Bajke in Legende na območju Apaške doline, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 123–127.

¹⁹ Joseph Carl Hofrichter, Die Privilegien der kaiserl. königl. Landesfürstlichen Stadt Radkersburg in Untersteyer, nebst einer kurzgefassten Geschichte und Beschreibung dieser Stadt, ihrer Merkwürdigkeiten und Umgebungen, 1842, stran 74.

²⁰ Tako; Ivan Rihtarič, Statistično – topografski podatki za Apače iz prve polovice 19. stoletja, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2008, stran 11. Podatek izhaja iz Göthove vprašalnice župnijskim uradom iz leta 1842.

²¹ Viktor Vrtnjak, Svet med Muro in Dravo, Založba Obzorja, Maribor, 1968, stran 121.

²² Joseph Hammer-Purgstall (Freiher von), Die Gallerinn auf der Riegersburg: historischer Roman mit Urkunden, Wien, 1849, stran 85.

²³ Več različic legende o Mariji v trnju; Dušan Ščap, Bajke in Legende na območju Apaške doline, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2011, stran 124.

²⁴ Dne 21. 5. 1898 je bil s strani knežješkofa iz Gradca Seckau blagoslovljen nov oltar Marijinega vnebovzetja v Apačah. Več; Anton Kovatschitsch, Die Abtaller, Abstal einst und jetzt, Mureck, Bad Radkersburg, 2002–2003.

Nekateri drugi zgodovinski podatki pomembni za župnijo Apače

V Škofijskem arhivu v Mariboru sta najstarejša krstna in najstarejša mrliška knjiga za župnijo Apače, datirani v letu 1667 ter najstarejša poročna knjiga, datirana v letu 1689²⁵.

V Pokrajinskem arhivu v Mariboru je ohranjen najstarejši urbarialni register župnije Apače²⁶ ter najstarejši činžni in davčni register župnije Apače²⁷, ki sta oba iz leta 1572, ter najstarejši štiftni register župnije Apače²⁸, ki je iz leta 1694.

V Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju je ohranjena dokumentacija o zaostanku plačila davščin (nem.: *Steuerrückstände der Pfarre Abstell*) za župnijo Apače iz leta 1682²⁹.

V Pokrajinskem arhivu v Mariboru, v Škofijskem arhivu v Mariboru ter v arhivu Diözese Graz Seckau je še ohranjenih veliko starih dokumentov, pomembnih za župnijo Apače, kot npr. vizitacije, podatki o župnijskem imetju ter drugo gradivo³⁰.

Vir iz leta 1843 navaja, da so bili v apaški cerkvi trije zvonovi. Najstarejši izmed njih je bil iz leta 1678 in je tehtal 1000 centov. Na sebi je imel napis v velikih latinskih črkah³¹. Vir iz leta 1822³² navaja, da je v župniji Apače delovala bratovščina sv. Boštjana (Sebastiana), ki je bil patron (zavetnik) proti kugi in umirajočim.

Župnik v Apačah Johann Baptist Weitzer je leta 1736 ustanovil Ustanovo za podelitev štipendij za študente. Ta Ustanova je še naslednjih 180 letih imela dovolj sredstev, da je na podlagi razpisov podeljevala štipendije študentom³³.

Pisni vir iz leta 1844³⁴ navaja, da bi naj upodobitev na evangelijski strani sprednjega oltarja prikazovala opata (še danes je težko prebrati besedilo; verjetno gre za opata Urbana). Prav tako je bil nekoč napis na dveh barvnih koščkih ob sprednjem oltarju v cerkvi v Apačah »Christoph Graber ain Farer in dem Abtsthall 1521«. Na spomeniškem kamnu je bil tudi napis letnice MCCCCXXI (1431). Izven cerkve je bila vzdana turška glava z letnico napisa 1517 (letnica se danes več ne vidi). Pod streho cerkve so opazili (leta 1873) plasificiran kamen, ki je podoben upodobitvi leva in bi naj izhajal iz rimskih časov³⁵. Na strehi cerkve bi naj bila v preteklosti opeka z zapisom Jezus³⁶.

Pokopališče v Apačah se je do konca 18. stoletja razprostiralo okrog cerkve. Obdano je bilo s kamnito ograjo vse do leta 1848. Dne 21. 7. 1814 je bila podpisana kupoprodajna pogodba (župnik Ignaz

25 Več; Dušan Ščap, Vizitacija v župniji Apače leta 1822, Zbornik Soboškega muzeja, št. 20–21, Murska Sobota, 2013, stran 59.

26 SI_PAM/1856/003/001/001.

27 SI_PAM/1856/003/001/001/00001.

28 SI_PAM/1856/003/001/001/00002.

29 AT-OeStA/AVA FA Trauttmansdorff 178.4.

30 Več; Dušan Ščap, Vizitacija v župniji Apače leta 1822, Zbornik Soboškega muzeja, št. 20–21, Murska Sobota, 2013, stran 58–60; Dušan Ščap, Nekatero zanimivo arhivsko gradivo iz Pokrajinskega arhiva Maribor za Apaško polje, v knjigi Zgodovina Apaškega polja, 2015.

31 Več; Ivan Rihtarič, Statistično-topografski podatki za Apače iz prve polovice 19. stoletja, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2008, stran 11–12.

32 Carl Schmutz, Historisch topografisches Lexicon von Steyermark, Graz, 1822, A–G, stran 162–163.

33 Beilage zur Laibacher Zeitung, z dne 28. 8. 1800, stran 2; Laibacher Zeitung, z dne 5. 5. 1868, stran 751; Grazer Zeitung, z dne 13. 1. 1848, stran 1; Laibacher Zeitung, z dne 11. 12. 1915, stran 6.

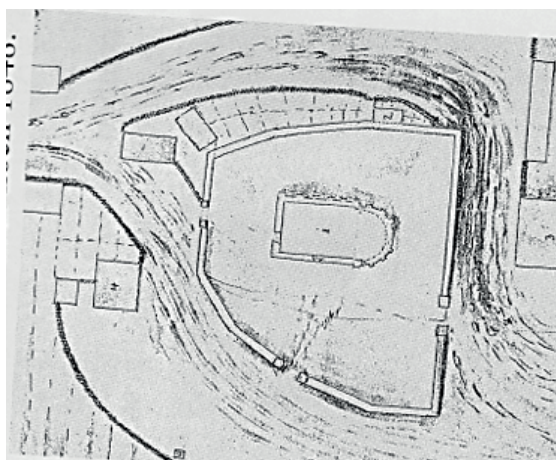
34 Anton Krempel, Maria in Abtsthal (Abstell) v Grazer Zeitung, z dne 28. 3. 1844, stran 11.

35 Grazer Volksblatt, z dne 5. 9. 1873, stran 6.

36 Linzer Tagespost, z dne 21. 9. 1929, stran 4.

Ledinegg) za zemljišče za novo mrtvašnico ter za prvi del novega pokopališča³⁷. Objavljena je bila licitacija o vzpostavitvi mrtvašnice v Apačah leta 1847³⁸.

Župnijska cerkev Apače iz leta 1848 z obzidjem tedanjega pokopališča okoli cerkve (vir: Steiermärkisches Landesarchiv Graz).

V župniji Apače je bil sveti misijon od dne 28. 11. do dne 8. 12. 1896 pod vodstvom lazaristov iz Celja in Gradca³⁹. Sekovski knežoškof dr. Lepold Schuster je podelil sveto birmo dne 21. 5. 1898 v župniji Apače⁴⁰.

Apače (Abstal) okrog leta 1905. Fotograf J. Feldbacher, založba F. Kolleritsch (vir: Zlatko Šajhar).

Župniki so veliko tudi sami prostovoljno darovali, npr. za dijaško kuhinjo ali pa za društva⁴¹.

Pri obnovi in pleskanju notranjih zidov leta 1901 je bila odkrita freska iz okrog leta 1350, ki je predstavljala žalostno mater božjo. Zraven je bila še slika ženske z veliko otroki, ki verjetno nakazuje na grobno fresko⁴².

37 Franz Josef Schober, Ein Friedhof jenseits des Flusses, Der Friedhof von Apače/Abstal als familien-, orts- und zeitgeschichtliche Quelle, v Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, 2005, stran 204–205.

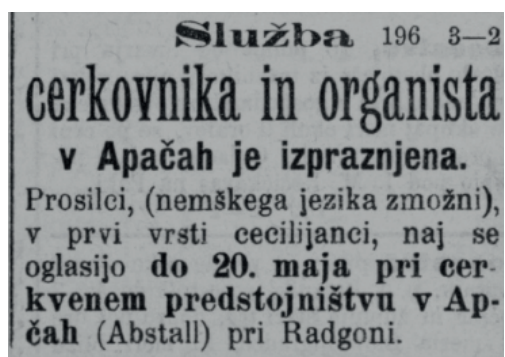
38 Grazer Zeitung, z dne 18. 12. 1847, stran 6.

39 Slovenski gospodar, z dne 29. 11. 1896.

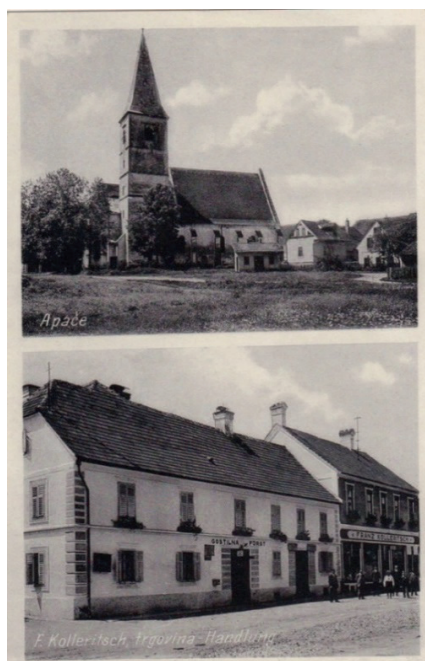
40 Slovenski gospodar, z dne 24. 3. 1898, stran 6.

41 Slovenski gospodar, z dne 29. 9. 1887, stran 311; Slovenski gospodar, z dne 18. 4. 1901, stran 5.

42 Grazer Volksblatt, z dne 10. 9. 1901, stran 6.

Vir: Slovenski gospodar, z dne 1.5.1902, stran 8.

Pogled na cerkev z druge strani. Spodaj nekdanja gostilna Fürst in trgovina Franza Kolleritscha iz okrog leta 1925 (vir: Zlatko Šajhar).

Pokopališče v Apačah okrog leta 1965 (vir: F.J. Schober). Zaradi tu živečega tedanjega prebivalstva je večina nagrobnikov v preteklosti vsebovala nemške priimke. Dandanes so na apaškem pokopališču samo še ostanki nekaterih nemških nagrobnikov (Hötzl, Schöffmann, Kern-Probst, Schleimer).

Sklep

Območje Apaške doline je bilo celotno zgodovino (do leta 1946) večinoma poseljeno z nemško govorečim prebivalstvom. Župnija Apače ima bogato zgodovino, saj je cerkev ena najstarejših v širšem območju. Iz seznama župnikov, ki so v zgodovini delovali v župniji Apače, izhaja, da so še posebej v začetnih obdobjih delovali časovno zelo kratkotrajno, prihajalo pa je do številnih zamenjav. Pomembna je tudi stara nemška pesem Marija v trnju, ki nam sporoča zgodbo (legendo) o najdbi kipa Marije v trnju ter podatek, da je bila cerkev v Apačah zgrajena okrog leta 1100. Veliko dokumentacije v arhivih, v starih časopisnih člankih ter v drugih virih še čaka na podrobno proučevanje. Žal je bilo veliko gradiva, npr. celotna cerkvena kronika, v preteklosti uničenega.

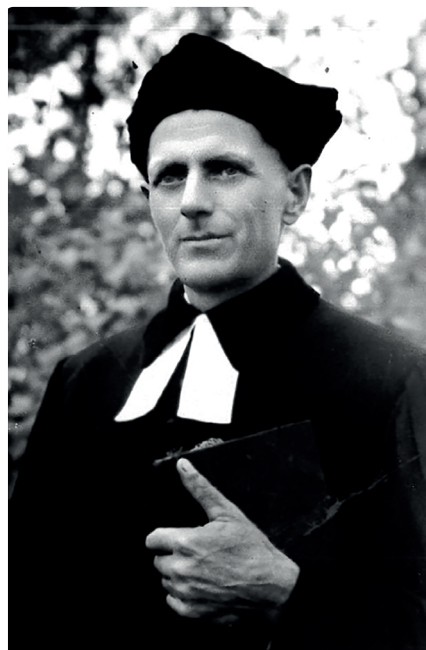

Trg (Marktplatz) v Apačah (Abstall) okrog leta 1919 (vir: Steiermärkisches Landesarchiv).

Osnovanje evangeličanske cerkve v Apačah

Slovenski gornji Prekmurci, ki so večinoma evangeličani, so se številno naselili tudi v Apaški kotlini (1930). Po vojni je bil pritok prebivalstva v Apače še večji, kljub temu pa se priseljenci do sedaj niti versko, niti narodno, niti gospodarsko niso organizirali. Velika nevarnost je, da bodo v nemški in ponemčeni Apaški kotlini potujčeni. Sedaj so se vendar toliko predramili, da so osnovali svojo evangeličansko cerkveno občino, ki obsega celo Apaško kotlino. Dne 12. tega meseca so imeli v šoli v Apačah božjo službo, katero je opravil pastor iz M. Sobote⁴³.

Evangeličanski župnik Kerčmar Zoltan (1902–1962) je prišel leta 1932 v Apače in je do svoje smrti vodil duhovniške storitve v Apačah. Pokopan je na posebnem evangeličanskem pokopališču v Apačah (skrajno desno od glavnega vhoda). Na nagrobnem spomeniku je zapisano: Kerčmar Zoltan/ evangelijski duhovnik/30.V.1902 – 10.VIII.1962/mnoge si učil in trudne roke si krepčal.

Zoltan Kerčmar

43 Jutro, 29. januarja 1930, stran 4.

Naseljevanje Prekmurcev v Apaški kotlini

Murska Sobota, 8. marca.

Edini Slovenci, ki se sistematično in organizirano naseljujejo v nemško Apaško kotlino, so evangeličanski Slovenci iz Gornjega Prekmurja. Stejejo danes že okroglo 500 duš. Največ jih je v Apačah in neposredni okolici, v Žemovcih in Zibercih. Raztreseno pa žive do Slatine Radoncov in do skrajne avstrijsko-jugoslovenske meje. Najstarejši naselniki prebivajo tam že do trideset let, najmlajši so se naselili šele letos.

V splošnem so ti naši evangeličani z razmerami tam dokaj zadovoljni — bolelo jih je le, da niso mogli opravljati svojih cerkvenih pobožnosti. Globoko verni kmetje so sedaj sklenili, da si pomagajo sami. Ker spadajo pod soboški senjoriat, so naprosili svojega inšpektorja, župana in banovinskega svetnika g. Benka, da jim pomaga kupiti v Apačah hišo, ki bi jo preuredili za Dom duhovnih vaj. Te dni je bila kupčija zaključena. Za 215.000 Din so odkupili od vdove ge. Schaubove eno najlepših in najsolidnejše grajenih hiš v Apačah. Dom za duhovne vaje bo še letos blagoslovljen in bo tvoril trdno vez med tamkajšnjim življenjem. Kmetje sami seveda še nimajo zbranega denarja in prično zbirati prispevke šele te dni. Pričakovati je tudi, da bo banovina dala izdatnejšo podporo, ki jo ti naši slovenski pionirji prav gotovo zaslužijo.

Se eno vročo željo imajo. Željo, ki jo prosvetna uprava takoj lahko izpolni, ako hoče pokazati le malo uvidevnosti in razumevanja za težnje evangeličanov. Namesti naj se s prihodnjim šolskim letom na osnovni šoli v Apačah učitelj-evangeličan, ki bo mogel opravljati verske vaje, dokler število evangeličanov tam toliko ne naraste, da bodo lahko dobili lastnega duhovnika. Prosvetni upravi taka nastavitve ne bo delala posebnih preglavic, ker končato letos učiteljske med drugimi tudi trije evangeličani.

Vir: Jutro, z dne 9. 3. 1931, stran 2.

Evangeličanska cerkvena skupnost Apače⁴⁴

Težave s samo ustanovitvijo so verniki iznesli na senioratnem občnem zboru 29. junija 1929. Takratni škof, Filip Popp iz Zagreba, je predlagal, naj verniki poskušajo v Apačah ali v bližini kupiti hišo, katero bi lahko preuredili v molilnico, ob tem pa naj poskušajo urediti tudi svoje lastno pokopališče. V začetnih aktivnostih je ves čas deloval tudi okrožni zdravnik dr. Julius Matthey, okrožni zdravnik in v cerkvenem življenju zelo aktiven evangeličan. Dne 1. 11. 1929 je v Apače prišel Mariborski

senior Johan Baron, ki je vodil božjo službo v šoli. Po končani božji službi je bila v prisotnosti pretežnega dela evangeličanov ustanovljena samostojna cerkvena občina Apače. Iz zabeleženih podatkov je razvidno, da se je zbralo 232 vernic in vernikov. Dne 14. aprila 1930 sta senior Štefan Kovač in senioratni inšpektor Cerkve Josip Benko, ki je bil tudi narodni poslanec dosegla, da se opravi nakup primerne stanovanjske hiše z nekaj zemljišča. Hiša je bila kupljena od posestnice Ane Schaub. Zgradba bi naj izvirala iz leta 1864, v lasti Schaubovih pa bi naj bila od leta 1894. Cena je bila visoka (takratnih 215.660 dinarjev). Dokupilo se je tudi nekaj zemljišča, kot tudi zemljišče za pokopališče. Kupoprodajna pogodba je bila podpisana in registrirana na davčnem uradu 17. 4. 1931. S tem se je želja vernikov izpolnila. Dobili so prepotreben bogoslužni prostor za opravljanje svojih verskih dejavnosti. So se pa močno zadolžili z najetjem 220.000,00 din dolgoročnega posojila pri Občinski hranilnici Murska Sobota po 9 % obrestni meri in še 30.000,00 din pri drugih kreditodajalcih. Na hišo niso želeli vpisati hipoteke, pač pa je bilo 50 vernikov pooblaščen od 350 gospodinjstev in posestev, da v njihovem imenu podpišejo zadolžnico hranilnici in s tem jamčijo za Evangeličansko cerkev Apače, kar je bilo tudi storjeno v prepričanju, da z odplačilom ne bo večjih težav, ki pa so se pokazale, žal, prekmalu. Presenetila je znana gospodarska kriza, ki je zajela celotno kraljevino Jugoslavijo in Evropo; leta 1934 so se vsi obstoječi dolgovi bankam povečali za 150 %, tudi davki so naraščali, odkupne cene pa padale in težki časi so nastali tudi za posestnike, trgovce in za vse ljudi.

44 Zapis povzet iz http://www.tvsrk-11.si/ri_news_det.ASP?zs=4230.

Pričete so bile aktivnosti zbiranja prispevkov. Da pa ne bi v času urejanja ostajala hiša »neprofitna«, je bil za določen čas (od 15. maja 1931 do 14. maja 1934) del prostorov dan v najem zdravniku iz Apač, dr. Milku Pečetu.

S prihodom prvega pridigarja, Zoltana (Zlatka) Kerčmarja, junija leta 1932, se je cerkvena občina povsem osamosvojila. Vzpostavila je samostojno evidenco oz. obvezne knjige. 23. 2. 1933 je bil kupljen harmonij, da je božje službe popestrila tudi glasba. Na izrednem občnem zboru filijalne cerkve dne 5. 11. 1933 je bil izvoljen prvi 12-članski cerkveni odbor. Cerkev je tedaj dobila tudi svoje laično vodstvo –inšpektorja in prezbiterij. Za to funkcijo je bil za dobo 6 let enoglasno izvoljen trgovec in posestnik Franc Lovenjak iz Žibercev, za blagajnika prav tako enoglasno Ludvik Matuš. Od tedaj so bile božje službe vsako nedeljo in na vse evangeličanske cerkvene praznike. Aktivnosti na raznih področjih so bile opazne. Uredilo se je pokopališče, priprave so stekle za gradnjo mrtvašnice, ob pokopališču je bila zasajena živa meja iz gabra. Uradna blagoslovitev nove samostojne cerkve je bila opravljena 16. septembra 1934. Prvi mladi konfirmandi so opravili konfirmacijo leta 1935 in sicer je bilo to 10 deklic in 5 dečkov. Zabeleženih je bilo 9 porok. Tega leta se je v tej cerkvi poročil tudi njen pridigar Zoltan Kerčmar. Z njegovo življenjsko sopotnico Gizelo roj. Bacz, ki je izvirala iz Koeszega na Madžarskem, je pridobila cerkev zelo aktivno cerkveno delavko. Seveda se je mlada cerkvena občina soočila z vrsto bremen in težav. Potrebno je bilo odplačevati dolgove za kupljeno hišo in zemljišča (dolg je bil v celoti odplačan 28. 2. 1946) vendar je vodila zelo razgibano in pestro cerkveno življenje.

Leta 1939 je bilo stanje sledeče: Evangeličani so imeli tri pokopališča, in sicer v Gornji Radgoni, Ščavnici in Apačah. Štela je 363 vernic in vernikov, imela je svojega stalnega duhovnika oz. pridigarja. Otroci so bili podeljeni na tri ljudske šole, verouk je bil dvakrat tedensko po dve uri. Cerkev je imela tudi lasten zbor, ki je štel kar 42 pevk in pevcev, zelo aktivno žensko društvo ustanovljeno na ustanovnem zboru 13. 3. 1938, ki ga je vodila pridigarjeva soproga in izredno aktivno mladinsko delovanje. Leta 1937 je bila občina celo pohvaljena in poimenovana za evangeličansko cerkveno občino z najbolj razvitim delovanjem mladih. ECO Apače je najbolj prizadela 2. sv. vojna, ko se je dvakrat zaplenilo molilnico. Obakrat je posredoval Mariborski senior Johan Baron in dosegel preklic zaplembe. V času okupacije so cerkveno občino zasedli Nemci.

Evangeličanska cerkev Apače v letu 2018 (zasebni arhiv).

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato jih še enkrat posebej ne navajam.

Uvod

Območje Apaške doline je bilo praktično do konca druge svetovne vojne večinoma naseljeno z nemško govorečim prebivalstvom. Do leta 1920 se je pouk v šolah in v vrtcih vršil samo v nemškem jeziku. Na apaškem območju, ki je

izrazito kmetijsko območje, je bilo v preteklosti precej več otrok kot danes. Sčasoma je tako nastala potreba, da se ustanovi še ena šola. Tako je bilo leta 1879 v Apačah zgrajeno šolsko poslopje za delovanje zasebne dekliške šole, ki so jo vodile sestre frančiškanke. Na pobudo veleposestnice gospe Meinel so frančiškanke leta 1917 v Črncih ustanovile tudi vrtec. Drugačen način delovanja sester je doprinesel politične in družbene spremembe, ki so nastale po prvi svetovni vojni. Ker so frančiškanke po prvi svetovni vojni ustanovile svojo provinco v Sloveniji, so na apaškem območju začele poučevati in vzgajati pretežno sestre slovenske narodnosti. Žal so druga svetovna vojna in družbene spremembe po njej sestre dokončno pregnali iz apaškega območja.

V Sloveniji deluje kongregacija Frančiškank brezmadežnega spočetja s sedežem v Slovenski Bistrici. Kongregacija sester frančiškank brezmadežnega spočetja (tako poimenovane od leta 1954), ki je v Sloveniji poznana pod imenom »Slovenjebistriške šolske sestre«, je ena izmed številnih kongregacij z vzgojno-prosvetno in karitativno dejavnostjo, ki je nastala v 19. stoletju kot odgovor na potrebe takratnega časa. Leta 1843 jo je v Gradcu ustanovila Frančiška Lampel. Prvotno se je imenovala Šolske sestre III. reda sv. Frančiška Asiškega in je bila namenjena izobraževanju in vzgoji ženske mladine. Po želji ustanoviteljice naj bi sestre pomagale povsod, kjer jih Cerkev potrebuje, kolikor je to v njihovih močeh. V Sloveniji so navzoče od leta 1869, od leta 1923 imajo svojo slovensko provinco. Zaradi majhnega števila članov pa od leta 2014 dalje delujejo kot vikariat. Poleg glavnega namena: v frančiškovski preprostosti, veselju in odprtosti uresničevati v svetu življenje po evangelijskih svetih, so sestre vključene v pastoralno dejavnost Cerkve, predvsem v njeno katehetsko, karitativno in misijonsko delo¹.

Na apaškem območju je bilo delovanje sester frančiškank v različnih oblikah prisotno od leta 1879 do začetka druge svetovne vojne. Do leta 1879 je obstajala za apaški šolski okoliš samo dvorazredna mešana šola. Tega leta je število šoloobveznih otrok naraslo na 400, poučevala pa bi jih naj zgolj dva učitelja². Tako je leta 1879 kot posebnost v slovenskem prostoru v Apačah bila ustanovljena zasebna dekliška (cerkvena) šola.

Dekliška zasebna
šola Apače

Sestra Gabriela Ritter³ je v poletju leta 1878 od staršev prejela dopis, v katerem ji sporočajo, da ji bodo kot dediščino prepustili hišo in nepremičnine, in sicer za namen ustanovitve poslovne enote kongregacije frančiškank v Apačah. Ker pa navedena hiša ni bila primerna za dejavnost, je bila namesto nje predlagana zgradba tete

1 <http://www.skofija-novomesto.si/pastoralne-enote/redovi-v-skofiji/>; http://www.schulschwester.at/index.php?option=com_content&view=article&id=65&Itemid=614.

2 Spoznavamo korenine in širimo krila, Zbornik ob 210-letnici šolstva v Apačah, urednica Violeta Kardinar, Osnovna šola in vrtec Apače, 2014, stran 16.

3 Sestra Gabriela Ritter je bila posvečena leta 1876. Umrla je 20. 5. 1879 v starosti 24 let za tuberkulozo.

Amalie Hötzl. Gosposočina Freudenau (grofinja Kunigunde Plaz in grof Heinrich d`Avernas) iz Črnc je ponudila pomoč pri nabavi materiala in drugih opravilih, potrebnih za izgradnjo nove šolske zgradbe v Apačah. Amalia Hötzl je dne 26. 8. 1878 z darilno pogodbo prenesla obstoječo zemljišče na kongregacijo. Mesec dni kasneje je šolski svet v Apačah preko župnijskega urada podal izjavo, da se vsi člani občinskega sveta ter občani strinjajo, da se bodo zavzemali za navedeni projekt ter poskušali pridobiti ustrezno dodatno zemljišče. Občina pa se ne more zavezati, da bo prevzela stroške same gradnje ter stroške domovanja sester. Občina je priskrbela še del preostale potrebne parcele namenjene za zgradbo.

Kongregacija iz Algersdorfa v Avstriji je Občini Apače dne 29. 9. 1878 poslala dopis o njihovem pogledu na realizacijo projekta: »Darovalka je z darilno pogodbo omogočila, da se bo lahko na tem zemljišču zgradilo novo šolsko poslopje. V to šolo bi bili sprejeti vsi šolo obvezujoči otroci brez kakršnega koli razlikovanja. Pouk bi potekal po točno določenem učnem načrtu. Kongregacija ne bo uvedla šolnine za otroke, prav tako pa ne bo od občine zahtevala pomoči. Če pa bo kdo od občine oz. kdo drug prostovoljno kaj daroval, bo kongregacija le-to s hvaležnostjo sprejela«.

Apače okrog leta 1941 (vir: Zlatko Šajhar). Zgoraj levo nekdanja gostilna (Kern), danes kot gostilna Zver, desno zgoraj trgovina Lösching, spodaj levo kovaštvo J. Markovič, spodaj desno dekliška šola.

Prošnja za ustanovitev poslovne enote v Apačah skupaj z dokumentacijo in z darilno pogodbo je bila pri Ordinariatu vložena dne 25.11.1878. S strani Ordinariata je bila dne 5. 2. 1879 zahtevana dopolnitev prošnje z izjavo o kritju obratovalnih stroškov v prihodnosti⁴. Vloga je bila dopolnjena dne 13. 2. 1879. Gradbeni mojster Peter Wellin iz Gradca je bil naprošen, da si v Apačah ogleda zemljišče ter naredi gradbeni načrt za novo šolsko stavbo. Po njegovem gradbenem načrtu je občinska uprava v Apačah dne 15. 1. 1879 izdala uradno gradbeno dovoljenje. Po prizadevanju župnika P. Strache in s strani domačinov je bilo za samo gradnjo podarjenega veliko gradbenega materiala in denarja. V mesecu aprilu se je začel izkop temeljev, v mesecu avgustu tega leta je bila zgradba že pod streho.

Šolski svet v Apačah je poslal nujno prošnjo na sedež kongregacije, da bi se pouk v novi šolski zgradbi pričel že jeseni tega leta. S strani deželnega šolskega sveta je bilo dne 9. 10. 1879 izdano dovoljenje za dvorazredno dekliško zasebno šolo.

Dne 11. 11. 1879 so v Apače prispele izbrane sestre⁵. Dne 23. 11. 1879 je Apače obiskala predstojnica sester in se je v miru pogovorila s sestrami. Naslednjega dne tj. 24. 11. 1879 je bila svečana blagoslovitev institucije dekliške šole in same šolske zgradbe v Apačah. Blagoslovitev je vodil knežje

⁴ Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 297.

⁵ Sestra Mechthild Oberkofler kot predstojnica in učiteljica drugega razreda (43 let), sestra Juliana Gassel (30 let) kot ekonomka, sestra Filomena Taurer (21 let, delovala v Apačah 1879–1880 in 1910–1918) kot učiteljica prvega razreda in sestra Cäcilia Luegger (21 let). Sestra Katharina Luegger je spremljala sestre na poti.

škof Johannes (Janez Krstnik Zwerger). Najprej je bila svečana maša v cerkvi v Apačah. Po maši je sledila množična procesija do nove šolske zgradbe ter svečana proslava s kulturnim programom. Simbolično je škof v eni izmed učilnic na steno namestil križ⁶.

Dne 25. 11. 1879 je nadučitelj deške šole Urbantschitsch Friedrich (1830–1884) pospremil 197 deklet k novi šolski zgradbi in jih predal sestrām.

Osmrtnica takratnega nadučitelja deške šole v Apačah⁷.

Po kratkem času je prišlo do spoznanja, da dekliška šola potrebuje več sester. Tako je sestra Katharina postala predstojnica v Apačah⁸.

V začetku šolskega leta 1880 se je šola spremenila v trirazrednico⁹. Leta 1892 je nastala štirirazrednica ter leta 1924 še petrazrednica¹⁰.

Pravico javnosti je podelilo šoli ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju z odlokom št. 21028 z dne 15. 12. 1882¹¹ (ponovno podeljena leta 1924 od ministrstva prosvete v Beogradu).

V letu 1897 je imela zasebna štirirazredna dekliška šola šolskih sester s pravico javnosti v Apačah 304 učenke¹². V letu 1902 je bilo šoloobveznih učenk 238. Do leta 1920 je bila šola nemška. Leta 1925 je bila dekliška šola petrazrednica s trirazredno slovensko šolo z dvema nemškima vzporednicama¹³. Zadaž za šolsko zgradbo so imele sestre svoj vrt in malo gospodarsko poslopje. V šolskem letu

6 Grazer Volksblatt, z dne 29. 11. 1879, stran 3. Dne 28. 8. 1880 so sestre priredile veliko praznovanje (vir: Grazer Volksblatt, z dne 1. 9. 1880, stran 6).

7 Grazer Volksblatt, z dne 3. 4. 1884, stran 4.

8 Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 298–299.

9 Konec oktobra leta 1880 je imela poslovalnica kongregacije v Apačah naslednje sestre: Sestra Katharina Luegger (57 let) kot predstojnica, sestra Rosa von Lima Fritz (30 let, delovala v Apačah od 1880–1893) kot učiteljica tretjega razreda, sestra Juliana Gassel kot ekonomka, sestra Filomena Taurer kot učiteljica prvega razreda in sestra Cäcilia Luegger. Od 15. 11. 1880 je bila tudi sestra Christina Mangerl (63 let) kot učiteljica predmeta o industriji dejavna.

10 Šolski list, 1929 (Slovenski šolski muzej, Ljubljana).

11 Spoznavamo korenine in širimo krila, Zbornik ob 210-letnici šolstva v Apačah, urednica Violeta Kardinar, Apače, 2014, stran 16.

12 Mihael J. Nerat, Popotnikov Koledar za slovenske učitelje 1897, Gorica, 1896, stran 56.

13 Šolski list, 1929 (Slovenski šolski muzej, Ljubljana).

1936/37 je dekliško šolo obiskovalo 251 učenk, poučevalo je 5 učiteljic¹⁴. V šolskem letu 1939/40 je bilo 222 učenk in 5 učiteljic¹⁵. Predstojnica je bila sestra Augustina Pavel.

človeku zmirom za petami! Konečno še omenim, da sem lani v dopisu iz Radgone v 36. šte. „Sl. Gospodarja“ objavil, kako so nekteri dobrotniki dali v Apačah višje Radgone staviti veliko šolsko poslopje; letos imam k temu dostaviti še, da je zdaj omenjeno poslopje vže prav čedno izgotovljeno in da je 5 častitih šolskih sester ondi nastanjenih, ktere vodijo in lepo podučujejo žensko mladež, kakor sem slišal, na veliko zadovoljnost faranov. Dal Bog pri tem blagem in hvalevrednem početji obilnega blagoslova in uspeha! D.

Vir.: Slovenski gospodar, z dne 26. 8. 1880, stran 3.

Otroci so se v šolo dobro vklopili in so prihajali v šolo¹⁶ tudi ob slabem vremenu. Za novo zgradbo sta bila veliko zaslužna prezkodaj umrli grof Plaz, lastnik posestva Freudenu v Črncih, ter naslednik posestva Freudenua grof Heinrich d`Avernas. Prav tako je bilo veliko drugih donatorjev za šolsko zgradbo¹⁷. Vsa leta so krajanj šolske sestre velikodušno podpirali, še posebej dobro pa se je kasneje izkazalo upraviteljstvo dvorca Meinl¹⁸.

Dekliška šola v Apačah okrog leta 1918 (zasebni arhiv). Navedena zgradba je danes prazna in propada.

¹⁴ Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1936/37, Ljubljana, 1938, stran 12.

¹⁵ Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1939/40, Ljubljana, 1941, stran 22.

¹⁶ V Apačah so med drugimi delovale naslednje sestre: Gizela Pusi, Venceslava Geister, Lina Mlakar, Milada Oman, Eufrozina Frangež (delovala v Apačah od 1921–1927), Romana Toplak (1923–1928), Bertila Sagadin (delovala v Apačah od 1899–1908), Avgustina Pavel (1918–1919), Anzelma Železnik, Cecilija Paulič, Frančiška Potočnik, Ligvorija Raduha, Celina Raduha, Gabrijela Pernat, Ivana Doma, Ida Kobale, Alojzija Varga, Malija Lovrenčič, Agatangela Matjašec, Ignacija Prša, Bernadeta Lazar, Rožvena Kelbič, Bazilija Litrop, Jerneja Kranjec, Jederta Jaklin, Filomena Klasinc, Sankcija Horvat, Katarina Gibičar, Vincencija Novak, Elizabeta Pančor, Rosa Erzožnik in druge. Tako v Amabilis Šolar, Marija Kadiš, Kronika Frančiščank brezmadežne, Slovenska Bistrica, Provincionalno vodstvo FBS, 1994, stran 139–140. Pred prvo svetovno vojno so poučevale še: Valentina Adamer je delovala v Apačah od 1882–1884, Melanija Ploder 1891–1893, Borgija Fuchs 1893–1895, Gorarda Urscher 1897–1910, Germana Vescoli 1897–1899, Eoncina Stift 1900–1907, Elektra Strumbl 1910–1915, Metodija Pišek 1910–1918, Imakulata Walch 1911–1921, Hildegarda Gasteiger 1916–1921, Gizela Paul 1921–1923 in druge (Frančiška Potočnik, Cecilija Paulič, Ignacija Prša, vse v letih okrog 1930), ...

¹⁷ Grazer Volksblatt, z dne 29. 11. 1879, stran 3.

¹⁸ Amabilis Šolar, Marija Kadiš, Kronika Frančiščank brezmadežne, Slovenska Bistrica, Provincionalno vodstvo FBS, 1994, stran 138–140.

Vojaška bolnica v dvorcu Freudenu v Črncih

V januarju leta 1915 je Julius Meinl rdečemu križu dal v uporabo prostore v njegovem dvorcu, za oskrbovanje ranjencev¹⁹. Julius Meinl je prav tako rdečemu križu redno daroval denarne prispevke.²⁰ Sestre so v dvorcu Freudenu v Črncih, katerega lastnik je bil Meinl, oskrbovale ranjene vojake iz prve svetovne vojne. Ker ni bilo nobenega drugega zdravstvenega osebja za oskrbo ranjence, je škof Schuster dovolil za obdobje vojne, da opravljajo to delo sestre. Za svojo delovanje v vojaški bolnici v Freudenu so dne 3. 3. 1917 prejele srebrno medaljo Rdečega križa za zasluge sestre Jakoba Falež, Hyazitha Posch in Chrystoma Plečko. Sestra Mansueta Maurer (37 let) in sestra Faustina Radl (47 let) sta se v tem letu udeležili tudi 14-dnevnega tečaja v bolnici v Gradcu, da bi še tako bolj kvalitetno oskrbovale ranjence²¹.

Vrtec v Črncih pri Apačah

V Črncih pri Apačah bi se naj na željo družine Meinl v septembru leta 1916 predal vrtec sestram. Vrtec je Emma Meinl vodila že od leta 1910 naprej²². Knežje škof Schuster sprva ni hotel podeliti dovoljenja, ker bi to predstavljalo novo dejavnost. Tekom vojne se je njegovo mnenje spremenilo. Na velikonočni ponedeljek leta 1917 so štiri sestre prišle v Črnce v domačo hišo sestre Stephane Hötzl²³.

V stavbi vrtca v Črnci (desno) je nekoč bila tudi kapela Sv. Bernarda. Sv. Bernard je bil tudi zavetnik navedenega vrtca. Zavetnik dekliške šole v Apačah pa je bil križani Jezus. Zgoraj levo grajski dvor s pomožnimi poslopji dvorca Freudenu (zasebni arhiv).

Gospa Emma Meinl je zgradbo z veliko ljubeznijo opremila in denarno pokrivala vse stroške. Določeno je bilo, da sestre dobijo mesečno 300 K, ta znesek pa predstavlja obresti od ustanovnega kapitala. Sprva je vrtec spadal pod poslovno enoto Apače in je bil pod tedanjim vodstvom predstojnice dekliške šole. Dne 11. 4. 1917 je apaški župnik slavnostno blagoslovil hišo sester v Črncih. Naslednji dan je

19 Grazer Tagblatt, z dne 8. 1. 1915, stran 15.

20 Grazer Tagblatt, z dne 21. 8. 1915, stran 2.

21 Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 301.

22 Grazer Tagblatt, z dne 29. 12. 1910. Za vsa božična praznovanja je tako Emma Meinl bogato obdarila vse otroke (Grazer Tagblatt, z dne 2. 1. 1912, stran 6).

23 Sestra Stephana Hötzl je bila rojena leta 1866 v Apačah, v red je stopila leta 1881 ter bila leta 1886 posvečena. Leta 1891 je umrla za pljučnico. Štiri sestre, ki so prišle v Črnce so bile: Sestra Romana Toplak (30 let) kot vodja vrtca, sestra Mansueta Maurer (37 let) in sestra Chrysostoma Plečko (35 let) za bolne ter sestra Hyazintha Posch (49 let) za kuhinjo.

vrtec uradno odprl vrata. V začetku so prav tako lahko domačini v primerih bolezni iskali oskrbovanje v tej zgradbi. V začetku avgusta leta 1917 je škof preklical odvisnost vrtca v Črncih od vodstva dekliške šole iz Apač, in sicer zaradi oddaljenosti in prekomernega dela predstojnice v Apačah²⁴.

Otroški vrtec v Freudenau so leta 1938 prevzele sestre iz Slovenske Bistrice (od leta 1938 do 1945) pod vodstvom sestre Marceline. Eggenberške sestre iz Gradca, ki so ga do tedaj vodile, so se vrnile v Avstrijo. Medtem ko so do tedaj smeli obiskovati otroški vrtec pretežno otroci uslužbencev g. Meinl, so odslej smeli v vrtec tudi drugi otroci²⁵.

V letu 1939 je privatni vrtec obiskovalo 40 otrok. Predstojnica je bila Maristela Gibičar²⁶. Sestre so se v vrtcu ukvarjale z vzgojno-izobraževalnimi dejavnostmi²⁷. Po pričevanju domačinov so tako organizirale različne dejavnosti, npr. organizirale so kuharske tečaje ter varstvo in vzgojo otrok²⁸.

Zgradba nekdanje vrtca v Črncih, kjer so danes občinska stanovanja (zasebni arhiv).

Delovanje dekliške zasebne šole po prvi svetovni vojni

Po prvi svetovni vojni in na podlagi novo določene meje z Avstrijo po St. Germainski pogodbi je državna uprava v Ljutomeru poslala na apaško šolo odlok, da smejo sestre še naprej poučevati na šoli le pod pogojem, če si ustanovijo lastno provinco, ali če se pridružijo kateri že obstoječi kongregaciji v Jugoslaviji. V letih 1921–1922 je bila večina nemških učiteljic odpuščenih, namesto njih so prišle učiteljice slovenske narodnosti²⁹. Uradni jezik v šoli je postal slovenski, določene pravice glede uporabe jezika v šolah so bile zagotovljene tudi nemški manjšini³⁰.

Apače (Abstell) leta 1913 (zasebni arhiv). Levo spodaj trgovina Kolerič (Kolleritsch). Danes je na tem mestu "stara zadruga".

²⁴ Petz Maria Andrea, Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten Empfängnis, BD 1, 1993, Graz, stran 302–303.

²⁵ Slovenski gospodar, 19. januar 1938, stran 9.

²⁶ Opči šematizem Katoličke crkve v Jugoslaviji, Sarajevo, 1939, stran 520.

²⁷ Podrobneje o njihovem delovanju; <http://fbs.rkc.si/>.

²⁸ Dušan Ščap, Zgodovina vasi Črnci, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 95.

²⁹ Nova doba, z dne 14. 4. 1921, stran 2, Domovina, z dne 15. 4. 1921, stran 3 in Jutro z dne 12. 4. 1921, stran 4.

³⁰ Določena trenja glede jezika v šolah so bila že izražena konec 19. stoletja, npr. v članku: Slovenski otroci v nemških šolah v Radgoni in Apačah objavljeno v Domovini, z dne 5. 10. 1894, stran 3.

V zvezi z navedeno problematiko je bil objavljen časopisni članek v Učiteljskem tovarišu³¹, v katerem je bilo navedeno: »V Apačah imajo šolske sestre štirirazredno dekliško osnovno šolo s pravico javnosti. Šolski prostori so v samostanskem poslopju, samostan pa je podružnica nekega samostana šolskih sester na Zg. Štajerskem. Apaška občina nima lastnega šolskega poslopja za dekliško šolo. Vsa dekliška vzgoja in pouk sta v rokah nemških šolskih sester, izmed katerih ima le ena izpit iz slovenščine. To so nevzdržne razmere, ki jih šolski svet ne more več trpeti. Ker na zgradbo šolskega poslopja v doglednem času ni misliti, je potrebno dekliško šolo čim prej prenoviti. Višji šolski svet je sklenil, da naj predsedstvo nemudoma stopi v stik s samostanskim predstojništvom, da se naj namestijo primerne učiteljice«.

Podržavljenje samostanske šole v Apačah.

»Slovenec« poroča v števil. 64 z dne 18. III. t. l. o seji višjega šolskega sveta v Ljubljani, ki se je vršila dne 16. in 17. t. m.

Omenja se tudi samostanska šola v Apačah, šolski okraj Gornja Radgona, katera naj bi se po nasvetu g. Ribnikarja lajizirala. K temu novemu nasilstvu demokratov si dovoljujemo opozoriti na sledeče:

1. Neresnično je, da nima nobena tukaj delujočih sester (razen ene) državljanstva v kraljevini SHS. Res pa je, da so vse sestre na tej šoli državljanke SHS, izvzemši ene, ki pa je že 30. novembra 1921 optirala za državljanstvo SHS.
2. Res je sicer, da je napravila le samo ena učiteljica izpit iz slovenščine, a vendar so tudi druge sestre voljne napraviti izpit, česar doslej niso mogle vsled preobilnega dela.
3. Priporočalo se je tudi, da bi se pridružile navedeni šoli tri lajške učiteljice. Vse tukajšnje prebivalstvo je vsled tega silno razburjeno, ker delujejo sedanje učne moči tukaj z najboljšim uspehom. Poudarja se pa še posebno, da pridejo v jeseni itak še sestre učiteljice, ki imajo državljanstvo v kraljevini SHS, kakor tudi skušnjo iz slovenščine.
4. V Apaški kotlini se nahajata razen samostanske šole še štirirazredna deška šola v Apačah in štirirazredna mešana šola v Miethsdorfu. Na štirirazredni deški šoli delujeta sedaj dve učni moči, medtem ko so v samostanski šoli tri; na štirirazredni šoli v Miethsdorfu tudi samo dve, izmed katerih na tudi še nima izpita iz slovenščine. Zakaj se torej zahteva od sester, česar se ne zahteva od lajških učiteljev?

5. Velika nehvaležnost bi bila do sester, ki že tukaj zaslužno delujejo od leta 1879, če bi se jim sedaj odvzela cela šola vsled malenkostnih vzrokov.
6. Pri pomanjkanju učnih moči v ljutomerskem šolskem okraju bo itak težko hipoma poslati tri učiteljice semkaj na šolo, kjer se veselijo vse učenke najboljšega napredka. Ali bi ne bilo potrebneje zgoraj omenjenim šolam v Apačah oziroma v Miethsdorfu poslati učne moči, kjer vlada zares pomanjkanje učiteljev in ker so tamkaj delujoči učitelji že ponovno prosili za pomoč.

Jasno je, za kaj gre. Šolskim sestram hočejo odvzeti šolo, ker vzgajajo otroke po katoliških načelih.

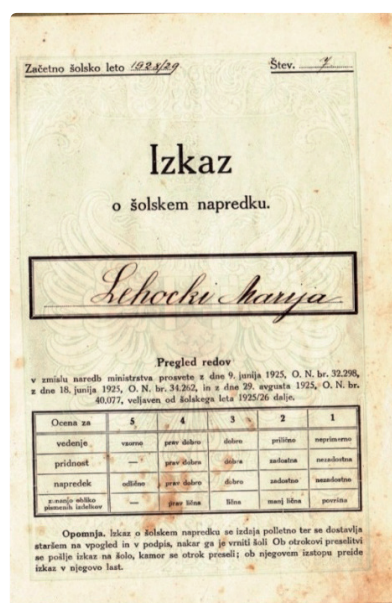
Upamo, da to pojasnilo zadostuje.

Vir: Slovenec, z dne 30. 3. 1922, stran 2.

Predstojnica pri Sv. Petru sestra Melanija (ki je kasneje postala predstojnica) je tako prosila vrhovno predstojništvo za ustanovitev Jugoslovanske province, ki jo je kmalu potrdil tudi sveti sedež. Tudi noviciat je bil od takrat naprej v Apačah, in sicer od leta 1923 do 1929, ko so se novinke sestre³² po končanem šolskem letu preselile v Slovensko Bistrico.

31 Učiteljski tovariš, z dne 23. 3. 1922, stran 1.

32 Tu so delovale sestre: Kupertina Brežka, Filipina Šijanec, Rajmunda Neubauer, Pia Dichtl, Jakoba Falež, Benigna Zver, Kajetana Lebar, Sabina Sobočan in Janja Pukl. Tako v Amabilis Šolar, Marija Kadiš, Kronika Frančiščank brezmadežne, Slovenska Bistrica, Provincionalno vodstvo FBS, 1994, stran 140.

Izkaz o šolskem napredku (prva stran), Zasebne dekliške šole v Apačah za začetno leto 1928/29 (zasebni arhiv).

Kulturni in ostali dogodki med obema svetovnima vojnama

V župnijski cerkvi v Apačah se je dne 31. 8. 1926 prvikrat obhajala lepa slovesnost, ko je pet kandidatinj šolskih sester (od tega dve učiteljici) opravilo častne obljube. Pred oltarjem je imel govor prelat in profesor g. dr. Matija Slavič. Nato so se vršile svete obljube v roke škof. pooblaščenca dekana J. Weixl iz Križevcev pri Ljutomeru, ki je opravil sveto mašo s slovenskimi pesmi. Navzočih je bilo 7 duhovnikov. Popoldne istega dne je prišlo novih 9 kandidatinj iz Sv. Petra pri Mariboru, da nastopijo enoletni noviciat³³.

Za vzdrževanje gospodinjske šole v Apačah, ki jo je vodil tamkajšnji samostan, je oblastni odbor naklonil 1000 Din podpore³⁴. Prav tako pa časopisni članek navaja, da je samostan prej germaniziral dekleta. V drugem časopisnem članku je navedeno, da je bil izvršen neutemeljen napad na samostan v Apačah zaradi podpore v višini 1000 Din. V tem članku je navedeno, da je prej kraj spadal pod Avstrijo in je zato bilo logično, da so poučevale nemške sestre. Sedaj pa samostan deluje po slovenskih predpisih, zato denar ni prišel v napačne roke in ne bo služil germanizaciji deklet³⁵.

Razglednica iz okrog leta 1940, dekliška šola, trgovina Kolerič, dvorec Freudenau in cerkev (vir: Zlatko Šajhar).

33 Slovenski gospodar, z dne 23. 9. 1926, stran 4.

34 Jutro, z dne 25. 11. 1927, stran 4. V časopisnem članku je navedeno: »da je bil še nedavno samostan čisto nemški. Bilo bi koristno, če bi oblastni odbor javnosti sporočil, v koliko se je ta samostan, ki je poprej germaniziral naša dekleta preobrazil in poslovenil, da dobi takšne krasne subvencije«.

35 Slovenec, z dne 30. 11. 1927, stran 4.

Gostilna Fürst in trgovina Kolleritsch (levo zgoraj), desno zgoraj dekliška šola v Apačah okrog leta 1905 (vir: Zlatko Šajhar).

Žrebanje državne loterije v prid Slomškove sirotišnice se je preložilo na dan 24. 8. 1929 – šolske sestre v Apačah³⁶.

Lepo božičnico so priredile na praznik Brezmadežne v mesecu decembru 1933 tukajšnje šolske sestre z učenkami dekliške šole. Kulturni program je bil sicer preprost in skromen, vendar zelo posrečeno izbran. Bilo je vsega dovolj malo za res, malo za smeh. Na sporedu so bile pevske in telovadne točke ter dve krajši igrici. V Apačah, kjer je bilo zaradi narodnostnih razmer vsako delo silno oteženo, so bili še take skromne prireditve res iz srca vsi veseli³⁷.

Sestre in ostali udeleženci pri predstavi igre v Apačah (zasebni arhiv).

Dekliška šola je v oktobru leta 1940 priredila akademijo s pevskimi, telovadnimi in igralskimi točkami v prid revnim otrokom za božičnico. Nastopi otroškega vrtca, učenk dekliške šole in ostalih so bili posrečeni. Obisk pa ni bil nič kaj lep. Vsaj starši nastopajočih bi se morali zanimati, kaj zmorejo otroci, zaključuje avtor časopisnega članka³⁸!

Na dekliški šoli je v letu 1941 bila proslava materinskega dne z ljubkimi nastopi vrtca in učenk dekliške šole³⁹.

Otroški vrtec sester v Apačah

Dekliška zasebna šola, ki je vzgajala dekleta v strogo verskem in narodnem duhu, si je v letu 1939 zadala velik načrt. Kljub pomanjkanju osebja in sredstev je ustanovila vrtec za otroke, stare od 4 do 7 let. Vodstvo šolskih sester se je za podporo obrnilo na g. bana dr. Natlačena in jo tudi dobilo. Že prve dni po ustanovitvi vrtca, ki je pričel delovati 16. 8. 1939, je bilo veliko zanimanje staršev za vpis svojih otrok v vrtec. Vodstvo šolskih sester je nameravalo zgraditi

³⁶ Slovenski gospodar, z dne 29. 5. 1929, stran 9.

³⁷ Slovenec, z dne 13. 12. 1933, stran 3.

³⁸ Slovenski gospodar, z dne 30. 10. 1940, stran 10.

³⁹ Slovenski gospodar, z dne 24. 7. 1941, stran 11.

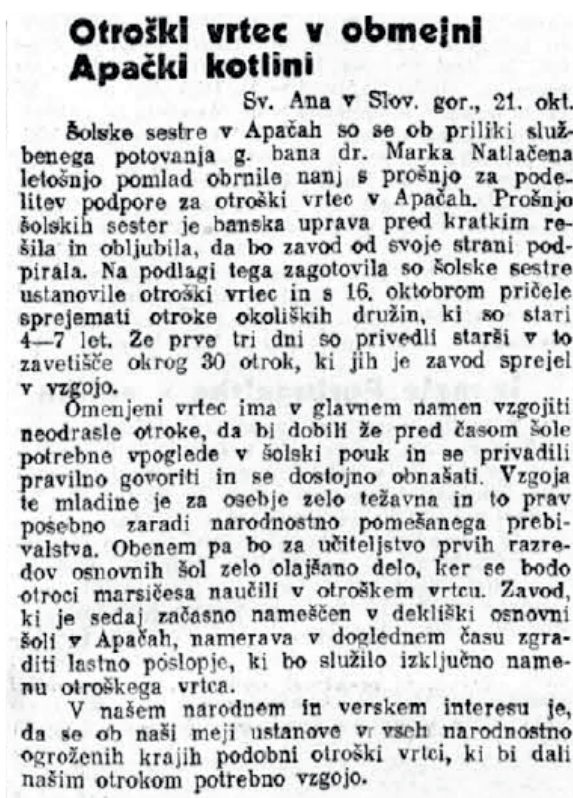
poleg poslopja dekliške šole v Apačah še posebno poslopje za namene vrtca, kjer bi lahko bilo sprejetih do 500 otrok⁴⁰. Zaradi začetka druge svetovne vojne zgradba ni bila sezidana.

Sklep

Sestre frančiškanke imajo veliko zaslug glede vere, izobraževanja in vzgoje otrok na apaškem območju. Njihov prispevek h kulturni obogatitvi apaškega območja je velik. Svoje poslanstvo so v duhu krščanskih vrednot

opravljale vse od leta 1879 do začetka druge svetovne vojne in to v raznih oblikah dejavnosti. Velik poudarek se je tako namenil boljšemu izobraževanju žensk.

V začetku druge svetovne vojne so Nemci izgnali sestre s postojanke v Apačah. Vrnile so se maja 1945 in ponovno začele s šolo, vendar le do 31. 3. 1946⁴¹. Leta 1947 so se za vedno odselile iz Apač⁴². Nekdanja zgradba dekliške šole v Apačah je danes prazna in propada. Zgradba nekdanjega vrtca v Črncih je namenjena občinskim stanovanjem in je v slabem stanju.

Vir: Slovenski dom, z dne 21. 10. 1939, stran 3.

Literatura in viri

Literatura in viri so natančno navedeni pri sprotih opombah, zato jih v tem delu ponovno ne navajam.

⁴⁰ Slovenec, z dne 21. 10. 1939, stran 6.

⁴¹ Šolske sestre v Apačah so leta 1945–1946 prijavile vojno škodo iz druge svetovne vojne. Dokumentacija se hrani v PAM-u: SI_PAM0445/04187.

⁴² PAM, Zapisnik seje OK KPS Radgona, šk. 3 (6. 3. 1947).

Uvod

Na apaškem območju je zaradi spremenjenih družbenih in političnih razmer po prvi svetovni vojni prišlo do velikih sprememb na področju šolstva. Kljub na novo določeni meji je bilo prebivalstvo tega območja v veliki večini nemško govoreče. Po ustanovitvi kraljevine SHS in dodelitvi apaškega območja le-tej, se je pričela slovenizacija tega območja. Oblast je veliko vlogo namenila šolskemu sistemu in s tem učiteljem. Učitelji so imeli nalogo otroke vzgajati v slovenskem narodnem duhu. Pričujoč članek tako poudarek namenja vzpostavitvi slovenskega šolskega sistema na območju Apač. Glavni poudarek je na Deški šoli v Apačah v času med obema svetovnima vojnoma. Pomembno vlogo na področju šolstva v tedanjem času je imel dolgoletni šolski upravitelj Janko Žel, ki je bil prostovoljni Maistrov borec. Njegova naloga je bila krepiti slovenski jezik ter vzbuditi slovensko narodno zavest pri učencih.

Po ustnem izročilu naj bi se v Apačah pričel organiziran pouk leta 1804 v cerkovnikovi hiši. Obiskovali so ga dečki in deklice. Leta 1834 je poslopje uničil požar. Novo šolsko poslopje so zgradili leta 1836. Kasneje, od leta 1879 dalje, je v tej stavbi bil pouk samo še za dečke.¹ Leta 1870 je postala šola dvorazrednica, 1876 trirazrednica, 1884 štirirazrednica². Iz pisnih virov izhaja, da so začetki šolstva v Apačah bili že veliko prej. Leta 1739 je tukaj učiteljeval Jožef Ferdinand Sutor (prvi pisno zabeleženi začetki šolstva v Apačah), ki je bil sin učitelja pri Sv. Vidu blizu Ptuja, Franca Antona Sutorja³. Uradni jezik v šoli je bil praktično vse do šolskega leta 1921 samo nemški. V letu 1925 je bila deška šola organizirana kot trirazredna državna šola z dvema nemškima vzporednicama⁴. Ker je bilo v stavbi deške šole premalo prostora, so v neposredni bližini sezidali dodatno stavbo, v kateri je bila ena učilnica (t. i. peti razred) in tri sobe za učitelje. Dekliška šola je v svoji zgradbi začela s poukom leta 1879⁵. V Pokrajinskem arhivu Maribor starejše dokumentacije o Deški šoli v Apačah⁶ skorajda ni.

V prispevku bo največ poudarka na spremenjenih razmerah šolstva in učiteljstva po prvi svetovni vojni na območju Apač. V skladu z navedenim bo večji del prispevka namenjen opisu razmer poučevanja učiteljev na Apaškem območju, ki jih razkrivajo časopisni članki, objavljeni v takratnem času.

1 Spoznavamo korenine in širimo krila: zbornik ob 210-letnici šolstva v Apačah (urednica Violeta Kardinar), Apače, Osnovna šola in vrtec, 2014, stran 9 in naslednja.

2 Cesar je za razširitev šole v Apačah (Abstall) v ta namen podaril 200 fl. Tako v; Popotnik, list za šolo in dom, Maribor, št. 5, 1884, stran 78.

3 Popotnik, list za šolo in dom, Maribor, dne 10. 2. 1887, št. 3, stran 37–38.

4 Šolski list, Državna deška osnovna šola Apače, 1929 (Slovenski šolski Muzej).

5 Več; Dušan Ščap, Delovanje sester frančiščank na apaškem območju, Tretji dan, krščanska revija za duhovnost in kulturo, XLIII 2014 7/8, Ljubljana, stran 23–28.

6 Izkaz o stanju ljudskih šol v okraju Lenart za leto 1835, 1864 in 1865. SI_PAM/003/005_00006, SI_PAM/003/005_00007, SI_PAM/003/005_00008. Prav tako je sta ohranjena izkaza o šolskih okoliših, prihodkih učiteljev in učni pomoči ter stanju šolskih zgradb vseh šol v okraju Lenart v Slovenskih goricah za leto 1830 in 1831. SI_PAM/003/005_00004 in SI_PAM/003/005_00005.

vensko govoriti. Baš tako je v Apačah, kjer je najmanj toliko slovenskih kakor nemških otrok. Tudi tukaj so učitelji Nemci, pa še jako strašni Nemci, ki nič slovensko ne znajo in znati nečejo. Samo eden zna nekaj besedic, pa jih menda tudi noče rabiti. Take sirote so torej slovenski otroci v nemških — mučilnicah.

(Slovenski otroci v nemških šolah v Radgoni in Apačah pri Radgoni) so pravi siromaki. Ker je radgonska okolica, poroča se nam, skoro popolnoma na okrog slovenska, imajo v Radgoni za te otroke posebno šolo; toda žal, ta šola je tako čisto nemška in učitelji z otroci nečejo slo-

Vir: Domovina, z dne 5. 10. 1894, stran 37.

Danes zgradba Deške šole v Apačah več ne stoji. Na tem mestu je bila leta 1974 sezidana nova zgradba. Danes so v tej novi zgradbi trgovski center, pekarna in stanovanja.

Današnja zgradba t. i. petega razreda (zasebni arhiv).

Dogodki neposredno po prvi svetovni vojni

Po prvi svetovni vojni je bila na podlagi St. Germainске pogodbe (sprejeta 10. 9. 1919, v veljavo je stopila 16. 7. 1920) Apaška dolina dodeljena kraljevini SHS (določila se je meja na sredini reke Mure z Republiko Avstrijo)⁸. Na območju Apač je v takratnem času živelo pretežno nemško prebivalstvo, t. i. apaški Nemci⁹. Navedene spremembe so pustile svoje posledice tudi na področju šolstva. Nova oblast (SHS) je hotela to območje čim prej posloveniti. En izmed načinov za doseg tega cilja je bil tudi nastavitev zavednih slovenskih učiteljev¹⁰.

7 Podobno, Domovina, z dne 25. 3. 1895, stran 2.

8 Dušan Ščap, Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS 1919-1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 128-136.

9 Kar izhaja iz popisa prebivalstva npr. iz leta 1910; Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918.

10 Dušan Ščap, O zgodovini šolstva v Stogovcih pred drugo svetovno vojno, Zbornik Soboškega muzeja, 2015, stran 119-136.

Apače (Abstell) okrog leta 1910 s pogledom na deško šolo (vir: Zlatko Šajhar).

*** Nemški učitelji v apaški kotlini so bili, kakor se nam poroča, končno vendarle odstavljani in bodo zamenjani s slovenskimi. Sicer pa je bil za to tudi že skrajni čas. Apaški Nemci in nemčurji so namreč nepoboljšljivi in sovražijo našo državo, kakor malokdo. Svojo jezo zlivajo zlasti v graško «Deutsche Grenzwehr», ki jim daje tudi vse potrebne nasvete, kako naj bi obvarovali svoje nemštvo.**

Vir: Jutro, z dne 12. 4. 1921, stran 4¹¹.

Slovenski časopisni članki so v tem obdobju delovali zelo proslovensko. Avtor enega izmed člankov se sprašuje, ali so res krasni pionirji jugoslovanstva v Prekmurju madžarski in v apaški kotlini nemški učitelji¹².

Zaradi težkih in spremenjenih razmer se je 13. 6. 1921 v Apačah pripetila tragedija. Takrat je bil na mesto nove šolske vodje postavljen Gabrič¹³. Iz obupa nad neugodnimi razmerami je zgolj po osmih dneh delovanja naredil samomor.

V Apače¹⁴ je bil premeščen tudi učitelj Vinko Möderndorfer iz Mežice. Mežiško prebivalstvo je bilo nad tem ogorčeno.

V letu 1922 je bila težnja, da se čim prej razpišejo prosta delovna mesta za učitelje. Delo bi za stalno dodeli najboljšim učnim osebam z večletnimi izkušnjami. Šolske svete Apaške kotline je bilo zato potrebno razpustiti, saj so bili popolnoma nezmožni za delo. Razpisali so volitve in imenovali nove člane¹⁵.

11 Več; Domovina, z dne 15. 4. 1921, stran 3 in Nova doba, z dne 14. 4. 1921, stran 2.

12 Nova doba, z dne 11. 1. 1921, stran 2.

13 Učiteljski tovariš, z dne 30. 6. 1921, stran 2.

14 Učiteljski tovariš, z dne 1. 12. 1921, stran 2.

15 Učiteljski tovariš, z dne 27. 6. 1922, stran 2.

V letu 1922 je bil tako objavljen razpis, v katerem je pisalo, da so za Apaško dolino nujno potrebne narodno zanesljive in jezikovno popolnoma usposobljene učne moči. Razpisana so bila mesta za šolskega voditelja in učitelje v Apačah¹⁶. Novo zaposlenim so priskrbeli prosto stanovanje¹⁷.

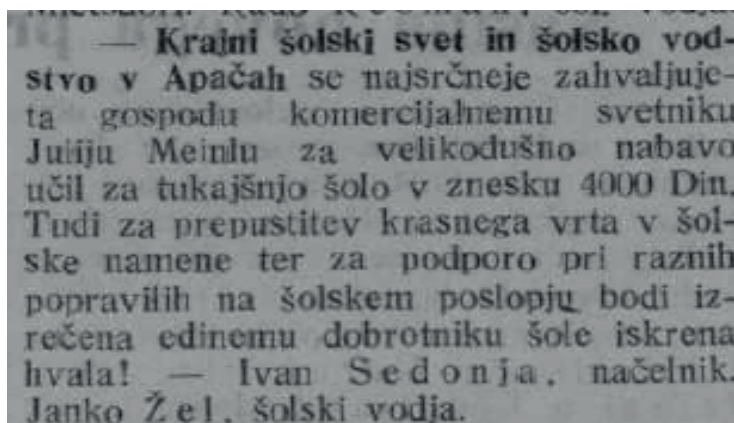
Imenovanje Janka Žela za nadučitelja v Apačah

Janko Žel je bil julija leta 1923 imenovan za nadučitelja v Apačah¹⁸. Janko Žel je bil nekdanji Maistrov prostovoljec, ki je tako imel zasluge za uvajanje slovenskega jezika v prostor, kjer je večinsko prebivalstvo bilo nemško¹⁹.

Nadučitelj Janko Žel z učenci (šolsko leto 1926/27) – vir: F.J. Schober.

Janko Žel²⁰ je bil v času volitev predsednik volilne komisije za območje Apač. Šolski upravitelj Janko Žel je bil prav tako načelnik Zadružne elektrarne v Apačah leta 1927 (Maribor, dne 21. 7. 1927).

Vir: Slovenec, z dne 8. 10. 1924, stran 4.

¹⁶ Učiteljski tovariš, z dne 2. 2. 1922, stran 3.

¹⁷ Učiteljski tovariš, z dne 16. 11. 1922, stran 4.

¹⁸ Učiteljski tovariš, z dne 5. 7. 1923, stran 4.

¹⁹ SI_PAM/0740 Osnovna šola Apače (1917–1955).

²⁰ Jutro, z dne 17. 10. 1931, stran 7.

Učiteljsko društvo za Ljutomer se je dne 3. 5. 1924 zbralo v Apačah. Društvo je štelo 63 članov. V Apačah je bilo navzočih 45 članov²¹.

Ker tukajšnji starši niso hoteli kupovati učencem slovenskih knjig, je Ciril Metodova družba pripomogla s svojim darilom, da so se otroci tako lahko učili slovenščine. Šolsko vodstvo Apače Janko Žel se je prisrčno zahvalilo Ciril-Metodovi družbi za velikodušen dar²².

Zanimivo je tudi pisanje učenke Vande Marije Žel iz Apač, ki navaja: »Pri nas imamo dve šoli deško in dekliško. V vsaki so trije slovenski razredi in dva nemška. Jaz hodim seveda v slovenskega, in sicer v II. a, 1. oddelek.«²³

Krajevna organizacija JRKD za Apaško kotlino je štela nad 500 članov in je spadala med najmočnejše organizacije ljutomerskega sreza. Dobro obiskan shod dne 21. 5. 1933 je vodil šolski upravitelj Janko Žel²⁴.

V občini Apače sta bila učiteljska občinska odbornika Janko Žel in Rado Resman²⁵.

Primeri štamplik: Občinski urad v Apačah Pol. okraj Ljutomer, Županstvo občine Žepovci okrajno glavarstvo Ljutomer in Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev Občinski urad Nasova Srez Ljutomer²⁶.

Dogodki v 30. letih prejšnjega stoletja

Ker se je veliko Prekmurcev naselilo v Apaško kotlino, so le-ti osnovali evangeličansko skupnost v letu 1929. Imeli so tudi željo, da se naj s šolskim letom 1931/32 na šoli v Apačah namesti učitelj evangeličan, ki bi opravljal verske vaje, dokler število evangeličanov toliko ne bi narastlo, da bi prišel lastni evangeličanski duhovnik²⁷.

Iz poročila oblastnega odbora Podmladka Rdečega križa v Ljubljani za šolsko leto 1930/31 je izhajalo, da je imela deška šola 194 organiziranih članov v tej organizaciji²⁸.

21 Prosveta, z dne 14. 8. 1924, stran 4 ter Učiteljski tovariš, z dne 24. 4. 1924, stran 3.

22 Učiteljski tovariš, z dne 9. 10. 1924, stran 2.

23 Zvonček (kotiček gospoda Doropoljskega), april 1930, stran 216.

24 Jutro, z dne 10. 6. 1933, stran 7.

25 Učiteljski tovariš, z dne 10. 5. 1934, stran 5.

26 SI_PAM/1689/003_00065; SI_PAM/1689/004_00002; SI_PAM/1689/003_00026. V arhivu je evidentiranih še več štamplik, ki spadajo pod apaško območje. Vse štampljke so brez datumov. V arhivu je prav tako štampljka: Pekarna Apače SI_PAM/1689/019_00005.

27 Jutro, z dne 9. 3. 1931, stran 2.

28 Učiteljski tovariš, z dne 26. 11. 1931, stran 1.

Deška (Narodna šola) v Apačah spodaj levo okrog leta 1925 ter dekliška šola spodaj desno. Levo zgoraj ordinacija zdravnika dr. J. Matheya, kjer je danes Zdravstveni dom Apače (zasebni arhiv). Zgoraj desno nekdanja trgovina Franza Kolleritsch v Apačah (kasneje je tukaj imela svoje poslovne prostore zadruga).

Dne 19. 3. 1931 sta se v kapelici dvorca Freudenau poročila upravitelj veleposestva Meinl, Oto Paidasch in učiteljica iz Apač²⁹.

Dne 20. 1. 1935 sta se poročila g. Hinko Šnuderl, dolgoletni tukajšnji učitelj, tedaj v Cezanjevcih in gdč. Erna Kolerič, hči župana in trgovca. Priljubljenem vzgojitelju so zaželeli mnogo sreče ob strani njegove ljubljene družice³⁰.

Razpisi učiteljski mest: Apače 2 prosti mesti³¹.

Po službeni poti je bil Janko Žel dne 21. 10. 1939 premeščen v Braslovče. Novi šolski upravitelj je postal g. Hinko Šnuderl. Vsi modri starši so pozdravili njegovo veliko skrb, da se mladina redno udeležuje šolskega pouka in tako tudi nekaj nauči. Na deški šoli je nastopila službo učiteljica gdč. Šoukal, doma iz Ljubljane. Apaško podnebje je neprijetno vplivalo na njeno zdravje³².

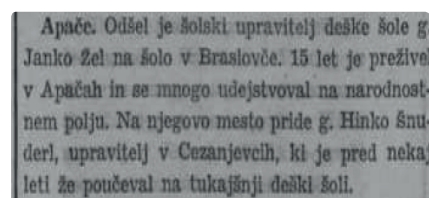
Z deške šole se je odselila v Sv. Jurij učiteljica Helena Šetinc. Dolgih 18 let in pol je vzgajala apaško mladino v slovenskem narodnostnem in obenem verskem duhu. Vsi zavedni starši so ji bili hvaležni za njeno vzgojno delo in so ji vse dobro želeli v njenem prihodnjem delu³³.

Iz daljnih Apač so si otroci ogledali zanimivosti mesta Ljubljane. Bilo je 40 dečkov višjih razredov, od tega jih 27 še ni videlo oz. vozilo z vlakom³⁴.

V Apačah so ustanovili moški pevski zbor. Vodil ga je učitelj g. Mizerit, ki se je vrnil iz vojaške službe. Mladeniči, ki so imeli veselje do petja, so prejeli navodila pri šolskem upravitelju³⁵.

Vir: Slovenski gospodar, z dne 12. 1. 1928, stran 16. Oglas nekdanje trgovca v Apačah.

Vir: Slovenski gospodar, z dne 11. 1. 1939, stran 10.

29 Deutsche Zeitung, z dne 26. 3. 1931, stran 4.

30 Slovenski gospodar, z dne 23. 1. 1935, stran 10.

31 Učiteljski tovariš, z dne 1. 7. 1938, stran 6.

32 Slovenski gospodar, z dne 1. 3. 1939, stran 7.

33 Slovenski gospodar, z dne 6. 9. 1939, stran 9.

34 Slovenec, z dne 18. 6. 1939, stran 8.

35 Slovenski gospodar, z dne 6. 12. 1939, stran 10.

Učiteljski zbor deške šole iz Apač je dne 19. 5. 1940 uprizoril dramo »Kadar se utrga oblak«. Čisti dobiček je bil namenjen razširitvi šolskega odra v Apačah³⁶.

V Apačah je bilo učiteljstvo spet polnoštevilno. Januarja 1940 je prišel nov učitelj g. Franc Lobnik, doma iz Razvanja pri Mariboru³⁷. V Slovenskih Konjicah sta se poročila Lobnik Franc, učitelj iz Apač in Matilda Lazar, uradniška pripravnica v Slovenskih Konjicah³⁸. Učitelj Franc Lobnik je bil iz tukajšnje deške šole marca 1941 premeščen v Loče pri Poljčanah. Zaradi svoje družabnosti je bil zelo priljubljen³⁹.

Učiteljstvo narodne šole v Apačah je v predpustnem času pod okriljem podmladka Rdečega križa uprizorilo vsestransko lepo burko »Teta na konju«. Prireditev je bila zelo dobro obiskana, zato se je vršila tudi v G. Radgoni. Čisti dobiček obeh prireditev je šel v fond PRK Apače. Želja je tudi bila, da bi sokolsko društvo dogradilo svoj društveni prostor s prostorno prireditveno dvorano⁴⁰.

Obmejni pas vsake države in naroda je najbolj izpostavljen tujemu vplivu. V narodnoobrambnem oziru je imelo pomembno vlogo zavedno učiteljstvo. Tako je bilo zelo pomembno prosvetno delo ob naši severni meji, ki je krepilo narodno vzgajanje. Predvsem je bilo veliko krožkov, tečajev, prav tako pa je učiteljski zbor prirejal veliko gledaliških iger⁴¹.

Po zaslugi upraviteljstva in učiteljstva so tudi to leto bili otroci nepremožnih staršev z obleko obdarovani na vseh šolah Apaške kotline, pred in deloma po božičnih praznikih⁴².

Na deški šoli je bila obširnejša proslava Vidovega dne s petjem, deklamacijami in igro⁴³.

Zbor Slovencev pred Deško šolo (Narodno šolo) v Apačah leta 1938 (Vir. E. Ajlec).

Nekaj statistike deške šole Apače v času med obema vojnama

Leto 1921

Na štirirazredni deški šoli v Apačah je bilo 5 učiteljev. Eden izmed njih je bil začasni šolski vršilec Resman Jakob⁴⁴.

³⁶ Učiteljski tovariš, z dne 16. 5. 1940, stran 3 in Jutro, z dne 19. 5. 1940, stran 19.

³⁷ Slovenski gospodar, z dne 3. 1. 1940, stran 9.

³⁸ Slovenec, z dne 1. 1. 1941, stran 6.

³⁹ Slovenski gospodar, z dne 5. 3. 1941, stran 7.

⁴⁰ Slovenski narod, z dne 13. 2. 1940, stran 8.

⁴¹ Slovenec, z dne 28. 4. 1940, stran 7.

⁴² Slovenski gospodar, z dne 5. 2. 1941, stran 8.

⁴³ Slovenski gospodar, z dne 24. 7. 1941, stran 11.

⁴⁴ Imenik šolskih oblastev, osnovnih, meščanskih in srednjih šol ter učiteljstva v Sloveniji, Ljubljana, 1921, stran 26.

Leto 1923	Na deški šoli so bili 4 razredi in 4 učitelji ⁴⁵ .
Leto 1928	Na deški šoli v Apačah so bili 3 razredi ter 2 vzporedna nemška razreda. Poučevalo je pet učiteljev, eden izmed njih je bil šolski upravitelj Janko Žel ⁴⁶ .
Šolsko leto 1936/37	Na deški šoli v Apačah je bilo v petih oddelkih 230 učencev in 5 učiteljev. Šola je imela 5 razrednih učilnic, 2 kabineta, 4 učiteljska stanovanja in šolski vrt ⁴⁷ .
Šolsko leto 1939/40	Na deški šoli v Apačah je bilo v šestih oddelkih 274 učencev in 7 učiteljev. Šola je imela 5 razrednih učilnic, 4 učiteljska stanovanja in šolski vrt. V šolskem letu 1939/1940 so se v Apačah ⁴⁸ odvijali občasni strokovni tečaji in kmetijsko-gospodinjski tečaji.

Sklep

V času druge svetovne vojne je učiteljstvo na Apaškem območju spet postalo nemško. Na mestu, kjer je stala deška šola, je bila leta 1974 zgrajena nova stavba, v kateri so bili stanovanjski prostori in trgovina. V prispevku so predvsem prikazane razmere na področju šolstva, neposredno po prvi svetovni vojni na tem območju. Nova oblast je hotela območje načrtno postopoma posloveniti. Po statističnih podatkih v tem času se je velika večina prebivalstva tega območja opredelila kot nemško govoreča. Tudi na področju šolstva je nova oblast nastavila narodno zavedne slovenske učitelje. Na podlagi navedenega je bil tako skoraj 16 let šolski upravitelj na deški šoli Apače Janko Žel, nekdanji prostovoljni Maistrov borec. V času med obema svetovnima vojnima so slovenski časopisi zelo povzdigovali narodno zavest in slovenski jezik na tem območju.

Zgoraj levo deška šola v Apačah, okrog leta 1930 (zasebni arhiv), desno dvorec Freudenau, spodaj levo trgovina A. Reich, spodaj desno kovaštvo Markovič (danes trgovina Anja).

Literatura in viri

Vsa literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato jih posebej ne navajam.

⁴⁵ Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji, Ljubljana, 1923, stran 30.

⁴⁶ Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (ljubljanska in mariborska oblast), Ljubljana, december 1928, stran 117.

⁴⁷ Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1936/37, v Ljubljani, 1938, stran 12.

⁴⁸ Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1939/40, v Ljubljani 1941, stran 12, 70 in 83.

Uvod

Vas Stogovci leži v zahodnem delu Občine Apače¹. Osnovna šola Stogovci je danes podružnična šola² javnemu zavodu Osnovne šole in vrtca Apače³. Šolski okoliš podružnične šole Stogovci zajema vasi: Stogovci, Drobotinci, Grabe, Janhova, Žiberči, Podgorje, Zgornje Konjišče, Spodnje Konjišče, Vratja vas, Vratji Vrh, Novi Vrh in Pogled. Poteka kombiniran pouk v treh skupinah: 1. in 2. razred, 3. in 4. razred ter v 5. in 6. razred. Od 7. do 9. razreda pa učenci obiskujejo pouk na Osnovni šoli Apače.

V Pokrajinskem Arhivu Maribor se nahaja gradivo fond⁴ za navedeno šolo, ki ga je leta 1980 predala Osnovna šola Stogovci. Gre le za dokumentacijo od leta 1927 naprej. Za obdobje pred drugo svetovno vojno so ohranjeni samo matični listi učencev rojenih v letih od 1927 do 1940 ter matična knjiga učencev 1938–1945. Žal za obdobje pred drugo svetovno vojno ne obstaja šolska kronika⁵. Kot vir za proučevanje šolstva tega območja sem največ uporabil stare časopisne članke.

Razvoj vasi
Stogovci⁶

Sama vas v zgodovini ni veliko spreminjala svojega imena. Vas je bila prvič pisno omenjena leta 1307 kot Mietsdorf⁷. Kasneje se je vas preimenovala v Miethsdorf in to ime ohranila vse do konca prve svetovne vojne. V začetku 20. let. (cca leta 1925) prejšnjega stoletja je vas dobila slovensko poimenovanje Stogovci.

Vas se nahaja na terasi stare murske struge. Današnje poimenovanje vasi Stogovci izhaja iz korena »sto ali pa stog«⁸, kar pomeni, da se okrog »stoga« naredi kopica sena. Neposredni prevod iz nemške besede »Miet(en)«, bi lahko pomenil najeti (najem), plačilo⁹ ali pa absorbirati. Manj verjetno pa je, da ime vasi izhaja iz besede Mitte – kot vas, ki geografsko leži na sredini. Najverjetneje prvotni pomen izhaja iz srednje visokonemške besede »miete« in pomeni dobesedno »stalno nalaganje

1 Območje, katero zajema Občina Apače se geografsko poimenuje tudi kot Apaška dolina, Apaška kotlina oz. Apaško polje.

2 Z občinskim Odlokom (Ur. list RS, št. 85/2002) je Občina G. Radgona pripojila javni vzgojno-izobraževalni zavod Osnovna šola Stogovci, Stogovci 33, 9253 Apače k javnemu vzgojno-izobraževalnemu zavodu Osnovna šola Apače, Apače 80, 9253 Apače. Na podlagi odloka o spremembah in dopolnitvah odloka o ustanovitvi javnega vzgojno-izobraževalnega zavoda Osnovna šola Apače je Osnovna šola Stogovci postala podružnična šola Osnovne šole Apače.

3 Ustanovitelj Osnovne šole in vrtca Apače je Občina Apače z Odlokom o ustanovitvi javnega zavoda Osnovna šola in vrtec Apače z dne 12.07.2007 (objava v lokalnem časopisu Prepih z dne 16. 7. 2007).

4 SI_PAM/0828.

5 Osnovna šola Stogovci: 200 let / [zbrali, uredili in pripravili Anica Lebar ... et al.], Stogovci : Osnovna šola, 2001.

6 Dušan Ščap, Zgodovina poimenovanja vasi ter značilnosti pogovornega jezika Apaške doline, Kulturno društvo Apaško polje, 2013, stran 23.

7 Pavle Blaznik: Historična topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500, Maribor, Založba Obzorja, 1986–1988.

8 SSKJ: stóg -a m (σΠ) 1. visoka stožčasta kopa, kopica zlasti sena, slame: delati stoge; zložiti snopje v stog; stog sena // debelejši kol na sredi kope, kopice: na poljih so stali prazni stogi 2. nar. gorenjsko kozolec: vihar je prevrnil stog; imeti slamo v stogovju.

9 Več na; <http://www.koeblergerhard.de/althochdeutscheswoerterbuch/ahdM.pdf>.

Iz srednje visoko nemške besede ima »miete« tudi pomen kot jama oz. prostor za shranjevanje sadja in zelenjave za ozimnico.

(shranjevanje) sena, slame oz. zelenjave v kopico«. Po drugi razlagi izhaja ime kraja Stogovci iz slovanskega imena »Stojgoj«¹⁰.

Začetki šolstva na tem območju

Šola za otroke šolskega okoliša je bila ustanovljena že leta 1800, vendar se je pouk vršil takrat po zasebnih kmečkih sobah, ki so jih dali premožnejši kmetje v vasi Žiberce na razpolago. Šola je bila v tistih časih zelo preprosta. Prvi učitelj je bil upokojeni avstrijski narednik Franc. Pouk je bil neobvezen in starši so morali plačevati letno šolnino v znesku enega goldinarja. Šolo je tedaj obiskovalo od 20 do 30 otrok premožnejših staršev. Na pobudo poznejšega učitelja Antona Ulricha in apaškega župnika Ignaca Ledenigga se je leta 1833 sestala komisija, ki je bila sestavljena iz zastopnikov nemške gosposčine, ki je imela podložnike v Apaški dolini¹¹. Komisija je določila, da mora dati občina Stogovci krajevemu šolskemu odboru na razpolago zemljo tik ob cesti (cesta Apače-Cmurek) v Stogovcih. Med tem, ko se je gosposčina gradu Cmurek zavezala prispevati ves potreben material in poravnati vse izdatke za rokodelca, je moralo ostalo prebivalstvo opraviti vsa potrebna dela brezplačno. Zidava se je začela še istega leta in tako je kupnina za tlako (kuluk) znašala od 2 do 10 goldinarjev. Stavba je bila končana poleti leta 1836, tako da se je redni pouk začel že s šolskim letom jeseni 1836. Prvi učitelj in šolski upravitelj na tej šoli je bil Anton Ulrich¹². Iz dokumentacije prav tako izhaja, da je bil Anton Ulrich glede na njegove zmožnosti ter moralnih vrednot v letu 1831 imenovan kot občinski učitelj na občinsko šolo v Žiberceh¹³. Leta 1881 se je dozidal drugi razred. Prav tako se je leta 1861 dozidalo stanovanje za šolskega upravitelja. Leta 1896 so pozidali še nadstropje in šolo razširili najprej v trirazrednico, nato pa še leta 1898 v štirirazrednico¹⁴. Šola je imela ves ta čas svoj šolski vrt.

Pomemben nadučitelj v Stogovcih je bil Alois Svetina od približno leta 1895 pa vse do svoje smrti leta 1913¹⁵. Napisal je tudi knjigo, namenjeno nemškim šolam¹⁶, ki je pri zgodovinskem pouku služila tudi učiteljem na Slovenskem¹⁷.

Vse do konca prve svetovne vojne je na tej šoli učiteljevalo le nemško učiteljstvo samo v nemškem jeziku.

Politične spremembe po prvi svetovni vojni

Po prvi svetovni vojni je bila tako na podlagi St. Germainске pogodbe (sprejeta 10. 9. 1919, v veljavo je stopila 16. 7. 1920) Apaška dolina dodeljena kraljevini SHS (določila se je meja na sredini reke Mure z Republiko Avstrijo)¹⁸. Na tem območju je v tem času živelo pretežno nemško prebivalstvo, t. i. apaški Nemci¹⁹. Navedene spremembe so pustile svoje posledice tudi na področju

10 Silvo Torkar, Dvočlenski slovanski antroponimi v slovanski toponimiji, v: Jezikovni zapiski, Institut za slovenski jezik Franca Ramovša, ZRC SAZU, 2013, stran 119.

11 Jutro, z dne 1. 7. 1936, stran 3.

12 Jutro, z dne 1. 7. 1936, stran 3.

13 Pfarrakten Abstell, Diözesearchiv Graz (119-a-3/1). Dopis z dne 9. 10. 1839 šolskega nadzorstva iz Lenarta. V navedenem arhivu obstaja nekatera dokumentacija o šoli v Žiberceh od leta 1825 dalje.

14 Šolski list, Šolski okraj Ljutomer (hrani ga Slovenski šolski muzej), Državna mešana osnovna šola Stogovci, 1929, stran 3.

15 Popotnik, z dne 15. 2. 1914, stran 2.

16 "Das wichtigste aus der Österreichischen Geschichte von der Gründung der Ostmark bis auf unsere Tage für Volksschulen".

17 Popotnik, z dne 25. 1. 1896, stran 9.

18 Dušan Ščap, Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS 1919-1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 128-136.

19 Kar izhaja iz popisa prebivalstva npr. iz leta 1910; Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918.

šolstva. Nova oblast (SHS) je hotela to območje čim prej posloveniti, tudi z nastavitvijo slovenskih učiteljev. V mesecu aprilu 1921 so bili odpuščeni vsi nemški učitelji v Apaški dolini²⁰. V začetnih letih je bilo zelo težavno pridobiti na to območje dovolj slovenskih učiteljev.

Na začetku 20. let prejšnjega stoletja je primanjkovalo učiteljev v Apaški kotlini. V letu 1922 je bil tako podan predlog s strani krajevnega šolskega sveta, da se kakor hitro je mogoče razpišejo delovna mesta v Apaški kotlini. Želeli so, da mesta za stalno zasedejo najboljši učitelji z večletnimi izkušnjami²¹.

Za Apaško dolino so bile nujno potrebne narodno zanesljive in jezikovno popolnoma usposobljene učne moči, ki bi vršile svojo nalogo v šoli in izven nje tako, kakor to zahtevajo državni interesi. Nujno so potrebovali enega učitelja(ico) v Miethsdorfu (kasneje kot Stogovci). Učne osebe, ki bi bile pripravljene, da takoj nastopijo službo in ki ne službujejo že sedaj na narodno ogroženih mejah, naj bi se nemudoma prijavile pri višjem šolskem svetu²².

Z dovoljenjem višjega šolskega sveta so bile razpisane naslednje nadučiteljske oz. učiteljske službe: Miethsdorf, štirirazrednica, 1 nadučiteljska služba, 1 služba za učitelja in 1 služba za učiteljico. Za vse je bilo na razpolago stanovanje²³. Pravilno opremljene vloge je bilo potrebno vložiti do dne 16. 11. 1922 pri dotičnih krajnih šolskih svetih²⁴. Po odstopu Gustava Novaka z mesta občinskega gerenta v Drobotincih in Podgorju je bil na njegovo mesto imenovan Jakob Resman, šolski vodja (takrat še Miethsdorf)²⁵.

Iz seje višjega šolskega sveta, Ljubljana, 6. 4. 1923 je razvidno, da je bil za nadučitelja v Miethsdorfu imenovan Jakob Resman²⁶.

Do leta 1923 je bila ta šola štirirazrednica, tega leta je bila na ukaz višjega šolskega sveta odprta še ena slovenska dvorazrednica in nemška trirazrednica. Od 1. 2. 1926 je bila slovenska enorazrednica s 7 nemškimi vzporednicami. V nemških vzporednicah se je poučevalo od 1. šolskega leta vsak dan po 1 uro slovenski, od 5. šolskega leta pa od 1. 2. 1926 v sled odredbe prosvetnega ministra »po možnosti« v vseh predmetih slovenski²⁷.

Šola (levo) v Stogovcih okrog leta 1930 (zasebni arhiv).

20 Domovina, z dne 15. 4. 1921, stran 3, Jutro, z dne 12. 4. 1921, stran 4, Nova doba, z dne 14. 4. 1921, stran 2.

21 Učiteljski tovariš, z dne 27. 6. 1922, stran 2.

22 Učiteljski tovariš, z dne 2. 2. 1922, stran 3.

23 Učiteljski tovariš, z dne 16. 11. 1922, stran 4.

24 Tako; Okrajni šolski svet v Gornji Radgoni, dne 11. 11. 1922.

25 Kraljevina SHS, Uradni list, Razglasi Pokrajinske uprave za Slovenijo, z dne 28. 12. 1922.

26 Jutro, z dne 7. 4. 1923, stran 2.

27 Fran Kovačič, Ljutomer: Zgodovina trga in sreza, Maribor, 1926, stran 371.

Šolstvo in učitelji po prvi svetovni vojni

Prvi slovenski učitelj in upravitelj šole je bil od 4. aprila leta 1921 Igo Hauptman²⁸ iz Križevcev pri Ljutomeru, ki je učiteljeval do 15. 11. 1922. Od tega datuma naprej ga je za šolskega upravitelja nadomestil zavedni koroški Slovenec Rado Resman²⁹.

Učitelji in učiteljice so se pogosto menjavali. V nadaljevanju omenim samo nekatere menjave v začetnih letih.

Že v začetku februarja 1921 je sem iz Škocjana na Koroškem prišla prva slovenska učiteljica Antonija Ferjančič. Učiteljica je bila na začetku šikanirana s strani nadučitelja Močnika, ki jo je že na začetku pozdravil z nasvetom »naj se čim prej vrne, od koder je prišla«. V popolno šolsko upravo je tako šola prišla šele leta 1921. Vodstvo je prevzel že omenjeni Igo Hauptman, ki je nadomestil Močnika (nadučitelj od leta 1914, prišel iz Ratschendorfa). Kmalu nato je bila na to šolo imenovana Antonija Kunc-Gaggenberger iz Pustrice na Koroškem. Dne 8. 6. 1921 je prišel Ivo Seršen, učitelj pri Kapeli, ki je ostal tu konca šolskega leta. V šolskem letu 1921–1922³⁰ je bilo učiteljsko osebje skrčeno na dve osebi. Igo Hauptman in Antonija Ferjančič sta poučevala po dva in dva razreda združeno. Meseca maja 1922 je bil sem imenovan za učitelja Janko Kokotec, učitelj v Osilnici, ki je ostal tu do konca 1922 in se nato vrnil v Osilnico. Dne 15. 9. 1922 je odpovedal učiteljstvo Igo Hauptman. Za nadučitelja je bil 15. 11. 1922 imenovan Rado Resman. Dne 1. 10. 1922 je bila na lastno prošnjo sem imenovana Rika Ferjančič, ki je odšla oktobra 1923. Na njeno mesto je bila imenovana Ada Recek, učiteljica v Apačah. Ker se je takrat odprla vzporednica k II. razredu, je prišla iz Apač še Alojzija Rus ter 1. 9. 1923 še Angela Lečnik, učiteljica v Mariboru. Dne 18. 10. 1924 je bila Angela Lečnik nameščena na meščansko šolo v Vojnik, na njeno mesto pa je prišel abiturient Karol Žolger³¹. Zaradi težkih razmer v tem času je ugotoviti, da so se učitelji zelo pogosto menjavali oz. so delovali zelo kratek čas.

Dogodki na šoli v Stogovcih med obema svetovnima vojnama

Dne 8. in 16. 6. 1924 se je v Stogovcih odvijala komična igra na prostem pod vodstvom šolskega upravitelja Resmana. Navedena igra je požela veliko aplavza in pozitivnih kritik³².

Šolsko vodstvo (takrat še) Mietsdorf se je ob tej priložnosti prisrčno zahvalilo Ciril-Metodovi družbi, ki je za učence darovala slovenske knjige. Ker tukajšnji starši niso hoteli kupiti svojim otrokom slovenskih knjig, je Ciril-Metodova družba pripomogla s svojim darom, da so se otroci po teh knjigah lahko učili slovenščine. Želja je bila, da bi tudi drugi faktorji podpirali slovenizacijo v tem smislu obmejne šole na severni meji. Tako je takrat zapisal šolski vodja Rado Resman³³.

28 Mariborer Zeitung, z dne 20. 6. 1936, stran 5.

29 Jutro, z dne 1. 7. 1936, stran 3; Slovenski gospodar, z dne 24. 6. 1936, stran 7.

30 Na novo so se določili šolski okoliši v Apaški dolini za šole: Marija Snežna, Lokavci in Mietsdorfu (Višji šolski svet v Ljubljani, z dne 19. 7. 1922).

31 Fran Kovačič, Ljutomer: Zgodovina trga in sreza, Maribor, 1926, stran 370.

32 Cillier Zeitung, z dne 22. 6. 1924, stran 3.

33 Učiteljski tovariš, z dne 9. 10. 1924, stran 2.

Razglednica iz okrog leta 1925 s šolo v Stogovcih. Spodaj levo nekdanja trgovina Aloisa Semlitscha (danes je v teh prostorih zadruga) – zasebni arhiv.

Razglas velikega župana mariborske oblasti dr. Pirkmajer, Maribor, dne 10. 11. 1926:

Za osnovno šolo v Miethsdorfu, občina Drobtinci, srez Ljutomer je od dne 1. 12. 1926 službeni naslov: »Državna osnovna šola v Stogovcih«, za tamkajšnji krajni šolski svet pa: »Krajni šolski svet v Stogovcih³⁴.« V letu 1928 sta se odprla dva nova razreda.

Zveza kulturnih društev Maribor, ki posveča posebno pozornost javnim ljudskim knjižnicam ob meji je leta 1930, 52 lepo vezanih knjig pripovedne in poljudnoznanstvene vsebine podarila tudi zastopnikom učiteljev iz Stogovcev³⁵.

Razpis: »Podpisani krajevni šolski odbor razpisuje gradbena dela šolskega poslopja, sestojčega iz dveh učnih sob in dveh stanovanjskih sob, nadalje prizidavo stanovanjskega poslopja za tri sobe in eno kuhinjo. Načrti, stroškovnik in pogoji za oddajo zgradbe so reflektantom na vpogled pri predsedniku v Drobtincih, št. 10. Pismene ponudbe, pravilno opremljene in kolkovane in naslovljene na podpisani krajevni šolski odbor, naj se vložijo najkasneje do dne 25. 8. 1929 do 10. ure, v zaprtih kuvertah pri predsedniku v Drobtincih št. 10. Krajevni šolski odbor se pridržuje pravico oddati gradbena dela, ne glede na najnižjo ponudbo, tudi drugemu stavbeniku. Krajevni šolski odbor v Stogovcih (srez Ljutomer) dne 4.8.1929. Rado Resman, tajnik. Propst Ivan, predsednik³⁶. Dela so bila končana leta 1930.

Sresko učiteljsko društvo Ljutomer je zborovalo dne 6. 6. 1931 v Stogovcih. Na dnevnem redu je bilo tudi nadaljevanje predavanj tov. Lubeja o zakonu biogeneze ter poročilo o seji širšega sosveta v Mariboru. Pričetek zborovanja je bil ob 10.30 uri. Pri vlaku v G. Radgoni je čakal ob 9.30 avtobus. Kosilo so udeleženci lahko naročili pri tov. Resmanu do 1. junija. Za prijavljene je potem bilo kosilo obvezno³⁷.

34 Kraljevina SHS, Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, Ljubljana, z dne 24. 11. 1926, stran 738.

35 Tedenske slike, priloga k Domovini, z dne 20. 2. 1930, stran 1.

36 Kraljevina SHS, Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, Ljubljana, z dne 8. 8. 1929, stran 644.

37 Učiteljski tovariš, z dne 28. 5. 1931, stran 3.

Nadučitelj Rado Resman z učenci v šoli v Stogovcih (vir: F.J. Schober).

Vpisanih je bilo 105 članov, navzočih na zboru pa 49. Predsednik (K. Maurič) je iskreno pozdravil navzoče članstvo, ki se je kljub oddaljenosti v dokaj lepem številu zbralo v obmejnih Stogovcih. Po obsežnem programu še je na koncu sledila iskrena zahvala za tovariški in gostoljubni sprejem³⁸.

Podano je bilo poročilo oblastnega odbora podmladka Rdečega križa v Ljubljani, za šolsko leto 1930/31 v katero so bile organizirane tudi šole, in sicer Stogovci s 7 razredov je imelo 120 organiziranih članov³⁹.

Dne 9. 8. 1935 je v 47 letu starosti v Sparbereggu v vzhodni avstrijski Štajerski umrl nadučitelj Heinrich Močnik. Maturiral je leta 1907 v Mariboru. Do aprila 1921 je deloval kot nadučitelj v Stogovcih (takrat še Miethsdorfu)⁴⁰.

Na štajerskem je bilo v letu 1934 odprtih 5 manjšinskih šol, med drugim tudi v Stogovcih. V vseh petih šolah je bilo skupaj vpisanih 339 učencev⁴¹.

Poročil se je g. Stanko Hinterlechner, učitelj v Stogovcih z gdč. Marjeto Kolarič, hčerko tukajšnjega trgovca⁴².

Svoj delovni tabor so končali v letu 1936 tudi ljubljanski akademiki, ki so taborili v Stogovcih. Navezali so stike z obmejnim kmečkim ljudstvom ter poučevali o vseh koristnih stvareh⁴³.

Šola je praznovala 100-letnico otvoritve šolske zgradbe

Državna narodna šola v Stogovcih je v nedeljo 28. junija 1936 priredila proslavo ob 100. letnici obstoja tukajšnje šolske zgradbe. Program prireditve je bil naslednji:

- » 9.30 uri božja služba na prostem;
- » nagovor in otvoritev razstave šolskih izdelkov;
- » ob 15. uri slavnostni govor;
- » petje mladinskega zbora;

38 Učiteljski tovariš, z dne 23. 7. 1931, stran 6.

39 Učiteljski tovariš, z dne 26. 11. 1931, stran 1.

40 Mariborer Zeitung, 25. 8. 1935, stran 5.

41 Domoljub, z dne 19. 9. 1934, stran 438.

42 Slovenec, z dne 27. 5. 1937, stran 5.

43 Slovenski narod, z dne 3. 8. 1939, stran 2, Jutro, z dne 20. 8. 1939, stran 14.

- » *ples po venčku narodnih pesmi;*
- » *deklamacije;*
- » *gimnastične vaje;*
- » *petje mladinskega zbora;*
- » *nastop »sokolske čete Apače«.*

Med odmori je igral tamburaški orkester sokolske čete Apače. K tej proslavi se je vabilo vse obmejne šole in vse učiteljstvo, ki je delovalo na šoli⁴⁴.

Zaradi praznovanja 100 letnice šolske zgradbe, dne 28. 6. 1936 je ob 13.30 je peljal avtobus iz Gornje Radgone proti Stogovcem.⁴⁵ Šola v Stogovcih (1936) je bila edina na meji kot štirirazrednica s tremi manjšinskimi nemškimi razredi.

Na Terezino 15. 10. (1936) je poteklo 100 let odkar je bila odprta zgradba šole v Stogovcih⁴⁶ kot t. i. šulferajnska šola. Kot začetna enorazrednica je bila kasneje izpopolnjena v štirirazrednico⁴⁷.

Stogovci okrog leta 1935 z nekdanjo trgovino z usnjem (vir. Zlatko Šajhar).

Nekatere spremembe učiteljstva ter stalež šolstva in učiteljstva

V tem obdobju je bilo veliko objav prostih učiteljskih službenih mest, kot npr. za učitelja za razred z nemškim učnim jezikom v letu 1931⁴⁸; eno žensko prosto delovno mesto v letu 1938⁴⁹.

Veliko pomanjkanje učiteljskih moči na severni meji je bilo tudi leta 1933. Na štirirazredni šoli z dvema nemškima manjšinskima razredoma v Stogovcih sta manjkala po odhodu gdč. Antonije Florjančič dve učni moči. Izmenični pouk, kakor se je vršil zaradi pomanjkanja učiteljstva, je ubijal veselje do dela tako učiteljem kakor otrokom⁵⁰.

Iz šole v Stogovcih je bila prestavljena v bližino Črnomlja učiteljica gospa Bogdana Železnik, ki se je poročila v začetku julija v Črnomlju. Gospod Danilo Pečenko, do sedaj učitelj v Stogovcih, je bil premeščen na šolo na Planino pri Logatcu⁵¹. V Stogovce je bil iz šole na Črešnjevcu pri Slov. Bistrici premeščen učitelj g. Rudolf Cotič, doma iz slovenskega dela Italije⁵².

Učitelj g. Stanko Hinterlechner je bil iz Stogovc premeščen za upravitelja k Sv. Katarini nad Trbovljami, kjer je trirazredna šola⁵³.

44 Učiteljski tovariš, z dne 25. 6. 1936, stran 3.

45 Mariborer Zeitung, z dne 26. 6. 1936, stran 4.

46 Mariborer Zeitung, z dne 15. 10. 1936, stran 6.

47 Jutro, z dne 15. 10. 1936, stran 5.

48 Učiteljski tovariš, z dne 30. 4. 1931, stran 3.

49 Učiteljski tovariš, z dne 1. 7. 1938, stran 6.

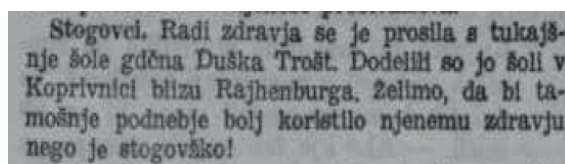
50 Slovenec, z dne 5. 11. 1933, stran 6.

51 Slovenski gospodar, z dne 1. 9. 1937, stran 9.

52 Slovenski gospodar, z dne 3. 1. 1940, stran 9.

53 Slovenski gospodar, z dne 6. 9. 1939, stran 10.

Na osnovni šoli v Stogovcih je leta 1941 nastopil službeno mesto učitelj g. Ivan Knez, ki so mu prebivalci Stogovcev zaželeli, da bi se med njimi prav dobro počutil⁵⁴.

Vir: Slovenski gospodar, z dne 26. 3. 1941, stran 7.

Nekaj statističnih podatkov:

Iz šematizma osnovnih šol Štajerske za leto 1874⁵⁵ izhaja, da je bil nadučitelj šole Nagler Franz. Na šoli sta še poučevala dva učitelja.

Iz šematizma osnovnih šol Štajerske za leto 1890⁵⁶ izhaja, da je bil nadučitelj šole Triller Anton. Na tedanji dvorazrednici so še poučevali trije učitelji.

Iz šematizma osnovnih šol Štajerske za leto 1903⁵⁷ izhaja, da je bil nadučitelj šole Alois Svetina. Na štirirazrednici je tega leta šolo obiskovalo 118 dečkov in 93 deklic.

Iz staleža šolstva in učiteljstva v Sloveniji iz leta 1923⁵⁸ izhaja, da je takrat šola v Miethsdorfu bila mešana štirirazrednica ter vzporednica. Poleg nadučitelja Jakoba Resmana so na šoli poučevali še trije učitelji.

Iz staleža šolstva in učiteljstva v Sloveniji za leto 1928⁵⁹ izhaja, da je imela šola v Stogovcih štiri razrede in tri vzporednice. Poleg upravitelja Rado Resmana so delovali še štirje učitelji.

Iz staleža šolstva in učiteljstva za leto 1934⁶⁰ izhaja, da je bil šolski upravitelj Rado Resman⁶¹ ter 7 učiteljev (od tega dva pripravnika, ena učiteljica je bila na študijskem dopustu v Zagrebu). Šola je imela štiri oddelke ter tri vzporedne nemške oddelke. Šola je imela še javno knjižnico, šolski radio ter šolski oder.

Iz Statističnega pregleda šolstva in prosvete v dravski banovini za leto 1936/37⁶² izhaja, da je imela šola pet oddelkov in vzporedno dva nemška. Šolo je obiskovalo 160 dečkov in 136 deklic. Tedaj je poučevalo sedem učiteljev. V šolskem letu 1936/37 je v Stogovcih prav tako delovala kmečko-nadaljevalna šola, ki jo je obiskovalo 21 učencev.

Iz Statističnega pregleda šolstva in prosvete v dravski banovini za leto 1939/40⁶³ izhaja, da je imela šola pet oddelkov in dva vzporedno nemška. Šolo je obiskovalo 133 dečkov in 139 deklic. Tedaj je poučevalo šest učiteljev.

54 Slovenski gospodar, z dne 5. 3. 1941, stran 7.

55 Joh. Alex. Rožek, Schematismus der Volksschulen Steiermarks, Im Selbstverlage des Verfassers, Graz, 1874, stran 83.

56 Joh. Alex. Rožek, Schematismus der Volksschulen Steiermarks, Im Selbstverlage des Verfassers, Graz, 1890, stran 99.

57 Bl. Ambožič, Schematismus der Volksschulen Steiermarks, Im Selbstverlage des Verfassers, Graz, 1903.

58 Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji, Višji šolski svet v Ljubljani, Natisnila in založila učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1923, stran 30.

59 Stalež šolstva in učiteljstva v Sloveniji (Ljubljanska in mariborska oblast), sestavili Fortunat Lužar, Rudolf Wagner in Anton Vrabl, Izdala in založila Oblastna zaloga šolskih knjig v Ljubljani, december 1928, stran 119.

60 Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini, Izdal prosvetni oddelek kr. banske uprave, Ljubljana, 1934.

61 Nadučitelji so v tistem obdobju imeli velik ugled. Bili so dejavni tudi na drugih področjih, npr. kot predsedniki volilnih komisij, v upravnih odborih društev, ind.

62 Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1936/1937, sestavil Prosvetni oddelek kraljevske banske uprave, Ljubljana, 1938, stran 12 in 66.

63 Statistični pregled šolstva in prosvete v dravski banovini za šolsko leto 1939/19340, sestavil Prosvetni oddelek kraljevske banske uprave, Ljubljana, 1941, stran 12 in 70.

Glede na današnje stanje je takrat na podeželju bilo še veliko otrok. Iz navedene statistike je prav tako razbrati, da se je število slovenskih otrok do začetka druge svetovne vojne povečevalo (razvidno po številu oddelkov), nemških pa zmanjševalo.

Po 45. členu Zakona o narodnih šolah iz 5. 12. 1929 ter po naredbi O.N. Br. 769 iz 1. 9. 1930, so se v manjšinske razrede vpisovali otroci po izjavi roditelja, pri čemer je bil materni jezik glavni kriterij za določitev narodnosti. V Stogovcih so bili ob štirih slovenskih razredov s 139 učenci še trije razredi s 115 nemški učenci. V manjšinskih razredih se je poučevalo v jeziku dotične narodne manjšine (npr. v Stogovcih nemški)⁶⁴.

V manjšinskih oddelkih je v letu 1939 moralo biti od 25 do 30 učencev. Taki manjšinski oddelki so bili le v ljutomerskem srezu, in sicer en oddelek na deški šoli v Apačah, en oddelek na dekliški šoli v Apačah in 2 oddelka na šoli v Stogovcih. V ostalih obmejnih srezih pa ni bilo zadostnega števila otrok nemške narodnosti za otvoritev manjšinskih oddelkov⁶⁵.

Primera kulturnih dogodkov v šoli v Stogovcih

V obdobju med obema svetovnima vojnami je bilo veliko kulturnih dogodkov. Posebno velja omeniti dva časopisna članka, ki sta navedena spodaj.

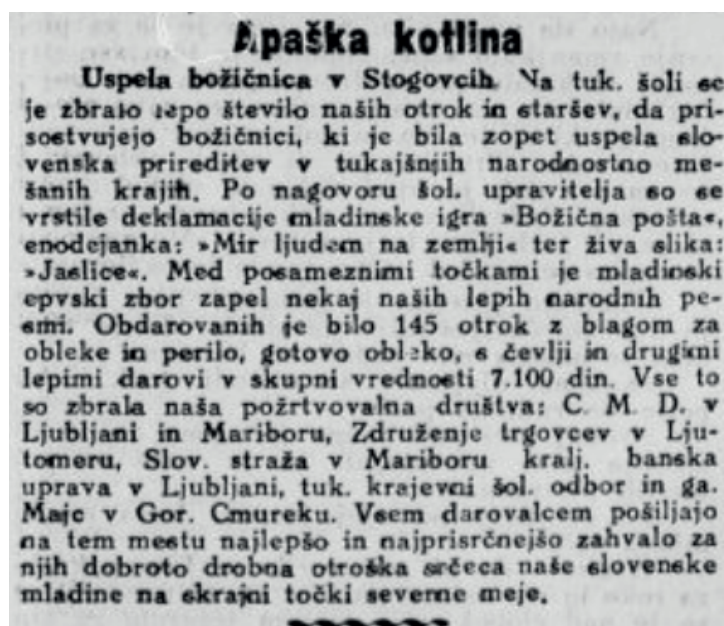
Stogovci. V tem šolskem letu opažamo na naši šoli živahno odrsko delo. Po zaslugi g. upravitelja in delavnosti učiteljstva sta bili že dve pri-

reditvi. Najprej proslava prvega decembra s primernimi deklamacijami, pevskimi točkami in slovensko-narodnim prizorom. Pred božičem je bila božičnica s pevskimi točkami in ljubkim prizorom ob jaslicah. Sledilo je obdarovanje revnih in marljivih otrok. G. upravitelj je oskrbel precej darov. Poslala je svoje darove tudi šola iz Naklega pri Kranju. — Poročil se je učitelj g. Matko Kreuh z gđeno Amalijo Probst iz Stogovcev. Bog daj srečo!

Vir: Slovenski gospodar, z dne 11. 1. 1939, stran 10.

64 Več; France Jandl, Manjšinsko šolstvo v Popotnik, Pedagoški list. 1933-34, stran 296 in nasl. Avtor navaja: »če hočemo vzgojiti lojalnega in dobrega državljanca, si moramo najprej pridobiti učence z vzgojiteljsko ljubeznijo. Šele, ko si šola pridobi učence, lahko vzgaja dobre državljanke. Manjšinska šola mora biti par excellence«. France Jandl je bil učitelj v Apačah.

65 Slovenski narod, z dne 1. 4. 1939, stran 2.

Vir: Slovenec, z dne 12. 1. 1940, stran 9 66.

Primera kulturnih dogodkov v Źoli v Stogovcih

je imela Źola v Stogovcih 5 razredov⁶⁸. V avgustu 1941 je bil ustanovljen tudi otroŹki vrtec v KonjiŹĉu (nem: Rosshof)⁶⁹.

Zaĉetek druge svetovne vojne

v ĉasu druge svetovne vojne je bil g. Schäffer. V letu 1941 je imela Źola v Stogovcih 5 razredov⁷¹. V avgustu 1941 je bil ustanovljen tudi otroŹki vrtec v KonjiŹĉu (nem: Rosshof)⁷².

66 Slovenski gospodar, z dne 17. 1. 1940, stran 10.

67 Uĉiteljski tovariŹ, z dne 13. 3. 1941, stran 3.

68 Der Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark, Herausgegeben von Amte Schulwesen in der Bundesföhrung des Steirischen Heimatbundes, Graz, 1941, stran 99-100.

69 Źtajerski gospodar, z dne 16. 8. 1941, stran 13.

70 Uĉiteljski tovariŹ, z dne 13. 3. 1941, stran 3.

71 Der Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark, Herausgegeben von Amte Schulwesen in der Bundesföhrung des Steirischen Heimatbundes, Graz, 1941, stran 99-100.

72 Źtajerski gospodar, z dne 16. 8. 1941, stran 13.

Sklep

Šolstvo na območju okoliša šole Stogovci je bilo specifično. V Apaški dolini je ves čas, praktično do konca druge svetovne vojne, živelo pretežno nemško prebivalstvo. Tako je dejansko bila tudi šola skozi zgodovino praktično nemška.

Prvi slovenski učitelji so prišli na šolo poučevati šele leta 1921. Nova politična oblast SHS je hotela na severno mejo postaviti zavedne slovenske učitelje. Žal so bile razmere po prvi svetovni vojni zelo težke. Večinsko nemško govoreče prebivalstvo je moralo prevzeti dolžnosti novo nastale kraljevine SHS. Tako je bilo tudi v šoli poučevanje primarno v slovenskem jeziku. Kljub vsemu pa so bili vzpostavljeni tudi vzporedni nemški razredi. Šola v Stogovcih je leta 1936 slovesno ovekovečila 100-letnico šolske zgradbe. V tistem obdobju je šolo obiskovalo tudi do 300 učencev, kar je skoraj 10 krat več kot v današnjem času. Skoraj ves čas med obema svetovnima vojnama je deloval šolski upravitelj Rado Resman. Spremembe na šolskem področju pa je spet prinesla druga svetovna vojna. Konec leta 2015 so šolsko poslopje iz leta 1836 porušili. Na tem mestu so v letu 2016 zgradili novo šolsko zgradbo.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato se jih posebej še ne navaja.

Uvod

Črnci so majhna vas v Občini Apače¹, v severovzhodnem delu Slovenije.

Občina Apače.²

Spadajo pod Štajersko pokrajino, statistično pa v pomursko regijo ter pod Upravno enoto Gornja Radgona. Območje je poznano po geografskem pojmu Apaško polje (Abstaller Feld), uporablja se tudi izraz Apaška kotlina (Abstaller Becken)³ oz. Apaška dolina. Vas Črnci je gospodarsko, versko, izobraževalno in kulturno povezana z drugimi vasmi tega območja.

Črnci so ravninsko, gručasto, neenakomerno poseljena podeželska vas sredi Apaškega polja. Ležijo med Apačami (na svoji vzhodni strani) ter vasi Žepovci in Mahovci (na svoji zahodni strani). Na svoji severni strani so ilovnate njive ter ozek pas gozda pri reki Muri⁴ (kjer poteka državna meja z Republiko Avstrijo). Na svoji južni strani je vas Lešane in Nasova (začetek obrobja Slovenskih Goric) ter listnati gozd Arda⁵. V skrajnem južnem delu vasi je potok Plitvica.

Skozi vas poteka regionalna cesta Cmurek – Gornja Radgona⁶. Celotna vas je izrazito agrarno (kmetijsko) območje, z določenim območjem gozda na svoji severni ter južni strani. Površina naselja znaša 5,4 km². Zemljepisna širina/dolžina navedene vasi je 46°42'1.95"N, 15°53'27.86"E. Črnci ležijo na nadmorski višini 219-223 m⁷.

1 Občina Apače je nastala z odcepitvijo od Občine Gornja Radgona, in sicer z objavo Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o ustanovitvi občin ter določitvi njihovih območij (Uradni list RS, št. 27/2006 z dne 14. 3. 2006). Občina Apače je dejansko začela delovati s 1. 1. 2007.

2 <http://rpmedia.ask.com/ts?u=/wikipedia/commons/thumb/5/52/Obcinaapace.PNG/250px-Obcinaapace.PNG>.

3 Več; Eduard G. Staudinger v Harald Heppner, Südostdeutsche Historische Kommission, Von der Mehrheit zur Minderheit. Die deutschsprachige Bevölkerung des Abstaller Feldes in 19. und frühen 20. Jahrhundert, 2002.

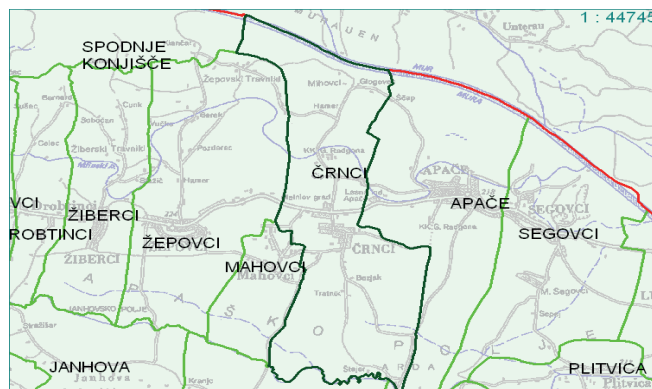
4 Navedeno območje je bogato z naravno dediščino. Prisotna je mala divjad (fazan, poljska jerebica, poljski zajec, raca mlakarica, šoja, sraka, siva vrana, kuna belica, kuna zlatica, lisica, jazbec), velika divjad (srna, občasno divji prašič) ter druge živali (npr. dvoživke, ptice ...). Ob Muri prav tako uspeva užitna rastlina Čemaž.

5 Razvojni program turizma na območju Občine Apače, PORA, december 2007, str. 6 in naslednje.

6 Pomembna je tudi prometna povezava na relaciji Črnci – Nasova. Preko navedene relacije se skrajša pot preko Sv. Ane, Lenarta do Maribora. Že v Odloku o kategorizaciji cest III. reda na območju okraja Maribor okolica iz leta 1953 (Ur. list, LRS, št. 37, z dne 29. 10. 1953, stran 561) je bila določena cesta Črnci-Nasova-Ščavnica, kot cesta, ki ima poseben gospodarski in prometni pomen, za okraj Maribor okolica.

7 http://www.stat.si/letopis/index_vsebinska.asp?poglavje=1&leto=2001&jezik=si.

Na navedenem območju je podnebje prehodno panonsko (celinsko) z vročimi poletji, mrzlimi zimami in nizko količino padavin. Najprikladnejša tla za kmetijstvo je, v vasi, je rjavo ilovnata-peščena prst, ki je lahka za obdelavo in ki jo praktično najdemo na celotnem Apaškem polju⁸.

Prikazane so današnje katastrske meje vasi Črnci.

Zgodnja zgodovina območja Apaške doline in vasi Črnci

Območje Apaškega polja je bilo poseljeno že v neolitiku in potem vedno gosteje prav do konca antike. Čeprav je ozemlje arheološko slabo raziskano, pa vemo, da so se v zgodnjem srednjem veku in prej tod gibala in naseljevala različna plemena (Iliri, Kelti, Rimljani, Germani, Huni, Langobardi...). Fizični ostanki so vidni v obliki ilirskih gomil, raztresenih po okoliških gozdovih ter rimski medaljon s podobo zakoncev iz 2. stoletja, vzidan v vežo dvorca⁹ Freudenau v Črncih, ki pa verjetno ni bil najden na tem ozemlju¹⁰.

Domneva se, da je v rimskih časih šla skozi te kraje rimska pot, in sicer iz smeri Lipnice-Leibnitz (rimsko: Flavia Solva) proti Radgoni in dalje¹¹. Območje je vse od 1147 do 1919 spadalo v regijo Spodnja Štajerska (Untersteiermark), ki je bila del Štajerske (Steiermark).

Obravnavana vas je bila prvič omenjena v listini iz leta 1124, ko je Bernhard Spanheimski potrdil, da je že pred časom daroval šentpavelskemu (Abt von St. Paul) samostanu pristavo Črnci (stabularium curtim Scirmdorf¹²). Iz navedenega sklepamo, da je vas obstajala že pred omembo tega datuma. Prav tako se vas omenja v Otokarskem deželnoknježjem urbarju iz leta 1265–1267, v zvezi s strelskim dvorcem.

Območje Apaške doline je moralo biti v 13.–14. stoletju že zelo razvito, saj ni potrebovalo več nobenih strelskih dvorcev (o strelskem dvorcu v Črncih pozneje v srednjem veku ni več pisnih virov) za svojo obrambo, kot nekatera druga območja¹³. Navedeno območje se je moralo v 15. do 18. stoletja

⁸ Pomurje se v geologiji uvršča v Panonski bazen (ostanek Panonskega morja), v južni del Graškega zaliva nekdanjega panonskega morja. Ta del imenujejo tudi Murska udolina. Na površju so pretežno miocenske, pliocenske in kvartarne usedline.

⁹ Dvorec pomeni večjo razkošno grajeno poslopje, navadno bivališče plemičev, bogatašev; npr. lovski, baročni ali pa strelski dvorec v srednjem veku. Strelski dvorci so imeli zaščitniški pomen, npr. pred vdori tujih plemen.

¹⁰ Tako; Vasja Rovšnik, objavljeno na http://www.obcina-apace.si/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=69.

¹¹ Dr. Christa Schillinger v Anton Kovatschitsch, Die Abstaller, Abstell einst und jetzt, Mureck, Bad Radkersburg, 2003.

¹² Franc Kos, Gradivo Slovencev v srednjem veku, 4. knjiga, Ljubljana, 1915, stran 163.

¹³ Tako domneva; Dr. Christa Schillinger v Anton Kovatschitsch, Die Abstaller, Abstell einst und jetzt, Mureck, Bad Radkersburg, 2003.

boriti tudi kugo ter z vdori tujih plemen, npr. Turkov¹⁴, Madžarov (kruci).

Tako izhaja iz vira iz leta 1418, da so se v tedanji vasi Črnci (Černečko polje), spopadli Turki in zahodna vojska, pri kateri so morali Turki pobegniti.

V tem obdobju je zanimiv tudi fenomen preganja čarovništva. Zanimiv primer izhaja iz vasi Črnci, kjer je leta 1699 bila zaslišana ga. Webner. Do obtožnega predloga zaradi čarovništva ni prišlo¹⁵.

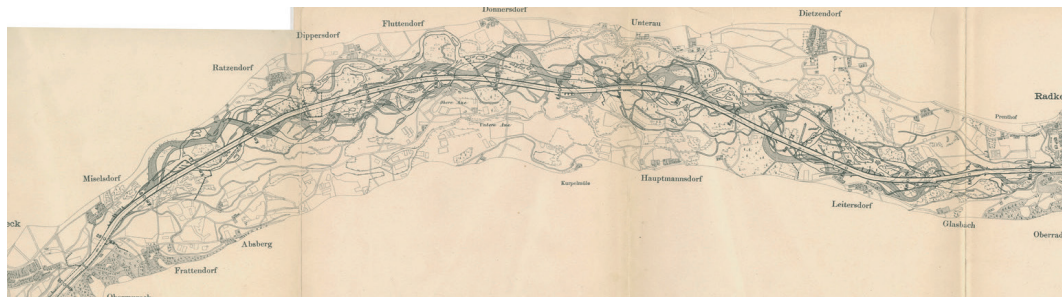
Usoda krajev in prebivalstva je bila v veliki meri odvisna od reke Mure. Reka Mura ima že na

Rimski medaljon s podobo zakoncev (nekateri so menja da sta upodobljena oče in sin) – zasebni arhiv.

Reka Mura

rimskih zemljevidih svoje ime »Murus¹⁶«. Izhaja iz latinske besede in pomeni zid, obramba, zaščita. Za Rimljane je pomenila naravno oviro in istočasno tudi obrambo pred širino onstran reke¹⁷. Poplave, ki jih je reka prizadejala območju Apaškega polja so bile velikokrat katastrofalne in so odnašale cele vasi^{18,19}. V 15. stoletju je še Mura tekla skozi Apaško polje, šele nato se je pomaknila bolj severno. Prvotno je bil tok Mure zelo tipičen, predvsem je bila neenotna struga z številnimi rokavi in mrtvicami. Okoli 15. stoletja se je začelo obdobje mlinarstva, ladijskega in splavarskega prometa po reki Muri in s tem tudi začetek moderne trgovine (kot gospodarska dejavnost). Prav tako je bilo ves čas dejavno ribištvo. V letih 1875-1891 so na mejni Muri izvedli regulacijske ukrepe, s katero so rečni odseki bili združeni v eno rečno strugo in izravnani (povečanje vlečne napetosti). Kasneje so prav tako bile zgrajene prve elektrarne, ki so imele vpliv na naravo in na tok Mure.

Karta iz leta 1894. Mura med Cmurekom in Radgono regulirana v eno strugo – zasebni arhiv.

14 npr. že leta 1418 je med Radgono in dvorcem Freudenau prišlo do silovitega krvavega boja. »Barbari« so bili začasno premagani in pregnani preko meje, več Albert von Muchar, v Geschichte des Herzogthumes Steiermark, 1864, stran 151.

15 Več; Saša Radovanovič, Gornja Radgona v 17. stoletju, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, 2007, stran 17–18.

16 Iz prenesenih starih virov izhaja, da ime prvotno izhaja iz staro indogermanskega izvora iz besede »mor«, kar pomeni Sumpffluß (slov.: močvirnata reka).

17 Tako Ivan Rihtarič, Reka Mura in njen gospodarski pomen na gornjeradgonskem območju, Glasilo, Zgodovinsko društvo G. Radgona, G. Radgona, 2005, str. 54. in nasl.

18 Deroča Mura je leta 1676 odtrgala dvorni travnik gosposčine Cmurek in staro cesto, ki je vodila proti Apačam in Črncem, zato so cesto (pot) morali speljati popolnoma na novo. Prav tako je poplavlila zemljišča gosposčine v Črncih; več o tem Saša Radovanovič, Štajerski del Pomurja v 16. in 17. stoletju, Zbornik soboškega muzeja, št. 9–10, Pokrajinski muzej, Murska Sobota, 2007, str. 37–38.

19 Poplave so doletele tudi Apaško kotlino leta 1938. Daleč v notranjosti po vaseh se je Mura razlila, poplavlila je obrežne njive in travnike. Zalila je tudi vzorne hleve in svinjake Meinlovega posestva. Prav tako je bila v Lutvercih voda na cesti (tako Slovenec, 25. 5. 1938, stran 2).

20 Povzeto po knjigi Pavle Blaznik, Historična Topografija Slovenije II, Slovenska Štajerska in Jugoslovanski del Koroške do leta 1500, Založba Obzorja Maribor, 1986, str. 130.

Ime vasi skozi zgodovino²⁰

- » Vas je bila prvič pisno omenjena 30. 3. 1124 kot Scirmdorf.
- » Iz pisnih virov iz leta 1265–1267 se je vas imenovala Schirndorf oz. Schrindorf.
- » Leta 1443 se je vas preimenovala v Tschewendorf. Iz zapisa navedene vasi lahko sklepamo že na vpliv prisotnost slovanskega ljudstva, saj je navedeni zapis (o.p. Če(r)venska vas) podoben pomenu današnjemu zapisu vasi (Črnci).
- » Od leta 1444–1449 se je vas imenovala Tschewendorff. Vas je imela 3 kmetije (hube) in 2 manjši zemljiški posestvi (hofstätten).
- » Pisni vir iz leta 1445 navaja ime Scher(r)endarff. V zvezi z navedenim je omenjeno, da ima navedena vas 12 hiš (XII heuser).
- » Dne 02. 10. 1459 je bila vas zabeležena zopet pod imenom Tschewendorf. Vas je imela 3 kmetije (hube) in 2 manjši zemljiški posestvi (hofstet).
- » Leta 1463 se je imenovala Tscherrendorf.
- » Iz leta 1477 izhaja ime vasi zu Tscherndorff. Vas je imela 3 kmetije (hube) in 2 manjši zemljiški posestvi (hofstätten).
- » V letu 1495 je omenjena vas pod zapisom Thewendorf.
- » Okoli leta 1500 se je vas preimenovala v Schurrndorf oz. Schurendorf.
- » Iz urbarja (Trautmannsdorff) je leta 1635 omenjena vas Schirmbdorf tudi Schierndorff oz. Schüerndorf²¹. Iz navedenega zapisa med drugim izhaja, da je 23. 4. 1635 Maria Isabella von Trautmannsdorff celotno posestvo Freudenau, prodala Ludviku Schwarzenbergu.
- » Med leti 1763–1787 je navedena vas imela povsem drugo navedbo, in sicer Frauen Au (vel. Schirmendorf)²². Navedeno poimenovanje (dobesedni prevod »Ženske livade«), se je pojavilo samo ta tem mestu, nikjer prej in ne kasneje, več ni bilo takšno poimenovanje vasi.
- » Iz pisnih virov izhaja da se je vas leta 1798 imenovala Schirndorf.²³
- » Leta 1816 se omenja vas Schirndorf ²⁴, in sicer je Ustanova iz Gornje Radgone imela v Apačih (Abstall) in Črncih (Schirndorf) določena polja v lasti, katere je prodala k gosposčini dvorca Freudenau, ki pa je že bila lastnik do 1/3 navedenih nepremičnin.
- » V tem pisnem viru iz leta 1824²⁵ je navedena vas imenovana kot Schirndorf.
- » Za leto 1869 iz zbirke popisa prebivalcev izhaja, da je bila vas imenovana Schirndorf.
- » Iz slovenskega vira iz leta 1870 izhaja tudi slovensko poimenovanje navedene vasi kot Črnce²⁶.
- » Za leto 1880 iz zbirke popisa prebivalcev izhaja, da je bila vas imenovana prav tako Schirndorf.
- » Za leto 1890 iz navedenega popisa prebivalstev izhaja, da se je vas imenovala Schirndorf in Črnce. Iz navedenega tako izhaja, da je vas zraven nemškega imena, prvič uradno imela poimenovanje tudi v slovenskem jeziku (Črnce; z e-jem na koncu).
- » Za leto 1900 in 1910 iz navedenega popisa prebivalstev izhaja enako poimenovanje kot zapisano pri letu 1890.
- » Od leta 1919 do danes se vas imenuje samo Črnci.

21 <http://www.verwaltung.steiermark.at/landesarchiv/urbare/uvz0229.pdf>.

22 Vincenc Rajšp in Vladimir Kološa; Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Opisi, 6. Zvezek, Ljubljana, let. 2000, str. 65.

23 Repertorium der Steyermärkischen Geschichte, Geographie, Topographie, Statistik u. Naturhistorie, Gratz, 1798.

24 Več v Carl Schmutz: Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark, Bd. III, Gratz, let. 1822.

25 Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark, Bd. III, Gratz, let. 1822, str. 484.

26 Zemljepisje v ljudski šoli, Učiteljski tovariš, z dne 1. 1. 1870, Ljubljana, številka 1.

Ime Schirmdorf²⁷ (kot se je vas skozi zgodovino večinoma imenovala) v dobesednem prevodu iz nemškega jezika pomeni »Dežnikova vas«, vendar pa je vprašljivo, ali je imelo poimenovanje tudi navedeni pomen. Bolj verjeten je prevod pomena besede »Schirm«, kot ščit oz. zaščita. Vas je imela v pretekli zgodovini strelski dvorec, ki je zagotavljal zaščito pred vpadi tujih ljudstev, na svoji severni strani pa tudi naravno zaščito tj. reko Muro, na jugu pa obsežen gozd. Za samo slovensko poimenovanje vasi Črnci moramo iskati korenine že v slovanskem poimenovanju vasi iz leta 1443 Červenska vas (op. »červen«), kar v češkem jeziku pomeni mesec junij, lahko pa tudi črno barvo, ki je opredeljevala morebitno okoliščino tistega časa v vasi, npr. vode ali gozdovi so bolj temne barve. S samo človeško raso temnopoltih (»črncev«) navedena vas nima nič skupnega.

Zgodovina števila prebivalstva in nekatero pomembne osebnosti iz preteklosti

Namen popisa prebivalstva je zbrati osnovne statistične podatke o prebivalstvu. S popisi in drugimi statističnimi raziskovanji zbrani podatki so lahko osnova številnim znanstvenim raziskovanjem in analizam ter načrtovanjem bodočega družbenega, gospodarskega in političnega razvoja države oz. določenega območja. Prav tako pa za zgodovinsko proučevanje prikaže podatke tedanjega gibanja prebivalstva na določenem območju.

Veduta iz arhiva Češke Republike, ki prikazuje dvorec Freudenau, okrog leta 1802.28

Leto 1822.

Iz podatka iz leta 1822²⁹ so je vas Črnci imela 179 domačih prebivalcev, od tega 86 moških in 93 žensk. Evidentiranih je bilo skupaj 41 hiš.

Vas Črnci je v tem obdobju spadala v okrožje Maribora (Marburger Kreis), v občino okraja Zgornji Cmurek (Obermureck) ter župnijo Apače (Abstall). Prav tako je omenjen en mlin. Skupaj z vasjo Mahovci je merila v površini 1114 joh-a³⁰. Iz navedenih virov izhaja, da je bila popisana tudi živina, evidentiranih je bilo 28 konjev, 18 volov, 54 krav ter 14 čebeljih panjev.

Iz navedenega izhaja, da se je prebivalstvo v vasi tedanjega časa večinoma ukvarjalo z kmetijstvom ter čebelarstvom.

27 Vasi Murski Črnci in Gornji Črnci izhajata iz madžarskega jezika »Chernecz oz. Chercech« Danes obstaja še ena vas z imenom Schirmdorf (na meji med Nemčijo in Češko). Navedeni kraj izhaja iz besede »Semanin«.

28 http://digi.ceskearchivy.cz/index_main.php?lang=de&menu=3&id=515&page=1751&search=freudenau&sst=0&dates=&searchtype=&searcharch=&allwords=.

29 Carl Schmutz: Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark, Bd. III, Gratz, let. 1822.

30 En avstrijski joh je znašal 57,55 ar, več o tem; [http://de.wikipedia.org/wiki/Joch_\(Ma%C3%9F\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Joch_(Ma%C3%9F)).

Družina **Hötzl** je že od leta 1806 bila lastnica t. i. »Neuen Hofmühle³¹« (novega dvornega mlina) v Črncih³². Ob koncu 19. stoletja se je tam pridelalo tudi bučno olje (Kernöl) in olje oljne repice (Ripsöl), ki se je prodajalo pod blagovno znamko Hötzl. Družina Hötzl je imela nekaj časa v lasti tudi druge mline v Avstriji ter mlina v Apačah in Segovcih. V stavbi mlina, v Črncih, je tudi graviran napis »zgrajen leta 1828 od Johanna in Anne Hötzl³³«. Poznejši lastnik Josef Hötzl je imel dva sinova, od katerih je eden prevzel mlin, drugi pa pekarno v Apačah. Nekoč je bila v sklopu mlina še tudi žaga. Leta 1945 je bilo premoženje družine Hötzl nacionalizirano in je prišlo v državno premoženje.

Ohranjen napis izgradnje mlina (zasebni arhiv).

Ta mlin je obratoval vse do 1970 leta³⁴. Danes je mlin v zelo slabem stanju in je za zgodovinsko-kulturno dediščino potreben temeljite obnove. Potomec Josef Hötzl je leta 1946 (po nasilni izselitvi) v Gosdorfu pri Cmureku v Avstriji odprl hidravlični oljni mlin³⁵.

Velika mlinarjeva hiša (stoji na drugi strani od mlina) ima evidentirano letnico graditve 1856. Nad vrati ima tudi napis »prvo nadstropje zgrajeno leta 1838 od Johanna in Anne Hötzl³⁶«. V dotrajani stavbi še danes živi nekaj stanovalcev.

Pred časom propadajoči Hötzlov mlin v Črncih, kjer se je sesul del strehe. Mlin je v zasebni lasti in je delno obnovljen.

Mlinarjeva hiša v Črncih - danes

Josef Graf Plaz se je rodil 05.02.1857 na dvorcu Freudenau. Izhaja iz visoko plemiške družine Plaz (njegova mati Kunigunde Plaz je bila tedaj lastnica posestva Freudenau). Bil je znani Ornitolog³⁷. Njegovo znano delo ima naslov »Über einige um Freudenau bei Radkersburg in der Steiermark

31 Že v Jožefinskih izmerah iz leta 1763-1787 je že evidentiran navedeni mlin.

32 Več o tem; Franz Josef Schober, Apače/Abstall, Signal, zima 2002/2003, str. 4. in naslednje.

33 Franz Josef Schober, Christa Schillinger-Prassl, Die Hötzl-Müller im südoststeirischen Grenzgebiet, Historische Landeskommision für Steiermark, Graz, 2002, str. 206 in nasl.

34 Dne 2. 11. 1948 je bil ustanovljen Okrajni mlin, oljarna in žaga Apače-Črnci, tako Ur. list LRS, št. 46/1948, stran 900.

35 https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Justiz/JJT_19881213_OGH0002_0040OB00110_8800000_000/JJT_19881213_OGH0002_0040OB00110_8800000_000.html. Navedeni podatki so vzeti iz obrazložitve sodbe sodišča.

36 Franz Josef Schober, Christa Schillinger-Prassl, Die Hötzl-Müller im südoststeirischen Grenzgebiet, Historische Landeskommision für Steiermark, Graz, 2002, str. 207 in nasl.

37 Znanstvenik, ki proučuje ptice.

vorkomende Vögel«, (izšlo v Ornatologisches Jahrbuch 3 iz leta 1892). Od leta 1902 do 1904 je bil okrajni glavar St. Johanna v Pongau (dežela Salzburgska). Umrl je 7. 1. 1939 na dvorcu Höch³⁸.

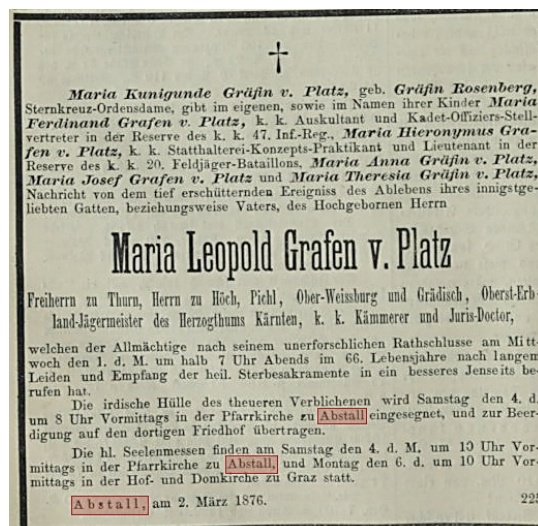
Ker so bili prejšnji zakoni o popisu prebivalcev pomanjkljivi je bil, dne 29.3.1869, izdan nov zakon, ki je veljal samo za zahodno polovico tedanje Avstro-ogrske monarhije in je omogočil bolj natančen in pregleden popis stanja prebivalcev. Na njegovi podlagi so nato izvajali štetja 31. decembra 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910³⁹. S tem je bil opuščen zastareli sistem vojaških konskripcij, ki je bil dokaj nenatančen.

Leto 1869.

Po podatkih iz leta 1869⁴⁰ so Črnci skupaj z vasjo Mahovci imele 484 prebivalcev. Od tega je samo vas Črnci štelo 344, in sicer 185 moških in 159 žensk. V samih Črncih je bilo evidentiranih 51 hiš. Vas Črnci sta skupaj z Mahovci tvorili občino (Schirmdorf).

Iz drugega podatka⁴¹ izhaja, da je kraj spadal pod okrajno sodišče Radgona (Radkersburg). Površina je merila 1277 joh-ov (skupaj z Mahovci). Navedeno je, da občina leži povsem zgoraj v bližini reke Mure (Mur) in da poteka ob strani desno; cesta v smeri Radgone. Omenjeno je tudi, da v vasi Črnci leži lep dvorec Freudenau.

V zvezi z razmerjem prebivalstva je zanimivo, da je bilo kar nekaj moških (26) več kot žensk.

Vir. Grazer Volksblatt, z dne 4. 3. 1876, stran 8 (osmrtnica).

Osmrtnica lastnika tedanjega posestva in dvorca Freudenau v Črncih⁴², ki je bil pokopan na pokopališču v Apačah. Žal danes o navedenem grobu na pokopališču ni več nobenih sledi. Iz pisnega vira izhaja, da so bili posmrtni ostanki leta 1913 prepeljani v družinsko grobnico v Salzburg⁴³.

Dne 13. 6. 1876 sta se v kapelici dvorca Freudenau poročila Graf Heinrich de Avernas in Anna Plaz⁴⁴.

38 http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Maria_Joseph_Graf_Plaz.

39 Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800-1860, Nova revija, Ljubljana 2005, str. 443. Statistična komisija je podatke skrbno obdelovala in jih po posameznih deželah izdajala v svoji zvezkih.

40 Orts Repertorium, Herzogthumes Steiermark, iz leta 1872, več o tem <http://familia-austria.net/forschung/index.php?title=Ortslexika>. Štetje se je izvedlo na dan 31. 12. 1869.

41 Josef Andr. Janisch: Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen, Bd. II, Graz, 1885.

42 http://www.salzburg.com/wiki/index.php/Maria_Leopold_Graf_Plaz.

43 Salburger Volksblatt, z dne 22. 6. 1913, stran 8.

44 Grazer Volksblatt, z dne 29. 6. 1876, stran 2.

Leto 1880.

Iz podatka iz leta 1880⁴⁵ izhaja, da je vas Črnci (skupaj z Mikovci oz. danes Mihovci) imela skupaj 413 prebivalcev, od tega 214 moških in 199 žensk. Vsi prebivalci (413) so se opredelili za katoličane. Glede pogovornega jezika se je 393 prebivalcev opredelilo za nemški jezik, 3 pa za slovenski. V zvezi z navedenim je bilo evidentiranih 59 hiš. Pod vas Črnci je spadal tudi zaselek Münhendörfl (Mihovci), ki je v okviru že navedenega skupnega števila štelo 121 prebivalcev, od tega 64 moških in 57 žensk. Evidentiranih je bilo 14 hiš.

Prvič se je za zaselek Mihovci (v zgodnjem poimenovanju se je zaselek imenovalo tudi Munichendarff oz. Minichendorff)⁴⁶ posebej evidentiralo gibanje števila prebivalstva.

Kot zanimivost se lahko omeni, da se je **Pater Kanut (Benedikt) Graf Enffans d' Avernas**, rodil 11. 3. 1884 v Črncih (v dvorcu Freudenau), krščen 12. 3. 1884 v cerkvi v Apačah. Bil je benediktinski misijonar z redovnim imenom p. Leopold. Starši so bili Heinrich Graf des Enffans d'Avernass (ki je bil lastnik dvorca Freudenau od leta 1877 do 1885) in Anna, roj. Graf Plaz. Umrli je 6. 11. 1950 v Pyongyangu (Severna Koreja)⁴⁷. Trenutno je v Vatikanu, v teku njegova beatifikacija za imenovanje v blaženega, kjer se ugotavljajo verodostojnost dokumentov ter ostali pogoji, ki so potrebni za imenovanje⁴⁸, dne 28. 12. 2009 je prejel naziv Božji služabnik.

Leto 1890.

Iz podatkov iz leta 1890⁴⁹ izhaja, da je vas Črnci (skupaj z Mihovci, sosesko Haide⁵⁰ in dvorcem Freudenau) imela skupaj 439 prebivalcev, od tega 221 moških in 218 žensk. Vsi prebivalci (439) so se opredelili za katoličane. Glede pogovornega jezika se je 410 prebivalcev opredelilo za nemški jezik, 8 pa za slovenski. V zvezi z navedenim je bilo evidentiranih 63 hiš. Pod vas Črnci je spadalo tudi zaselje Mihovci, ki je v okviru že navedenega skupnega števila štelo 62 prebivalcev (32 moških, 30 žensk) ter 10 hiš. Soseska Haide je v okviru navedenega štela 23 prebivalcev (14 moških in 9 žensk) ter 3 hiše.

Kot zanimivost je treba zapisati, da je bilo na dvorcu Freudenau evidentiranih 9 prebivalcev (od tega 3 moški in 6 žensk). Vidimo, da se je prebivalstvo v vasi Črnci iz leta v leto povečevalo. Prav tako je zanimivo, da so se popisali tudi ožji deli same vasi.

Leto 1900.

Iz podatkov iz leta 1900⁵¹ izhaja, da je vas Črnci skupaj imela 404 prebivalcev (skupaj z Mihovci, Haide, Freudenau, Hötzmühle ter Koblermühle), od tega 201 moških in 203 žensk. 402 prebivalca sta se opredelila za katoličana, 2 prebivalca pa za evangeličana. Glede pogovornega jezika se je 328 prebivalcev opredelilo za nemški jezik, 22 pa za slovenski. Z zvezi z navedenim je bilo evidentiranih 62 hiš. Pod vas Črnci je spadalo tudi zaselek Mihovci, ki je v okviru že navedenega skupnega števila štelo 65 prebivalcev ter 12 hiš. Soseska Haide je v okviru navedenega štela 25 prebivalcev ter 4 hiše. Prav tako sta se v tem okviru posebej še evidentirala Hötzmühle (Hötzlov mlin) s 6 prebivalci ter Koblermühle (Koblerjev mlin, poimenovan tudi Kolblov mlin) s 8 prebivalci.

45 Več o tem v Special Orts-Repertorien, K.K., Statistischen Central – Commission, IV, Wien, let. 1883.

46 Mikovci (danes Mihovci) ležijo v skrajnem severnem delu Črnc, tik ob reki Muri. Danes spadajo v celoti pod vas Črnci. Na navedenem območju je danes še samo 4-5 hiš. Za Mikovce je značilno, da je v zgodovini Mura spreminjala svoj tok ter poplavljala njive in hiše ob navedenem zaselku.

47 http://www.missionsbenediktiner.de/seligspredung/cms/datensammlung/detail.php?artikelid=18&searchfield=&searchstring=&sortfield=mart_daten_langu.familienname&sortorder=ASC&dataoffset=0&datacount=1000.

48 Vinko Škafar, Slovenec, svetniški kandidat, Družina, z dne 14. 9. 2014.

49 Več v Special Orts-Repertorien, K.K., Statistischen Central – Commission, IV, Wien, let. 1893.

50 Haide (nem.) pomeni pretežno močvirnato travniško območje z nizkoraslo travo kot. npr. »pusta« na Madžarskem.

51 Gemeindelexikon der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder, Steiermark, IV, Wien, 1904.

Zanimivo je, da je bilo na dvorcu Freudenau evidentiranih 41 prebivalcev (4 stavbe). Povečano število prebivalcev na dvorcu Freudenau je mogoče obrazložiti s tem, da je bilo v takratnem obdobju veliko delavcev zaposlenih na dvoru.

Občina Črnci, ki je spadala v davčni okraj Radgona, je obsegala skupaj 688 ha površin. Evidentirani sta bili 2 veleposesti. Za občino je bilo popisanih tudi 29 konjev, 454 govedi ter 682 svinj. Prav tako je bila, v vasi, registrirana posojilnica sistema Raiffeisen. Na novo je bila ustanovljena leta 1923⁵² kot Posojilnica za občino Črnci (nem: Vorschusskassenverein für Ortsgemeinde Črnci).

Omeniti še velja, da se je dne 10. 3. 1897 rodil **Josef Matl**. Rojen je bil v Machersdorfu (Mahovci) v revni in številni nemški kmečki družini. J. Matl se omenja, ker so Mahovci spadali v Občino (Gemeinde) Črnci (Schirmdorf) ter okraj Radgona (Radkersburg). Bil je panslavist in germanolog profesor na Univerzi v Gradcu. Leta 1921 je promoviral v dr. filozofije na Dunaju. Umrli je 12. 6. 1974 v Rottenmannu (Obersteiermark, Zg. Štajerska)⁵³, pokopan pa je v Gradcu. V zvezi s svojim delom je zapustil bogato literaturo, ki obsega več kot 200 monografij, člankov, bibliografij, s pripombami ter spisov v zbornikih, pri katerih prevladuje tematika nemško-slovanskih kulturnih odnosov.

V zgodovini vasi Črnci so prav tako pomembne osebnosti, ki so bile vsakokratni lastniki posestva Freudenau.

Leto 1910.

Iz podatkov iz leta 1910⁵⁴ izhaja, da so Črnci imeli skupaj 355 prebivalcev, od tega 183 moških in 172 žensk. 347 prebivalcev se je opredelilo za katoličane ter 7 za evangeličane ter 1 drugo. Glede pogovornega jezika se je 283 prebivalcev opredelilo za nemški jezik, 72 pa inozemski (npr. prekmurski). V zvezi z navedenim je bilo evidentiranih 62 hiš. Pod vas Črnci je spadala tudi soseska Haide, ki je v okviru navedenega štela 19 prebivalcev in 3 hiše ter soseska Mihovci s 65 prebivalci ter 14 hiš. Prav tako sta se v tem okviru posebej še evidentirala Hötzmühle (Hötzlov mlin) s 10 prebivalci ter Kolblmühle (prej Koblerjev mlin) s 3 prebivalci.

V navedenem obdobju so Črnci spadali v avstrijski sodni okraj Radkersburg. Črnci so ves ta čas spadali pod župnijo Apače.

Dvorec Freudenau okrog leta 1915-akvarel (vir: Zlatko Šajhar).

52 Več; Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani iz leta 1923, št. 76, letnik V., stran 491.

53 Archiv.pavelhaus.at/publikationen/.../signal01_02slow.htm.

54 Specialni Krajevni repertorij avstrijskih dežel, IV, Štajersko, Dunaj, 1918.

Leto 2002.

Prebivalstvo v Črncih v letu 2002⁵⁵. Število prebivalcev je znašalo 327, od tega 161 moških in 166 žensk. Gostota prebivalstva, preb/km² je znašala 61. Evidentiranih je bilo 97 družin ter 115 gospodinjstev. Povprečna velikost gospodinjstev je znašala 2,8. Prav tako je bilo evidentiranih 127 stanovanj.

Leto 2008-2010⁵⁶.

	2008	2009	2010
Število prebivalcev	313	301	297
Število moških	153	147	145
Število žensk	160	154	152
Površina naselja, km ²	5,4	5,4	5,4
Gostota prebivalstva, preb/km ²	58	56	55
Teritorialne spremembe naselja	ni sprememb		

Podatki o prebivalstvu, za vas Črnci, v letu 2008-2010.

Za gibanje prebivalstva v vasi Črnci so prikazani tudi novi statistični podatki iz popisa prebivalstva iz leta 2002 (zadnji celoviti popis) ter podatki od 2008-2010. Iz demografskega vidika je razvidno, da se prebivalstvo v vasi Črnci, v zadnjih letih, postopoma zmanjšuje.

Življenjske razmere prebivalcev do leta 1918

Za zgodovinski prikaz so bili prestavljeni demografski podatki od leta 1822 do 1910. V vsem tem času je (pa tudi še od prej) intenzivno potekala nemška kolonizacija območja, kar je razvidno iz navedenih popisov. Po letu 1910, in sicer v letu 1921, je popis prebivalstva bil prvič opravljen pod kraljevino SHS. V vseh teh letih je opazno, da je bilo velika večina prebivalcev, ki je uporabljala nemški jezik kot svoj pogovorni jezik, vendar iz navedenega izhaja, da ne moremo trditi, da so vsi ti prebivalci bili tudi

nemške narodnosti. Zaradi eventualnih pritiskov s strani večine so tudi nekateri prebivalci slovenske narodnosti, iz strahu, navedli za svoj pogovorni jezik nemški jezik.

Prav tako pa je zaznati, da so se skoraj vsi prebivalci v popisih opredelili za katoličane. Do leta 1906 se je slovenski jezik enkrat tedensko (veliko prej, le vsake štiri tedne, in sicer samo na mlado nedeljo) uporabljal pri bogoslužju, potem pa tudi ne več, vse do 1924⁵⁷.

Povprečna kmečka hiša je bila majhna z nekaj prostori, v kateri je živelo veliko ljudi (običajno je bilo veliko otrok). Velikokrat je v bil kompleksu hiše tudi hlev za domače živali. Ljudje so po večini imeli le nekaj oblačil in eno obutev, ki so jo nosili praktično vso leto. Nekateri otroci so v poletnih časih, v šolo hodili bosi, brez obutve.

⁵⁵ Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002, SURS in Register prostorskih enot, GURS; <http://www.stat.si>.

⁵⁶ Centralni register prebivalcev in Register tujcev, MNZ ter Register prostorskih enot, GURS.

Stanja: 1. 1. posameznega leta. Od objave podatkov o prebivalstvu Slovenije po 1. 1. 2008 uporabljajo na Statističnem uradu Republike Slovenije spremenjeno statistično definicijo prebivalstva.

⁵⁷ Več; Vasja Rovšnik, objavljeno na http://www.obcina-apace.si/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=6.

Območje je bilo zaradi bližine reke Mure ter rodovitne zemlje že od nekdaj zelo primerno za obdelovanje. Prebivalci so se večinoma ukvarjali s kmetijstvom, z vinogradništvom ter obrtjo (predvsem je bilo ukvarjanje z obrtjo značilno za prebivalce nemške narodnosti, npr. bili so: mlinarji, trgovci, gostinci, kovači ...).

Pekarija v pritlični hiši s 4 sobami, vežo, kuhinjo in gospodarskimi poslopji, vse v najboljšem stanu; potem 4 orali zemlje (njive, travniki in gozd v ravnini) se proda z vsemi gospodarskimi potrebščinami za 4500 gld. 1500 gld. lahko ostane. Hiša je pripravna tudi za gostilno, ker ni nobene v vasi. Ponudbe sprejema posestnik Karol Baumgartner, Schirmdorf št. 33, Abstell pri Radgoni. 134 2—1

Oglas za prodajo pekarnice in zemljišča v Črncih iz leta 1902 58.

Iz popisa dejavnosti iz leta 1921 izhaja, da je tedanja občina (Črnci oz. Schirmdorf) imela naslednje obrtniške dejavnosti: vezalec (Baumgartner Anton), žganjekuha (Hözl Alois), prodaja jajc in perutnine (Nagler Johann in Siegl Ludmilla), prodajalec mešanega blaga (Beierl Josef in Semlitsch Mathias), kovač potkev (Roller Anton), »Lohnbrusch« (Kammer Vinzenz, Unger Anton, Unger Cäcilie), proizvodnja in prodaja sadja (Hözl Alois), sedlar (Labler Josef), kovač Szedonja Franz), čevljar (Peterka Michael), orožniški mojster (Stehrer Therese), gostilničar (Isker Franz). Tako opazimo, da je že sama majhna občina imela v tistem času veliko obrtniških dejavnosti. Pri pisnem opisu območja je prav tako omenjeno, da je na tem območju veliko pašnikov in panonske ravnine, ki že spominja na začetek ogrskega dela⁵⁹.

Ohranjena lesena deska z napisom obrtnika iz Mahovc iz okrog leta 1915. Michael Peterka je bil čevljar in pradedek avtorja. Družina se je leta 1909 iz Prekmurja preselila v Mahovce (zasebni arhiv).

Že v 17. stoletju (verjetno je že obstajala veliko prej) se omenja cestna povezava Cmurek–G. Radgona. V pisnem viru⁶⁰ se leta 1584 omenjajo ceste Lanca—Cmurek—Apače—Gornja Radgona—Ljutomer, Fürstenfeld—Radgona—Ptuj, Radgona—Maribor in Ptuj—Slov. Bistrica. Kot zanimivost se navede, da se je 9. 7. 1883 skozi Apaško dolino peljal tudi cesar Franc Jožef I, ki se je ustavil tudi v dvorcu Freudenau⁶¹. Glavno prevozno sredstvo tedanjega časa je bila kočija, ki pa si je ni mogel vsak

58 Slovenski gospodar, z dne 3. 4. 1902, stran 7.

59 Ljubljanski zvon, 1917, letnik 37, številka 6.

60 Jože Curk, O cestnem omrežju na slovenskem štajerskem v 17. stoletju, Kronika, 1986, stran 13.

61 Franz Josef Schober, O življenju ob meji, Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 13. knjiga, 1. del, let. 2009, str. 29. Elizabeta Bavarska (poznana kot Sissi; nemško Elisabeth Amalie Eugenie, Herzogin in Bayern), je bila avstrijska cesarica in madžarska kraljica, soproga cesarja Franca Jožefa I., * 24. december 1837, München, † 10. september 1898, Ženeva.

privoščiti. Ogromne razdalje so se večinoma premagovale peš, še posebej romanja v oddaljene župnije (npr. Sveta Trojica).

V tem obdobju je na našem območju potekalo tudi prostovoljno preseljevanje ljudi, ki so za boljši zaslužek odhajali v Ameriko. Nekateri so se, po nekaj letih, zopet vrnili v domače kraje.

Zgoraj levo je prikazan mejni kamen (mejni), ki še ponekod danes razmejuje meje med sosednimi lastništvii njiv oz. gozdov. Oznaka mejnika GF («Grenz Feld»), ki je verjetno star več kot 100 let, so nekateri domačini poimenovali kar »Groß Freudenau«. Po drugi razlagi najverjetneje pomeni kratica »Gut Freudenau« – posestvo Freudenau (zasebni arhiv).

Na severnem delu obrobja gozda Arde, so še danes vidne številne jame (kotanje), kjer se je pred več kot 100 leti kopala ilovica. Izkopana ilovica je služila za gradbeni material (opeko), npr. pri zidanju hiš v povezavi z ostalimi materiali. Domačini (ter po izpovedi pokojne babice) so navedeno območje poimenovali »cigl-aker«. Ciglar je v teh krajih deloval v Drobotincih, in sicer Semlitsch Anton (zasebni arhiv).

Opis življenjske zgodbe Johanna Neuholda⁶²

Johann Neuhold je živel v Črncih (Schirmdorf), od 1. 11. 1831 do 30. 4. 1833. Njegov pra-pra vnuk je, preko svojih sorodnikov, našel njegove rokopise (pisane v staronemški pisavi) ter jih v letu 2009 in 2010 objavil na internetu. V zvezi z navedenim bom predstavil življenje tedanjega časa in dogajanje v dvorcu Freudenau.

Grofinja Rosenberg⁶³ je prišla v Gradec (Graz) in vprašala Anno in Johanna Neuholda, če bi vzela v najem njeno taverno⁶⁴ v bližini dvorca Freudenau. 30. oktobra 1831 je celotna družina Johanna Neuholda, s svojim premočnim imetjem vzdolž reke Mure (Mur), prišla v Schirmdorf (Črnci). Na začetku je Johann Neuhold, zadaj za dvorcem proti reki Muri, vzel v najem vinograd od najemodajalca Simmela.

V pričakovanju, da je na podeželju življenje cenejše kot v mestu, so iz Gradca vzeli s sabo samo malo masla. V vaseh Črnci, Apače in Mahovci so se ljudje čudili, da bi jim morali nekaj malega prodati. Na veliko prošenj so proti denarju prejeli le polovico kolača črnega kruha ter od bližnjega mlinarja Hötzla grobo ajdovo moko. S špekulacijami s pridelki je Johann Neuhold ugotovil, da mu manjka trgovske komunikacije in prakse. Revne kmete je moral dolgo pregovarjati, da so mu kaj prodali in še takrat je bila cena nesorazmerna.

Dvorec Freudenau, v času lastništva grofinje Kunigunde Rosenberg (Vir: Hofrichter, 1842).

Za otroke je bilo v dvorcu dovolj mleka na razpolago. Za družabne plesje je Johann Neuhold, v sobi za obiske, v dvorcu, preuredil sobo. Naletel je na težave, ko je hotel pridobiti dovoljenje za ples. Okrajni upravljavec Slatschek mu ni hotel takoj izstaviti dovoljenja, saj od Gradca ni imel dovoljenja za pot za Spodnjo Štajersko in za najem tavne. V svoji taverni pri dvorcu Freudenau so imeli veliko gostov, tako da je dejavnost omogočala preživetje. Bogatejši sloj je v taverni plačal takoj. Le redki niso plačevali in so imeli dolg, še posebej vulgo⁶⁵ Zeschko, ki je s svojim vsesplošnim zapravljanjem

⁶² <http://johannneuhold.blogspot.com/2009/04/ein-vorwort.html>; »Tausendkünstler«.

⁶³ Leta 1827 je grofinja Kunigunde Rosenberg, roj. Brandis, žena grofa Ferdinanda, kupila posestvo Freudenau (Schirmdorf) od barona Taxisa. Leta 1843 je grofinja Rosenberg v dvorcu Freudenau umrla. Pokopana je bila pri Sv. Ruprechtu na avstrijskem Koroškem, več na <http://orsini-rosenberg.at/hist-hor-05.html>. Kunigunde Rosenberg je bila lastnica dvorca Freudenau od 1827 do leta 1843, ko je postala lastnica njena hči grofinja Kunigunde Platz.

⁶⁴ Taverna pomeni tradicionalno malo restavracijo, še posebej je značilna za Grčiji in Portugalsko.

⁶⁵ Vulgo izhaja iz latinščine in se pogosto uporablja kot kratica v/o (vulgus, vulgo „ljudstvo“). Dodatek vulgo je bil v 18. in 19. stoletju pogosto uporabljen izraz v cerkvenih knjigah, s katerim se je dalo poudarek določeni osebi oz. kot t. i. hišno ime; <http://de.wikipedia.org/wiki/Vulgo>.

zapravi svoje celotno posestvo. Johann Neuhold je opremil tudi grajsko kapelo izven parka (z novimi tapeciranimi stoli in s stenskim zvoncem). Žena Anna je zelo dobro znala slovenski jezik, saj je bila prej zaposlena pri bogatem upokojenemu uradniku Coradi-ju, v Ormožu (Fridau), kjer je prišla v stik z drugimi zaposlenimi, ki so bili slovenske narodnosti in so govorili slovensko (Windische⁶⁶).

Ko so v dvorcu, Johanna Neuholda, boljše spoznali in videli, da je imel smisel za humor in glasbo je bil povabljen v njihovo družbo. Pleskar Steurer iz Radgone ter kaplan Lippusch iz Apač sta bila oboževalca lepe sobarice od grofinje, in sicer Antonie Kröpfl. Ob rojstnih dnevih in godovih grofijske družine so prirejali razne koncerte. Gospod Steuer je igral prvo, referent zemljiško knjigo pa drugo violino, kirurg Leonardo rog, kaplan Lippusch »Passetel« ter sam Johann Neuhold flavto. V prostorni sobi za perilo so se prirejale tudi hišne gledališke igre, na katere je prišla tudi gosposčina⁶⁷ Wurmbrand iz G. Radgone (Oberradkersburg)⁶⁸.

Grofinja Rosenberg je bila zelo verna, mala in prijazna dama. Grof Ferdinand si je zaželel sina – princa, vendar je imel samo hči »Comtesse«.

V parku Freudenau je bil nekakšen tempel s teraso, na kateri so se včasih odvijale glasbene predstave, ki so oddajale lep eho zvok po vasi. V dvorcu je bil organiziran tudi »deželni svet«, na katerega je moral vsak član priti v določeni maski. Največjo pozornost je vzbudil kaplan Lippusch kot poveljnik Husarov. Sobarica je bila oblečena v sultaninjo. V zvezi z navedenim se je odvijala komična igra.

Na pobudo kaplana Lippuscha je bila ustanovljena družba za »snifanje« tobaka. Vsak član je moral imeti pločevinko tobaka pri sebi in jo je pri srečanju z članom moral pokazati in »snifati«. Če je pozabil, je moral plačati kazen – en križec.

Apaški župnik (Ignaz Ledenigg) je bil starejši možakar. Grizel si je nohte in iz prižnice pri maši pridigal kratke hudomušne zgodbe o sovaščanih ter venomer omenjal, da jih osebno ne pozna. Imel je zelo strogo kuharico Greto, ki je bila pravi hudič in je vedno pri vratih prisluškovala, ko je imel obisk. Vsakem beraču je dal en križec, vendar ga kuharica pri tem ni smela zalotiti. Župnik ni nikoli imel glasbene maše, prav tako je vedno zatrjeval, da v cerkvi ne potrebuje svečnikov. Velikokrat je imel željo, da bi se rešil hude kuharice, zato je vdovcu Wittwerju ponujal 2000 guldnov, če bi se poročil z njo⁶⁹.

Zadnjega aprila leta 1833 je družina Neuhold zapustila dvorec Freudenau. Taverno je predala novemu najemniku Egelu, ki je bil pek iz Apač. Družina se je odselila v Cmurek (Mureck), kjer so kupili določeno zemljišče. Leta 1833 je reka Mura povzročila velike poplave in naredila veliko škode v Cmureku in okoliških vaseh. Poletje 1834 leta je bilo zelo suho, brez dežja. Potoki in jezera so se izsušila. Mline so začasno zaprli, prav tako je bila težava z oskrbo s pridelki, zato so se živila občutno podražila.

66 Windisch (slovensko) je nemška zgodovinska oznaka za slovenski jezik. Več o tem; [http://de.wikipedia.org/wiki/Windisch_\(Slowenisch\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Windisch_(Slowenisch)).

67 Temeljna stvarna sestavina gosposčine je bila zemlja, ki jo je imel zemljiški gospod (npr. visoko plemstvo) v lasti ali pa je imel kakšno drugo pravico do razpolaganja z njo (fevd). Zemljiške donose so ustvarjali neposredni proizvajalci, torej kmetje s svojim delom.

68 <http://johannneuhold.blogspot.com/2010/01/27-ein-gesunder-korper-muss-auch-luft.html>.

69 <http://johannneuhold.blogspot.com/2010/01/29-tabakschnupfergesellschaft-der.html>.

Zemljevidi vasi Črnci ter apaškega območja v novejši zgodovini

Zemljevid iz leta 1728.

Zapis dvorca Freudenau in Obstall (Apače). Prav tako je razviden nekdanji otok sredi Mure v Radgoni (Radkersburg).

Vojaški zemljevid iz let 1763-1787 (t. i. Jožefinska izmera)⁷⁰.

Vojskujoče enote so si za uspešnejše delovanje že od nekdaj prizadevale pridobiti znanje o strateških, topografskih, prometnih, kakor tudi gospodarskih značilnosti ozemelj, ki bi lahko postale prizorišče vojskovanja. Karte in opisi so bili izdelani za vojaške potrebe. Pomembno je bilo, da so na zemljevidu nazorno prikazali teren, po katerem bi se morala eventualno gibati vojska.

Vojaški zemljevid za apaško območje.

⁷⁰ Vincenc Rajšp in Vladimir Kološa; Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787, Karte, 6. zvezek, Ljubljana, let. 2000, sekcija 144.

Vas Črnci ⁷¹ se je tedaj imenovala Frauen Au (oz. Schirmendorf). V zapisu je navedeno, da ima ta vas ob cesti dvorec, obdan z jarkom; vanj je mogoče namestiti eno četo. Ima še trdno kapelo (cerkev) sv. Janeza. Iz topografskih podatkov je navedeno, da je v vasi kapela, ob glavni cesti desno sta evidentirani dve kapeli. Ob križišču desno je naveden lesen križ.

V povezavi z vasjo Drobotinci (Proskersdorf) je omenjeno stanje poti tega območja, in sicer so ilovnate, nasploh dobre in uporabne ter stalno dobro vzdrževane. V zvezi z navedenim so še podatki glede hribov, gozdov ter vodnih virov na tem območju.

Franciscejski kataster iz leta 1824/72.

Avstrijsko cesarstvo se je skoraj skozi vso zgodovino borilo s finančnimi težavami. S prizadevanji za povečanje državnih dohodkov je bila kot najbolj zanesljiv vir dohodka izbrana zemlja. 23. decembra 1817 je bil izdan cesarski patent o izdelavi novega stabilnega katastra, ki naj bi služil odmeri davka od zemlje – zemljerini⁷².

Izdelava stabilnega katastra je za vsako katastrsko občino monarhije v osnovi obsegala natančno izmero zemljišč v merilu 1:2880 in določitev čistega donosa. Navedene rešitve tega katastra se še uporabljajo dandanes pri opredelitvah katastrskih podatkov⁷⁴.

Občina Schirndorf (Črnci).

Na zgornji sliki⁷⁵ je prikazana Občina Schirndorf (Črnci), v katero je spadala tudi vas Mahovci (Machersdorf), za katero se je v letu 1824 pripravil stabilen in natančen kataster. Občina Črnci je spadala v davčni okraj Radgona (Radkersburg) ter okrožje Maribor (Marburg).

Iz zgornje slike⁷⁶ je lepo viden severni del vasi Črnci. Prikazan je dvorec Freudenau (z poimenskim

71 Vincenc Rajšp in Vladimir Kološa; Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Opisi, 6. zvezek, Ljubljana, let. 2000, stran 65 in 249.

72 Več o tem; Ministrstvo za kulturo, Arhiv RS, <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=210497>. Triangulacija in katastrskega izmera sta bili na Štajerskem opravljeni v letih 1819–1825. Franciscejski katastrski operat za Štajersko vsebuje za okrog 1100 katastrskih občin, in sicer praviloma spisovno gradivo ter originalne katastrske mape, za nekatere občine pa tudi kopije originalnih map in rektifikacijske mape.

73 Slovenska kronika XIX. stoletja, 1800–1860, Nova revija, Ljubljana 2005, str. 129. Obdavčena naj bi bila vsa rodovitna zemljišča, in sicer naj bi davek znašal vrednosti njihovega čistega donosa, ki ga dosežejo ob običajni obdelavi in običajni rodnosti. Vsa dela so potekala več kot tri desetletja. Nov način določena zemljarina je vzbudila hud revolt pri plemstvu in pri kmetih, ki so grozili z revoltom.

74 Prav tako velja omeniti, da je bil leta 1811 sprejet avstrijski Obči državlanski zakonik – ODZ, ki je določal pravna pravila na področju civilnega prava (npr. pogodbeni razmerja) in je veljal tudi na našem območju praktično vse do leta 1978, ko je bil sprejet Zakon o obligacijskih razmerjih (ZOR).

75 <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=210491>.

76 <http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=210495>.

izpisom) z lepim parkom na svoji severni strani. Značilna so tudi poimenovanja raznih delov vasi (npr. Neuwiesenacker v južnem delu vasi). Prav tako lahko ugotovimo, da je bilo večina hiš zgoščeno zgrajenih v samem centru kraja (tako še je tudi danes), ostale hiše pa so bile razposajene na večji oddaljenosti ene od druge. Na južni strani vasi je viden obširen gozd Arda (nem.: Hart). Gozdni kompleks se je v zgodovini poimenoval tudi kot »Auf der Haide«.

Za navedeni kataster je značilno, da so se v krajih poimenovali tudi določeni deli v sami vasi, npr. njiv, gozdov (t.i. ledinska imena). Tako je npr. za zahodni del gozda Arde bilo poimenovanje »Langholz« (dolga drva), verjetno zaradi tega, ker so tu uspevala visoka drevesa (hrast, bukev). Za kmetijski kompleks (proti današnjemu zdravstvenemu domu v bližini Apač), pa je bilo poimenovanje »Hofacker« (dvorna njiva), verjetno zaradi tega, ker je bil lastnik tega tedanji lastnik dvorca Freudenau. Zahodni del Občine Črnci (slika katastra ni prikazana), pa je sestavljala vas Mahovci.

Iz navedenega katastra izhaja, da se vas Črnci, v času od nastanka le-tega do danes, katastrsko glede mej ni veliko spremenila (glede obsega same površine vasi).

Zemljevid iz leta 1869-1887⁷⁷ t. i. tretja vojaška karta oz. zemljevid Habsburške monarhije.

Zemljevid z ledinskimi imeni in mlini.

V navedenem zemljevidu so tudi navedeni tedanji mlini. Na zemljevidu so prav tako zapisana določena poimenovanja ledinskih imen, kot npr. Auf der Haide (območje predstavlja današnji gozdni kompleks Arde. Izraz »Haide« pomeni tudi loški (močvirnati) svet.

Današnje stanje (v geodetskem smislu) vasi Črnci, je zelo podobno kot pri katastru iz leta 1824. Zaradi posegov v prostor, kot so komasacije in melioracije (po drugi svetovni vojni), se je spremenila struktura njiv, saj so zdaj v večjih zgoščenih kompleksih oz. so speljani melioracijski jarki. Z ustanovitvijo nove Občine Apače so se izboljšale tudi prometne povezave (asfaltirane občinske ceste) ter druga komunalna opremljenost.

⁷⁷ http://mapire.eu/de/map/hkf_75e/?zoom=14&lat=46.69664&lon=15.89786.

Znamenitosti v vasi (nekoč in danes)

Dvorec Freudenau⁷⁸

Iz doslej zbranih podatkov je bil dvorec, na tem mestu zgrajen oz. bil v izgradnji že pred letom 1615. Leta 1615 je Ferdinand II. Isabelli von Trauttmansdorff podelil privilegij, da lahko njen dvor v Črncih pri Radkersburgu poimenuje Freudenau⁷⁹. Iz navedenega lahko sklepamo, da je bil dvorec v Črncih zgrajen s strani družine Trauttmansdorff.

Domačini ga danes poimenujejo kot Meinlov grad (grad Meinl), po zadnjem lastniku (Juliusu Meinlu). Za leto 1621 je v Pokrajinskem arhivu Maribor omenjen Davčni register urbarja Freudenau (nem: Steuer anschlag vber das freydenauerisch vrbary 1621)⁸⁰. Prvi pomembnejši urbar gosposčine Črnci je iz cca. leta 1641⁸¹. Zanimiva je tudi tožba med Georgom von Stubenberg (Cmurek) in Sigmund von Trautmannsdorf (Freudenau) v letu 1626 zaradi pravic do lova⁸².

Zanimiv je tudi pomen poimenovanja dvorca Freudenau v Črncih⁸³. Dejansko je sestavljen iz besedne zveze »Freude« in »Au«. Iz etimološkega pomena izhaja, da je izpeljana iz staro visokonemške besede »Fröudnova« in v nemščini etimološko pomeni »prachtvolle Flussinsel oder Wiese am Waser«⁸⁴. V slovenski jezik bi lahko to besedno zvezo dobesedno prevedli kot travnik ob vodi oz. krasni rečni otok (osredok). Beseda Au pomeni loka oz. močvirnat predel zemlje. Tako bi lahko Freudenau imel etimološki pomen besedne zveze–krasen dvorec v bližini vode⁸⁵.

Nekdanji pečat dvorca Freudenau - zasebni arhiv.

Morebitni pečat Juliusa Meinla (zasebni arhiv: Peček Sašo).

⁷⁸ Poimenovanje »Freudenau« je bilo prvič omenjeno v neki listini malo pred letom 1619, tako v Gradovi in dvorci v Občini Gornja Radgona, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, let. 1998, str. 5.

Domačini ga danes vsesplošno poimenujejo kot Meinlova graščina po zadnjem lastniku J. Meinlu (dunajskemu veletrgovcu).

⁷⁹ Styria, Landesarchiv Graz, 1984, stran 26.

⁸⁰ SI_PAM/1856/001/002_00033. Obsega kraje Nasova, Apače, Stogovci, Plitvica, Lutverci in Mahovci.

⁸¹ Več; Dušan Ščap, Značilnosti urbarja gosposčine Freudenau iz Črncev, okrog leta 1641, Signal, Pavlova hiša, 2012/13, stran 229–249.

⁸² Več; Baron Reinhart Bachofen von Echt in Wilhelm Hoffer, Geschichte der Steirischen Jagdgebiete, Graz, 1928, stran 255.

⁸³ Več; Dušan Ščap, Zgodovina poimenovanj vasi Apaškega polja v knjigi Zgodovina Apaškega polja – od njegovih začetkov do leta 1950, samozaložba, Črnci, 2015, stran 24–50.

⁸⁴ <http://www.ogs-seebach.ch/p/infoseld.php?id=5677&src=seebhome.php>.

⁸⁵ V prejšnjih stoletjih je bil tok reke Mure veliko bolj južneje (skoraj v sredini Apaškega polja) kot pa danes.

Podoba dvorca Freudenau (tukaj poimenovan kot Freidenau) iz leta 1681 (vir: Vischer).

Tisti čas je bil dvorec v celoti obdan z obzidjem, ob katerem so bila pomožna dvorna poslopja. Na tej upodobitvi je moč v ospredju videti z obzidjem ograjeno častno dvorišče, za dvorcem pa dva parterja, od katerih je prvi oblikovan v podobi renesančnih parterjev, za njim pa je parter oblikovan v duhu sadnih parterjev s sadnim drevjem. Za zadnjim parterjem je tekel rokav stare Mure.

Prvotni dvor je v 16. oz. v zgodnjem 17. stoletju zamenjal preprosti renesančni dvor. Po številnih prezidavah je sedanjo klasicistično-baročno zasnovo dvorec verjetno dobil konec 18. stoletja. Zaradi porušitve kapucinskega samostana in cerkve v Murecku se je le-ta gradbeni material uporabil pri dograditvi dvorca Freudenau⁸⁶. Na severni strani dvorca se je raztezal francoski park z eksotičnimi in sadnimi drevesi, ki pa danes več ni ohranjen⁸⁷. Ob koncu parka stojita še dva zidana stebra, na katera so bila pritrjena vrata, ki so služila za vhod v park.

408. Stiftsbrief über die Verbindlichkeit des Gutes Freudenau zu jährlicher Abgabe von 4 Startin Wein an das Bürgerhospital in Radfersburg ddto. Radfersburg 21. September 1658. (Copie vom Original.)

Vir: Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark, 1855, stran 46 (Ščitno pismo o vsakoletni oddaji vina dvorca Freudenau špitalu v Radgoni, leta 1658).

Nadstropna stavba dvorca ima široko razvito glavno fasado z osrednjim triosnim dvonadstropnim rizalitom. Stropi so v pritličju leseni, v nadstropju zrcalni. Pritličje se odlikuje z reprezentančno stebriščno avlo s tremi pari okroglih kamnitih stebrov in češkimi kapami⁸⁸. Zahodna polovica gradu je podkletena. V kletnih slopih in križnih obokih je iskati ostanke obeh predhodnih preprostih dvorcev iz začetka in razkošnega dvorca iz konca 17. stoletja⁸⁹. V letih 1607–1615 je bil pri kamnoseških delih v Črncih zaposlen Hans Perger, ki je prišel iz Radgone, kot slikar pa je bil takrat dejaven Baltazar Merhardt iz Gradca. V sami okolici je zraven dvorca še danes ohranjenih nekaj pomožnih dvornih poslopij.

⁸⁶ Grazer Volksblatt, z dne 25. 1. 1899, stran 6.

⁸⁷ Več; Oskar Habjanič, Razumevanje Pomurske kulturne krajine v obdobju baroka, Zbornik soboškega muzeja, 20–21, 2013, stran 141–145.

⁸⁸ Več; Ivan Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, Med Prekmurjem in porečjem Dravinje, Ljubljana, 1991, str. 15 in naslednje.

⁸⁹ Tako; Ludvik Kramberger, Dvorec Črnci v Gradovi in dvorci v Občini Gornja Radgona, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, let. 1998, str. 32. in naslednji.

Iz odloka o razglasitvi kulturnih spomenikov lokalnega pomena v Občini Apače je za dvorec Freudenu, med drugim zapisano: »Eden najzgodnejših celovito baročno zasnovanih kompleksov plemiških dvorcev v Sloveniji je sestavljen iz rezidenčne stavbe, gospodarskih poslopij, obsežnih parkovnih površin in prosto stoječe kapele. Celoto je na lokaciji manjšega srednjeveškega dvora kot razkošno letno rezidenco za svojo ženo Isabelo začel pred letom 1614 graditi negovski graščak in uspešni vojskovodja Siegmund Friedrich Trautmannsdorf (1571–1631). Pri delih je sodeloval stavbenik severnoitalijanskega porekla Jurij Carlone, ki je bil povezan tudi z gradnjo razkošnega dvorca Eggenberg v Gradcu. Gradnjo zgodnjebaročnega dvorca s parkom in gospodarskimi poslopji so najverjetneje v glavnem dokončali do leta 1631 in pri dokončanju del je morda sodeloval tudi znani italijanski slikar in arhitekt Giovanni Pietro de Pomis, ki je živel v Gradcu in tam Siegmunda Friedricha Trautmannsdorfa leta 1628 oblikoval tudi odlični nagrobni spomenik v stolni cerkvi. V poznem 17. stoletju so prvotno zgodnjebaročno zasnovo morda nekoliko dopolnili, a pri tem koncepta iz prve tretjine 17. stoletja prav gotovo niso bistveno spremenili. Bolj temeljita je bila prezidava dvorca v prvi tretjini 19. stoletja. Takrat so rezidenčno stavbo razširili in jo opremili z novimi klasicističnimi fasadami, vrt pred glavno fasado so obdali z novo ograjo s kamnitimi vazami, zgradili so novo prosto stoječo in s poslikavami okrašeno kapelo sv. Janeza Nepomuka na severnem koncu parka in preoblikovali so veliko trokrilno gospodarsko poslopje na južnem koncu kompleksa dvorca, na južni strani glavne ceste skozi Apaško dolino. Pozneje je bil kompleks dvorca deležen samo še manjših sprememb in zato je sedaj eden najkakovostnejših arhitekturnih in umetnostnih dosežkov iz obdobja zgodnjega baroka in klasicizma v Sloveniji. Celota je strogo simetrično podrejena okoli 620 metrov dolgi, ravni prostorski osi, ki se na jugu začne s trokrilnim velikim gospodarskim poslopjem in nato nadaljuje onkraj glavne ceste z ograjenim vrtom, enonadstropno pravokotno rezidenčno stavbo, manjšim gospodarskim dvoriščem, območjem parternega vrta, območjem nekdanjega sadovnjaka z drevoredom, parkovno preurejenim naravnim gozdom in zaključi s kapelo sv. Janeza Nepomuka. Enonadstropna rezidenčna stavba dvorca ima dolgo trinajstosno glavno fasado s poudarjenim višjim osrednjim rizalitom. V notranjščini s kakovostnim oblikovanjem izstopa zlasti obokana vhodna veža z okroglimi kamnitimi stebri, renesančnim kamnitim kaminom iz druge polovice 16. stoletja in rimskodobnim nagrobnim spomenikom iz 2. stoletja s podobo moža in žene. Kakovostno zasnovani so tudi obokani kletni prostori iz 17. stoletja in sobane v pritličju in prvem nadstropju, ki so sedanjo podobo v glavnem dobile v prvi tretjini 19. stoletja.

Kompleks dvorca Freudenu v Črncih je kulturnozgodovinsko izjemno pomemben kot najzgodnejša osno zasnovana baročna profana arhitekturna zasnova v Sloveniji, kjer so grajeni in parkovni elementi neločljivo povezani. Areal dvorca z rezidenčno stavbo, gospodarskimi poslopji in parkom je še v celoti ohranjen in zato je omogočena kakovostna celovita rekonstrukcija njegove historične podobe«.

Na ostanek nekdanjega francoskega parka še spominjata dva stebra (zasebni arhiv).

Stara razglednica iz okoli leta 1918, z delnim pogledom iz zraka (zasebni arhiv).

Ob že omenjenem rimskem medaljonu velja, omeniti še v notranjosti dvorca ohranjen mehanizem ure, ki je bila nameščena na sprednji strani zgradbe, ohranjene marmorne kamine ter še svetila, ki so še nameščena v določenih sobanah. Verjetno je v notranjosti dvorca nekdanj tudi kapela.

Na enem izmed delno ohranjenih kaminov je tudi napis IO. CA. IO. HA. Prav tako pa je na enem kaminu še ohranjen grb plemiške družine von Stubenberg (lastnica gradu Cmurek).

Renesančni kamin s Stubenbergovim grbom v veži dvorca Črnci pri Apačah

Nekoč (Hofrichter, 1842) je bila v notranjosti dvorca tudi knjižnica, določene starine ter portreti slik grofov ter ostalo dragoceno pohištvo. Prav tako so bile sobane (npr. lovska soba) zelo bogato opremljene, vendar žal danes več ni nič ohranjeno.

Dvorec Freudenau leta 1923, fotograf J. Mandl (vir: Zlatko Šajhar).

V Pokrajinskem muzeju Maribor je še edino ohranjen sekretar iz 19. stoletja iz dvorca Freudenau (zasebni arhiv).

V času lastništva veleposestnika iz Dunaja **Juliusa Meinla** (Meinl II.; 1869-1944) in **Juliusa Hermana Meinla** (Meinl III.; 1903-1991) je bila socialna varnost svojih delavcev zelo velika⁹⁰. Po izpovedih domačinov je bil J. Meinl III⁹¹ zelo napreden, saj je svoja polja obdeloval že s traktorjem. Meinl je na svojih kmetijskih zemljiščih gojil veliko glav živine. Kmetijske površine je sproti povečeval z nakupi⁹².

90 Ludvik Kramberger, Dvorec Črnci v Gradovi in dvorci v Občini Gornja Radgona, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, let. 1998, str. 34.

91 Iz vpisa v trgovinski register je razvidno, da se je v Mariboru ustanovila podružnica Julio Meinl d.d. (sedež glavnega zavoda je bil v Ljubljani), več v Uradnem listu SHS, let. III, št. 151 z dne 20. 12. 1921, str. 775. Zanimivo je tudi, da je delniška glavica znašala 4 milijone kron. Namen družb je pridobiti podjetja, ki jih je do sedaj imela dunajska firma Julij Meinl, v kraljevini SHS ter razširiti ta podjetja.

Z odločbo ministrstva za trgovino in preskrbo z dne 12. 9. 1946 je odrejena likvidacija podjetja Julij Meinl v LRS. Poziv upnikom in dolžnikom je objavljen v Uradnem listu LRS, z dne 16. 10. 1946, št. 68, stran 441.

92 Več v: Franček Štefanec, PEN, Vestnikov mesečnik, Vestnik z dne 25. 9. 2014, stran 26-27.

Julius Meinl II, Julius Meinl III (vir: Wikipedia)

Dvorec sta v času lastništva družine Meinl oskrbovala skrbnika Heinrich Mattes in kasneje Oton Paidasch.

V dvorcu Freudenau so se ukvarjali tudi z vrtnarjenjem. Zgornja fotografija je iz leta 1937 (zasebni arhiv).

Posestvo je imelo lastno elektrarno, s sedežem preko Mure na avstrijski strani. Odvečno energijo je elektrarna oddajala zadružni elektrarni v Apačah, in sicer za oskrbo Apač in bližnjih Lutverc⁹³.

Leta 1924 je zgradilo oskrbništvo graščine Freudenau Julia Meinla pri Apačah elektrarno z delazmožnostjo 80 KW. Tok je vrtilni z napetostjo 220/380 voltov in se oddaja v Apače, Freudenau, Črnce, Lutverce in Segovce. Elektrarna ima okroglo 200 konsumentov s 1200—1300 instaliranimi žarnicami.

Vir: Obrtni vestnik, z dne 24. 5. 1930, stran 3.

93 Več; Tone Zorn, Dve poročili iz leta 1929 o Nemški manjšini v Sloveniji, Časopis za Slovensko krajevno zgodovino, let. 1976, str. 92.

V začetku 20. stoletja (še v času lastništva F. Pfannl-a) je posestvo obsegalo 90,9 ha. V letih 1909–1914 je J. Meini⁹⁴ povečal posestvo z nakupom več kmetij na navedenem območju in mlina (Kolblav mlin).

Dvorec Freudenau okoli leta 1925⁹⁵. Prikazan je sprednji del dvorca z lepo urejenim majhnim parkom (zasebni arhiv).

Urbarji in lastništva gosposčine Freudenau (1635–1738)⁹⁶

Prvi pomemben urbar gosposčine Freudenau izhaja iz leta 1635 in ga je popisala Maria Isabella von Trauttmannsdorff (lastnica posestva Negova)⁹⁷. Iz navedenega popisa je razvidno, da je imenovana, dne 23. aprila leta 1635, celotno posestvo Freudenau prodala Hannsu Jakobu Muhrnu. Navedenemu posestvu so bile podložne (podrejene) vasi Münchendorf (Mihovci), Schirmdorf (Črnci), Schöpfendorf (Žepovci) in Abstell (Apače).

V tem urbarju je bila v nemškem jeziku zapisana naslednja vsebina: »Wiesenzins, Burgfried, Wildbann und Reißgejaid, Fischwasser, Holzstatt, Weingärten, äcker und Baufeld, Wiesen, Halten, Zins von der Fleischbank (t.i. predhodnica mesnice) zu Abstell und Notiz betr. den Getreidezehent«.

Lastništvo med leti 1641–1656 je bilo pri družini Schwarzenberg.

Leta 1664 je lastnik posestva Freudenau postal Ferdinand Ernst Graf zu Trauttmannsdorff. Posestva v Borecih (Woretzen), Trnovci (Ternofzen), Vičanci (Vitschanetz) in Pršetinci (Perschetinetz) pa so (še naprej) ostala v lasti Hannsa Jakoba Muhrna.

Leta 1693 se je lastništvo posestva Freudenau preneslo na Mario Elisabeth von Trauttmannsdorff, leta 1731 je bilo prepisalo na Josepha Leopolda Grafa von Orsini in Rosenberg, 1738 pa na Georga Christopha von Stürgha⁹⁸.

V Štajerskem deželni arhivu v Gradcu je še za gosposčino Freudenau ohranjeno: Fragmenti iz računske knjige imenja Črnci iz 17. stoletja. Ščitno pismo in obligacija iz obdobja 1800–1827 (Ščitno pismo grofice Josefe pl. Khevenhüller, lastnice imenja Črnci, za Gregorja in Marijo Walner, ki sta kupila travnik na področju imenja Črnci). Prav tako je ohranjena cenitev in preračun imetja Črnci za obdobje 1771 (opisane so nepremičnine, zemljišča, posevek, desetina, ribolovne pravice, lov, služnosti, mlini in vinogradi).

⁹⁴ V Apače prihaja vedno več obiskovalcev (leto 1937) iz drugih pokrajin in dežel, da si ogledajo napreden in zgleden način obdelovanja na tukajšnjem posestvu J. Meini, ki ga je upravljal upravitelj Oton Pajdaš (tako Slovenski gospodar, 23. junij 1937, stran 9).

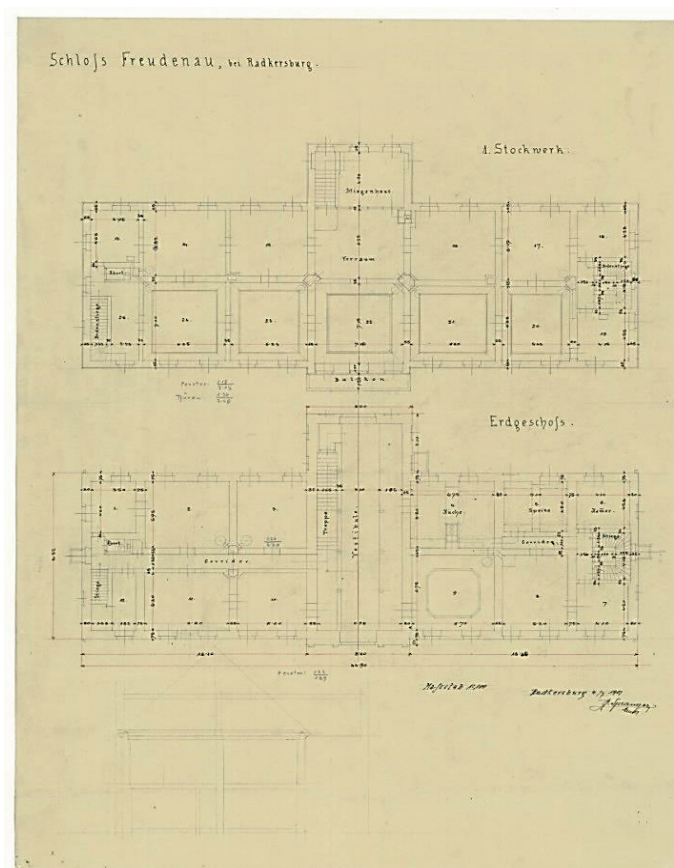
Nekoč je na strehi dvorca imela svojo gnezdo tudi štoklja.

⁹⁵ <http://cobiss5.izum.si/scripts/cobiss?ukaz=DISP&id=1102122661401382&rec=3&sid=1>.

⁹⁶ <http://www.verwaltung.steiermark.at/.../urbare/uvz0229.pdf>.

⁹⁷ Navedeni Urbar hrani Štajerski Deželni arhiv v Gradcu, tako dopis, št. FA1D-15-1/2005-3414 z dne 20. 10. 2011.

⁹⁸ Štajerski Deželni arhiv v Gradcu hrani Urbar Gosposčine Stürgh iz leta 1755, ki je bila tudi lastnica dvorca Freudenau, v kartonu, št. 21/zvezek 129.

Načrt „Schloss Freudenau bei Radkersburg“, z dne 4.7.1907, Konrad Spranger, v zasebni lastnini, Franz Wagner (vir. Stadtmuseum Bad Radkersburg).

Lastništvo dvorca (posestva) Freudenau skozi zgodovino:⁹⁹

- » do leta 1532 Wilhelm von Pernegg, nato družina Trautmansdorf;
- » 1635 Isabella von Trautmansdorf proda dvorec Ludwigu Schwarzenbergu;
- » 1642 Grof Georg Khießl in njegovi dediči;
- » 1738 Grof Christian Stürgkh;
- » 1792 Kajetan Grof von Wildenstein (prenova dvorca Freudenau);
- » 1794 Josepha Grofica Khevenhüller;
- » 1802 Graf Vinzenz Szapary (uredil je park);
- » 1806 Weichhard Grof Trautmansdorf;
- » 1818 Grof Karl Stürgkh;
- » 1825 Egidij Baron von Taxis;
- » 1827 Grofinja Kunigunde Rosenberg;
- » 1843 njena hči Grofinja Kunigunde Plaz;
- » 1877 Grof Heinrich Des Enffans d' Avernas (kupoprodajna pogodba z dne 28. 3. 1877);
- » 1885 Franz Pfannl (kupoprodajna pogodba z dne 2.7.1885);
- » 1907 Julius Meinl (kupoprodajna pogodba z dne 20. in 22.6.1907). Julius Meinl je vedno prispeval k

99 Tako; Anton Kovatschitsch, Die Absteller, Abstell einst und jetzt, Mureck, Bad Radkersburg, 2003. Dvorec je že okoli petnajst let v zasebni lasti, lastnika iz Prekmurja.

kulturnemu in družbenemu življenju na apaškem območju z denarnimi prispevki¹⁰⁰. Zaradi strahu pred zaplembo je J. Meisl, dne 24.6.1919, z darilno pogodbo celotno posestvo prepustil ženi Emmy Meisl. Na podlagi oporoke, umrle Emmy Meisl, je 17. 12. 1923 lastnik celotnega posestva zopet postal J. Meisl. Na podlagi darilne pogodbe, z dne 15. 10. 1932, se je za vso posestvo, vknjižila lastninska pravica na Herman Juliusa Meisla¹⁰¹;

- » 1945 FLR Jugoslavija:
- » Od leta 2000 v zasebni lasti.

Dvorec Freudenau v Črncih (1790–1810)¹⁰².

Dvorec Freudenau okrog leta 1925 (vir: Zlatko Šajhar).

Na koncu grajskega parka na drugi strani ceste stoji večja kapela Janeza Nepomuka, ki pa je v popolnem razpadanju. Kip Janeza Nepomuka stoji, danes obnovljen, v apaški cerkvi.

100 Npr. konec leta 1907 je Julius Meisl bogato obdaril tamkajšnjo šolo in društva tega območja (Vir: Grazer Tagblatt, z dne 28.12.1907, stran 8).

101 Navedeno je razvidno iz zemljiško knjižnega izpiska posestva Freudenau, Okrajnega sodišča G. Radgona.

102 Ferdinand Rung, Albertina, Inv. 7050 (galerija Albertina na Dunaju).

[http://sammlungenonline.albertina.at/?query=record/objectnumber=\[7050\]&showtype=record#1c3e1a3c-12e2-4f26-820d-c257329458b0](http://sammlungenonline.albertina.at/?query=record/objectnumber=[7050]&showtype=record#1c3e1a3c-12e2-4f26-820d-c257329458b0)

Razpadajoča grajska kapela, danes (zasebni arhiv).

Stene v notranjosti kapelice so bile poslikane. V kapelici so bile tudi lesene klopi za vernike. Kapelica je baročno zasnovana, verjetno je bila zgrajena okrog leta 1765, ko je bil baročno predelan dvorec Freudenu¹⁰³.

3D model dvorca Freudenu v Črncih¹⁰⁴.

Po drugi svetovni vojni se je dvorec uporabljal za pisarne in za bivanje stanovalcev. V dvorcu je bila organizirana tudi topla malica za delavce kmetijskega kombinata. Takoj po drugi svetovni vojni je bil nekaj časa namenjen tudi kot dom za starejše. V dvorcu so se prav tako v preteklosti prirejali mladinski plesi. Dvorec je trenutno povsem prazen.

103 Več; Maja Patty, Znamenja in kapelice v Občinah Apače, Gornja Radgona in Sveti Jurij, diplomsko delo, Maribor, 2010, str. 18.

104 http://www.europeana.eu/portal/record/2020712/DR_SI_IPCHS_3DM_231_Grad_Fridenav.html (Grangeo, Franc Jani Zakrajšek).

Današnje zunanje stanje dvorca Freudenau.¹⁰⁵

V zvezi s stečajnim postopkom nad Kmetijskim kombinatom Črnci (proti koncu 90 let. prejšnjega stoletja) je bil dvorec prodan zasebnemu lastniku. Dvorec razpada in je potreben temeljite obnove. Denacionalizacijski postopek za vračilo premoženja (dvorec, okrog 236 ha zemljišč ter nekaj stavbišč) potomcem zadnjega lastnika Juliusa Meinla III je pravnomočno zaključen. Zahtevek za vračilo je bil v celoti zavrnjen.

Še ohranjeno staro obzidje današnjega dvorca Freudenau – delno iz 17. stoletja (zasebni arhiv).

Hrast¹⁰⁶

Neposredno pri dvorcu Freudenau (ob regionalni cesti) je še pred leti stal mogočni stari hrast. Hrast je imel zelo velik premer debla, vendar ga je neurje v celoti izruvalo. Nekateri ocenjujejo, da je bil hrast star več kot 300 let.

Na njegovem mestu je danes posajen nov hrast. Sadiko je vzgojil Srečko T. iz semena Niderlovega hrasta iz Sp. Ščavnice.

¹⁰⁵ Vir: Delo, z dne 25. 3. 2014, Slovenija v malem sredi pa Meinlov grad. <http://www.delo.si/druzba/panorama/slovenija-v-malem-sredi-pa-meinlov-grad.html>.

¹⁰⁶ Hrast kot simbol podrobneje; Vasja Rovšnik, objavljeno na http://www.obcina-apace.si/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=69.

Nähringerjev dvor

Dvor je stal severno od vasi Črnci v zaselju Münchendorf (Mihovci), v neposredni bližini reke Mure, kjer je danes samo še nekaj hiš. O dvoru obstaja le malo podatkov. V 15. stoletju je bil dvor v posesti Nähringerjev. Kasneje je dvor menjal več lastnikov. Od dedičev Hansa Nella je dvor kupil Žiga Friderik pl. Trautmannsdorf, ki je pozneje posest prodal kmetom in s tem končal zgodovino dvorca, ki danes več ne obstaja¹⁰⁷.

Mlini

Mlinarstvo je eno najstarejših obrti, ki so ga že poznali Rimljani. Največkrat je bil lastnik mlina zemljiški gospod, ki je stal v bližini graščine. Poznamo več vrst mlinov, in sicer rečnega in potočnega, mline na veter ter plavajoče mline¹⁰⁸.

Veliko stoletij je voda na reki Muri upravljala mline¹⁰⁹. Tako je iz urbarja gosposčine Zg. Cmureka (Obermureck) iz leta 1419 že omenjen mlin na reki Muri na območju Zg. Konjščja (Roßhof)¹¹⁰.

Hitri tok reke Mure ter pogoste poplave so onemogočile postavitve trdnih mlinov neposredno na toku same reke. Na posebnem kanalu Mure (**t.i. enajstmlinski kanal**) je tedanjega časa (v začetku 20. stoletja) stalo enajst mlinov. Enajstmlinski kanal se odcepi od Mure na desnem bregu v Cmureku in poteka mimo naselij v Apaški dolini, okrog 16,5 km ter se izlije pri Segovcih spet v Muro¹¹¹. Enajstmlinski kanal je nekakšen ostanek starega rokava Mure (»Alte Mur«). Poleg oskrbe mlinov s pogonsko vodo je kanal zagotavljal tudi stalno tekočo vodo, napajal pa je tudi podtalnico. V enajstmlinskem kanalu je bilo tudi vedno veliko rib.

V vasi Črnci sta bila v kompleksu enajstmlinskega kanala dva mlina:

Hötzlov mlin v Črncih je bil največji mlin na enajstmlinskem kanalu. O mlinu in o družini Hötzl je že bilo na drugih mestih zapisano.

Kolblov mlin (prej Koblerjev mlin, kar je razvidno iz popisov prebivalstva) v Črncih je stal pri starih hlevih nekaj sto metrov od današnjega lovskega doma. Po menjavi lastnikov je v lasti Juliusa Meinla (skupaj z žago) prenehal obratovati že pred 1918 letom. Na gospodarskem poslopu so še danes vidne inicialke J. M. (Julius Meinl) in letnica 1935. Danes še samo na robu kanala samevajo ostanki betonskega jezua, kjer je bilo mlinsko kolo. Imenovani mlin je bil znan tudi kot t.i. »Alte Hofmühle« (stari dvorni mlin). Npr. iz popisa dejavnosti iz leta 1888–1903 izhaja, da je bila lastnica mlina Semlitsch Maria (zato tudi poimenovanje Zemljičev mlin).

Nekdanji mogočni hrast v Črncih ob dvorcu (vir: V. Rovšnik).

107 Tako; Zlatko Šajhar, Nähringerjev dvor v Gradovi in dvorci v Občini Gornja Radgona, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, let. 1998, str. 54. Avtor še navaja, da je nekega 30. junija okrog leta 1520 dvor zalila Mura in od tega časa je ostal ob dvoru mrtev rokav imenovani »stara Mura«. Trautmannsdorfi so ga uporabljali kot ribnik in dovolili ribolov samo lastnikom dvorca.

108 Več; Ivan Rihtarič, Kratka zgodovina mlinarstva v svetu in na Slovenskem v Mlini v Občinah G. Radgona, Radenci in Sv. Jurij ob Ščavnici, Gornja Radgona, 2000.

109 Več; Jože Rogan, Mlini v Apaški dolini v Mlini v Občinah G. Radgona, Radenci in Sv. Jurij ob Ščavnici, Gornja Radgona, 2000, str. 21.

110 Franz Josef Schober, O življenju ob meji, Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 13. knjiga, 1. del, let. 2009, str. 34.

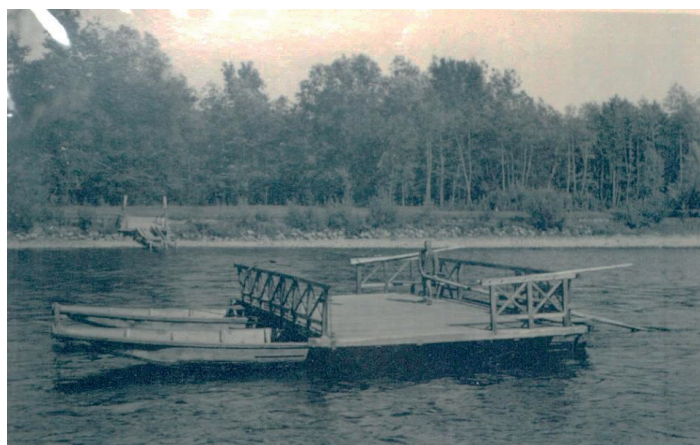
111 Že leta 1650 je na rokavu »stare Mure«, omenjenih 7 mlinov, kar pomeni, da je »enajstmlinski kanal« že precej star; tako Franz Josef Schober, O življenju ob meji, Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 13. knjiga, 1. del, let. 2009, str. 35.

*Še obstoječe nekdanje Meinlovo gospodarsko poslopje ob nekdanjem mlinu (kratica J. 1935 M.)
– zasebni arhiv.*

Brod

Ker ni bilo trdnih mostov, je na reki Muri skozi zgodovino¹¹² po vaseh bilo veliko brodov, s katerimi so domačini prečkali naravno oviro, reko Muro ter trgovali z nasprotnim bregom Mure. Prav tako je bilo po reki Muri dejavno splavarstvo. Po pričevanju domačinov je bil vse do leta 1945 aktiven brod preko reke Mure (Črnci–Donnersdorf). Upravljanje ter lastništvo navedenega broda je pripadalo že od leta 1910 naprej, družini Lelia iz Črncev in je stal nedaleč od današnjega kolesarsko-pohodniškega mosta¹¹³.

Nekdanji brod na reki Muri v Črncih, pred drugo svetovno vojno (vir: F.J. Schober).

V prejšnji časih je bilo veliko podobnih brodov speljanih preko reke Mure, kot ta nekoč v Črncih (družina Lelia), nedaleč stran od današnjega pohodniško-kolesarkega mosta.

Kužno znamenje

V zvezi z vasjo Črnci je potrebno omeniti tudi postavljena kužna znamenja iz okoli 17. stoletja (3 znamenja stojijo ob regionalni cesti Črnci–Apače). V tistem obdobju je po teh krajih razsajala kuga ter kolera.

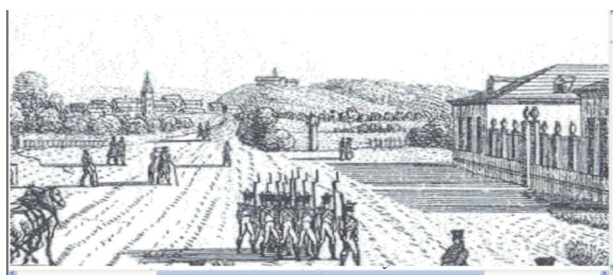
¹¹² Po zapisih plemiškega rodu Stubenbergov (lastniki gospoščine Cmurek), so le-ti leta 1537 zgradili prvi leseni most čez Muro in so na tem območju imeli tudi več mlinov, tako Jože Rogan, Mlini v Apaški dolini v Mlini v Občinah G. Radgona, Radenci in Sv. Jurij ob Ščavnici, Gornja Radgona, 2000, str. 22.

¹¹³ Franz Josef Schober, Neue Brücke – alte überfuhr, Historische Landeskommission für Steiermark, Graz, 2007, str. 205.

Kužno znamenje tik ob regionalni cesti (Črnci-Apače)- zasebni arhiv.

Kužno znamenje je v stebrasti obliki. Steber ima kvadratni prerez. Sestavljen je iz hišice, ki jo pokriva kamnita strešica, ki se proti vrhu oži v čebulasto obliko. Stik med hišico in strešico je okrašen z borduro in je oblikovan kot jajčnik. Kužna znamenja so ostanek dela 14-tih postaj križevega pota med Črnci in Apačami (postavljene so bile tudi z namenom zastraševanja zaradi preteče turške nevarnosti)¹¹⁴.

Na litografiji z veduto Črncev iz Kaiserjeve Litografirane podobe slovenještajerskih mest, trgov in dvorcev (iz leta 1825) je v ozadju upodobljeno drugačno znamenje kot stoji danes.

Vaška kapela¹¹⁵

Za vaško kapelico z zvonikom (imenuje se Žalostna mati božja) v centru vasi Črnci ni natančnega podatka o njeni zgraditvi. Domneva se, da je iz druge polovice 19. stoletja, obnovljena je bila 1998 leta (ko je bila tudi na zunanjih straneh poslikana s sakralnimi motivi). Leta 2010 se je uredilo tudi električno zvonjenje.

V tlorisu je (kapelica) prečni pravokotnik, ob straneh jo členijo lizene, ki segajo do dekorativnega opasnega zidca. Glavno fasado predira pokončna pravokotna vratna odprtina, zaprta z lesenimi, delno zastekljenimi vrati. Zvonik je z močno profiliranim zidcem razdeljen v dve etaži. Spodnji del na vsaki stranici členijo visoke polkrožno zaključene in polkrožno poglobljene niše, ki so v svoji notranjosti poslikane z motivi Srca Jezusovega, Križanega in Matere božje. V notranjosti je na oltarno mizo postavljen lesen kip pieta¹¹⁶.

¹¹⁴ Več; Maja Patty, Znamenja in kapelice v Občinah Apače, Gornja Radgona in Sveti Jurij, diplomsko delo, Maribor, 2010, str. 16-17.

¹¹⁵ Krajevni leksikon Dravske Banovine, Ljubljana, 1937, str. 378 omenja vaško kapelico sv. Bernarda.

¹¹⁶ Več; Maja Patty, Znamenja in kapelice v Občinah Apače, Gornja Radgona in Sveti Jurij, diplomsko delo, Maribor, 2010, str. 18.

Vsako leto v mesecu maju se pri vaški kapelici odvija vremenska maša.

Vaška kapela v središču vasi Črnci (zasebni arhiv).

Bivša zgradba »sester«

V začetku 20. stoletja so v Črncih svojo podružnico imele tudi Frančiškanke brezmadežnega spočetja. Na željo posestnika J. Meinla so se sestre leta 1917 preselil, v njegovo stavbo, v Črnce. Otroški vrtec v Freudenau so prevzele sestre iz Slovenske Bistrice (od leta 1938 do 1945) pod vodstvom s. Marceline; Eggenberške sestre, ki so ga do tedaj vodile, pa so se vrnile v Avstrijo. Medtem ko so nato smeli obiskovati otroški vrtec otroci uslužbencev g. Meinla, so odslej smeli v vrtec tudi drugi otroci¹¹⁷.

Sestre so se ukvarjale z vzgojno-izobraževalnimi dejavnostmi¹¹⁸. Po pričevanju domačinov so tako organizirale različne dejavnosti, npr. organizirale kuharske tečaje, varstvo in vzgojo otrok.

Zgradba, kjer so delovale sestre, je tik ob regionalni cesti Črnci–Apače. Danes se navedena zgradba uporablja v stanovanjske namene in je potrebna obnove. Navedena stavba ima zanimivo fasado.

Kip »srce Jezusovo«

V bližini avtobusne postaje v Črncih, tik ob regionalni cesti, je postavljen velik kip srce Jezusovo¹¹⁹, ki je bil pred časom tudi obnovljen.

Leseni križ

Skoraj v centru vasi (pri družini Lebreht) stoji tudi leseni (katoliški) križ. Domačini ga imenujejo tudi »Mihaličev križ«. Križ je bil v letu 2011 v celoti obnovljen.

V preteklosti je bilo v sami vasi ter v zaselju Mihovci kar nekaj križev, ki pa danes več niso ohranjeni. Tudi ta križ je nekoč stal ob vaški pešpoti. Z zložbami zemljišč ter z ukinjanjem pešpoti so ostala verska znamenja oddaljena od poti, ter tako osamljena sredi polj in travnikov. Zato je navedena družina ta križ (že pred mnogimi leti) prestavila k svoji domačiji.

Kip srce Jezusovo (zasebni arhiv).

117 Slovenski gospodar, 19. januar 1938, stran 9.

118 Podrobneje o njihovem delovanju; <http://fbs.rkc.si/>.

119 Srce Jezusovo je objekt čaščenja v katolištvu. Srce pri tem simbolizira Jezusovo ljubezen do vsega človeštva. Srce Jezusovo je tudi katoliški praznik posvečen čaščenju Jezusovega srca. Srce Jezusovo je premakljiv praznik–praznuje se na petek 8 dni po prazniku svetega rešnjega telesa oziroma na tretji petek po binkošti.

Kulturna dediščina¹²⁰ predstavlja nenadomestljivo vrednoto. Vsaka enota kulturne dediščine, ki je poškodovana ali uničena, je žal izgubljena, zato je potrebno kulturno dediščino vključiti v aktivno vsakodnevno življenje. Skrb za njeno ohranjanje in varovanje, v vseh okoliščinah, je skrb vsakogar izmed nas. S kulturno dediščino lahko oblikujemo tudi posebnost in avtentičnost celotne turistične ponudbe.

Iz Registra nepremičnin kulturne dediščine Slovenije¹²¹ izhaja, da so za vas Črnci vpisani v navedeni register naslednji objekti: dvorec Freudenu, rimski medaljon v dvorcu, kužna znamenja in vaška kapelica ter imajo tako status nepremičnine kulturne dediščine.

Obnovljen Mihaličev križ (zasebni arhiv).

Prebivalstvo in razmere za življenje v vasi Črnci po letu 1918 do danes

Med obema svetovnima vojnama

Po prvi svetovni vojni je bila na podlagi St. Germainске pogodbe (sprejeta 10. 9. 1919, v veljavo je stopila 16. 7. 1920) Apaška dolina dodeljena kraljevini SHS (določila se je meja na sredinski črti reke Mure). Uveljavitev navedene pogodbe je pomenilo, da je po eni strani morala kraljevina SHS prepustiti Avstriji zasedeno mesto Radgono, Avstrija pa je morala (kljub nasprotovanju prebivalcev te doline) prepustiti Apaško dolino novo ustavljeni kraljevini SHS. Za miren potek uresničevanja navedene pogodbe je bila

naloga zaupana britanskemu častniku Gossetu, ki je v tem času stanoval na dvorcu Freudenu (katere lastnik je bil tedaj Julius Meinl)¹²². Kljub temu, da je bila določena nova meja, je prišlo preko nove meje do tihotapljenja (»šmugljanja«) raznih stvari in živil.

Na območju vasi je delovala tudi Posojilnica za občino Črnci, registrirana 23. 7. 1923. Prav tako pa je bilo Posojilno društvo za občino Črnci z zadržno pogodbo ustanovljeno že 15. februarja 1900¹²³.

Uradni jezik je tako postal slovenski. Prebivalci nemške manjšine¹²⁴ so morali na tem območju prevzeti pravice in dolžnosti, ki jih je prinašala nova kraljevina SHS. Med obema svetovnima vojnama je mogoče ugotoviti, da se je nemško prebivalstvo v navedenem območju postopoma zmanjševalo. V šoli je vedno bolj v veljavo prihajal slovenski jezik, v določeni meri se je zagotavljalo tudi sporazumevanje v nemškem jeziku. Vedno več je bilo na to območje priseljevanj Slovencev

120 Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD), Ur. l. RS, št. 7/1999, 110/2002-ZGO-1, 126/2003-ZVPOPKD, 63/2007 Odl.US: Up-395/06-24, U-I-64/07-13, 16/2008-ZVKD-1, ...

121 <http://rkd.situla.org/>.

122 Franz Josef Schober, O življenju ob meji, Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 4. knjiga, 1. del, str. 185–186.

123 Več; Dušan Ščap, Hranilnice, posojilnice in posojilna društva na Apaškem polju pred drugo svetovno vojno, Zgodovinski listi, 2014, stran 78–106.

124 Nemška manjšina je imela svojo hranilnico in posojilnico tudi v Apačah, ki je s svojim prometom obsegala celotno Apaško kotlino ter bližnjo Sp. Ščavnico. Konec leta 1928 je hranilnica imela 228 članov, 19.925.761 takratnih din dohodkov ter 1.889.922 takratnih din izdatkov. Hranilnica je bila članica zadržne zveze iz Celja. Tako; Tone Zorn, Dve poročili iz leta 1929 o Nemški manjšini v Sloveniji, Časopis za Slovensko krajevno zgodovino, let. 1976, str. 92.

(največ iz Prekmurja) ter preseljevanj prebivalcev nemške narodnosti v Avstrijo. Prav tako se je v Črncih odprl v letu 1923 oddelek Radgonske carinarnice.

Iz podatkov iz leta 1928 so Črnci imeli skupaj 507 prebivalcev, od tega se je 373 opredelilo za nemški pogovorni jezik, 130 pa za slovenski¹²⁵.

Po izpovedi pokojne babice (Tratnik Katarina) med sovaščani ni bilo opaziti razlik glede narodnosti, saj so si bili povečini v dobrih odnosih, si pomagali med sabo ter imeli skupno družabno življenje.

Iz krajevnega leksikona iz leta 1937¹²⁶ izhaja, da so v tedanjo Občino Apače spadali tudi Črnci, ki so tedaj imeli 421 prebivalcev, 69 hiš, 49 posestnikov ter 15 najemnikov.

Leta 1938 je Nemčija izvedla priključitev Avstrije (t. i. Anschluss). Velika večina tedanjih prebivalcev Apaške doline je hotela postati »nemška«¹²⁷.

Preša na spodnji sliki ima zapisano letnico 1922 in je še vedno delujoča. Tudi v preteklosti se je za pridelavo domačega vina stiskalo rdeče grozdje (iz t. i. samorodne trte, npr. Jurke).

Domača stara preša (stiskalnica) z lesenimi obroči (zasebni arhiv).

Za povprečno kmečko družino je bilo značilno pridobivanje hrane ter ostalih stvari, v celoti, na sami kmetiji. Tako je vsaka manjša kmetija imela njivo (oz. nekaj njiv), kakšnega prašiča, eno do dve kravi, in nekaj kokoši. Prav tako so imeli vrt. Veliko stvari so si sami doma ustvarili npr. milo za umivanje perila iz masti, iz brezovih vej so se naredile metle, ali pa iz vrbe spletle košare. Še danes so značilne domače koline oz. peka domačega kruha v krušni peči.

Tedanjega časa ni bilo mehaniziranih kmetijskih strojev (razen skupne vaške mlatilnice), zato je bilo delo na kmetiji veliko težje, npr. košnja trave na roko ali pa oranje njiv s pomočjo krav oz. volov. Kljub temu je bilo življenje, po izpovedih domačinov tedanjega časa, manj stresno, kot današnji hitri, moderen tempo življenja.

125 Anton Kovatschitsch, Die Abtaller, Abtall einst und jetzt, Mureck, Bad Radkersburg, 2003.

126 Krajevni leksikon Dravske Banovine, Ljubljana, 1937, str. 378. Za vas Črnci so zapisani še naslednji podatki: »Poljedelstvo daje presežek 20% za izvoz v Avstrijo. Sadje, pretežno jabolka, dobro uspeva in ga izvozijo do 45 %. Precej prodajo še živine (30%), prašičev (45%), perutnine (40%) in jajc (do 90 %). Les prodajo kot drva ali na pol obdelan«.

127 Tako; Anton Kovatschitsch, Die Abtaller, Abtall einst und jetzt, Mureck, Bad Radgersburg, 2003.

Stari kmetijski pripomočki (lesene brane, lesena kolesa), zasebni arhiv.

Med drugo svetovno vojno

Med drugo svetovno vojno je okupatorska vojska tudi v Apaški dolini izvajala določeno represijo in izseljevanja nad prebivalstvom slovenske narodnosti (deportacije v koncentracijska taborišča, izgon na Hrvaško in v Srbijo¹²⁸ ter prisilna mobilizacija v nemško vojsko). Npr. pradedek Lehocki Štefan je bil skoraj štiri leta zaprt v koncentracijskem taborišču Dachau. Prebivalci slovenske narodnosti so ves čas živeli v strahu, saj je veliko prebivalcev Apaške doline bilo nemške narodnosti, nekateri so bili vključeni v t. i. Kulturbund¹²⁹.

Iz tega časa izhaja zanimivi časopisni članek (Marburger Zeitung), da je gospa Cäcilia Pichler Mollich iz Črnc (Schirmdorf) v svoji 32-letni karieri kot babica na svet pomagala več kot 3000 dojenčkom.

Izgon nemškega prebivalstva ter prihod kolonistov po drugi svetovni vojni

31. januarja 1946 je bila sprejeta Ustava FLRJ. Določeno je bilo, da FLRJ sestavlja 6 republik (Slovenija se je imenovala Ljudska Republika Slovenija).

V letu 1946 (13. januarja) pa je prišlo do izгона skoraj vsega nemškega prebivalstva (cca. 2000 prebivalcev) iz Apaške doline (tudi iz Črnc), ki so jih stlačili v živinske vagone in jih odpeljali na Dunaj. Ker jih Jugoslavija ni hotela zopet nazaj sprejeti, je vlak za 16 dni obstal na železniški postaji Murakereszturu na Madžarskem, kjer je zaradi mraza umrlo veliko ljudi (77). Ob izselitvi nemških družin je ostalo veliko hiš praznih z zapuščenim premoženjem. Veliko domačinov je na skrivaj pobralo iz hiš številne dragocenosti¹³⁰.

Na koncu leta 1945 je bil sprejet Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji¹³¹, na podlagi katerega so se ustanovile komisije, katerih naloga je bila dodelitev zemlje (prednost pri dodelitvi so imeli partizani in njihovi najbližji sorodniki). Še pred delitvijo je komisija izvedla razlastitve oz. zaplembe¹³². Tako je

128 Bericht des Umsiedlungsstabes Untersteiermark über die Volks und Rassenverhältnisse der Untersteiermark(1), nr. 127, Marburg, 10. 9. 1941. Intenzivno je potekal izgon prebivalcev slovenske narodnosti ter germanizacija navedenih območij.

129 Bila je registrirana kot kulturna organizacija. Kulturno delovanje je bilo pretežno krinka za nacistično in obveščevalno delovanje v korist nemškega rajha; <http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/964>. Člani Kulturbunda so lahko bile le osebe, ki so bile nemške narodnosti, ali pa tiste, ki so deklarirale pripadnost nemškemu narodu. Zgodovinsko dejstvo pa je, da je bil osnovni program te organizacije, pomoč pri pripravi podlage za izvajanje nemške raznarodovalne politike. Zato je bila dejavnost te organizacije še posebej pomembna v obdobju pred okupacijo. Tako izhaja iz obrazložitve sodbe Vrhovnega sodišča RS; http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/15678/.

130 Tako; Barbara Bratuša, Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945–1947, diplomsko delo, Maribor, 2010, str. 29.

131 UL SNOS in NVS, št. 62/396 z dne 12. 12. 1945.

132 V zvezi z razlastitvami in nacionalizacijo so bili, takoj po drugi sv. vojni, sprejeti številni zakoni.

vsem izgnanim nemškim družinam bilo zaplenjeno (razlašeno) vso njihovo premoženje (podlaga so bili dekreti AVNOJA iz 21. 11. 1943 in 21. 11. 1944 ter drugi zakoni).

Na območje Apaške doline so se naselili kolonisti¹³³, tudi v vas Črnci. Tako so bili v Apaški dolini naseljeni prebivalci iz celotne Slovenije z različno kulturo, narečjem ... (o.p. »Slovenija v malem«; nekateri so jo hudomušno poimenovali tudi »Titova dolina«). Po pričevanju domačinov veliko kolonistov (največ jih je prišlo iz območja Dolenjske), ni imelo veščin za delo na težki kmetiji, zato so se nekateri hitro odselili iz Apaške doline. Nekateri pa so dobro sprejeli svojo novo domačijo ter delo na kmetiji in si na tem območju ustvarili družine in bili člani kmečko delovnih zadrug. Odločilno za pridobitev statusa kolonista je bilo politično merilo in premoženjski položaj. Prvi transport s kolonisti je še prispel isti dan, kot so izgnali nemško govoreče prebivalstvo (13. 1.), in sicer je bilo v njem 122 družin iz krajev na Dolenjskem¹³⁴.

Leta 1948 je bila ustanovljena Kmetijska zadruga z. o. j. v Črncih. Predsednik je postal Zemljič Matko, upravnik drž. posestva v Črncih¹³⁵.

V dvorcu v Črncih so bili v povojnem času začasno nameščeni osiroteli otroci partizanov. Čez nekaj let so bile težnje, da bi se v dvorcu namestil dom onemoglih. Prav tako pa so od 30.3.1957 nekaj mesecev v dvorcu začasno bili nameščeni madžarski begunci. Sprejemni center v dvorcu Črnci je deloval od 30. 3. 1957–1. 7. 1957. V tem času je bilo v njem nastanjenih 27 madžarskih beguncev¹³⁶.

Meja z Republiko Avstrijo je bila po drugi svetovni vojni zelo strogo varovana. Vojaki (t.i. graničarji), so vzdolž reke Mure zelo poostreno kontrolirali varnostni pas ter preprečevali osebam brez dovoljenja, gibanje na tem obmejnem področju.

V letu 1948 je vas Črnci štelo skupaj 517 prebivalcev (250 moških in 267 žensk)¹³⁷.

Šele leta 1953 sta se obe državi sporazumeli o pogojih uporabe, o dvojnem lastništvu, zemljišč na obeh straneh Mure.

Jezik v vasi¹³⁸

Za območje Apaške doline so značilne posebnosti v narečju oz. v pogovornem jeziku še dandanes¹³⁹. Prebivalci, ki so živeli na tem območju še pred drugo svetovno vojno, še danes v svojem narečju uporabljajo veliko nemških izrazov. Po drugi strani pa kolonisti, ki so se sem preselili, po drugi svetovni vojni, še vedno uporabljajo svojo narečje iz otroštva iz svojega matičnega kraja. Tako je včasih, v sami vasi, mogoče zaslediti od hiše do hiše svojo »lastno narečje«.

133 Za koloniste so se šteli vsi tisti, ki so poleg zemljišča dobili še hiše in gospodarska poslopja ter se na tem posestvu naselili in na ta način ustvarili novo gospodarstvo; tako Barbara Bratuša, Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945-1947, diplomsko delo, Maribor, 2010, str. 32 in nasl.

134 Več; Zdenko Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji, Založba Obzorja, 1995, stran 185 in nasl.

135 Uradni list LRS, št. 37, z dne 31.8.1948, stran 703.

136 Več Attila Kovacs, Madžarski begunci v Sloveniji leta 1956 in 1957 v Kam gremo prijatelji? V Svet! Institut za narodnostna vprašanja, Ljubljana-Lendava, 2016, stran 44-45.

137 http://www.stat.si/publikacije/pub_popis_1948.asp.

138 Več; Saša Utroša: Muttersprache und Zweisprachigkeit im Abtaller Tal-Deutsch als Umgangssprache in Črnci/Schirmdorf, Diplomarbeit, Maribor, 2000.

139 Slovenščina je med vsemi slovanskimi jeziki narečno najbolj členjena, čeprav je to jezik enega najmanjših slovanskih narodov. Po klasifikaciji slovenskega jezikoslovca Frana Ramovša (1936) in po izpopolnjeni Karti slovenskih narečij Tineta Logarja in Jakoba Riglerja (1983) se deli na sedem narečnih skupin, od katerih vsaka združuje po več narečij in vsako narečje po več govorov. Slovenska dialektologija uvršča (op. apaški govor) v narečje panonske narečne skupine (Koletnik 2001), h kateri prištevamo še prekmursko, haloško in prleško narečje. Panonska narečja, so se nekaj stoletij razvijala skupaj s štajerskimi.

Kmetijstvo in življenjske razmere po drugi svetovni vojni

Takoj po drugi svetovni vojni je bil značilen sistem t. i. racionalne (načrtno omejene) preskrbe s hrano in živili. Prav tako so po drugi svetovni vojni nastajale različne vrste zadrug¹⁴⁰, s katerimi se je hotelo bolje dosegati zastavljene cilje na širšem področju kmetijstva¹⁴¹. Ker je navedeno območje izrazito kmetijsko je, dne 14. 3. 1950, Vlada LRS¹⁴² ustanovila Živinorejsko – poljedelsko gospodarstvo, Črnci¹⁴³. Dne 14.04.1952 se je ustanovilo Živinorejsko-poljedelsko gospodarstvo Črnci-Apače¹⁴⁴. Prav tako je bil ustanovljen

Občinski ljudski odbor Apače¹⁴⁵, v katerega so spadali tudi Črnci¹⁴⁶. S seznama delovnih organizacij na območju Gornje Radgone¹⁴⁷ izhaja, da je v letu 1946 nastala Okrajna žaga v Črncih in je v letu 1948 delovala kot državno podjetje mlin, oljarna in žaga Črnci-Apače.

Kasneje je nastal Kmetijski kombinat Črnci, ki se je vse do začetka 90. let prejšnjega stoletja intenzivno ukvarjal s kmetijstvom (ko je šel v stečaj)¹⁴⁸. Imel je v posesti (kot družbeno lastnino) veliko kmetijskih površin, ki so bila po drugi svetovni vojni zaplenjena in dodeljena v družbeno upravljanje. Ker se je na tem območju sezidalo veliko hlevov (predvsem zaradi govedoreje) ter je bilo v obdelavi ogromno kmetijskih površin, je veliko okoliških prebivalcev našlo zaposlitev pri navedenem kombinatu. V vasi v bližini žage je bila tudi pristajalna steza, kjer so pristajala manjša letala za škropljenje kmetijskih površin na tem območju.

Mlinsko podjetje Črnci-Apače neposredno po drugi svetovni vojni, ki je delovalo v Hötzlovem podržavljenem mlinu (zasebni arhiv).

140 Npr. v zadrugi register (Ur. list, LRS, št. 63/64 z dne 21.09.1946) je bila dne 10. 8. 1946 vpisana Nabavna in prodajna zadruga z omejenim jamstvom v Apačah.

141 Zdruge kot posebne vrste organizacij opredeljujejo in urejajo tudi pravni predpisi. Slovenski Zakon o zadrugah (Ur. l. RS, št. 13/1992 s spremembami) jo opredeljuje kot organizacijo vnaprej nedoločenega števila članov, ki ima namen pospeševati gospodarske koristi svojih članov ter temelji na prostovoljnem pristopu, svobodnem izstopu, enakopravnem sodelovanju in upravljanju članov.

142 Glavna direkcija republiških kmetijskih posestev LRS, je bila ustanovljena 13. 6. 1950 pri Ministrstvu za državna posestva vlade LRS (delovala je le od 3. 5. do 31. 8. 1950) kot operativni upravni voditelj republiških kmetijskih posestev (Ur.l. LRS, št. 20/50) 9. 10. 1950 je bila ukinjena (Ur.l. LRS, št. 31/50). Njene pristojnosti je prevzela že 25. 8. 1950 ustanovljena Generalna direkcija državnih kmetijskih posestev LRS (Ur.l. LRS, št. 27/50). Bila je organ Vlade LRS za vodstvo državnih kmetijskih posestev iz republiške pristojnosti. Z reorganizacijo Vlade LRS 11. 4. 1951 (Ur.l. LRS, št. 15/51) je bil ustanovljen Svet vlade LRS za kmetijstvo in gozdarstvo (AS 244).

143 Register državnih gospodarskih podjetij, Ur. list LRS, št. 12 z dne 11.04.1950, str. 126.

144 Uradni list, Ljudske Republike Slovenije, letnik IX (1952), št. 13, stran 126.

145 Občinski ljudski odbor (dalje ObLO) Apače je bil ustanovljen leta 1952 na osnovi Splošnega zakona o ljudskih odborih. Sodel je k okraju Ljutomer, obsegal pa je naslednja naselja: Apače, Črnci, Mahovci, Drobotinci, Pogled, Stogovci, Grabe, Sp. Konjišče, Zg. Konjišče, Lutverci, Janhova, Nasova, Lešane, Plitvica, Podgorje, Segovci, Novi Vrh, Vratja vas, Vratji Vrh, Žepovci in Žiberi. Leta 1955 je bil sprejet Zakon o območjih okrajev in občin v LRS, ki je odpravil ObLO Apače. Vsa naselja, ki so sodila v ObLO Apače, so bila priključena k ObLO Gor. Radgona, ta pa v okraj Murska Sobota.

146 Začasno je po drugi svetovni vojni deloval Dom onemoglih Črnci-Apače. Tako; Pokrajinski arhiv Maribor SI_PAM/0443/011/004/00004-Poročila o pregledih in ureditvah razmer v socialnih ustanovah poverjenišтва za socialno skrbstvo Oblastnega ljudskega odbora Maribor ter okrožnica o otvoritvi doma za stare in onemogle v Črncih z navodilom o popisovanju starih, ki jih nameravajo oddati v centralni dom ter obravnava oskrbnine, tako SI_PAM/0130/003/00198.

147 <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo-pomurja/gradivo/seznam-del.-org.-na-obmocju-g.r.>

148 Iz ostanka nekdanjega Kmetijskega kombinata Črnci je bilo v letu 2001 ustanovljena nova pravna oseba: Kmetijstvo Črnci d.o.o.

Opuščen hlev v Črncih, bivšega Kmetijskega kombinata Črnci (zasebni arhiv).

Danes je opaziti, da se delo na kmetijah opušča, saj stroški vlaganja v kmetijo iz leta v leto naraščajo. Tako je opaziti, da imata v vasi samo še dve kmetiji krave (govedo). Samo kmetijstvo je odvisno tudi od vremenskih vplivov, saj so neurja na teh območjih pogosta¹⁴⁹ in je končni pridelek ter s tem povezan zaslužek odvisen tudi od tega ali je bila »dobra letina«. V preteklosti so ta območja obiskovale tudi kobilice, ki so uničevale celotne pridelke. Posebno velja poudariti, da je bilo življenje v času družbenega sistema socializma na našem območju zelo težko in po večini tudi siromašno. Meso je bilo večinoma na jedilniku samo ob nedeljah in praznikih. Zaradi intenzivnega kmetovanja, v preteklosti na navedenem območju, ostaja še občasna težava z onesnaženostjo pitne vode (prevelika vsebnost nitratov).

Iz Pokrajinskega arhiva v Mariboru izhaja, da se je konec leta 1945 (3. 12. 1945–14. 1. 1946) naredil priključitev telefonskega priključka Mladinskemu domu Črnci-Apače¹⁵⁰.

Iz popisa obrtno dejavnosti na radgonskem območju iz leta 1959 izhaja, da je Obrtno podjetje »Mizarstvo in žaga« Črnci-Apače bilo drugo najmočnejše obrtno podjetje družbenega sektorja v občini, saj je zaposlovalo kar 84 delavcev, od tega 4 mojstre, 39 pomočnikov, 4 priučene in 31 nekvalificiranih (15 moških in 16 žensk) ter 6 administrativnih delavcev. V uku je bilo 13 vajencev, 3 v prvem, 6 v drugem in 4 v tretjem letniku. Na področju mlinarstva je delovalo obrtno podjetje »Mlinsko podjetje« Črnci –Apače, ki je zaposlovalo 21 delavcev: 2 mojstra, 11 pomočnikov, 2 priučena delavca, 3 nekvalificirane (1 moški in 2 ženski) ter 3 administrativne delavce (2 moška in 1 ženska). V uku je imelo to obrtno podjetje le vajenca v tretjem letniku.

V povezavi s kmetijstvom je bil v okviru takratnega kmetijskega kombinata Gornja Radgona, leta 1966 v Črncih, zgrajen tudi Center za rastlinsko predelavo v Črncih, v sklopu katerega je bila zgrajena mešalnica kot manjši obrat za proizvodnjo krmil¹⁵¹. V letu 1976 so bili zgrajeni metalni silosi, kapacitete 5.000 ton, ki so omogočali skladiščenje ter zgrajeni določeni spremljajoči objekti. Tako je iz dela TOZD-a Kmetijstvo Črnci v letu 1979 se organizirala TOZD mešalnica in dehidracija Črnci n.sol.o. S preoblikovanjem TOZD-a je 20.4.1990 nastalo podjetje v družbeni lasti. Dne 9.11.1995 se je lastninsko preoblikovalo v delniško družbo Tovarna močnih krmil Črnci d.d.

V Črncih že nekaj časa obratuje tudi žaga (lastnik LGZ G. Radgona) za razrez hlodovine (nekoč se je imenovala Ertlova žaga). V letu 1950 je delovala kot Okrajna žaga Črnci ter v letu 1952 kot Krajevna žaga Črnci. Nekakšnega večjega industrijskega obrata v vasi (še) ni zaznati.

149 Neurje s točo je obiskalo Apaško kotlino (leta 1935). »Nevihita je ruvala drevesa, sadovnjake, toča je zbila skoraj zrela žita, fižol in krompir. Zelo hudo so udarjene vasi: Plitvica, Lomanoše, Segovci, Apače, Lešani in Črnci« (tako Slovenski gospodar, 10. julij 1935, stran 3; Slovenec, 5. julij 1935, stran 3).

150 SI_PAM/0442/001/01108.

151 Z leti se je tovarna razvijala in je danes edini samostojni proizvajalec krmnih in mineralno-vitaminskih mešanic za domače živali v Sloveniji. Danes se gospodarska družba imenuje TMK Črnci d.d. in je v stečajnem postopku, več na <http://tmk-crnci.si/>.

Življenje in razmere po letu 1991

Leta 1991 se je Slovenija osamosvojila (v bližini je potekala 10 dnevna vojna za samostojno Slovenijo, in sicer predvsem na območju Gornje Radgone). Za popravo krivic (po drugi svetovni vojni) je bil leta 1991 sprejet Zakon o denacionalizaciji¹⁵². Veliko nekdanjih izgnanih nemških lastnikov, iz Apaške doline ni dobila vrnjenega nacionaliziranega premoženja (predvsem zaradi predhodnega vprašanja o državljanstvu). Nekateri postopki še danes niso pravnomočno končani. Veliko zemljišč in gozdov sedaj upravlja Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov. Po osamosvojitvi smo sprejeli tržno gospodarstvo, zato so se razmere na tem območju postopoma izboljšale. Prav tako smo postali potrošniška družba. Ustanovljeni so bili novi gospodarski subjekti, katerih dejavnost ni bila samo v povezavi s kmetijstvom. Veliko ljudi je našlo zaposlitev tudi v sosednji Avstriji. V 90. letih prejšnjega stoletja je bilo na nekdanjem parku dvorca Freudenu prav tako urejeno športno igrišče, kjer se igra nogomet (športno društvo KMN BULLS Apače – Črnci).

Na sliki je športno igrišče v Črncih (bivši francoski park dvorca Freudenu, zasebni arhiv).

Vstop v EU in ustanovitev Občine Apače

Z vstopom Slovenije v članstvo Evropske unije (EU¹⁵³), s 1. 5. 2004, se je »odprla meja« z Republiko Avstrijo. Ko je bila v letu 2006 ustanovljena Občina Apače, se je tudi na območju vasi Črnci začelo veliko vlagati v izgradnjo infrastrukture in komunalno opremljenost. V okviru Občine Apače za potrebe prebivalcev vasi dejavno deluje tudi vaški odbor Črnci. Prav tako je dejavnih vedno več prostovoljnih društev na različnih področjih družbenega življenja (npr. Lovska družina Apače ima svoj sedež v Črncih). Vas ne poseduje vaškega oz. gasilskega doma¹⁵⁴. Otroci hodijo v vrtec in osnovno šolo v Apače.

Družabno življenje in turizem

Na vasi je živahno tudi družabno življenje. Posebej je poznana stara nemška igra »pančrl trajbat« (nem.: pantschrl treiben), ki so se jo vaški otroci nekdanje v prostem času. Igranje navedene igre (ter ostale igre, npr. streljanje s fračo) se je ponovno obudilo pri vaški kapelici v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v okviru vaškega piknika na vaški gmajni.

Veliko se vlaga v skrb za okolje¹⁵⁵ in turizem¹⁵⁶. Na navedenem območju je tudi veliko kolesarskih poti (t. i. poti starega hrasta). Leta 2006 je bil v turistične namene zgrajen kolesarsko-pohodniški most, t. i. Štajerski most (Črnci–Donnersdorf), ki še hitreje povezuje ljudi z obeh strani reke Mure. Most je povezovalna točka za številne kolesarske poti na obeh straneh Mure in predstavlja povezanost obeh sosednjih držav znotraj EU.

¹⁵² Zakon o denacionalizaciji–ZDen, Uradni list RS, št. 27/1991 s spremembami in dopolnitvami.

¹⁵³ EU je bila ustanovljena v 50. letih prejšnjega stoletja kot Evropska gospodarska skupnost s šestimi ustanovnimi članicami in se nadalje razvijala. EU trenutno obsega 27 držav članic s skoraj pol milijardnim prebivalstvom. Eden od največjih dosežkov EU je vzpostavitev območja brez notranjih meja, znotraj katerega poteka prosti pretok (1) oseb, (2) blaga, (3) storitev in (4) kapitala. Tej štiri plasti svobodi prostega prehajanja meja včasih pravimo tudi „štiri svoboščine“.

¹⁵⁴ Iz kronike v letu 1939 izhaja, da so na kraj požara v Mahovce prihiteli tudi gasilci iz Črncev. Tako, Slovenski gospodar, z dne 22.4.1939, stran 4.

¹⁵⁵ V okviru navedenega je pomemben trajnostni razvoj. Pri trajnostnem razvoju gre za uravnoteženje treh razvojnih komponent: socialne, ekonomske in okoljske politike.

Prav tako vaščani sodelujejo pri vsakoletni spomladanski čistilni akciji.

¹⁵⁶ Turizem je splet pojavov in odnosov, povezanih z aktivnostjo oseb, ki potujejo in bivajo v krajih zunaj svojega stalnega bivališča, neprekinjeno do največ enega leta, zaradi preživljanja prostega časa, zabave in poslovnih zadev. Turizem se razvija tam, kjer je dobro razvita gospodarska dejavnost na nivoju gospodarstva in industrializacijskega razvoja. V skladu z navedenim lahko turizem opredelimo kot gospodarsko dejavnost, ki pomeni potovanja in spremembe začasnega bivanja zaradi oddiha in razvedrila.

Moderen viseči kolesarsko-pohodniški most, preko reke Mure v Črncih (zasebni arhiv).

Sklep

V navedenem prispevku sem želel prikazati celotno zgodovino vasi Črnci, tako od njene prve pisne omembe pa vse do današnjega časa. V prispevku sem se predvsem osredotočal na prebivalce tega območja in zanimivosti v vasi. Na podlagi ugotovitev velja še posebej poudariti, da so nepremičnine kulturno-zgodovinske dediščine potrebne obnove, zlasti pa dvorec Freudenau.

Stara razglednica območja z urejenim dvorcem Freudenau (okrog leta 1925) ter nekdanjo trgovino Franza Kolleritscha v Apačah (kasneje je imela te prostore kmetijska zadruga), zasebni arhiv.

Črnci so podeželska vas. Za obstanek bodočih generacij na vasi je potreben celovit razvoj za ohranitev in razvoj podeželja v bodočnosti.

Kot pravijo, zgodovino ustvarjajo ljudje, zato bomo videli, kakšen bo zgodovinski razvoj vasi Črnci v prihodnosti. Upajmo, da bogat in lep.

Literatura, viri in pravni viri

Literatura in viri so navedeni v sprotnih opombah, zato se jih posebej ne navaja.

Uvod

Dogodki, ki jim je bila Apaška dolina priča pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej, imajo korenine predvsem v spremenjenih razmerah po prvi svetovni vojni. Na podlagi Saintgermainске mirovne pogodbe iz leta 1919

je bila celotna Apaška dolina dodeljena novoustanovljeni kraljevini SHS¹ (meja se je določila na sredini toka reke Mure). Iz sestave prebivalstva, predvsem pa iz podatkov pogovornega jezika iz tistega obdobja izhaja, da je bila Apaška dolina takrat poseljena z večinoma nemškim prebivalstvom.² To je še naprej upalo, da bo postalo oz. da bo enkrat dodeljeno avstrijski državi. Med vojnama se je tako začel izvajati obratni pritisk, saj je na tem območju postal uradni jezik slovenski, prav tako je nova politika npr. v šolski sistem nastavljala slovenske učitelje. Hkrati je bilo omejeno ustanavljanje nemških društev (določena nemška društva so bila v začetku 20. letih razpuščena) ter oteženo poslovanje obrtnikov nemške narodnosti. Tako je sčasoma nemška večina prebivalstva postala manjšina tudi zaradi prostovoljnega preseljevanja v Avstrijo. Na tem območju je med vojnama zaznati veliko preseljevanja predvsem prebivalcev iz Prekmurja (predvsem iz ravskega in goriškega predela), ki so leta 1929 ustanovili tudi Evangeličansko cerkveno skupnost v Apačah. Spremenjeno dogajanje med vojnama nazorno prikazujejo slovenski časopisi, ki pišejo zelo proslovensko.³ Nemčija je med leti 1937–1940 gospodarsko pomagala apaškim Nemcem⁴.

Kot celotno radgonsko območje je bilo tudi območje Apaške doline med nemško okupacijo 1941–1945 vključeno v tisti del okupirane Slovenije (t. i. Untersteiermark), ki si ga je prisvojila Nemčija in na njem vzpostavila natančno razdelan nacistični okupacijski sistem. Še posebej so bili aktivni apaški Nemci, ki so se s svojo nacistično propagando vključevali v Štajersko domovinsko zvezo (ŠDZ) in Kulturbund.⁵

Demonstracije apaških Nemcev leta 1939

Že leta 1938, ko je bila Avstrija priključena k tretjemu nemškemu rajhu, so apaški Nemci to dejstvo sprejeli z navdušenjem. Ko so nemške čete vkorakale na Češko, so apaški Nemci konec marca in v začetku aprila 1939 organizirali obsežne demonstracije in spopade z oblastvenimi organi s

1 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS 1919–1920«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, 2011, stran 128–136.

2 Več o tem gl. Dušan Ščap, Značilnosti pogovornega jezika Apaške doline, Kulturno društvo Apaško polje, Apače, 2013.

3 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Izbor časopisnih člankov za Apaško kotlino za obdobje 1929–1941«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, 2011, stran 104–110.

4 Bundesarchiv Nemčije; št. R 15-V/31, Jugoslawien, 1937–1940, Wirtschaftshilfe für das deutsche Siedlungsgebiet Abstell, Benutzungsort, Berlin-Lichterfelde.

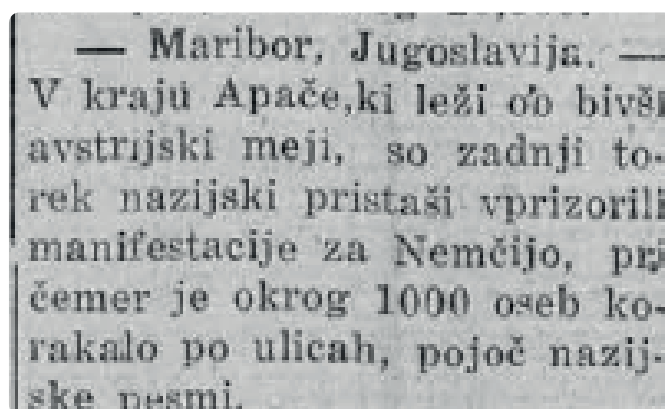
5 Registriran je bil kot kulturna organizacija. Kulturno delovanje je bilo pretežno krinka za nacistično in obveščevalno delovanje v korist nemškega rajha; <http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/964>. Člani Kulturbunda so lahko bile le osebe, ki so bile nemške narodnosti, ali pa tiste, ki so deklarirale pripadnost nemškemu narodu. Zgodovinsko dejstvo pa je, da je bil osnovni program te organizacije pomoč pri pripravi podlage za izvajanje nemške raznarodovalne politike. Zato je bila dejavnost te organizacije še posebej pomembna v obdobju pred okupacijo. Tako izhaja iz obrazložitve sodb Vrhovnega sodišča RS. http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/15678/.

Že leta 1920 je bila v Novem Sadu ustanovljena t. i. Schwäbisch Deutsche Kulturbund kot centralna organizacija za Nemce v Jugoslaviji. Po vmesnih prekinutih se je aktivno delovanje v Sloveniji in Apaški dolini začelo šele leta 1939. Takrat sta bila predsednika za krajevno območje Apače dr. Rudolf Hötzel ter Josef Baumann za krajevno območje Žiberči. Malo kasneje je bil še Kulturbund za krajevno območje Konjišče.

ciljem priključitve območja k nemškemu rajhu.⁶ V poročilu glavnega generalštaba jugoslovanske kraljevske vojske piše, da je 27. marca ob mraku prišla pred orožniško postajo v Apačah velika skupina kmetov, žensk in otrok z dvema velikima nacističnima zastavama (s kljukastim križem) na čelu. Množica je vzklikala: »Heil Hitler! Wir wollen heim ins Reich! (Slov. hočemo nazaj v rajh.)«. Množica se je brez posredovanja počasi razšla do polnoči. Čez dva dni, 29. marca, ob desetih zvečer je iz Apač proti Gornji Radgoni krenila skupina več kot 200 demonstrantov in vzklikala: »Heil Hitler,« vendar se je na poziv orožništva razšla. V vasi Črnci se je zvečer zbralo okoli 200 ljudi v sprevodu z veliko nacistično zastavo in manifestiralo za Hitlerja ter se razšlo šele na odločno zahtevo orožnikov. Prav tako je skupina 120 kmetov prišla pred orožniško postajo v Zgornji Cmurek in demonstrirala.⁷

Slovenski časopisi o navedenih dogodkih niso poročali, to je storil šele nemški časopis Marburger Zeitung 11.–12. 9. 1943. Obsežno poročilo (hrani ga nemški arhiv v Bonnu) o navedenih dogodkih je podal kasnejši vodja Švabsko-nemške kulturne zveze g. Hans Baron. Iz poročila izhaja obsežen seznam izjav trpinčenih oseb, ki je bil prek nemškega konzulata v Ljubljani poslan naravnost k nemškemu poslaništvu v Beograd. Navedenih je 71 oseb iz 12 krajev, ki so jih orožniki in policija trpinčili. Po obisku princa regenta Pavla Karađorđevića v Berlinu je nemški poslanik jugoslovanskemu zunanjemu ministru predlagal, naj v znamenje izboljšanja meddržavnih odnosov amnestirajo (ustavitev 20–30 kazenskih postopkov) obtožence iz Apaške doline⁸. Zaradi nemških demonstracij ob obmejnem območju je sam ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen podal predlog, naj se v Apaški dolini ustanovi izpostava ljutomersko sreskega načelstva, ki bi lahko takoj učinkovito ukrepala. To se ni zgodilo, predvsem zaradi pomanjkanja prostorov in finančnih sredstev.⁹

Na kratko je o navedenih dogodkih zapisano v poročilu SS iz leta 1940¹⁰. Poročilo iz rajha navaja: »Pri Slovencih je izražena velika sovražnost do Nemcev in ti izbirajo vsa sredstva teroristična dejanja proti vsem Nemcem. Tako je prišlo na rojstni dan firerja v Apaški kotlini do izgredov slovenskih teroristov, ki so 'Volksdeučerje' pretepli ter nekaterim razbili okna na hišah.«

Vir: Amerikanski Slovenec, z dne 31. 3. 1939, stran 1.

Iz leta 1938 je treba omeniti še dva dogodka:

Iz zapisa nemške tajne policije gestapa z dne 23. 4. 1938¹¹ je zapisano naslednje:

6 Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966, stran 154 in nasl.

7 Tone Ferenc, »Ljudstvu zamolčano dogajanje v Apaški kotlini 1939«, Zgodovinski listi, Zgodovinsko društvo Ljutomer, Ljutomer, 2000, stran 48.

8 SI_PAM/0684/002/00272. Spodbujanje k udeležbi na protidržavnih demonstracijah v Apačah za Nemčijo marca 1939. Rešitev zadeve: umik obtožnice zaradi amnestije 5. 9. 1939 (Okrožno sodišče v Murski Soboti).

9 Ferenc, nav. delo, stran 52 in nasl.

10 Der Reichsführer-SS und Chef der Deutschen Polizei, Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Amt III, Berlin SW, 9. 5. 1940.

11 Adolf Diamant, Zur Geschichte einer verbrecherischen Organisation in den Jahren 1933–1945; Dokumente, Berichte, Reportagen, Gestapo Chemnitz und die Gestapoaussensszellen Plauen i. V. und Zwickau Heimatland Sachsen, 1999, stran 277.

Zadeva: Klemencic Johann, rojen 1915 v Apačah (Abstall), Jugoslavija.

»K. je 11. 4. 1938 z delavskim transportnim vlakom preko Šentilja (Spielfeld) iz Jugoslavije vstopil v stari rajh in naj bi se nazadnje nahajal v Westfalnu. Po izpovedi njegovega brata Klemencica Augusta iz Apač (Abstall) št. 35 ter Klemencic Marie iz Apač št. 35 je Klemencic Johan odpotoval v stari rajh z namenom, da bi izvršil atentat na firerja. Klemencica je pri srečanju nemudoma potrebno pripreti.«

Povečala se je tudi vohunska dejavnost po letu 1938. V Lutvercih je deloval Jože Kern, ki je zbiral podatke in jih sporočal v sosednjo Avstrijo. V tem kraju je zbiral podatke tudi znani član Kulturbunda Tomaž Simenčič.¹²

Dogodki med drugo svetovno vojno

Izgon slovenskega prebivalstva v času druge svetovne vojne

Leta 1941 je bilo slovensko ozemlje okupirano in razkosano med tri tuje države. Največji del je okupirala nacistična Nemčija. Po razkosanju Slovenije aprila 1941 je nemški okupator takoj začel z raznarodovalnimi ukrepi¹³. Množičen izgon, kolonizacija Nemcev in popolno ponemčenje, so bili trije osnovni cilji, s katerimi so želeli uničiti slovenski narod

kot etnično celoto. Šlo je za politiko raznarodovanja, to je uničenje Slovencev kot naroda, etnocid¹⁴. Adolf Hitler je ob izročitvi oblasti šefu civilne uprave za Štajersko dr. Siegfriedu Uiberreitherju izrekel znani stavek: »Napravite mi to deželo spet nemško!«. Tudi Italijani in Madžari so imeli podobne cilje, le dinamika njihovega izvajanja se je razlikovala od nemške. Izgnali naj bi tudi koroške Slovence in tako dokončno rešili t. i. slovensko vprašanje na Koroškem. Germanizacija je bila zastavljena širše in naj bi zajela vsakega človeka, ki ga ne bi izgnali (v vrtcih, šolah, nemških tečajih, kulturnem življenju, ...).

Državni komisar za utrditev nemštva Heinrich Himmler je ob obisku Maribora 18. aprila 1941 izdal smernice za izselitev »tujerodnih elementov z območja Spodnje Štajerske«. Izseliti bi bilo treba vse slovensko izobraženstvo, vse prišleke po letu 1914, prebivalstvo obsavskega in obsoteljskega pasu ter raso neustrezne elemente iz vse slovenske Štajerske¹⁵. Prav tako je bilo določeno, da se zapleni celotno jugoslovansko državno premoženje, premoženje cerkve, premoženje plemiškega izvora in premoženje izgnanih¹⁶. Izgon, bi naj potekal v štirih valovih in bi zajel 220.000–260.000 Slovencev. Mislili so, da bodo izgnali vse predvidene v petih mesecih. Po končanih rasnih, političnih in nacionalnih pregledih je nemška oblast začela z izgonom. Seznam Slovencev, ki so bili predvideni za izgon, so pripravili zaupniki Pokrajinskega obmejnega urada v Gradcu, člani kulturbunda in zaupniki varnostne službe. Ker so hitre in množične aretacije Slovencev kmalu zapolnile zapore, so Nemci začeli ustanavljati zbirna taborišča za slovenske izgnance. Med prvimi je bilo ustanovljeno taborišče v meljski vojašnici v Mariboru. Poleg rajhenburškega je bilo to edino pravo zbirno taborišče. Druga, v Celju, Šmartnem pri Slovenj Gradcu in na Borlu, so bila le prehodna, iz njih so pošiljali jetnike v Maribor in Rajhenburg. V taboriščih je vladal podoben režim kot v koncentracijskih taboriščih, zaporniki so bili izpostavljeni telesnemu in duševnemu mučenju¹⁷.

12 Drago Novak, Prlekija: 1941–1945, Ljubljana, Borec, Občinski odbor ZZB NOV, 1987, stran 49.

13 Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941–1945, Založba obzorja, 1968, od strani 1974 dalje.

14 Dr. Božo Repe, Veliko ponemčevanje, Mladina, z dne 3.12.2015. <http://www.mladina.si/171168/veliko-ponemcevanje/>

15 <http://www.karawankengrenze.at/ferenc/index.php?r=documentshow&id=23>

16 Navedeno je bilo, da se bo nemška posest temeljito razlikovala od slovenske. Nemški prebivalec bi naj postal stanoviti in premožnejši kmet. Nikoli ne sme postati kajžlar.

17 Dr. Božo Repe, Veliko ponemčevanje, Mladina, z dne 3.12.2015. <http://www.mladina.si/171168/veliko-ponemcevanje/>

Zbirno taborišče v Meljski vojašnici v Mariboru¹⁸.

V prvem valu so v 17 transportih izgnali v Srbijo 7200 slovenskih izobražencev. Prvi transport je odpeljal iz mariborske Meljske vojašnice 7. junija 1941. Danes je ta dan posvečen slovenskim izgnancem. Izgon v Srbijo se je zaključil 10. julija, 11. julija pa so že začeli z izgonom na področje NDH (drugi val). Tja so izgnali 21 transportov slovenske inteligence in pripadnikov drugega vala izгона z okrog 10.000 izgnanci. To so bili večinoma primorski Slovenci. Izgon na Hrvaško in v Bosno so zaključili 27. septembra 1941. Izgnane v Srbijo so sprejele srbske družine, nekateri pa so bili v izgnanskih kolonijah. Tudi na Hrvaškem jih je bilo veliko pri hrvaških družinah ali pa na domovih izgnanih Srbov¹⁹. Slovenci so se začeli kmalu vključevati v odpor proti okupatorju. Tretji val izгона je zajel prebivalce obsavsko-obsoteljskega področja. Po ustavitvi izгона na Hrvaško so se nacisti odločili, da ljudi s tega področja izženejo v Nemčijo, v taborišča Volksdeutsche Mittelstelle. To je bila začasna rešitev, saj naj bi jih pozneje preselili v vzhodnoevropske pokrajine, predvsem na Poljsko. 23. oktobra 1941 so z izgonom začeli. Vsi izgnanci tretjega izselitvenega vala so bili izgnani preko taborišča Rajhenburg. Nemška oblast je od novembra 1941 na domovih izgnanih Slovencev naselila okrog 15.000 kočevskih in drugih Nemcev. Kolonizacija se je zaključila januarja 1942. Taborišče v Rajhenburgu je nemška okupatorska uprava uredila maja 1941. V gradu so imeli svoje upravne in bivalne prostore, izgnanci pa so čakali na svojo usodo v trapistovskih hlevih in lesenih barakah. Aprila 1942 je bilo to taborišče ukinjeno in uredili so manjše taborišče pri železniški postaji v Rajhenburgu. Od 23. oktobra 1941 do konca julija 1942, ko je bilo taborišče Rajhenburg ukinjeno, je bilo v 62 transportih izgnanih v Nemčijo okrog 37.000 Slovencev, okrog 18.000 pa jih je pred nasilnim izgonom pobegnilo. Največ jih je bilo izgnanih v Šlezijo in Saško. Četrtega vala – ljudi, ki so bili predvideni za izgon iz rasnih in političnih razlogov – nemška oblast ni uspela izgnati v predvidenem obsegu. So pa izgnali okrog 1.000 koroških Slovencev, okrog 220 ljudi s Štajerske, ki so jih ocenili kot sposobne za ponemčenje, okrog 4.200 svojcev partizanov in ubitih talcev iz Gorenjske. Število izgnanih svojcev partizanov in ubitih talcev iz Štajerske ter prebivalcev požganih vasi na Primorskem v letu 1944 ni natančno ugotovljeno. Nemci so sprva imeli namen prebivalce slovenske narodnosti izseliti v Srbijo (Nemci so jo imenovali nem: Altserbien). Začetne težave so nastale, ko Srbija Slovencev ni želela sprejeti v tolikšnem številu. Prav tako so bile težave transportnih poti, nastanitvenih razmer in druge težave politične narave. Na podlagi alternativnih možnosti so naredili načrt, da bi lahko tudi Italija prevzela cca. 60.000 tisoč slovenskih izgnancev, saj ji je bila dodeljena ozemlje večjega zahodnega dela Slovenije. V igri je prav tako bila Bolgarija, ki bi lahko tudi prevzela določeno število. Na koncu je Nemčija hitro dosegla dogovor z Neodvisno državo Hrvaško. NDH je hotela iz svojega ozemlja izgnati srbsko prebivalstvo. Nemčija in NDH sta ugotavljali, da bo s Slovenci manj težav kot s srbskim prebivalstvom²⁰.

18 https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/08/Zbirno_tabori%C5%A1%C4%8De_za_izganjanje_Slovencev_v_meljski_voja%C5%A1nici.jpg

19 http://spomeniki.blogspot.si/2015/01/brestanica-slovenski-izganci-1941-1945_25.html

20 <http://www.net4you.com/~haiderftp/ferenc/>.

SPREMNI DOKUMENT 27. TRANSPORTA,
(6. 8. 1941) iz taborišča Rajhenburg

Transport 27

Transportleiter :

Transportbewachung:

Transportillustrier: ...Prof. Alois G. F. M. G.

Personen: 502

Abfahrtsbahnhof: Rajhenburg n. S. 6. 8. 1941 Zeit:

Einkehrbahnhof: Slavenska Požega

Der Lagerkommandant

SS-Obersturmführer

Vir: Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, sk. Transportne liste., transport XXVII.
6. 8. 1941.

Po končani vojni so se izgnanci počasi vračali na svoje domove. Doma so našli večinoma izropane hiše, neobdelana polja in posekane vinograde. Marsikje v Posavju in Obsotelju se je videlo, da so morali Kočevarji na hitro zapustiti domove izgnanih Slovencev.

Okupatorji so z okupiranih ozemelj v letih 1941–1945 izgnali 63.000 Slovencev, in to največ v nemška izgnanska taborišča, kar 45.000, na Hrvaško 10.000, v Srbijo 7500, okoli 17.000 Slovencev pa je pobegnilo pred izgonom v Ljubljansko pokrajino in drugam. Zaradi težav z izgonom Slovencev tudi naselitev Nemcev ni potekala po načrtih.

Kljub maloštevilnemu prebivalstvu slovenske narodnosti so bili iz Apaškega polja izgnane tudi slovenske družine²¹. Gospod Š. iz Žibercev navaja, da sta dne 22. 7. 1941 k družini prišla dva nemška vojaka in so se morali nemudoma pripravljati za transport. Iz vasi so bile ta dan izgnane tri družine. Dva dni je bila družina nastanjena v zbirnem taborišču Melje v Mariboru. 24. 7. 1941 so bili z živinskimi vagoni odpeljani v Slavonsko Požego na Hrvaško²². Nato so bili kot družina razseljeni v Gospić, kjer so nekaj časa živeli v župnijski hiši. Na koncu so pristali v Slavoniji v okraju Virovitica. Razmere so bile zelo težke, primanjkovalo je hrane, prav tako so bile pogoste ustaške patrole. Ko so se vračali domov v Slovenijo, je v domači hiši še stanovala neka druga družina. Hiša je bil v slabem stanju, družina prav tako ni prejela nobene odškodnine.

Taborišče Slavenska požega na Hrvaškem in prihod izgnanih Slovencev ²³.

²¹ Pričevanja so shranjena na DVD-ju (zasebni arhiv).

²² Več: Slavko Alojz Kramar, Slovenski izgnanci v neodvisni državi Hrvaški, Svet slovenske narodne manjšine Mesta Zagreb, 2016.

²³ https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Slovenski_izgnanci_v_usta%C5%A1kem_tabori%C5%A1%C4%8Du_Slavonska_Po%C5%BEga.jpg.

Gospod T. iz Mahovcev navaja, da so očeta, mamo in šest otrok izselili v poletnih mesecih leta 1941. najprej so bili nastanjeni en mesec v zbirnem taborišču Melje v Mariboru. Nato pa so približno mesec in pol preživeli v taborišču v Brestanici v prostorih podobni štali. Življenje je bilo zelo težko in so ves čas čutili pomanjkanje. Oče je od 1941–1943 delal v kamnolomu, kar se mu je pozneje tudi zelo poznalo na zdravju. Konec leta 1942 so se vrnili nazaj v Mahovce. Svojo hišo, v katerih je živel že nemška družina, so šele po več mesecih prejeli nazaj. Svojo zemljo so dobili nazaj v obdelavo šele po cca. enem letu.

Slovenski izgnanci – Grad Rajhenburg (Brestanica) 24.

Društvo izgnancev Slovenije 1941–1945 je bilo ustanovljeno 9. junija 1991 leta na rajhenburškem gradu v prisotnosti okrog 8000 slovenskih izgnancev, prisilnih delavcev in beguncev. Grad Rajhenburg je bil leta 1941 eno največjih zbirnih taborišč v Evropi; skozenj je šlo na trnovo pot izgnanstva okoli 45.000 Slovencev, zato je bilo ustanovno zborovanje Društva izgnancev Slovenije prav na tem gradu v simboličen spomin in opomin na tragedijo izgnanstva. V gradu je tudi Muzej slovenskih izgnancev²⁵. Slovenski izgnanci in nekatere druge žrtve vojnega nasilja niso dobili nobenega zdravstvenega, socialnega in pokojninskega varstva, niti niso imeli statusa žrtev vojnega nasilja. ZR Nemčija je od zahtevane vojne odškodnine plačala le 2 odstotka zahtevane vsote in se izgovarjala, da ni sama pravna naslednica tretjega rajha, ker da obstaja tudi NDR²⁶.

Veliko arhivskega fonda, po posameznih vaseh Apaškega polja, obsega dokumentacija prijave vojne škode zavezancev v letih 1945–1946²⁷.

24 <https://zgodovinanadlani.si/wp-content/uploads/2014/10/slovenski-izgnanci-foto-grad-rajhenburg.jpg>.

25 <https://www.drustvo-izgnancev.si/si/drustvo/>

26 <https://www.drustvo-izgnancev.si/si/dejavnosti/>

27 Okrajna komisija za vojno škodo Gornja Radgona je bila ustanovljena leta 1945 na podlagi Uredbe o ustanovitvi državne komisije za vojno škodo. SI_PAM/0445.

Opis: *L.B. 216*

SKLEP

o cenitvi vojne škode
Gornja Radgona

Okraina *Radgona* na vojni škodi
je na prijavo *Lehocki Štefan* prijavil
po listni razpravi dne *19. septembra 1945* glede ocenitve vojne škode
izšla naslednja

Sklep:

Vojna škoda, povzročena oškodovancu
po polici

se oceni sledeče:

Škoda zaradi poškodbe telesa in zdravja (obr. 2):	
za bolečine	<i>120.000</i>
za stroške zdraviljenja	<i>2.000</i>
za odliki dohodek zaradi zmanjšanja delovne sposobnosti	<i>15.000</i>
Škoda zaradi omejitve osebnih svobod	<i>15.000</i>
za nepopolno uprjemato plačano prisilo	
Škoda zaradi zlorabe delovne sile (obr. 2)	<i>30.000</i>
Škoda zaradi pomanjkanja (obr. 2)	
Škoda na obratni št. 3:	
za imovino	<i>4.960</i>
za odliki dobička	<i>400</i>
Skupaj	<i>200.660</i>

Štefan Lehocki beseda *Štefan Lehocki*

Po preučitvi izveštaja priznani znesek kot
priseren.

Gornja Radgona, dne *19. septembra 1945*.

Sojnik: *Janina* Predsednik: *Jankov*

Obratni št. 3

Primer sklepa o cenitvi vojne škode po drugi svetovni vojni osebe iz Apaškega polja (zasebni arhiv).

V letu 2018 je bil poslan v zakonski postopek sprejemanja v državni zbor, predlog zakona o premoženjski škodi med drugo svetovno vojno, ki bi dokončno rešil to vprašanje z izplačilom simbolične odškodnine.

Prav tako je nacistični režim veliko Slovencev izgnal v koncentracijska taborišča. V knjigi je tako predstavljena tudi življenjska zgodba Lehocki Štefana, ki je preživel koncentracijsko taborišče Dachau v Nemčiji.

Popis prebivalstva za območji Apač in Konjišča leta 1941 in 1942 (Apače, površina 51,14 km², na dan 10. 10. 1941 4263 prebivalcev, na dan 29. 11. 1942 4466 prebivalcev; Konjišče, površina 31,24 km², na dan 10. 10. 1941 2505 prebivalcev ter na dan 29. 11. 1942 2566 prebivalcev).²⁸

Začetek vojne leta 1941 ter deportacije slovenskega prebivalstva.

Šestega aprila 1941 je Nemčija napadla Jugoslavijo. Nemški vojaki so prečkali mosta čez Muro v Cmureku in Radgoni, kjer je bilo na obeh straneh tudi nekaj mrtvih.²⁹ V nadaljevanju so apaški Nemci bučno pozdravili nemške vojake. Do sredine junija 1941 je bila tudi na apaškem območju nemška 125. infanterijska divizija (imenovana tudi nem. Wiesel-Division oz. divizija podlasica), ki pa je bila nato dodeljena na vzhodno fronto.

²⁸ Novak, nav. delo, stran 77.

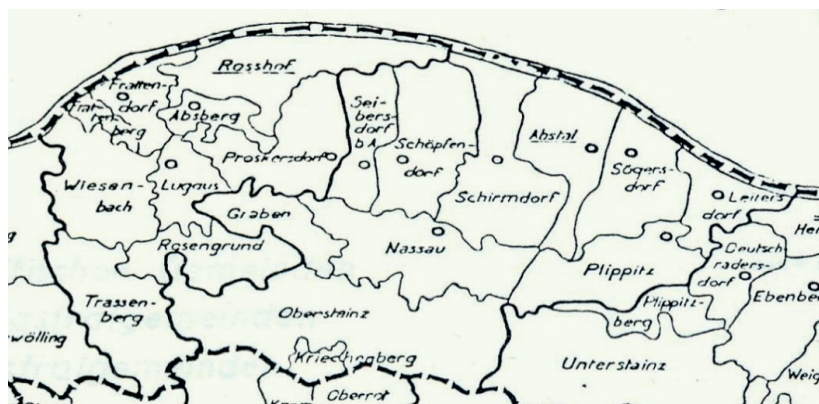
²⁹ Franz Josef Schober, Vom Leben an der Grenze, O življenju ob meji, 1. del, Znanstvena zbirka Pavlove hiše, 13. knjiga, Potrna-Laafeld, 2009, stran 192.

Ti bunkerji so bili grajeni v Kraljevini Jugoslaviji od leta 1938 do 1940 in so bili del severne obrambne linije (Rupnikove) pred nacistično Nemčijo. Razpadajoči bunker še danes stoji ob glavni cesti pri Tratah – zasebni arhiv.

Nacisti so kmalu postavili svoje orožniške postaje. Za okrožnega vodjo orožnikov v Ljutomeru so imenovali poročnika Stefana Gisaufa iz Gradca. Orožniška postaja je bila tudi v Apačah, imela je od tri do pet mož. Na območju Apač je 26. šturm vodil Alois Ertl. Vodstvo vermanšafta se je za nadzor nad vojaškim urjenjem združevalo v t. i. šturme (čete) in v večje enote, t. i. šurbane (bataljone).³⁰

Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Uiberreither je izdal posebno odredbo o določitvi novih občin. Iz Verordnung und Amtsblatt des Chefs des Zivilverwaltung in der Steiermark, Graz, z dne 15. 8. 1941 izhaja, da apaško območje tvori občina Gemeinde Roßhof (v katero so spadale vasi Absberg, Fratenberg, Frattendorf, Neuberg, Lugaus, Proskersdorf, Anblick, Miethsdorf, Rosengrund, Roßhof, Au, Trassenberg in Wiesenbach) ter občina Gemeinde Abstal (v katero so spadale vasi Abstal, Graben, Kriechenberg, Leitersdorf, Nassau, Jauchendorf, Stainzthal, Watscherberg, Plippitz, Haseldorf, Schirmdorf, Marchersdorf, Schöpfendorf, Seibersdorf bei Abstal in Sögersdorf). Kot vidimo, so se vsa poimenovanja vasi za časa druge svetovne vojne spet ponemčila. Npr. nemški zapis Abstal (Apače) je bil zapisan samo z enim »l« na koncu. V zgodovini nemškega poimenovanja je bil vedno Abstall.

Nova občina Abstal s katastrskimi občinami Abstal (Apače), Graben (Grabe), Kriechenberg (Sv. Ana v Slovenskih goricah), Leitersdorf (Lutverci), Nassau (Nasova), Oberstainz (Zg. Ščavnica), Plippitz (Plitvica), Schöpfendorf (Žepovci), Schirmdorf (Črnci), Seibersdorf (Žiberči) ter Sögersdorf (Segovci) in nova občina Rosshof (tudi: Roßhof) s katastrskimi občinami Absberg (Podgorje), Frattendorf (Vratja vas), Fratenberg (Vratji Vrh), Lugaus (Lokavec/Lugatz), Proskersdorf (Drobtinci), Rosengrund (Rožengrunt), Rosshof (Konjišče), Trassenberg (Dražen Vrh) in Wiesenbach (Trate). (Izveček iz: Gemeindegrenzkarte der Untersteiermark, bearb. v. M. Straka u. H. Carstanjen, Südostdeutsches Institut Graz, 1943).

30 Novak, nav. delo, stran 81 in 90.

Župan nove občine Apače (Abstal) je postal Thomas Simentschitsch (1895–1945) iz Lutvercev. V novi občini Konjišče je postal župan mlinar Felix Wisiak iz Konjišča. Oba sta svojo funkcijo opravljala v letih 1941–1945.

Zborovanje nacistov maja 1941 v Apačah, zasebni arhiv.

Na vsem Spodnjem Štajerskem je že takoj v začetku 1941. potekal intenzivni proces germanizacije območja in ljudi. Med prvimi ukrepi ŠDZ so bili izgoni (izseljevanje) prebivalstva oz. deportacije v taborišča, predvsem slovenskega prebivalstva. Iz Apaške doline je bilo že 4. in 5. maja 1941 izseljenih na Hrvaško, v Bosno oz. Srbijo najmanj 8 družin s 24 člani. Julija 1941 je bilo izseljenih še 13 družin z 51 člani. Veliko teh ljudi se je po koncu vojne leta 1945 vrnilo na svoje domove.³¹

V koncentracijsko taborišče Dachau (Nemčija) je bil deportiran Štefan Lehocki iz Črncev.³² Iz uradnega arhiva Dachaua izhaja, da je bil tam zaprt od 16. 11. 1941 do 29. 4. 1944, številka ujetnika 28673. Štefan Lehocki je aktivno sodeloval v t. i. sokolskem društvu, kar je bil verjetno tudi glavni (politični) razlog za aretacijo in kasneje za deportacijo v koncentracijsko taborišče. Po aretaciji takoj na začetku vojne je bil odpeljan v grad Borl pri Ptuj. Babica je velikokrat pripovedovala, da je šla s kolesom obiskat svojega očeta v grad, in ker je zelo dobro znala nemški jezik, jo je stražar spustil na kratek obisk k očetu, ta pa ji je naročil, kako naj doma na kmetiji gospodarijo. Kasneje je bil premeščen v kasarno Melje v Maribor (zaradi znanja nemščine se je izognil usmrtni), od tam pa v koncentracijsko taborišče Dachau v južno Nemčijo. Tako je celotna družina (3 ženske) ostala sama na posestvu v Črncih, kjer se je morala spoprijeti z novo situacijo in težkim delom na kmetiji. Ves čas so živeli v strahu, da bodo še njih odselili v taborišče. Veliko prijaznih ljudi je med vojno občasno prišlo pomagat opraviti kakšno moško delo. Predvsem zavzemanje tedanjega župana Apač Thomasa Simentschitscha za izpustitev in vrnitev iz Dachaua je botrovalo temu, da je bil Štefan Lehocki 29. 4. 1944 izpuščen iz taborišča. Navedeno je prav tako zapisano v članku sina Thomasa Simentschitscha Franza Simentschitscha.³³ Avtor povzema prošnjo svoje mame Marie iz leta 1945 za izpustitev moža Thomasa iz zapora, v kateri je med drugim zapisano, da se je njen mož kot župan zavzemal tudi za ujete in izseljene Slovence, o čemer lahko priča Štefan Lehocki, ki je bil na njegovo prošnjo izpuščen

31 Schober, nav. delo, stran 195.

Zbirno taborišče je bila Požega v Slavoniji. Po vaseh je bilo izseljenih naslednje število oseb: Konjišče 14, Apače 13, Žiberi 12, Drobotinci 8, Segovci 6, Vratji Vrh 5, Vratja vas 3, Žepovci 3, Plitvica 3 in Lešane 2.

32 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Lehocki Štefan – preživel koncentracijsko taborišče Dachau«, v: Susane Weitleiner (ur.), Signal, Pavlova hiša, Potrna-Laafeld, 2013. Štefan Lehocki je bil pradedek avtorja tega prispevka.

33 Franz Simentschitsch, »Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje)«, v: Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, Feldbach, 2005, stran 193.

iz koncentracijskega taborišča Dachau. Pokojna babica ni znala natančno povedati o navedenem, omenila je le, da so se določeni občani zavzemali za njegovo izpustitev. Preživetje v taborišču Dachau je Štefanu omogočilo tudi, da je pridno delal v njihovi kuhinji.

a.) Štajerska domovinska zveza – ŠDZ (nem.: Steirischer Heimatbund)³⁴

Velik korak naprej v ponemčevalni politiki so nacisti naredili v prvi polovici maja 1941, ko so ustanovili Štajersko domovinsko zvezo. Odredba (dr. Uiberreitherja) z dne 10. 5. 1941 o ustanovitvi ŠDZ je bila zapisana v petih točkah.³⁵ Zapisano je, da na območju Spodnje Štajerske ne bo prišlo do ustanovitve Nationalsocialistične delavske stranke (NSDAP). Nadalje, da bo ŠDZ postala (edina) največja politična organizacija na območju Spodnje Štajerske in njene okolice. Člani lahko postanejo samo tisti, ki se brezpogojno opredelijo za Hitlerja in nemški rajh. Sledila je točka o določitvi statusa pravnega subjekta kot društva. Na koncu je bilo še imenovanje vodje, to je postal polkovnik SA Franz Steindl.

Organizacija Štajerske domovinske zveze ljutomerskega okrožja 1941 (Abstall in Rosshof, vir: D. Novak).

Organizacijsko so bile v okviru okrožij ustanovljene krajevne skupine z nemškimi krajevnimi vodji in so običajno zajemale območje ene občine.

V tedanji občini Apače (Abstal) je bil vodja krajevne skupine ŠDZ dr. Rudolf Hötzl,³⁶ v Konjišču (Roßhof) pa Felix Wisiak.

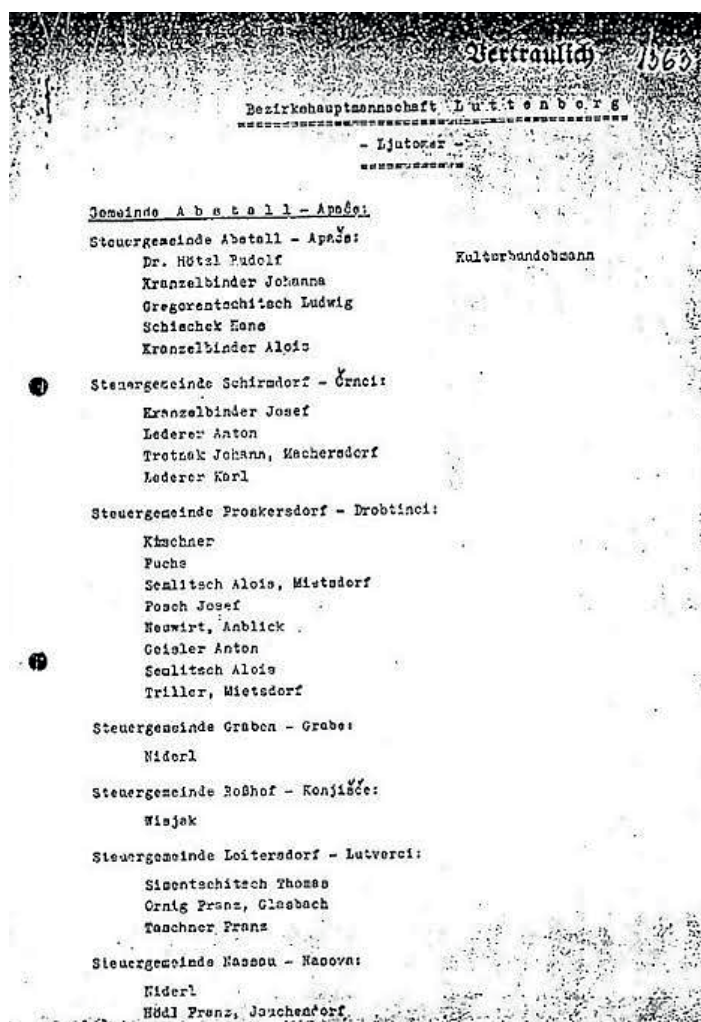
o V Apačah je bil te dni v gostilni Ivane Kern občni zbor krajevne organizacije nemškega Kulturbunda. Za predsednika je bil izvoljen tamkajšnji zdravnik dr. Rudolf Hötzl.

Vir: Večernik, z dne 13. 11. 1940, stran 5.

³⁴ http://sl.wikipedia.org/wiki/%C5%A0stajerska_domovinska_zveza.

³⁵ Marburger Zeitung (v nadaljevanju MZ) z dne 10. in 11. maja 1941, stran 1. Marburger Zeitung je bil ustanovljen že leta 1862 (takrat kot Correspondent für Untersteiermark). Na začetku je bil apolitičen, vendar se je kmalu razvil v nemško nacionalno propagando za Spodnjo Štajersko. Po 9. 4. 1941 je zopet izšel kot Marburger Zeitung in je veljal za propagandni časopis nemških nationalsocialistov. Od 5.–6. julija je bil uradni časnik Štajerske domovinske zveze, in sicer vse do 8. 5. 1945 (konec druge svetovne vojne).

³⁶ Tako Rudolfa Hötzla (vodja krajevne skupine ŠDZ Apače) kot Felixa Wisiaka (vodja krajevne skupine Konjišče in župana politične občine Konjišče) so partizani takoj po vojni aretirali in sta od takrat pogrešana. Župana politične občine Apače Thomasa Simentschitscha pa so partizani aretirali po vojni in ga kasneje ustrelili v Mariboru. Več o tem; Simentschitsch, nav. delo, stran 169–199.

Spisek glavnih članov Kulturbunda za apaško območje- arhiv PAM (z oznako zaupno, nem. vertraulich).

Krajevni odbor nemškega Kulturbunda je bil osnovan v Apačah že novembra 1940. Zborovanje so imeli v gostilni Ivane Kern³⁷ v Apačah, vodil ga je tamkajšnji zdravnik dr. Rudolf Hötzl, ki je bil soglasno izvoljen za predsednika.³⁸

Takoj po ustanovitvi je potekal intenzivni vpis članstva (vsak prijavljeni je dobil rasno in politično oceno). Dokončni člani so dobili rdeče izkaznice, preostali so kot začasni prejeli zelene. Kot celoto so v ŠDZ sprejeli tudi organizacijo Kulturbund, ki je postal njegov sestavni del. V krajevni skupini ŠDZ Apače je bilo 2589 državljanov na preklic in 1275 stalnih nemških državljanov, v krajevni skupini Konjišče pa 1376 državljanov na preklic in 886 stalnih nemških državljanov.³⁹ V Apačah so julija 1941 razdelili društvene karte ŠDZ za 1100 članov, to je storil dr. Rudolf Hötzl. Slavnostni govornik je bil okrožni vodja Ljutomera inž. Roman Nemetz.⁴⁰ Vpisovanje članov je potekalo tudi v naslednjih letih.

Glavne aktivnosti ŠDZ so bile posvečene politični, propagandni dejavnosti, vzgoji in množičnim zborovanjem, vse v nacističnem duhu. Svojo dejavnost je ŠDZ manifestiral na t. i. okrožnih dnevih.

³⁷ Danes je na tem mestu gostilna "Zver".

³⁸ Slovenski narod, z dne 16. 11. 1940, stran 4.

³⁹ Marjan Toš, »Gornja Radgona med nemško okupacijo 1941–1945 (kratek oris razmer in dogajanja)«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, št. 1-2, 2007, stran 34.

⁴⁰ MZ, z dne 21. 7. 1941, stran 6.

Pogosto so prirejali zborovanja za svoje funkcionarje (kot službeni apeli, nem.: Dienstappell).⁴¹ Posebno pozornost je ŠDZ posvečal aktivnosti žena. Okrožni ženski urad je organiziral številne tečaje zanje. V nadaljevanju bodo predstavljene aktivnosti na apaškem območju. V okviru ŠDZ se je organiziral t. i. vermanšaft (nem.: Wehrmannschaft), ki je člane vzgajal v vojaških veščinah in duhu nacističnih idej. Posebne aktivnosti v delovanju ŠDZ so bile daritve (darovi), kjer so zbirali finančna sredstva, oblačila in obutev za vojne namene. Kot bo prikazano v nadaljevanju, je bilo med vojno ogromno tovrstnih prireditev za zbiranje darov tudi na apaškem območju. Npr. aprila 1944 je krajevna skupina Apače pripravila veliko praznovanje ob triletnici osvoboditve območja z zbiranjem darov za vojsko.⁴² ŠDZ je bil zelo dejaven pri organiziranju in izvajanju tečajev nemškega jezika. Na apaškem območju teh tečajev ni bilo veliko, saj je glede na sestavo prebivalstva večina obvladala nemški jezik, ne ustno ne pisno je ni znalo samo 5 % prebivalcev, v Konjišču pa 5,3 % (29. 11. 1942).⁴³

Šolstvo: Iz pisnega vira izhaja, da so bili takoj v začetku leta 1941 odstavljene slovenski učitelji. Tako so v šolo v Apače prišli naslednji učitelji iz Avstrije: Margarete Deutscher, Julianne Hügler, Albine Rumpler ter Alois Horwath (nadučitelj); v šolo v Stogovce pa Emilie Gesztesy in Helene Lechner. Leta 1941 je imela šola v Stogovcih 5 razredov, v Apačah deška 5, dekliška pa 6.⁴⁴ Državno dekleško voditeljico dr. Jutto Rüdiger je na šolskem gradu Freudenau v Črncih pri Apačah junija 1943 pozdravil zvezni vodja Steindl, nakar si je gostja ogledala ta zavod, v katerem so vzgajali dekliške voditeljice za Spodnjo Štajersko.⁴⁵

b.) Odredba⁴⁶ šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko z dne 24. 4. 1941⁴⁷

Že v prvih dneh okupacije aprila 1941 je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Uiberreither v posebni odredbi imenoval ukinitvenega komisarja za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem. Za apaško območje so bili društva, organizacije in združenja na posebnih vprašalnikih tako rekoč vsepovsod poimenovana prvotno (izvirno) v nemškem jeziku. Prav tako je zanimivo, da je bilo tisti čas v Apačah veliko cerkvenih združenj oz. organizacij. Tako je bilo za območje Apaške doline v letih 1941–42 ukinjenih 14 društev, organizacij oz. združenj (5 cerkvenih, 5 krajevno-gasilskih, 2 kulturbunda ter po ena hranilnica in združenje gradbenih delavcev). Večina je bila ukinjenih konec leta 1941 oz. takoj na začetku leta 1942, njihove fonde hrani Pokrajinski arhiv Maribor.⁴⁸ Ohranjena je celotna dokumentacija za 14 društev, organizacij oz. združenj. Poleg odredbe o ukinitvi je pri vseh priložen tudi vprašalnik s podatki o društvu. Pri 3 gasilskih društvih je priložen zemljiškoknjižni izpisek. Nekatera društva so se samo formalno ukinila in spet začela delovati na novo (npr. Kulturbund).

Pri 1 društvu in 1 združenju (ki sta bili ukinjeni verjetno leta 1943 oz. 1944) ni ohranjenega gradiva oz. dokumentacije v PAM.⁴⁹

41 Igor Videčnik, Nacizem v Mariboru ter njegov prikaz v luči časnika Marburger Zeitung, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, diplomsko delo, Maribor, 2010, stran 42.

42 MZ, z dne 5. 5. 1944, stran 3.

43 Novak, nav. delo, stran 114.

44 Der Aufbau des Schulwesens in der Untersteiermark, Herausgegeben von Amte Schulwesen in der Bundesführung des Steirischen Heimatbundes, Graz, 1941, stran 88–89 ter 99–100.

45 Jutro, z dne 29. 6. 1943, stran 4.

46 Več o tem gl. <http://www.nationalsozialismus.at/buch/020.htm> (originalni tekst v nemškem jeziku).

47 Verordnung und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, št. 5, 24. 4. 1941.

Podrobneje o vsebini Jure Maček, Ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem, Inventarji 11, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor, 2004, stran 7.

48 <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=42157>. Signatura SI_PAM/0122.

49 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Arhivsko gradivo – ukinjena društva, organizacije in združenja na apaško območje v letih 1941–1942«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, 2012, stran 43–49.

Apače leta 1943 (takrat kot Abstal- z enim »l« na koncu), zasebni arhiv.

Dogodki, zapisani v nacističnem časopisu Marburger Zeitung

Dogodke v drugi svetovni vojni na apaškem območju zelo nazorno opisujejo objave v nacističnem časopisu Marburger Zeitung. Predvsem propagandno povzdigujejo takratno tu živeče nemško prebivalstvo s parolami kot npr. »Wir sind Deutsche und wollen Deutsche bleiben.« (Mi smo Nemci in hočemo ostati Nemci.).⁵⁰

Zbiranje darov

Na apaškem območju je bilo med drugo svetovno vojno veliko zbiranja darov (v denarju, tj. nemških markah, ter v stvareh, predvsem oblačilih in obutvi) za nemško vojsko, predvsem v okviru ŠDZ. Kot izhaja iz MZ, je bilo zbiranje zelo intenzivno, v določenih obdobjih je bilo večkrat na teden. Konec leta 1941 sta krajevni skupini Apače in Konjišče zbirali predvsem volnene in druge plašče za nemške vojake na vzhodni fronti.⁵¹ Ker je na apaškem območju živelo ogromno prebivalcev, ki so bili nemške narodnosti, je bilo to območje vedno na vrhu po zbiranju darov v okrožju Ljutomer. Tako za konec decembra 1941 izhaja, da je bilo Konjišče na prvem, Apače pa na tretjem mestu v okrožju Ljutomer.⁵² Prav tako so prirejali zbiranje darov na cesti.⁵³ V okrožju Ljutomer je bilo v tem načinu zbiranja najboljše Konjišče, nato pa Apače.⁵⁴ V tem času (konec 1941) se je darovalo tudi ogromno živil, in sicer 7000 kg sadja, prav tako žganja in vina ter 8000 cigaret,⁵⁵ vse za potrebe nemške vojske. Radodarne so bile tudi posamezne vasi, npr. Žepovci,⁵⁶ Segovci,⁵⁷ Lutverci⁵⁸ in Črnci.⁵⁹ Tedanji prebivalci so imeli zanimiv način pridobivanja

50 MZ, z dne 14. 4. 1942, stran 6.

51 MZ, z dne 30. 12. 1941, stran 3.

52 MZ, z dne 24.–26. 12. 1941, stran 10.

53 MZ, z dne 12. 4. 1943, stran 4.

54 MZ, z dne 5. 12. 1941, stran 5.

55 MZ, z dne 2. 12. 1941, stran 6.

56 MZ, z dne 17. 2. 1942, stran 5.

57 MZ, z dne 1.–2. 4. 1944, stran 4.

58 MZ, z dne 6. 1. 1944, stran 3.

59 MZ, z dne 12. 4. 1943, stran 4.

denarja za nemške vojake. Ženske so kuhale enolončnice in jih nato prodajale, izkupiček pa so predali krajevni skupini ŠDZ.⁶⁰ Zbiranje darov za vojsko je potekalo do sredine leta 1944.⁶¹

Skupno kosilo, in sicer enoten obed, je priredila krajevna skupina v Apačah. Pri tej priliki so zbrali 5426 mark za zimsko pomoč. Razen tega so zbrali nekatera živila za ranjence v Gradcu.

Vir: Slovenec, z dne 23. 2. 1943, stran 4.

Hvaležnost Konjščanov. Prebivalstvo v Konjšču v Ljutomerškem okraju je zbralo v znak hvaležnosti za rešitev Führerja 7224 mark. Znesek je tembolj pomemben, ker šteje kraj samo 2700 prebivalcev ter ima nad 60 odstotkov malih posestnikov in viničarjev. Nekateri kmetje so prispevali po 100 mark.

V Konjšču pri Apačah so imeli za pomočnice pri tlačnih žetvenih delih mlada dekleta z Dunaja. Dekleta so prav rada pomagala pri spraviljanju žetve, zraven pa so prepevala in razvedeljevala domačine s svojimi nastopi in igrkami. 20. avgusta, ko je bila žetev pospravljena, so se mlade Dunajčanke poslovile ter se vrstile domov.

Vir: Jutro, z dne 30. 8. 1944, stran 3.

Javni shodi in praznovanja

Med drugo svetovno vojno je v Apačah obstajal Trg Adolfa Hitlerja (nem.: Adolf Hitler Platz). Tam je bilo veliko prireditev in javnih shodov nacistov in njihovih privržencev. Iz časopisnega članka iz leta 1944 izhaja, da je bila tam prireditev, na kateri je igrala godba na pihala in so peli nemške pesmi.⁶² Na začetku leta 1944 je bil tudi propagandni shod v Apačah, kjer se je zbralo veliko okoliških kmetov.⁶³ Nacisti so velik poudarek namenili praznovanju raznih dogodkov. Novembra 1942 je bilo veliko praznovanje v Apačah. Takrat je veliko vojakov pod vodstvom vodje šturma korakalo na Trg Adolfa Hitlerja, kjer je bila velika množica s častnimi gosti. Veliko je bilo slavnostnih govorov, glasbe in pesmi.⁶⁴ Prav tako so bili prireditve in shodi že leta 1941, občinstvo, je na primer, v Apačah je pozdravilo sodelavce nemškega rajha.⁶⁵ Priredili so tudi veliko majsko praznovanje leta 1943 z velikim pohodom od dvorca Freudenau do Trga Adolfa Hitlerja, kjer so se pele pesmi ter se je srečevala nemška mladina.⁶⁶

Marca 1943 in novembra 1942 je bila prireditev dan junakov, na kateri so se spomnili na padle, umrle v vojni. Udeležena je bila tudi nemška mladina. Slavnostni govornik je bil vodja okrožja Ljutomer Nemetz.⁶⁷ Primerno so maja 1943 zaznamovali tudi materinski dan s proslavo v dvorani v Apačah.

60 MZ, z dne 12. 2. 1943, stran 5.

61 MZ, z dne 2. 4. 1943, stran 4; MZ, z dne 4. 8. 1943, stran 4; MZ, z dne 9. 4. 1943, stran 5; MZ, z dne 5. 5. 1944, stran 3; MZ, z dne 11.–12. 3. 1944, stran 4.

62 MZ, z dne 21. 6. 1944, stran 3.

63 MZ, z dne 31. 3. 1944, stran 3.

64 MZ, z dne 13. 11. 1942, stran 4.

65 MZ, z dne 22. 8. 1941, stran 6.

66 MZ, z dne 5. 5. 1943, stran 3.

67 MZ, z dne 23. 3. 1943, stran 6.

Govornik je bil krajevni vodja dr. Hötzl, ki je navedel, da že 70 žensk tega območja nosi častni križ nemških mater.⁶⁸ Julija 1942 so proslavo pripravili tudi otroci, ki so peli nemške pesmi, prav tako so govore imele nemške učiteljice.⁶⁹ Vermanšaft je marca 1942 organiziral veliko junaško praznovanje. Zjutraj se je zbrala nemška mladina in vojska, ki je korakala do cerkve v Apačah in pokazala svojo usposobljenost in znanje. Govornik je bil vodja sturma Tchiggerl ter poudaril, naj se nikoli več ne ponovi leto 1918–1919. Krajevni vodja dr. Hötzl je v čast Adolfa Hitlerja pozdravil z »sieg Heil«.⁷⁰ Leta 1942 je imela v Apačah veliko srečanj tudi nemška mladina.⁷¹ Organizirali so tudi t. i. službene apele. Julija 1942 je imel na tej prireditvi govor vodja okrožja Nemetz. Sledilo je predavanje Nemški vojaki vidijo Rusijo.⁷² Krajevna skupina Konjišče je pripravila velik apel januarja 1942 s slavnostnimi nacističnimi govorniki,⁷³ prav tako je prirejala shode. Tako je bil novembra 1944 velik shod (nemška mladina, vermanšaft, udeleženci vojne, krajevni vodje) s pohodom k gradu Cmurek, s prisego zvestobe Hitlerju ter s slavnostnimi govori.⁷⁴ Enako tudi aprila 1942⁷⁵ in aprila 1944.⁷⁶

Krajevni dnevi ŠDZ v Apačah/Abstall (12. september 1943), govor gauleiterja dr. Uiberreitherja (arhiv F. J. Schober).

Gauleiter dr. Uiberreither se je v nedeljo, 12. 9. 1943, udeležil krajevnega dne v Abstalu (Apačah). Imel je govor pred 3000 zborovalci ter je vodji krajevne skupine osebno izročil zastavo. Pozdravil je ranjene vojake in si ogledal tudi kmetijsko-storitveno razstavo.⁷⁷

68 MZ, z dne 22.–23. 5. 1943, stran 5.

69 MZ, z dne 9. 7. 1942, stran 3.

70 MZ, z dne 23. 3. 1942, stran 7.

71 MZ, z dne 15. 1. 1942, stran 6; MZ, z dne 23.–24. 5. 1942, stran 6; MZ, z dne 17. 3. 1942, stran 6.

72 MZ, z dne 15. 7. 1942, stran 6.

73 MZ, z dne 19. 1. 1942, stran 3.

74 MZ, z dne 30. 11. 1944, stran 4.

75 MZ, z dne 15. 4. 1942, stran 5.

76 MZ, z dne 24. 4. 1944, stran 3.

77 Štajerski gospodar, z dne 18. 9. 1943, stran 4. Ortsgruppentage od 11. do 12. septembra 1943 v Abstalu in Roßhofu (tako v Štajerski gospodar z dne 31. 7. 1943, stran 6).

Oskrbovanje nemških vojakov ter podelitev železnih križcev

Dekleta z območja Apač in Konjišča⁷⁸ so šla večkrat oskrbovat poškodovane vojake v lazaret v Radgono,⁷⁹ prinesla so jim tudi vino in cigarete. V gostilni Kern v Apačah so leta 1944 tudi oskrbovali ranjene nemške vojake.⁸⁰ Decembra 1942 je bilo v Lutvercih srečanje vojakov, govornika sta bila vojaška vodji Kampl in Lohnmüller.⁸¹ Za zasluge v nemški vojski so podelili določena priznanja oz. železne križce za zasluge. Npr. priznanje Apačanu, sinu kovača Hansa Markovitscha,⁸²

železni križec II. kategorije Aloisu Münzerju iz Žepovcev,⁸³ Josefu Walchu,⁸⁴ Petru Senekowitschu in Antonu Wretschu iz Konjišča,⁸⁵ Hermannu Kernu iz Lutvercev,⁸⁶ Franzu Platzerju iz Podgorja⁸⁷ ter vojaku Johanu Posschu iz Stogovcev in Franzu Potozschu iz krajevnne skupine Konjišče.⁸⁸

Organizirali so tudi okrožna tekmovanja vojakov, predvsem leta 1941, kjer je zmagal šturm Lokavec, Konjišče pod vodstvom Josefa Semlitscha je bilo četrto.⁸⁹ Julija 1943 so vojaki, ki so bili na fronti, obiskali Apače. V zahvalo so prejeli manjše darilo in rože. Govor je imel vodja krajevnne skupine Apače dr. Hötzl.⁹⁰ Za nabor vojakov letnikov 1923–1924 je bilo veliko zanimanje.⁹¹ V Segovcih je bilo aprila 1943 tudi učenje streljanja na strelišču, učitelj je bil g. Paidasch (upravitelj posestva Freudenau), prvo mesto pa je dosegel Reisch iz Nasove.⁹²

Srečanja Štajerske domovinske zveze in krajevnih skupin

Med drugo svetovno vojno so bili na tem območju zelo dejavni ŠDZ in krajevni skupini Apače in Konjišče, ki so prirejali razna srečanja s slavnostnimi nacističnimi govorniki. Novembra 1941 se je v Apačah srečalo 50 firerjev, po pesmi »Nur der Freiheit gehört unser Leben« (samo svobodi služi naše življenje) so bili govori s propagando tematiko.⁹³ Maja 1943 je bila organizirana dekliška firerjeva šola v dvorcu Freudenau v Črncih z delovnim sestankom.⁹⁴ Prvo srečanje krajevnne skupine Konjišče je bilo 29. 6. 1941. Navedena krajevna skupina ni imela

78 MZ, z dne 4. 8. 1943, stran 4.

79 MZ, z dne 27. 4. 1944, stran 3; MZ, z dne 17. 4. 1942, stran 5.

80 MZ, z dne 21. 6. 1944, stran 3.

81 MZ, z dne 23. 12. 1942, stran 4.

82 MZ, z dne 14. 4. 1943, stran 3, Jutro, z dne 16. 4. 1943, stran 4, Slovenski narod z dne 15. 4. 1943, stran 2.

83 MZ, z dne 20. 3. 1942, stran 6.

84 MZ, z dne 1. 12. 1943, stran 3.

85 MZ, z dne 24. 4. 1944, stran 3.

86 MZ, z dne 16. 4. 1942, stran 5.

87 MZ, z dne 4. 7. 1944, stran 3.

88 Štajerski gospodar z dne 18. 3. 1944, stran 4.

89 MZ, z dne 24. 9. 1941, stran 7; MZ, z dne 1. 10. 1941, stran 6.

90 MZ, z dne 10.–11. 7. 1943, stran 5.

91 MZ, z dne 16. 4. 1942, stran 6.

92 MZ, z dne 24.–26. 4. 1943, stran 5.

93 MZ, z dne 19. 11. 1941, stran 6.

94 MZ, z dne 19. 5. 1943, stran 3.

prostorov, zato je bilo srečanje s slavnostnimi govori pod milim nebom.⁹⁵ Delovni pogovor ŠDZ v Apačah in Konjišču je potekal tudi avgusta 1941.⁹⁶ Naslednje srečanje ŠDZ v Konjišču je bilo 3. 11. 1941,⁹⁷ nato še 9. 11. 1941.⁹⁸ Srečanje in javni shod ŠDZ sta 26. 10. 1941 potekala v prostorih zveze v Apačah, s slavnostnim govornikom, vodjem okrožja Nemtzem⁹⁹ ob 14. uri in v Konjišču ob 10. uri.¹⁰⁰ Zborovanje organizacije ŠDZ je bilo še 3. 11. 1941 v Konjišču ob 20. uri.¹⁰¹

Srečanja in slavnostne prireditve ŠDZ so bili tudi leta 1942 v Apačah in Konjišču med 9.–11. 3. 1942¹⁰² ter 24. 3. 1942 v Apačah, Lutvercih, Žibercih, Žepovcih in Konjišču s slavnostnim govornikom, vodjem okrožja Ljutomer Nemtzem.¹⁰³ Zborovanja organizacije ŠDZ so bila še: 25. marca 1942 ob 17. uri v Apačah, v Lutvercih ob 16. uri, Žepovcih ob 16. uri, Žibercih ob 16. uri in v Konjišču ob 20. uri.¹⁰⁴

Sestanek vseh vodij krajevnih skupin ŠDZ v Apačah je bil leta 1943 o pripravi na slavnostno prireditev in dneve krajevnih skupin.¹⁰⁵ V zahvalo sta krajevni skupini Apače in Konjišče prejeli zastavo. Tako je potekalo srečanje s službenimi apeli ŠDZ v Apačah in Konjišču 11.–12. 9. 1943¹⁰⁶ s slavnostnim govornikom nadvodje šturma Kamplo ter službeni apel v Konjišču julija 1944.¹⁰⁷ Na srečanju s slavnostnimi govori januarja 1944 je bila pohvaljena krajevna skupina Apače za vzorno delo v preteklosti.¹⁰⁸ Okrožni vodja Bauer je še novembra 1944 obiskal krajevno skupino Apače in ji izrekel pohvalo za delo.¹⁰⁹

Apače – Abstal med drugo svetovno vojno – zasebni arhiv.

95 MZ, z dne 3. 7. 1941, stran 5.

96 NZ, z dne 26. 8. 1941, stran 5.

97 MZ, z dne 3. 11. 1941, stran 3.

98 MZ, z dne 8.–9. 11. 1941, stran 3.

99 MZ, z dne 25.–26. 10. 1941, stran 5; MZ, z dne 1.–2. 11. 1941, stran 2.

100 Štajerski gospodar z dne 25. 10. 1941, stran 7.

101 Štajerski gospodar z dne 1. 11. 1941, stran 7.

102 MZ, z dne 7.–8. 3. 1942, stran 4.

103 MZ, z dne 24. 3. 1942, stran 6; MZ, z dne 25. 3. 1942, stran 5.

104 Štajerski gospodar z dne 21. 3. 1942, stran 8.

105 MZ, z dne 12. 8. 1943, stran 3; MZ, z dne 27. 7. 1943, stran 3; MZ z dne 11.–12. 9. 1943, stran 4.

106 MZ, z dne 1. 9. 1943, stran 3.

107 MZ, z dne 13. 7. 1944, stran 3.

108 MZ, z dne 6. 1. 1944, stran 3.

109 MZ, z dne 30. 11. 1944, stran 4.

Kulturno življenje in tečaji na območju Apač med drugo svetovno vojno

Veliko truda je nacistični sistem namenil kulturnemu življenju v duhu nacizma. Na apaškem območju so se odvijale razne gledališke igre, pevske prireditve in tečaji. Za to obdobje so bili značilni tudi t. i. vaški nedeljski popoldnevi z igrami, petjem in glasbo.¹¹⁰ Tako je več kot 1000 ljudi prišlo na lepo nemško glasbeno prireditev v Konjišče avgusta 1941.¹¹¹ Npr. vaško popoldne s študentkami z Dunaja, ki so bile zaposlene na posestvu Freudenau, se je odvijalo julija 1942 v Žepovcih.¹¹² Gledališko igro so priredili septembra 1942 v domovinski

dvorani v Apačah¹¹³ ter pravljico igro decembra 1942.¹¹⁴ ŠDZ in krajevna skupina Konjišče sta januarju 1942 priredila dramski večer v Konjišču z zbiranjem darov za vojsko.¹¹⁵ Na slavnostni otvoritvi je spregovoril tovariš inženir Nemetz.¹¹⁶ V veliko zadovoljstvo mladih mamic in še večje veselje malčkov je bil ustanovljen otroški vrtec v Roßhofu (Konjišče).

Laična gledališka skupina iz Segovcev se je izkazala z dvema igrama septembra 1943.¹¹⁷ Gledališka skupina iz Črncev pod vodstvom ge. Paidasch je v domu v Apačah pripravila veseloigro leta 1944.¹¹⁸ Prav tako je skupina 15 fantov in 20 deklet v tem letu po vaseh Žepovci, Črnci, Lutverci prirejala gledališke igre s petjem in glasbo.¹¹⁹ Januarja 1944 je laična gledališka skupina v Lutvercih priredila igro Mlinarka in vojak.¹²⁰ Kameradni večer s kuhanjem enolončnice in zbiranjem darov so februarja 1943 priredili tudi v Stogovcih.¹²¹ Otroške poletne zabave v Apačah so se udeležili vrtci (otvoritev vrtca v Konjišču je bila avgusta 1941)¹²² iz Apač, Črncev in Lutvercev, priredili so igre, petje in plese.¹²³ Določene prireditve so se odvijale tudi v dvorcu Freudenau v Črncih. Tako je bila leta 1942 glasbena prireditev z znanimi nemškimi pesmi¹²⁴ ter večer glasbe, ko so igrali Mozarta, Händla in Beethovna.¹²⁵ Nemški časopis februarja 1942 poroča, da so se po 23 letih v Apačah na prireditvi spet slišale nemške pesmi. Slavnostni govornik je bil župan Apač T. Simentschitsch.¹²⁶ V duhu nacionalizma so leta 1944 ustanovili moški pevski zbor in nemško knjižnico v Apačah.¹²⁷ Prirejali so tudi razne tečaje, npr. maja 1942 je 45 praktikantov prejelo spričevala za uspešen tečaj domačih in hišnih opravil.¹²⁸ Združenje deklet Apač je v zimskih mesecih 1941. veliko kuhalo in šivalo ob pesmih in igranju na

110 MZ, z dne 12.–14. 7. 1943, stran 4.

111 MZ, z dne 21. 8. 1941, stran 6.

112 MZ, z dne 31. 7. 1942, stran 6.

113 MZ, z dne 30. 9. 1942, stran 6.

114 MZ, z dne 23. 12. 1942, stran 4.

115 MZ, z dne 21. 1. 1942, stran 7.

116 Štajerski gospodar z dne 16. 8. 1941, stran 13.

117 MZ, z dne 9. 9. 1943, stran 3.

118 MZ, z dne 21. 6. 1944, stran 3.

119 MZ, z dne 24.–25. 7. 1943, stran 3.

120 MZ, z dne 6. 1. 1944, stran 3.

121 MZ, z dne 18. 2. 1943, stran 5.

122 MZ, z dne 11. 8. 1941, stran 6.

123 MZ, z dne 26.–27. 8. 1944, stran 3.

124 MZ, z dne 12. 10. 1942, stran 4.

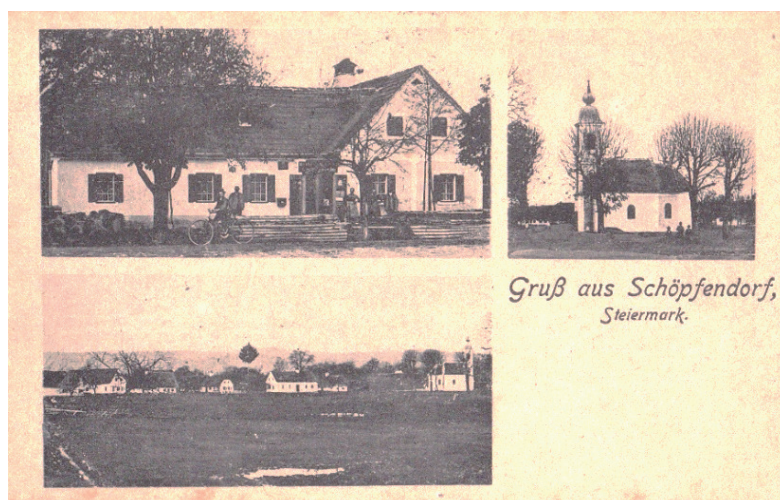
125 MZ, z dne 25. 10. 1942, stran 5.

126 MZ, z dne 19. 2. 1942, stran 6.

127 MZ, z dne 5. 5. 1944, stran 3.

128 MZ, z dne 26. 5. 1942, stran 4; MZ, z dne 29. 7. 1942, stran 5.

citre.¹²⁹ Krajevna skupina Konjišče je decembra 1941 prirejala kuharske tečaje, za katere je bilo veliko zanimanje,¹³⁰ ki se je nadaljevalo vse do aprila 1942.¹³¹ Delovna skupina kuharic in šivilj iz Žepovcev je aprila 1942 priredila večer.¹³² Za vikend avgusta 1941 je bilo v Apačah tudi šolanje vojakov za vojaške standarde za namen vojske.¹³³ Takoj po začetku druge svetovne vojne so aprila 1941 v Apačah prikazovali propagandni tonski nemški film »Achtung Feind hört mit« (slov.: Pozor, sovražnik prisluškuje), pri katerem je bilo prisotnih 600 gledalcev.¹³⁴ Dekleta z Dunaja so pomagala pri spravilu pridelkov in prirejanju vaških popoldnevov leta 1942 v Konjišču¹³⁵ ter leta 1943 v Lutvercih.¹³⁶

Žepovci s kapelo (Schöpfungendorf) okrog leta 1941 (vir: Zlatko Šajhar).

Ljutomerški godalni kvartet je priredil v graščini pri Apačah koncert komorne glasbe. Poslušalke so bila dekleta, ki so v tej graščini šolajo za dekliške voditeljice. Na sporedu je bila nemška klasična komorna glasba.

Vir: Jutro, z dne 27. 8. 1942, stran 5.

129 MZ, z dne 25.–26. 4. 1942, stran 7.

130 MZ z dne 23. 12. 1941, stran 6.

131 MZ, z dne 1. 4. 1942, stran 6.

132 MZ, z dne 17. 4. 1942, stran 5.

133 MZ, z dne 7. 8. 1941, stran 6.

134 MZ, z dne 21. 4. 1941, stran 5, Slovenec, z dne 26. 4. 1941, stran 3, Domovina in Kmetski list, z dne 2. 5. 1941, stran 7.

135 MZ, z dne 25. 8. 1944, stran 4.

136 MZ, z dne 12. 8. 1943, stran 3.

Prosvetno taborjenje vodstva spodnještajerske mladine je bilo letos na gradu Freudenau blizu Radgona. Zbrali so se voditelji in voditeljice mladinskih pevskih zborov, plesnih in igralskih skupin ter drugih mladinskih prosvetnih edinic. Tabor je vodil dr. Danzer, ki je v nagovoru naglasil, da je vprav na Spodnjem Štajerskem ena najvažnejših nalog, da se širi mladinsko prosvetno delo. Posamezni govorniki so obravnavali različne prosvetne panoge, na zaključku pa je bila v Apačah zahvalna manifestacija za rešitev Führerja.

Vir: Jutro, z dne 11. 8. 1944, stran 3.

V Apaški dolini so imeli pred kratkim veliko poletno slavlje. Sodelovali so otroci iz bližnjih otroških vrtcev. Na okrašenih vozovih so se vozili iz kraja v kraj z godbo in ob prepevanju veselih pesmi, ko so izstopili pa so predvajali rajalne nastope. Na koncu so bili otročiči pogoščeni, občinstvo, ki je prisostvovalo prireditvi, pa je nabralo iz hvaležnosti 600 mark za nemški Rdeči križ.

Vir: Jutro, z dne 30. 8. 1944, stran 3.

Osmrtnice

V navedenem časopisu je bilo objavljenih veliko osmrtnic padlih nemških vojakov z apaškega območja, predvsem v letih 1943–1945 (ko je MZ začel pogostejše poročati o umrlih v vojni), umrli pa so predvsem na vzhodni fronti.

Osmrtnice so napisane v duhu nacizma, kot npr.: »Für Führer und Vaterland« (slo.: za firerja in očetovsko državo). Osmrtnice v časopisu: Alois Krobath, 21 let, vzhodna fronta, Apače;¹³⁷ Karl Baumann, 24 let, Janhova;¹³⁸ Johann Schwarz, 30 let, Žiberči;¹³⁹ Franz Riedler, 18 let, Grabe;¹⁴⁰ Johann Kovatsch, 18 let, Črnci;¹⁴¹ Franz Domik, 25 let, Črnci;¹⁴² Rudolf Tschiggerl, 40 let, Apače;¹⁴³ Franz Maruschko, 26 let, Lešane; Alois List, 34 let, Črnci; Johann Maruschko, 33 let, Plitvica;¹⁴⁴ Josef Holzapfel, 20 let, Žepovci;¹⁴⁵ Franz Semlitsch, 19 let, Žepovci;¹⁴⁶ Sepp Zuvath, 20 let, Žiberči; Alois Schmoll, 21 let, Pogled;¹⁴⁷ Josef Luttenberger, 21 let, Segovci;¹⁴⁸ Alois Wreßnig, 22 let, Plitvica;¹⁴⁹ Johann Schwarz,

137 MZ, z dne 3. 1. 1944, stran 11.

138 MZ, z dne 8.–9. 7. 1944, stran 11.

139 MZ, z dne 1.–2. 7. 1944, stran 11.

140 MZ, z dne 1. 3. 1945, stran 10.

141 MZ, z dne 23. 3. 1945, stran 11.

142 MZ, z dne 13.–15. 12. 1943, stran 11.

143 MZ, z dne 4. 1. 1945, stran 6.

144 MZ, z dne 2. 12. 1943, stran 5.

145 MZ, z dne 15. 9. 1943, stran 4.

146 MZ, z dne 4. 10. 1943, stran 4.

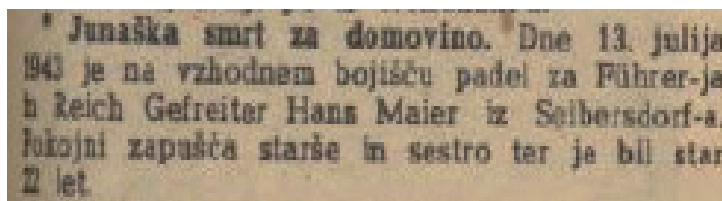
147 MZ, z dne 25.–26. 9. 1943, stran 11.

148 MZ, z dne 16.–17. 9. 1943, stran 5.

149 MZ, z dne 1. 4. 1945, stran 3.

30 let, Segovci;¹⁵⁰ Josef Trettnack, 24 let, Drobtinci;¹⁵¹ Hans Probst, 21 let, Drobtinci;¹⁵² Anton Kolleritsch, 23 let, Podgorje;¹⁵³ Franz Schimpl, 22 let, Podgorje;¹⁵⁴ Heinrich Baumann, 24 let, Vratji Vrh;¹⁵⁵ Alois Senekowitsch, 19 let, Žiberce;¹⁵⁶ Rudolf Kotzbek, 29 let, Žiberce;¹⁵⁷ Stefan Tratnik, 25 let, Mahovci.¹⁵⁸

Seveda je seznam umrlih, ki so padli v tej vojni, precej daljši, kot je naveden v tem prispevku in kot ga je objavil časnik Marburger Zeitung.

Vir: Štajerski gospodar, z dne 7. 8. 1943, stran 13.

Partizansko gibanje v Apaški dolini leta 1944

Partizansko gibanje vse do jeseni 1944 na tem območju ni bilo prisotno. Partizani so 23. septembra 1944 napadli orožniško postajo v Apačah. Skupina 15 partizanov se je zbrala na postojanki Ivana Križana v Spodnji Ščavnici. Napad je vodil Janko Jurkovič. Partizani so šli mimo Plitvice in Segovcev ter se napotili proti Apačam. V lešanskem gozdu so se razporedili za napad. Zastržili so cesto proti Apačam in na drugi strani cesto Segovci–Apače. Za napad so se

odločili zato, ker so izvedeli, da imajo nacisti tam precej orožja. Trojica, ki jo je vodil Janko Jurkovič in v kateri je bil tudi Milko Domanjko–Mijo, je bila določena za bombni napad na poslopje orožniške postaje v Apačah, nato pa bi poskušala vdreti v stavbo, kjer bi prisila orožnike k predaji. Napad je bil zelo tvegan, kajti na postaji je bilo 21 orožnikov, poleg tega pa je v Apačah živelo pretežno nemško prebivalstvo. Ko so počili prvi strelji, je v vasi nastal preplah. Orožniki so streljali iz hiš, partizani pa so streljali v okna postaje. Partizani so usmerili napad proti trgu, nemški orožniki pa so zaprosili za pomoč, ta je prišla iz Cmureka. Partizani niso mogli v celoti izvesti akcije in so se umaknili proti Lešanom.¹⁵⁹ Dne 26. 9. 1944 so partizane videli tudi v vasi Lutverci.

150 MZ, z dne 1.–2. 7. 1944, stran 11.

151 MZ, z dne 24.–26. 12. 1943, stran 9.

152 MZ, z dne 12. 1. 1945, stran 3.

153 MZ, z dne 19. 10. 1943, stran 6.

154 MZ, z dne 24. 2. 1944, stran 4.

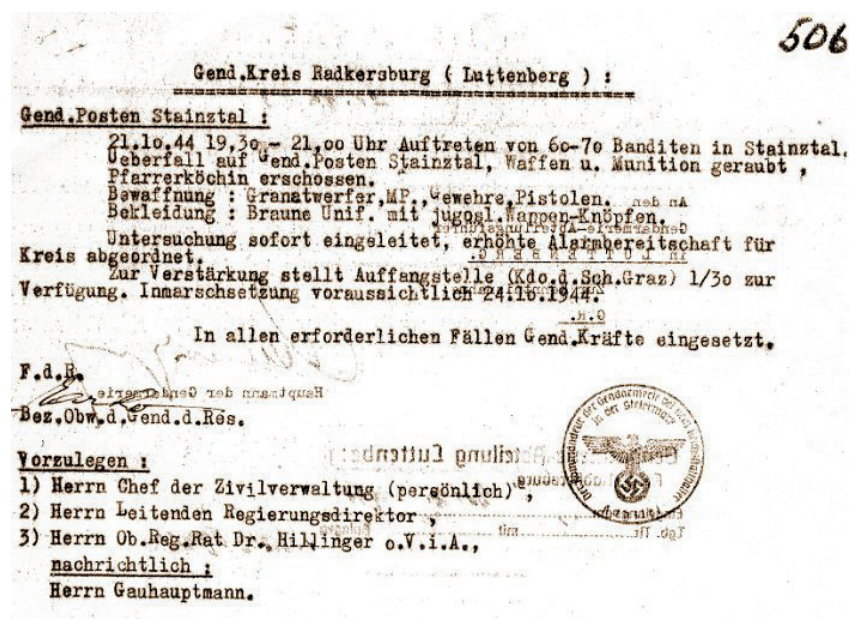
155 MZ, z dne 29.–30. 7. 1944, stran 11.

156 MZ, z dne 1.–2. 4. 1944, stran 11.

157 MZ, z dne 18. 1. 1945, stran 3.

158 MZ, z dne 15. 11. 1943, stran 4.

159 Novak, nav. delo, stran 270 in stran 278 ter Franjo Kosar: Napad na Apače, Pomurski vestnik, Murska Sobota, 11. 8. 1955, št. 32.

Dne 21. 10. 1944 so partizani napadli orožniško postajo v Spodnji Ščavnici (zasebni arhiv).

V Konjišču so dne 30. 11. 1944 partizani streljali na orožnika in ga ranili. Partizani so prav tako zaplenili veliko potrebščin v Konjišču¹⁶⁰.

V poročilu okrožnega komiteja SKOJ Ljutomer z dne 22. 12. 1944 je navedeno, »da je mladina po večini protifašistična. Posebno težko je v kraju Apače, ker tam so po večini naseljeni samo Nemci, kot v Kočevju. Vsi kmetje so oboroženi s puškami in še vedno veliki hitlerjanci. V ta kraj smo prodrli šele zadnji čas in upamo, da ne brez uspeha. Teren v tem kraju je precej valovit in posejan z gozdom, tako da premikanje zaradi tega ni težko. Na istem okraju je pet okupatorjevih postojank, ki imajo skupno 50 orožnikov, 34 gestapovcev, 200 vojakov, 210 SS-ovcev, 235 vermanov in nekaj kozakov, ki pa niso stalni.«

V 5. Prekomorski brigadi so bili tudi Jožef Flandija iz Segovcev ter Viktor Pavlovič iz Apač. Nekateri prisilno mobilizirani vojaki v nemško vojsko so se predali zaveznikom. Iz Anglije so jih zavezniki pripeljali v Neapelj, od tam pa v Split, kjer je bila 23. 12. 1944 ustanovljena 5. Prekomorska brigada Ivana Turšiča-Iztoka. Najprej je delovala v Dalmaciji, kjer se je borila proti ustašem in četnikom.¹⁶¹

V noči na 21. 10. 1944 je v Konjišču strmoglavil britanski bombnik Wellington, pri čemer je en član posadke v razbitinah zgorel. Krölllov mlin v Segovcih je 5. 11. 1944 skoraj v celoti uničila letalska bomba zavezniških sil. 6. 12. 1944 je blizu Konjišča padla bomba, ne da bi povzročila večjo škodo. Zaradi 20 odvrženih bomb (nem.: Sprengbomben) 1. 2. 1945 so bila v Konjišču popolnoma uničena 3 gospodarska poslopja ter močno poškodovana ena hiša. 13. 2. 1945 je nekaj bomb zavezniških letal v Apačah povzročilo le lažje poškodbe na stanovanjih.¹⁶²

Sklep

V navedenem prispevku smo poskušali prikazati dogodke v Apaški dolini med letoma 1941–1945, pri čemer nam je kot temeljni vir služil časnik Marburger Zeitung. Ker je bil častnik tudi uradno glasilo ŠDZ je bila vsebina, ki

¹⁶⁰ Tednik, z dne 27. 9. 1979, stran 7.

¹⁶¹ Novak, nav. delo, stran 362–364.

¹⁶² Schober, nav. delo, stran 195.

je povezana z nacističnim delovanjem, tudi v središču tega prispevka. 8. 5. 1945 pomeni konec nemškega rajha in s tem konec izdajanja časnika Marburger Zeitung.

Posebno obravnavo v samostojnem prispevku zaslužijo dogodki, ki so se pripetili po drugi svetovni vojni in ki jih zaradi obsega na tem mestu ni mogoče celovito obravnavati. Še posebej je tragična deportacija apaških Nemcev v taborišče Sterntal (danes Kidričevo) v poletnih in jesenskih mesecih leta 1945, kjer jih je veliko umrlo, tudi otroci. Najbolj temačni poglavji v zgodovini Apaške doline pa sta nasilen izgon tako rekoč vseh apaških Nemcev (okoli 2000) 13. 1. 1946 s strani takratne Udbe (Ozne) in zaplemba celotnega njihovega premoženja na podlagi avnojskih dekretov iz leta 1944. Prav tako niso bili obravnavani dogodki, ki so se dogajali v zadnjih dneh vojne.

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato se jih posebej še ne navaja.

Uvod

Apaško polje je bilo do 13. 1. 1946 večinoma poseljeno z nemško govorečim prebivalstvom, t. i. apaškimi Nemci. Kljub temu, da je bilo po koncu prve svetovne vojne na Apaškem polju več kot 80 % nemško govorečega prebivalstva, je bilo to območje dodeljeno novoustanovljeni kraljevini SHS. Uradni jezik tega območja je postal slovenski. Tako se je »narodna manjšina apaških Nemcev« morala podrediti novim družbenim razmeram. Apaški Nemci so še naprej upali, da bodo nekoč spet pod avstrijsko državo. V času druge svetovne vojne je bila na območju Apaškega polja zelo dejavna Štajerska domovinska zveza z močno nacistično propagando. Nova slovenska oblast je takoj po vojni hotela dokončno obračunati z apaškimi Nemci. Že v mesecu juniju 1945 so mnogo apaških Nemcev pripeljali v koncentracijsko taborišče Šterntal (današnje Kidričevo), kjer jih je veliko umrlo. Preživeli so bili po več mesecih nevzdržnih razmer izpuščeni. Dokončno pa je oblast s celotnim prebivalstvom nemške narodnosti (cca. 2000 oseb) obračunala s prisilnim izgonom dne 13. 1. 1946. Praktično vse apaške Nemce so stlačili na živinske vagone in jih preko Madžarske napotili v Avstrijo na Dunaj. Ker jih Dunaj ni hotel sprejeti, so jih vrnili nazaj proti Jugoslaviji. Na meji z Madžarsko (Murakeresztúr) Jugoslovanska oblast ni hotela sprejeti izgnanih oseb, zato so morali v najhujšem mrazu in lakoti prebiti 16 dni v vagonih. V teh nekaj dneh jih je 77 umrlo. V prispevku je obravnavana tudi pravna podlaga za odvzem premoženja in pravna opredelitev samega izгона apaških Nemcev.

Na kratko je bil prikazan postopek kolonizacije na Apaškem polju v začetku leta 1946, ki je imela tudi politični namen. Kolonisti, ki so prišli iz vseh koncev Slovenije, so bili naseljeni na domovih prej izgnanih apaških Nemcev. Tako je na Apaškem polju nastala povsem nova struktura prebivalstva.

Poskus opredelitve razlogov za izgon¹ apaških Nemcev Po prvi svetovni vojni

Pri opredelitvi razlogov za izgon apaških Nemcev je treba gledati na zadeve v širšem kontekstu. Upoštevati moramo položaj Slovenije in ljudi v različnih obdobjih ter okoliščinah. V prispevku se bomo omejili zgolj na območje Apaškega polja in sicer za obdobje po prvi svetovni vojni. V nadaljevanju podajam opise nekaterih dogodkov, ki so vplivali na kasnejše razmere.

Apaško polje je bilo več kot 800 let večinsko poseljeno z apaškimi Nemci. Tedanja slovenska manjšina je skozi stoletja brez večjih težav živela s pripadniki nemške večine. Nemško prebivalstvo je bilo bolj premožno kot slovensko. Korenine dogodkov², ki so se zgodili pred drugo svetovno

vojno na Apaškem polju, med njo in po njej, segajo predvsem v čas spremenjenih razmer po prvi svetovni vojni. Na podlagi Saintgermainске mirovne pogodbe iz leta 1919 je bilo celotno Apaško

1 http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=izgon&hs=1.

SSKJ opredeljuje besedo izgon: izgōn -ōna m (ō ō) 1. glagolnik od izgnati: izgon okupatorja / izgon Slovencev med vojno v Srbijo, jur. izgon prisilna odstranitev tujega državljanca iz države.

2 Povzeto po Dušan Ščap, Apaško polje v letih 1941–1945, Borec LXVI/2014, št. 709-711, stran 59–82.

polje dodeljeno novoustanovljeni kraljevini SHS³ (meja z Avstrijo je bila določena na sredini toka reke Mure). Z razpadom avstro-ogrske monarhije so se Nemci v vseh državah naslednicah, razen v Avstriji, znašli v položaju manjšine. Apaški Nemci so še naprej upali, da bodo nekoč spet dodeljeni avstrijski državi.

Iz sestave prebivalstva, predvsem pa iz podatkov pogovornega jezika iz tistega obdobja izhaja, da je bilo Apaško polje takrat poseljeno z večinoma nemškim prebivalstvom. Iz pogovornega jezika za leto 1910 tako izhaja, da je imelo 21 vasi, ki tvorijo sedanjo Občino Apače skupaj 4928 prebivalcev, od tega se je za nemški pogovorni jezik opredelilo 4313 prebivalcev (87,5 %). V letu 1921 je bilo skupaj 5179 prebivalcev, od tega se je za nemški materni jezik opredelilo 3.836 prebivalcev (74 %)⁴. V naslednjih popisih prebivalstva (1931) se je število opredeljenih za nemški materni jezik na tem območju bistveno zmanjšalo in je doseglo komaj nekaj več kot 50 %. Vso območje Apaškega polja je bilo in še tudi danes je izrazito kmetijsko.

Med obema vojnama se je začel izvajati pritisk v obratni smeri. Uradni jezik na apaškem območju je postal slovenski. Nova politika je v šolski sistem nastavljala slovenske učitelje⁵. Omejeno je bilo ustanavljanje nemških društev, določena nemška društva so bila v začetku 20. letih razpuščena. Obrtnikom nemške narodnosti je bilo oteženo poslovanje. Veliko apaških Nemcev se je prostovoljno preselilo v Avstrijo. Tako je sčasoma nemška večina postala manjšina. Na apaško območje so se množično naseljevali prebivalci iz Prekmurja, predvsem iz ravskega in goriškega predela. Priseljeni Prekmurci so leta 1929 v Apačah⁶ ustanovili Evangeličansko cerkveno skupnost. Kot na celotnem spodnjem Štajerskem so tudi apaški Nemci bili gospodarsko trdnejši od tukaj živčih Slovencev. Obdržali so obsežna veleposestva in nepremičnine⁷. Spremenjeno dogajanje med vojnama nazorno prikazujejo slovenski časopisi, ki pišejo zelo proslovensko⁸.

Ne glede na družbene spremembe se je navadno kmečko slovensko prebivalstvo v vsakdanjem življenju dobro razumelo z nemškim prebivalstvom. Otroci obeh narodnosti so se med seboj igrali, sosedje si pomagali⁹.

Leta 1938 je bila Avstrija priključena k tretjemu nemškemu rajhu. To dejstvo so apaški Nemci sprejeli z navdušenjem. Nemci so se zavzemali za priključitev apaškega območja k nemškemu rajhu¹⁰. Njihove čete so vkorakale na Češko. Konec marca in v začetku aprila 1939 so organizirali obsežne demonstracije ter se spopadali z organi oblasti. V poročilu glavnega generalštaba jugoslovanske kraljevske vojske piše, da je 27. 3. 1939 ob mraku prišla pred orožniško postajo v Apačah velika skupina kmetov, žensk in otrok z dvema velikima nacističnima zastavama (s kljukastim križem) na čelu. Množica je vzklikala: »Heil Hitler! Wir wollen heim ins Reich! (Slov.: hočemo nazaj v rajh).« Množica se je brez posredovanja počasi razšla do polnoči. Čez dva dni, 29. marca ob desetih zvečer, je iz Apač proti Gornji Radgoni krenila skupina več kot 200 demonstrantov in vzklikala: »Heil Hitler,« vendar se je na poziv orožništva razšla. V vasi Črnci se je zvečer zbralo okoli 200 ljudi v sprevodu z veliko nacistično zastavo in manifestiralo za Hitlerja ter se razšlo šele na odločno zahtevo orožnikov.

3 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS 1919–1920«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, 2011, stran 128–136.

4 Več o tem gl. Dušan Ščap, Značilnosti pogovornega jezika Apaške doline, Kulturno društvo Apaško polje, Apače, 2013.

5 O zgodovini šolstva več; Dušan Ščap, Zgodovina Apaškega polja, od njegovih začetkov do leta 1950, samozaložba, Črnci, 2015, strani 178–186, 187–193 in 194–207.

6 Več v; Jutro, z dne 9.3.1931, stran 2.

7 Mitja Ferenc, Božo Repe, Nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama v Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju, Slownisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert, Historia 8, znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2004, stran 154–155.

8 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Izbor časopisnih člankov za Apaško kotlino za obdobje 1929–1941«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, 2011, stran 104–110.

9 Elisabeth Schober, Über das redet kein Mensch – Die Ausgesiedelten aus dem Apaško polje/Abstaller Feld, Blätter für Heimatkunde, 81. Jahrgang, Heft 4, Graz, 2009, stran 125.

10 Dušan Biber, Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1966, stran 154 in nasl.

Prav tako je skupina 120 kmetov prišla pred orožniško postajo v Zgornji Cmurek in demonstrirala¹¹. V letu 1939 se je še posebej okrepila dejavnost kulturbunda¹² (sedež v Apačah in v Konjišču, prej je še ena veja imela sedež v Žiberkih).

Posledice druge svetovne vojne

Po vojaškem napadu Nemčije 6. aprila 1941 se je začel postopek razkosanja Dravske banovine med tri države. Začela se je preureditev uprave, uradov in ustanov, začelo se je ponemčevanje. Namen uvedenih sprememb je bil formalna priključitev zasedenih slovenskih pokrajin k Nemškemu rajhu. Slovence so želeli množično raznaroditi ali jih izgnati ter na njihovo mesto naseliti Nemce¹³. Na vsem Spodnjem Štajerskem je že v začetku leta 1941 potekal

intenzivni proces germanizacije območja in ljudi (na Slovenskem ozemlju je bilo predvideno za izgon od 220 do 260 tisoč Slovencev). Med prvimi ukrepi Štajerske domovinske zveze (v nadaljevanju ŠDZ) je bili izgon (izselitev, deportacija) predvsem slovenskega prebivalstva v taborišča in v ostale republike Jugoslavije. Iz Apaškega polja je bilo že 4. in 5. maja 1941 izseljenih na Hrvaško, v Bosno oz. Srbijo najmanj 8 družin (24 članov). Julija 1941 je bilo izseljenih še 13 (51 članov). Večina izseljenih ljudi se je po koncu vojne leta 1945 vrnila na svoje domove¹⁴.

V koncentracijsko taborišče Dachau (Nemčija) je bil deportiran tudi Štefan Lehocki iz Črncev pri Apačah¹⁵, moj pradedek. Iz uradnega arhiva Dachaua izhaja, da je bil tam zaprt od 16. 11. 1941 do 29. 4. 1944, številka ujetnika 28673. Štefan Lehocki je aktivno sodeloval v t. i. sokolskem društvu, kar je bil verjetno tudi glavni (politični) razlog za njegovo aretacijo in kasnejšo deportacijo v koncentracijsko taborišče. Po aretaciji takoj na začetku vojne je bil odpeljan v grad Borl pri Ptuj. Hčerka Štefana Leheckega Katarina Lehocki, moja babica, je pripovedovala, kako je s kolesom obiskovala svojega očeta v gradu. Ker je zelo dobro znala nemški jezik, jo je stražar spustil na kratek obisk k očetu. Oče ji je dal navodila, kako naj doma na kmetiji gospodarijo, da bodo preživeli. Kasneje je bil Štefan Lehocki premeščen v kasarno Melje v Maribor (zaradi znanja nemščine se je izognil usmrtni), od tam pa v koncentracijsko taborišče Dachau v južno Nemčijo. Družina Štefana Leheckega (žena z dvema hčerkama) je ostala sama na posestvu v Črncih. Spoprijeti se je morala z novo situacijo in težkim delom na kmetiji. Družina je ves čas živela v strahu, da se bo morala odseliti v taborišče. Pri težkih opravilih so družini Lehocki večkrat velikodušno priskočili na pomoč prijazni sovaščani. Štefan Lehocki se je bil izpuščen iz taborišča Dachau dne 29. 4. 1944. Za ta čudež je predvsem zaslužen tedanji župan Apač Thomasa Simentschitscha. Dogodek najdemo zapisan tudi v članku

11 Tone Ferenc, »Ljudstvu zamolčano dogajanje v Apaški kotlini 1939«, Zgodovinski listi, Zgodovinsko društvo Ljutomer, Ljutomer, 2000, stran 48.

12 Registriran je bil kot kulturna organizacija. Kulturno delovanje je bilo pretežno krinka za nacistično in obveščevalno delovanje v korist nemškega rajha; <http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si/node/964>. Člani Kulturbunda so lahko bile le osebe, ki so bile nemške narodnosti, ali pa tiste, ki so deklarirale pripadnost nemškemu narodu. Zgodovinsko dejstvo pa je, da je bil osnovni program te organizacije pomoč pri pripravi podlage za izvajanje nemške raznarodovalne politike. Zato je bila dejavnost te organizacije še posebej pomembna v obdobju pred okupacijo. Tako izhaja iz obrazložitve sodbe Vrhovnega sodišča RS. http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/15678/.

Že leta 1920 je bila v Novem Sadu ustanovljena t. i. Schwäbisch Deutscher Kulturbund kot centralna organizacija za Nemce v Jugoslaviji. Po vmesnih prekinutvah se je aktivno delovanje v Sloveniji in Apaški dolini začelo šele leta 1939. Takrat sta bila predsednika za krajevno območje Apače dr. Rudolf Hötzel ter Josef Baumann za krajevno območje Žiberki. Malo kasneje je bil še Kulturbund za krajevno območje Konjišče (Felix Wisiak).

13 Tone Ferenc, Bojan Godeša, Slovenci pod nacističnim gospostvom 1941-1945 v Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju, Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert, Historia 8, znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2004, stran 177 in nasl.

14 Franz Josef Schober, O življenju ob meji, znanstvena zbirka Pavlove hiše, 13. knjiga, 1. del, 2009, stran 195.

Zbirno taborišče je bila Požega v Slavoniji. Po vaseh je bilo izseljenih naslednje število oseb: Konjišče 14, Apače 13, Žiberki 12, Drobtinci 8, Segovci 6, Vratji Vrh 5, Vratja vas 3, Žepovci 3, Plitvica 3 in Lešane 2.

15 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Lehocki Štefan – preživel koncentracijsko taborišče Dachau«, v: Susane Weitleiner (ur.), Signal, Pavlova hiša, Potrna-Laafeld, 2013. Štefan Lehocki je bil pradedek avtorja tega prispevka.

sina Thomasa Simentschitscha Franza Simentschitscha¹⁶. V mojem zasebnem arhivu so ohranjena tri pisma Štefana Lehockega iz koncentracijskega taborišča Dachau. Pokojna babica ni znala natančno opisati, zakaj so pradedka izpustili iz taborišča, omenila pa je, da so se določeni občani vztrajno zavzemali za njegovo izpustitev. Da Štefana Lehockega niso že prej usmrtili, je vplivalo tudi njegovo marljivo sodelovanje v kuhinji.

Velik korak naprej v ponemčevalni politiki so nacisti naredili v prvi polovici maja 1941, ko so ustanovili Štajersko domovinsko zvezo. Odredba (dr. Uiberreitherja) z dne 10. 5. 1941 o ustanovitvi ŠDZ je bila zapisana v petih točkah¹⁷. Zapisano je, da na območju Spodnje Štajerske ne bo prišlo do ustanovitve Nationalsocialistične delavske stranke (NSDAP). Nadalje je pisalo, da bo ŠDZ postal (edina) največja politična organizacija na območju Spodnje Štajerske in njene okolice. Člani so lahko postali zgolj tisti posamezniki, ki so se brezpogojno opredelili za Hitlerja in nemški rajh. Sledila je točka o določitvi statusa pravnega subjekta kot društva. Na koncu je bil imenovan vodja NSDAP polkovnik SA Franz Steindl.

Glavne aktivnosti ŠDZ so bile posvečene politični dejavnosti, propagandni dejavnosti, vzgoji in množičnim zborovanjem, vse v nacističnem duhu. Svojo dejavnost je ŠDZ manifestiral na t. i. okrožnih dnevih. Že v prvih dneh okupacije aprila 1941 je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Uiberreither v posebni odredbi imenoval ukinitvenega komisarja za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem. Tako je bilo za območje Apaškega polja v letih 1941–1942 ukinjenih 14 društev, organizacij oz. združenj (5 cerkvenih, 5 krajevno-gasilskih, 2 kulturbunda, ena hranilnica, eno združenje gradbenih delavcev). Večina je bila ukinjenih konec leta 1941 oz. takoj na začetku leta 1942, njihove fonde hrani Pokrajinski arhiv Maribor¹⁸. Ohranjena je celotna dokumentacija za 14 društev, organizacij oz. združenj. Nekatera društva so bila ukinjena zgolj formalno ukinila, saj so začela delovati na novo (npr. Kulturbund). Za eno društvo in eno združenje (ki sta bili ukinjeni verjetno leta 1943 oz. 1944) ni ohranjenega gradiva oz. dokumentacije v PAM¹⁹.

Ker je bilo večinsko prebivalstvo na Apaškem polju nemško govorečih, je bilo tako v času druge svetovne vojne še veliko več nemških propagandnih političnih in kulturnih srečanj²⁰.

Razmere neposredno po drugi svetovni vojni in deportacija v Šterntal

Po koncu druge svetovne vojne so zmagovalne sile na (ne)legalni način hotele obračunati z nasprotniki za vso trpljenje, ki ga je prinesla nemška nacionalistična okupacija. Na vzroke za določene ukrepe moramo gledati v širšem kontekstu, upoštevati moramo razloge vseh držav zmagovalk. Kmalu po koncu vojne so jugoslovanske vojaške sile obračunale z osebami, ki so med drugo svetovno vojno imele politično funkcijo na Apaškem polju. Vodji krajevnih skupin ŠDZ Felix Wisiak (Konjišče) in dr. Rudolf Hötzl (Apače) sta bila najverjetneje likvidirana, saj kasneje več nista bila videna. Župan Občine Apače

16 Franz Simentschitsch, »Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje)«, v Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, Feldbach, 2005, stran 193.

17 Marburger Zeitung (v nadaljevanju MZ) z dne 10. in 11. maja 1941, stran 1. Marburger Zeitung je bil ustanovljen že leta 1862 (takrat kot Correspondent für Untersteiermark). Na začetku je bil apolitičen, vendar se je kmalu razvil v nemško nacionalno propagando za Spodnjo Štajersko. Po 9. 4. 1941 je zopet izšel kot Marburger Zeitung in je veljal za propagandni časopis nemških nationalsocialistov. Od 5.–6. julija je bil uradni časnik Štajerske domovinske zveze, in sicer vse do 8. 5. 1945 (konec druge svetovne vojne).

18 <http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=42157>. Signatura SI_PAM/0122.

19 Več o tem gl. Dušan Ščap, »Arhivsko gradivo – ukinjena društva, organizacije in združenja za apaško območje v letih 1941–1942«, v: Ivan Rihtarič (ur.), Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, Gornja Radgona, 2012, stran 43–49.

20 Podrobno v Dušan Ščap, Das Apaško polje/Abstaller Feld in den Jahren 1941–1945, Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 12, 2013, stran 27–34.

Thomas Simentschitsch je bil postavljen pred vojaško sodišče v Mariboru (od doma odpeljan dne 30. 5. 1945). Bil je spoznan za krivega in ustreljen dne 28. 11. 1945²¹. Nazorno je te dogodke opisal njegov sin²².

163./ Š i m e n š i č Tomaž, rojen 5.12.1899. Flitvice, Slovenec, drž.FLRJ, obsojen s sodbo voj.s. v Mariboru 26.7.1945. Sod 60/45 zaradi sodelovanja z okupatorjem na smrt z ustrelitvijo. Kazen izvršena 28.11.1945. v Ljubljani.

71./ K l e m e n š i č Peter, rojen 28.VI.1912. v Apačah pri Gor. Radgoni, Slovenec, državljan FLRJ obsojen s sodbo Voj.sodišča LVT s sodbo I.Sod 63/45 z dne 5.VII.1945. kot gestapovec na smrt z ustrelitvijo. Kazen izvršena 3.11.1945.

Spisek obsojenih oseb, nad katerimi je bila izvršena smrtna kazen v času 1945 do 31. 12. 1952²³.

Dne 4. 7. 1945 je bilo veliko apaških Nemcev deportiranih v taborišče Šterntal (Strnišče), današnje Kidričevo. V noči s 3. na 4. julij 1945 so prišli k apaškim Nemcem partizani in jim ukazali, naj vzamejo s seboj samo najnujnejše stvari. V taborišču so morali ujetniki delati ob zelo slabih razmerah in hrani. Šele v mesecu septembru so lahko po pošti prejeli pakete hrane. Bilo je veliko smrtnih žrtev. Zaradi slabih razmer v barakah taborišča je razsajal tudi tifus. Po intervenciji mednarodnega rdečega križa je bilo taborišče razpuščeno v začetku meseca oktobra 1945. Nekateri interniranci so se lahko vrnili na svoje domove, ostali so bili izgnani v Avstrijo²⁴. Franz Simentschitsch iz Lutvercev²⁵ je v dnevniku dobro opisal, kakšne nevzdržne razmere je moral prestat medtem, ko je bil zaprt v taborišču. Partizani so po 9. maju 1945 ustanovili otroško koncentracijsko taborišče. Dne 15. 8. 1945 so partizani iz koncentracijskega taborišča Šterntal materam odvzeli 350 otrok, starih do deset let in jih odpeljali v pripravljeno koncentracijsko taborišče za otroke v grad Ormož. To so naredili iz strahu pred mednarodnim rdečim križem. V enem mesecu je v gradu v Ormožu zaradi lakote umrlo 39 otrok, starih do 5 let. Iz ohranjene dokumentacije razberemo, da je bilo med umrlimi pet otrok iz apaškega območja²⁶.

Nekatere osebe so kot begunci že živele preko meje v Avstriji, zato je proti koncu leta 1945 bilo veliko ilegalnih prehodov s čolni preko reke Mure na Apaško polje. Dne 23. 12. 1945 so bile pri poskusu prečkanja meje od Avstrije proti Lutvercem, s strani jugoslovanskih vojakov ustreljene 4 osebe²⁷.

Zanimiva je vsebina članka iz časopisa Ljudska pravica iz septembra 1945. Navedeno je, da se bo po Zakonu o agrarni reformi odvzelo precej premoženja veleposestnikom ter da se bo na izpraznjena območja (tudi Apaška kotlina) vršila notranja kolonizacija s t.i. naseljevanjem kmečkega prebivalstva, zlasti iz Prekmurja. Tako je bilo že septembra 1945 opaziti, da je bil načrtovan izgon apaških Nemcev, ki se je potem dejansko vršil dne 13. 1. 1946, prav tako pa je bila aktivna okrajna komisija za zaplembe, ki je na osnovi avnojskega odloka iz leta 1944 zaplenila avgusta 1945 kar 453 posesti apaških Nemcev²⁸.

21 Schober, stran 197.

22 Več; Franz Simentschitsch, Meine Erlebnisse bei Kriegsende und danach, bittere Erfahrungen einer Familie aus der Untersteiermark (zasebni arhiv).

23 AS_1931_1067_Obsojeni.

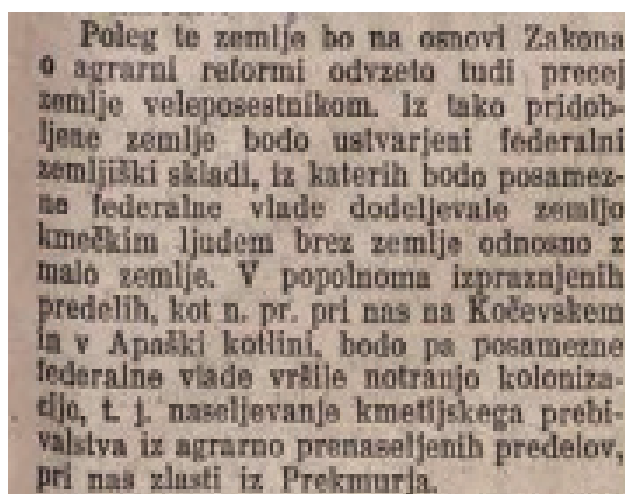
24 Schober, stran 198.

25 Več; Franz Simentschitsch, »Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje)«, v Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, Feldbach, 2005, stran 182 in nasl.

26 Roman Leljak, Verjagt! Ethnische Säuberung in Slowenien: Die Vertreibung der Deutschen in den Jahren 1945/46, Radenci, Verein zur Erforschung der jüngeren Geschichte, 2013; stran 52-54.

27 Schober, stran 198 in PRO, WO 170/8944, FSS 313–poročanje 16.-31.12. 1945.

28 Barbara Bratuša, Dogajanje na vasi v okraju Radgona 1945–1947, Filozofska fakulteta v Mariboru, oddelek za zgodovino, diplomsko delo, Maribor, 2010, stran 24.

Vir: Ljudska pravica, z dne 14. 9. 1945, stran 7.

Opis izгона apaških Nemcev dne 13.1.1946

O izgonu apaških Nemcev je pisalo kar nekaj tedanjih pričevalcev. Natančno in kronološko so nanizali potek dogodkov²⁹.

Dne 13. 1. 1946 je bila nedelja in vreme je bilo zelo mrzlo³⁰. Oborožene enote KNOJ (po navodilih OZNE) so šli od hiše do hiše, v katerih so živeli apaški Nemci. Zahtevali so, da se celotne družine (stari, mladi, dojenčki) v roku 15 do 30 minut

pripravijo na pot do vaških zbirališč. S seboj so lahko vzeli le najnujnejše stvari. Z vaških zbirališč so nemške družine z vojaškimi kamioni pripeljali na železniško postajo v Gornji Radgoni. V Gornji Radgoni so na živinske vagone stlačili po 50 oseb. Partizani so jim še pred tem odvzeli ves jugoslovanski denar in jim v zameno dali Reichsmarke, ki niso imele nobene vrednosti. Odvzeli so jim tudi dragocene predmete. Da bi lahko opravljali nujne potrebe, so jim naredili luknje na tleh vagonov.

Vlak je torej začel pot v Gornji Radgoni dne 13. 1. 1946, jo nadaljeval preko Ormoža in Čakovca in brez ustavljanja prispel v Murakeresztúr³¹ dne 16. 1. 1946. Murakeresztúr leži na levem bregu reke Mure na Madžarskem, neposredno ob meji s Hrvaško (Kotoriba). Spada pod podregijo Nagykanizsai Županije Zala.

V Murakeresztúr so madžarski in ruski vojaki prevzeli od Jugoslavije naslednje število ljudi na vlakih³²:

- » dne 7. 1. 1946, en vlak z 246 osebami;
- » dne 10. 1. 1946, en vlak s 669 osebami ter
- » dne 16. 1. 1946, dva vlaka z 2224 osebami (verjetno vse osebe iz Apaškega polja in okolice). Vse skupaj je bilo 43 živinskih vagonov.

29 Bericht über die Vertreibung der Deutschen aus dem Abstaller Becken von Alexander Greißenegger, Steiermärkisches Landesarchiv, Graz, 1946, Signatura: Abstell-Ort-K-1-H-1. Dušan Nečak, Nekaj osnovnih podatkov o usodi Nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945, Zgodovinski časopis 47, 1993, stran 439-451. Elisabeth Schober, Über das redet kein Mensch – Die Ausgesiedelten aus dem Apaško polje/Abstaller Feld, Blätter für Heimatkunde, 81. Jahrgang, Heft 4, Graz, 2009, stran 122-130. Franz Simentschitsch, Meine Erlebnisse bei Kriegsende und danach, bittere Erfahrungen einer Familie aus der Untersteiermark (zasebni arhiv). Franz Simentschitsch, Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje). Bittere Erfahrungen einer untersteirischen Familie in Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10 (2005), 2005, stran 169-199. Heimkehr und Vertreibung, Erlebnisbericht eines Abstallers, Der Untersteierer, Nr. 3/1982, Graz, stran 8-10. Življenje v strahu in upanju, Spomini Theresie Pirscher. Nasilen izgon iz domovine 13. januar 1946, Spomini Thomasa Simentschitscha, Župnijski urad Apače, 2006.

30 Franz Simentschitsch, Vertreibung aus dem Abstallerfeld (Apaško polje). Bittere Erfahrungen einer untersteirischen Familie in Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10 (2005), 2005, stran 169-199.

31 <https://hu.wikipedia.org/wiki/Murakereszt%C3%BAr>.

32 Stefan Schauer, Eine große Reise – Teil 2., Akuff – Bote, IV. Jahrgang, Nr. 15, z dne 22. 11. 2008, stran 17.

Jugoslovanski partizani so nato vlake pospremili vse do Dunaja, kjer so jih predali Angležem. Angleži so nemškim družinam na vlaku svetovali, naj zapišejo naslove svojih sorodnikov v Avstriji. Nekateri so na hitro poiskali svoje sorodnike. Mirno nadaljevanje poti so preprečili ruski vojaki. Vztrajno so trdili, da so potniki jugoslovanski državljani in zato so jih z drugim vlakom napotili nazaj proti Jugoslaviji³³.

Z Dunaja se je odpeljal vlak s 1776 osebami. V Murakeresztúru so našeli 1114 oseb³⁴. Vzroke za odstopajoča podatka lahko iščemo v netočnem evidentiranju oseb, nekaj oseb pa je med vožnjo tudi pobegnilo z vlaka. Z Dunaja je v Murakeresztúr prispel vlak dne 25. 1. 1946 ob 18.30 uri. Vreme v tem obdobju je bilo zelo zimsko mrzlo z občasnim sneženjem. Na meji z Jugoslavijo so med državama sledila dolga pogajanja za prevzem teh oseb nazaj v Jugoslavijo.

Na tam stoječem vlaku je kritično primanjkovalo hrane, zato je bilo tamkajšnje lokalno prebivalstvo pozvano k zbiranju hrane. Angažirali so tudi lokalnega zdravnika.

Samo v Murakeresztúru je v 16 dneh zaradi mraza in lakote umrlo 77 ljudi (zagotovo so ljudje umirali tudi na sami poti na vlaku od Radgone na Dunaj in nazaj, vendar glede navedenega nimamo natančnih podatkov). Trupla umrlih so s kočijo od vlakov odpeljali na tamkajšnjo pokopališče. Pokopali so jih gole in sicer v množični grob. Veliko starejših ljudi in dojenčkov na vlaku je zbolelo in fizično oslabilo. Razsajale so bolezni in okužbe, kot sta griža in tifus. Lokalna oblast je zaradi razsajanja bolezni osebam iz vlaka prepovedala zapuščanje vagonov in jim omejila stike z lokalnim prebivalstvom. Razmere ljudi na vlaku so bile nevzdržne.

Vlak je šele 10. 2. 1946 ob 17.30 uri zapustil madžarsko območje in je bil na meji prevzet od jugoslovanskih in ruskih vojakov. Z vlaka je pobegnilo 33 oseb. Te je madžarska oblast dne 12. 2. ob 17.20 uri predala jugoslovanskim oblastem. Jugoslovanska oblast dolgo ni znala, kako rešiti nastalo situacijo. Na domovih izgnanih apaških Nemcev so že bili nastanjeni kolonisti. Zaradi tega jih niso mogli vrniti na njihove prejšnje domove. Nekaj tednov so bili v slabih razmerah nastanjeni v zbirnem centru v Mariboru (bogoslovje). Nekateri so bili preko Kozjaka, veliko večina pa nato v mesecu marcu in v začetku meseca aprila dokončno preko Jesenic, izgnani na avstrijsko Koroško³⁵. Na Koroškem so jih Angleži samo sprejeli, ker so navedli, da so avstrijski državljani.

Seznam izgnanih

Natančno število dejansko izgnanih apaških Nemcev (poročilo UDBE za vse uporablja termin Volksdeutscherji) je težko opredeliti. Iz poročila UDBE o izgonu (poročilu uporablja termin selitev) iz Slovenije 1945–1946 z dne

26. 11. 1951³⁶ izhaja, da je bilo za radgonsko območje izgnanih 1344 oseb. To število je znatno prenizko, če upoštevamo popis potnikov, ki so z vlaki prispeli v Murakeresztúr. Iz drugega seznama UDBE za Gornjo Radgono³⁷ je iz rekonstrukcije zapisnikov teh oseb 2263. Pri tem pa moramo upoštevati, da so v tem seznamu določene vasi, ki ne spadajo pod današnjo Občino Apače (Plitvički Vrh, Rožengrunt, Hrastje, Velka, Trate, Radgona, Lokavec, Dražen Vrh). Na podlagi vsega navedenega lahko ocenimo, da je bilo izgnanih apaških Nemcev okrog 2000. Med drugo svetovno vojno je veliko apaških Nemcev tudi padlo na vojnih frontah. Nekateri so po porazu nacistične vojske in koncu vojne

33 Schauer, Teil 2., stran 16. V tem članku se izgnane osebe poimenujejo kot "Schwaben".

34 Schauer, Teil 2., stran 16.

35 Roman Leljak, Verjagt! Ethnische Säuberung in Slowenien: Die Vertreibung der Deutschen in den Jahren 1945/46, Radenci, Verein zur Erforschung der jüngeren Geschichte, 2013; stran 499 in nasl. Iz dokumentov UDBE iz leta 1952 je pri vsaki osebi, ki je bila izgnana v Avstrijo napisan datum izгона in kraj.

36 Arhiv RS, AS 1931, škatla 1062).

37 Arhiv RS, AS 1931 MF Rd 01 do 08.

prostovoljno pobegnili v Avstrijo³⁸. Nekaj apaških Nemcev je umrlo v koncentracijskem taborišču v Šterntalu (današnje Kidričevo).

Opis vsebine zapisnika

V Arhivu RS se v obliki mikrofilma hrani arhiv UDBE za Gornjo Radgono, med katerim so tudi zapisniki o vsaki izgnani družini posebej³⁹. V zapisnikih so nekateri priimki in imena zapisani poslovenjeno dobesedno, ne pa v formalni obliki. Na seznamu je 33 otrok, starih komaj 1 leto. Najstarejši prebivalec je bil star 101 leto. Pri večini apaških Nemcev je bila zapisana politična pripadnost, in sicer da je bil član Kulturbunda, narodnost kot nemška in državljanstvo jugoslovansko. V nadaljevanju je bila v zapisniku navedena opredeljenost (zadržanje) osebe in družine v času okupacije. Po večini je zapisano »zagrižen Nemec in to še danes«. Socialno poreklo je bilo povečini napisano »nemško kmečka družina« z opredelitvijo in popisom lastninskega stanja. Družina se je zapisala po imenu in priimku, zadnjem bivališču, stopnji sorodstva in starosti. Pod opombami je bil npr. zapis: »bil je zaprt, poslan v Strnišče (Šterntal), družina doma«. Zapisnik ne vsebuje datuma in kraja nastanka, prav tako ne podpisava odgovorne osebe.

Ugotovimo lahko, da vsi, ki so bili zajeti v zapisnikih, niso bili dejansko izgnani. Po drugi strani pa nekateri, ki so bili izgnani, niso navedeni v zapisnikih. Nekateri apaški Nemci so imeli srečo, da niso bili izgnani. Po statističnih podatkih je bilo takšnih kakšnih 40–50 oseb (popis prebivalstva iz leta 1948)⁴⁰. Naj navedemo nekaj razlogov, zakaj niso bili izgnani: zaradi hude bolezni, sodelovanja s partizani, podkupovanja določenih oseb, družinskega stanja, kjer je bila družina praktično v celoti slovenska.

Ime in priimek: **Ridler Frano**

Rojen dan: **1907** v: **...** poklic: **...**

Narodnost: **nemška** državljanstvo: **jugoslovansko**

Politična pripadnost v predprijetki Jugoslaviji: **bil član KB**

Zadržanje za čas okupacije: **zagrižen Nemec in to še danes**

Rd 0012787

Zadržanje družine: **Frano Ridler, Slovenija KB, leto kot naš zagrižen Nemec**

Družina

Trk. št.	Ime in priimek	Stopnja sorodstva	Starost
1.	Frano Ridler	Frano	47 l.
2.	...	...	16 "
3.	...	...	14 "
4.	...	...	11 "
5.	...	...	9 "

Socialno poreklo: **nemško kmečka družina**

Imovinsko stanje: **hiša, s samostojnim poslopjem, 7 arav zemlje**

Zadnje stanovanje (ulica, hiša številka, nadstropje, leto, domo): **G r a d e c i, 21**

S stanovanjski: **neženi družine**

Opomba:

Primer zapisnika izgnane družine iz vasi Grabe⁴¹.

38 Günther Kollau, Vertrieben aber nicht vergessen, das Schicksal der Deutsch-Untersteirer aus dem Abstell Feld nach 1945, Diplomarbeit, Graz, 2009, stran 36. Iz podatkov izhaja, da je okrog 20% apaških Nemcev se ustalila v Avstriji že v letu 1945.

39 Roman Leljak, Črne bukve Gornje Radgone 1945-1950: Gornja Radgona, Radenci, Apače, Sv. Jurij ob Ščavnici, Benedikt, Cerkevjenjak, Radkersburg, Negova. Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine OZNA, Radenci, 2011, stran 491.

40 Dušan Ščap, Zgodovina Apaškega polja, od njegovih začetkov do leta 1950, samozaložba, Črnci, 2015, stran 136.

41 Roman Leljak, Črne bukve Gornje Radgone 1945-1950: Gornja Radgona, Radenci, Apače, Sv. Jurij ob Ščavnici, Benedikt, Cerkevjenjak, Radkersburg, Negova. Društvo za raziskovanje polpretekle zgodovine OZNA, Radenci, 2011, stran 493.

Spominska obeležja

V Murakeresztúru je bila leta 1979, na tamkajšnjem pokopališču v spomin 77 umrlim, postavljena spominska plošča⁴².

Na severni zunanji steni cerkve v Apačah je bila leta 2003 postavljena in blagoslovljena spominska plošča (dvojezična) s križem na padle in pobite vojni in povojnih let 1941–1946 z Apaškega polja. Prav tako pa je v cerkvi v Apačah poimenska spominska knjiga (dvojezična) umrlih oseb v tem obdobju na Apaškem polju, in sicer po posameznih vaseh.

Spominska plošča na zunanji severni steni cerkve v Apačah–dvojezična (zasebni arhiv).

Po podatkih avstrijske strani bi naj v letih 1945–46 umrlo 290 apaških Nemcev⁴³. V medvojnem času je padlo tudi veliko nemških vojakov na frontah.

Večina izgnanih apaških Nemcev se je naselila na avstrijskem Štajerskem. Veliko le-teh je imelo sorodnike v bližini meje ob reki Muri, kjer so si na novo ustvarili svoj dom⁴⁴. Na Apaškem polju so apaške Nemce zmerjali kot »švaba«, v Avstriji pa so jih imeli kot »Windische«. Večina teh ljudi je raje molčala o svojem izvoru in se poskušala integrirati v novo okolico.

Pravna podlaga za izgon in podržavljenja premoženja

Zaradi nacistične okupacijske politike je logično, da je najvišji jugoslovanski medvojni organ, predsedstvo AVNOJ-a, dne 21. 11. 1944 v Beogradu sprejel odlok(a), na katerem sta bili zgrajeni povojna politika in zakonodaja do »Nemcev« v Jugoslaviji.

Odlok je govoril o prehodu sovražnega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile in

ima 12. členov. Za usodo, tudi apaških Nemcev, je najpomembnejši njegov 1. člen s tremi točkami, ki se glasi:

»Z dnevom, ko stopi ta odlok v veljavo, preide v državno svojino:

1. Vse imetje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se nahaja na ozemlju Jugoslavije;

42 „Zum Gedenken an 77 Frauen, Männer und Kinder. Verstorben im Transportzug in Murakeresztur und der vielen ungezählten, unterwegs Verstorbenen, nach gewaltsamer Vertreibung aus ihrer untersteirischen Heimat, dem Abstaller Becken, im Januar u. Februar 1946. Errichtet 1979 von den Angehörigen.“

43 Totengedenkbuch der Deutsch-Untersteirer, Graz, 1970, stran 187. Navedeni podatki so na določenih mestih netočni tudi glede višine žrtev, tako: Franz Josef Schober, Apače/Abstall, Signal, Pavlova hiša, zima 2002/2003, stran 16 (opomba 57).

44 Več; Günther Kollau, Vertrieben aber nicht vergessen, das Schicksal der Deutsch-Untersteirer aus dem Abstaller Feld nach 1945, Diplomarbeit, Graz, 2009.

2. Vse imetje oseb nemške narodnosti z izjemo onih Nemcev, ki so se borili v vrstah narodnoosvobodilne vojske partizanskih odredov Jugoslavije, ali ki so bili državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno;
3. Vse imetje vojnih zločincev in njih pomagačev ne oziraje se na njihovo državljanstvo in ne oziraje se na državljanstvo, imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljanskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države.

Odredbe tega odloka veljajo v tem primeru za imetje jugoslovanskih državljanov ne oziraje se na to, ali se nahajajo doma ali v zamejstvu.«

Pomemben je tudi Odlok AVNOJ-a o odvzemu jugoslovanskega državljanstva in državljanskih pravic z dne 21. 11. 1944, ki pa ni bil objavljen v Uradnem listu in s tem nima dejanske veljave⁴⁵. Za mnoge je ta odlok najbolj oster, za prizadete pa celo genociden⁴⁶.

V podobnih zgodovinskih okoliščinah so podobne odločitve sprejeli tudi na Češkoslovaškem t. i. Beneševi dekreti. Prav tako pa se je po vojni izvršil izgon (izselitev) nemškega prebivalstva tudi iz drugih držav (Poljska, baltske države, Madžarska, ...).

Z izgonom se je hotelo doseči (poseben dokument t. i. Transfer of German Populations)⁴⁷:

- » *homogenizacijo vzhodnoevropskih držav in zmanjšanje deleža narodnih manjšin v njih;*
- » *povečano notranjo stabilnost teh držav in multilateralno varnost;*
- » *Nemčiji enkrat za vselej preprečiti možnost, da bi mogla nemške manjšine v teh državah izkoristiti v ekspanzijski cilj.*

Ne glede na to, da je bila jugoslovanska oblast prepričana o kolektivni krivdi, je takoj po koncu vojne poskušala ugotavljati individualno krivdo, npr. pri osumljenih vojnih zločinov, lokalnih predstojnikov kulturbunda ipd... V celoti gledano pa so slovenske oblasti ravnanje nemške manjšine med drugo svetovno vojno izkoristile za dokončen obračun z nemštvom na Slovenskem. Za ravnanje s slovenskimi »Nemci« torej ni kriva prvenstveno komunistična narava povojnih oblasti, pač pa neizprosni nacionalni boj, ki so ga z načrtno politiko uničevanja slovenskega naroda med vojno začeli nemški okupatorji, pripadniki manjšine pa pri tem pomagal⁴⁸.

Pravna podlaga za obračun z »Nemci« je izhajala iz odlokov (sklepov), ki jih je med vojno sprejelo predsedstvo AVNOJ-a, ki so bili po vojni še dodelani. Poleg že omenjenega odloka je bilo v 10. členu Zakona o agrarni reformi in kolonizaciji opredeljeno, da v Zemljiški sklad pride obdelovalna zemlja v lasti nemškega rajha in pripadnikov nemške narodnosti, zaplenjena po odloku AVNOJ-a z dne 21. 11. 1944. Najpomembnejši predpis, po katerem so sodili »Nemce«, je bil Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo. Volilno pravico je nemški manjšini praktično v celoti odvzel Zakon o volilnih imenikih iz avgusta 1945. Druge državljanske pravice pa je praktično vsem jugoslovanskim Nemcem odvzel Zakon o državljanstvu demokratske federativne Jugoslavije iz avgusta 1945. Organiziran izgon se je začel septembra 1945. Potem pa se je zaradi volitev v ustavodajno skupščino novembra prekinil in nadaljeval decembra 1945 do februarja 1946⁴⁹.

Za štajersko je pomemben tudi Odlok Pokrajinskega odbora OF za Štajersko z dne 3. 8. 1944 o izgonu od nemških oblasti naseljenih tujcev in o odvzemu ter zaplembi njihove imovine⁵⁰. S tem je bilo

45 Avstrijski zgodovinarji imajo malo drugačen pogled in interpretacijo Avnojskih odlokov. Več; Stefan Karner, Zur Entwicklung der deutschsprachigen Volksgruppe in Slowenien 1939-1997 v Österreichisches Jahrbuch für Politik 1997, 1998, stran 714 in nasl.

46 Dušan Nečak, »Nemci« v Sloveniji 1938-1948 v Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju, Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert, Historia 8, znanstvena zbirka oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2004, stran 361.

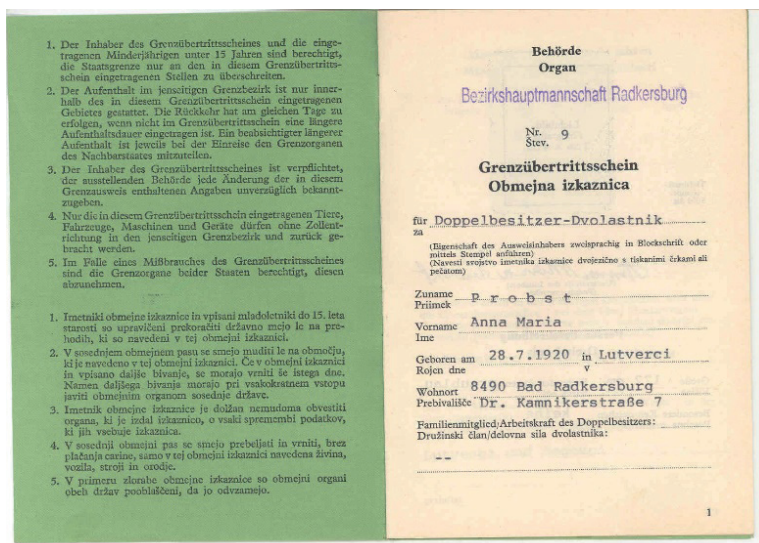
47 Nečak, stran 362.

48 Nečak, stran 364.

49 Nečak, stran 366.

50 Arhiv RS, AS 1851, škatla 436, mapa V.

pripadnikom nemške narodne manjšine dejansko odvzeta vsaka možnost ekonomske eksistence s tem pa tudi možnost nadaljnjega bivanja, saj jim je bilo zaplenjeno celotno premoženje, brez da bi se jim kaj pustilo za eksistenčni minimum⁵¹.

Obmejna izkaznica – dvolastnika (zasebni arhiv).

Prihod kolonistov na Apaško polje

Po drugi svetovni vojni so v Jugoslaviji izvedli agrarne reforme. V sklopu teh reform je potekala tudi kolonizacija Apaškega polja. Zemljo, ki je pripadala apaškim Nemcem, so podržavili in jo poselili z novimi prebivalci. Cilj je bil spremeniti narodnostno sestavo prebivalcev Apaškega polja (t. i. politični namen)⁵². V kolonizaciji so bili združeni vsi nameni agrarne reforme – socialno in nacionalno osvobodilni, pa tudi politični. Do tedaj je bilo tam živeče prebivalstvo večinsko nemško. Na novo so bile ustanovljene kmetijsko obdelovalne zadruge⁵³. Po izgonu nemških družin je na območju Apaškega polja ostalo veliko nenaseljenih hiš in gospodarskih poslopij. Njihove shrambe so bile polne hrane, v kuhinjah je bila uporabna posoda, v omarah oblačila, v hlevih so bile živali. Domačini so pred prihodom kolonistov iz nenaseljenih hiš naskrivaj odtujili več stvari⁵⁴.

Prva skupina kolonistov je prispela že 13. januarja 1946, točno na dan izгона apaških Nemcev. V njej je bilo 122 družin iz okrožja Novega mesta. Kolonisti so na Apaško polje prišli iz vseh koncev Slovenije še v naslednjih tednih, zato tudi poimenovanje tega predela kot »Titova dolina« oz. »Slovenija v malem«. Težave pri naseljevanju je povzročalo slabo in mrzlo vreme ter pomanjkanje hrane za prišleke⁵⁵. Ljudje na tem območju so bili nezadovoljni z visokimi davki, obvezno oddajo, zaplembami in prisiljevanji za vstop v zadrugo, saj je kmet tradicionalno navezan na zemljo⁵⁶.

51 Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji/zbral Milko Mikola, Študijski center za narodno spravo, 2009, stran 12.

52 Zdenko Čepič, Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, Časopis za zgodovino in narodopisje št. 1, 1994, stran 137 in 147.

Osvobodilna fronta je na volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1945 doživela najtežji volilni poraz v Sloveniji. V okraju G. Radgona ni dobila večine. To je povzročilo, da so tja naseljevali predvsem preverjene ljudi, borce, med katerimi je bilo veliko članov KP.

53 Več: Dušan Ščap, Kmetijsko obdelovalne zadruge na območju Apaškega polja v Zgodovina Apaškega polja od njegovih začetkov do leta 1950, Črnci, 2015, stran 320–332.

54 Bratuša, Dogajanje na vasi v okraju Radgona, stran 41.

55 Zdenko Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija (1945-1948), Maribor, Založba Obzorja, 1995, stran 188.

56 Ivan Rihtarič, Okraj Gornja Radgona 1945-1950, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, doktorska disertacija, 2016, stran 284.

Politiki so v kolonizaciji Apaškega polja videli tudi druge cilje. Njihov namen je bil »postaviti naši severni meji trden odporni zid pred germanskim in švabskim zaslužnjevanjem« ter da bo nov politični kader z »ramo ob rami z ostalimi rodoljubi našega okraja branil ljudstvo pred raznimi kulturbundovci in ostalo proti ljudsko reakcijo⁵⁷«. Sorazmerno po vaseh so razporejali člane komunistične partije, da bi med kolonisti politično delovali in politično »izboljšati« območje, kjer je Osvobodilna fronta na volitvah v ustavodajno skupščino novembra 1945 dosegla najnižje rezultate po Sloveniji⁵⁸.

OKROŽJE LJUBLJANSKO
Škofja Loka
GRADJ.....

V PRAŠALNA POLA
za interese za notranje kolonizacije

Preimek in ime družinskega poglavarja..... Makar, Francka...
sedanje bivališče..... Volake št. 15
Rojstni datum in kraj..... 23. 3. 1920 Volake, Gorenja vas nad Škofjo Loko
Poklic..... Kmet, delavec
s njim oddaje na kolonizacijo naslednji družinski člani:

Štev.	Preimek in ime	Starost /let/	OPOMBA:
1.	<u>Marija Makar</u>	<u>8 let</u>	
2.	<u>" " "</u>	<u>6 let</u>	
3.	<u>Josica "</u>	<u>5 let</u>	
4.	<u>Olga Makar</u>	<u>3 leta</u>	

Interesent in člani družine posedujejo naslednje nepremičnine in premoženje.....
in namerava napraviti s istimi naslednje.....
Karakteristika: interesent in vseh s njim odhajajočih členov družine /navedejo naj se zadržanje med okupacijo, kdo od členov ali družine je sam bil periziran, v internaciji in koliko časa je delal kot aktivist itd./
Od leta 1941 dalje sem se organizacijsko udeleževala pri delu za OF kakor tudi moč. Leta 1943 sem moč v partizane, ter padel kot žrtev fašističnega terorja leta 1944. Njaka je začela še bolj aktivno delati beloga-risti in Nemci so jo še bolj zasledovali, tako da je morala večkrat se skriti pred njimi.

Žig: Sekretar:
Okrajnega odbora OF
Prograj, Ivan

Datum:

Primer vprašalnika agrarnega interesenta za Apaško polje⁵⁹.

Do jeseni leta 1946 je bilo v okviru notranje kolonizacije naseljeno 1028 kolonistov, največ v radgonskem okraju 722. Zaradi nepopolno ohranjenih podatkov je težko ugotoviti natančno število kolonistov, ki so prišli na Apaško polje. Seznami kažejo, da je največ kolonistov na Apaško polje prišlo iz Dolenjske in Bele krajine. Za sprejem in naselitev kolonistov so skrbeli v t. i. kolonizacijskih bazah. Vsaki kolonistični družini je komisija za kolonizacijo že v naprej določila posestvo. Odločbo o imenovanju komisije je izdal minister za kmetijstvo že 16. 1. 1946 (predsednik komisije je bil Ludvik Dokl, viničar iz Murščaka). Pomembno vlogo pri tem je igrala potreba določenega kraja po obrtniku ter politični vidik. Vsak kolonist je moral od svojega krajevnega odbora OF predložiti karakteristiko, v kateri je bila popisana njegova vloga v NOB. Veliko kolonistov ni želelo biti v hribovitem delu Apaškega polja, saj se je npr. od 10 družin iz vasi Grabe odselilo 9 družin kolonistov. Po podatkih se je največ kolonistov naselilo v Žepovcih in Žibercih. Kolonisti so dobili v povprečju do 5 ha velika posestva. Kolonisti so morali v novem okolju spoprijeti tudi z vrsto problemov. Mnogo hiš in gospodarskih poslopij je bilo v slabem stanju, pomanjkanje je bilo živine in druge težave. Tako je

57 PAM OLO Radgona, škatla 112, Poročilo 4. redne skupščine z dne 26. 1. 1946.

58 Zdenko Čepič, Agrarna reforma in kolonizacija, stran 190.

59 Bratuša, Dogajanje na vasi v okraju Radgona, stran 81.

bilo mnogo vračanja kolonistov na prejšnje domove, saj se niso prilagodili na novo okolje, ki je bilo pretežno kmetijske narave in niso bili vešči dela na kmetiji⁶⁰. Na njihovo mesto so prišli spomladi 1947 novi kolonisti, ki so jih poimenovali kar zadružniki. Migracije na Apaškem polju so opazne tudi še v poznejših letih, predvsem iz Prekmurja. Predvsem v letu 1949 so se na Apaško polje naselili tudi Slovenci, ki so se vrnili iz Banata in Vojvodine.

Kolonizacija Apaške doline

Po volitvah 11. novembra so vsi zavedni in napredni Slovenci obračali svojo pozornost na Štajersko, posebno na okraj Gornja Radgona. Zakaj? Volitve, ki so se vršile v naš parlament, so bile povsod ena sama manifestacija za priporjeno oblast. A kaj se je dogodilo tu? Rezultat je pokazal, da veliko tukajšnjih ljudi ni razumelo novega časa ter so pod vplivom reakcije oddajali kroglice v skrinjico brez liste. Pa zakaj je bilo tako? Vpliv Nemcev, kulturbundovcev, ki so bili posejani po apaški dolini in ki so stoletja nacionalno ter socialno zatirali Slovence, še po njihovem popolnem polomu ni ponehal. Taki kulturbundovci so pod svoj vpliv dobili nekatere reakcionarne odbornike, ki so prišli na oblast iz spekulativnih namer. Tako je Jauk Štefan, predsednik in sekretar Krajčevnega odbora Trate, imel na dan volitev organiziranih 40 volivcev za skrinjico brez liste. Kot sekretar OF odbora je zaviral razvoj Osvobodilne fronte ter ni pustil, da bi se uveljavili poštene in zavedni Slovenci. Zakaj? Imel je za 350.000 din skritega različnega blaga, svoje obveznosti do Kulturbunda je ob volitvah tudi izpolnil. Takih primerov je veliko. Tako so še po osvoboditvi vladali našem ljudstvu kulturbundovci preko tamkajšnjih različnih Jaukov, Scapov in podobnih, ki so jim v vsem tili na roko.

Toda njihovo poslanstvo na naši zemlji je prenehalo. Kjer so po Hitlerjevili navodilih iskali življenjski prostor svojim rojakom na naši zemlji ter bili zvesti zagovorniki fašizma, kakor tudi med prvimi v borbi proti našem osvobodilnemu pokretu, jih je naša oblast vrgla čez mejo, tja, kamor spadajo. Slovenci, sproščeni te izdajalske navlake, so zaživeli novo svobodno življenje.

Takoj po izgonu švabov je v Gornjo Radgono prispehal vlak z dolgimi pulmani, polnimi naših kolonistov. Ze na postaji se je videlo, da prihaja novo življenje v apaško dolino. Kolonisti, vzključajo maršala Tita, naši Jugoslovanski armadi ter pojoč partizanske pesmi, ki so tako zvenele kakor takrat, ko so se porajale v najtežjih partizanskih borbah. Skoraj vsak je imel sliko Tita in Stalina. Vsaka skupina svojo zastavo. Takoj po pokrepčilu v Radgoni so odšli z avtomobili na svoja mesta. Komisija za kolonizacijo je imela polne roke dela z razmeščanjem. Samo s partizanskim načinom dela se je mogla kolonizacija tako uspešno izvršiti. Kajti partizani partizana najbolj poznajo. Kolonisti so se zelo hitro vživeli

v nove razmere. Danes veje iz njih sreča in zadovoljstvo. V vsaki hiši je red in snaga. Vsak kolonist hoče imeti sliko maršala Tita in našo zastavo. Vsak je dobil svoj dom, primeren za njegovo družino. Zraven živino in vse potrebno s pritlikinami za kmečka gospodarstva.

Lepa lega kraja, sama ravan, lepe ceste, bližnji gozdovi, elektrifikacija, dobra studenčna voda, zelo milo podnebje, vse to je vzradostilo naše koloniste, kajti uvideli so, da jim tak kraj prinaša boljše pogoje za življenje. Nek starček se je zjokal in rekel: »Dva sinova sta mi padla kot partizana, s tretjim sem prišel sem; vedno sem vedel, da bodo partizani zmagali, kajti moji sinovi ne bi tili v hribe, če ne bi bila njihova borba pravična!«

Partizani-borci danes gospodarijo svoji zemlji, ki so si jo sami osvobodili, le ti so bili najbolj upravičeni do te zemlje. In upravičeno je rekel poslanec tov. Zemljak na zasedanju Okrajne skupščine Radgone: »Mi jim ne zavidamo te zemlje naj jo dobi oni, ki je je najbolj vreden, da ne bo redila izdajalce našega naroda!« Da, ne bo jih več redila, kajti oni bodo nje zvesti sinovi in čuvarki slovenske narodnosti proti germanskemu vplivu preko meje.

Skupno z domačim prebivalstvom so kolonisti takoj izvolili nove OF odbore, ki so prevzeli upravno in politično oblast. Odnosi z domačim prebivalstvom so pristrčni ter so z njim povezani v vseh političnih in gospodarskih pogledih.

Kolonisti se dobro zavedajo svojega zgodovinskega poslanstva in v tem smislu nastaja že novo življenje, ki se izraža na političnem, ekonomskem ter kulturnem polju. Oni se dobro zavedajo, da je danes pravica in dolžnost slehernega državljanca, kmeta, delavca in izobraženca, delati za napredek in procvit naše Titove domovine. In tega se je tudi prijel nad 400 družin iz vseh predelov Slovenije, ne več v apaški kotlini, marveč v Titovi dolini, kakor jo sami nazivajo.

Zasedanje Okrajne skupščine Radgona dne 26. januarja t. l. je pokazalo velik napredek v okraju, kajti ljudstvo je samo obročunalo s protinacionalnimi elementi in jih izvrglo iz svoje srede kot nevredne člane ljudske oblasti. Sklepi in odloki, sprejeti na skupščini, kažejo velik napredek na političnem, gospodarskem in kulturnem polju. K temu razvoju bodo pripomogli v veliki meri tudi kolonisti. Vitkovič Janez.

Kmečki glas, 14. 2. 1946, št. 7

V navedenem članku je med drugim navedeno: »Partizani-borci danes gospodarijo svoji zemlji, ki so jo sami osvobodili, le ti so bili najbolj upravičeni do te zemlje.«

Delovni kmetje v borbi za socialistično preobrazbo vasi

Širok razmah zadružništva v Apaški kotlini

Vir: Ljudski glas, z dne 12. 5. 1949, stran 1.

⁶⁰ Zdenko Čepič, Problematika kolonizacije Apaškega polja pri izvajanju agrarne reforme po drugi svetovni vojni, Časopis za zgodovino in narodopisje št. 1, 1994, stran 137 in nasl.

Vir: Ljudska pravica, z dne 17. 7. 1946, stran 8.

Vir: Predaja krompirja (vir: razstava v Apačah z dne 20. 4. 2016).

Podržavljenje premoženja in denacionalizacija

Večina premoženja (predvsem kmetijska in gozdna zemljišča) so prešla v družbeno lastnino (v zemljiški knjigi kot splošno družbeno premoženje). Nekaj lastnine so prejeli tudi t. i. kolonisti, ki so prišli na domove prejšnjih lastnikov. Večinski upravljavec nacionaliziranega premoženja (kmetijskih zemljišč) na tem področju je bil Kmetijski kombinat Črnci.

Zakon o denacionalizaciji (v nadaljevanju ZDen), ki bi za nazaj saniral situacijo, je bil sprejet leta 1991⁶¹. Ker je bil sam zakon nedodelan, je doživel nekaj sprememb in tudi nekaj presoj Ustavnega sodišča RS. T. i. družbeno lastnino je v tem obdobju v upravljanje prevzel Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov RS. V začetku 90. let prejšnjega stoletja je tako na podlagi ZDen bilo vloženih nekaj sto zahtev na sedanjo Upravno enoto v Gornji Radgoni apaških Nemcev za vračilo podržavljenega premoženja. Navedeni zahtevki so se reševali dolga leta, predvsem se je kot predhodno vprašanje ugotavljalo državljanstvo upravičencev v takratnem času. Velika večina nekdanjih lastnikov (apaški Nemci) nacionaliziranega premoženja ni dobila vrnjenega, predvsem zaradi tega, ker so bili člani

61 ZDen, Uradni list RS, št. 27/91-I, s spremembami in dopolnitvami.

nemškega kulturbunda, niso imeli takratnega jugoslovanskega državljanstva oz. zaradi nepoznavanja slovenskega jezika takratnih upravičencev. Denacionalizacijski postopek za vračilo premoženja družini Meinel (dvorec v Črncih, druga stavbišča in 236 ha zemljišč) je pravnomočno zaključen. Zahtevek dedičev za vračilo je bil v celoti zavržen. V laičnih in tudi v strokovnih krogih je prav tako slišati, da je tako Zakon o denacionalizaciji prinesel še dodatne krivične rešitve.

Sklep – današnji pogled na izgon apaških Nemcev in na prihod kolonistov

V obdobju do osamosvojitve Slovenije (1991) se o izgonu apaških Nemcev ni govorilo. O izgonu ni bilo objavljenih ne strokovnih člankov in ne znanstvenih člankov. Na podlagi pravne ureditve takratnega socialističnega sistema v Jugoslaviji je bila omejena svoboda govora.

Današnje prebivalstvo apaškega območja na izgon gleda z mešanimi občutki, mnenje in prepričanje ljudi se razlikuje. Moramo vedeti, da se je sestava prebivalstva na območju današnje Občine Apače v zadnjih stotih letih povsem spremenila. Predvsem t. i. kolonisti, ki so se naselili na

domove izgnanih apaških Nemcev, imajo drugačne poglede na vzroke in posledice, ki so privedli do teh dogodkov.

Skupina še živečih izgnanih apaških Nemcev, ki sedaj živijo predvsem v Avstriji, vsako leto v zadnjem tednu meseca septembra priredi srečanje (t. i. Abstaller Treffen) v avstrijskem Murecku. Ta skupina v Murakeresztúru vsako leto 26. oktobra položi venec na tamkajšnjem obeležju v spomin 77 umrlim. Navedena srečanja preživelih so še vedno pod čustvenim vtisom takratnih dogodkov, včasih so tudi preveč nacionalistično obarvana.

Že po osamosvojitvi RS so nastale težnje po priznanju nemške manjšine v RS. V ta namen je bilo opravljenih veliko znanstvenih študij tako na slovenski strani (Nečak, Repe) kot tudi na avstrijski strani (Karner). Državi sta dosegli politični kompromis s sprejetjem sporazuma. Za spodbujanje določenih kulturnih in izobraževalnih medsebojnih dejavnosti je bil med obema sosednjima državama v letu 2002 sprejet Zakon o ratifikaciji Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti (BATKIZ), Ur. l. RS-MP, št. 5/2002. V ta namen so bila ustanovljena tudi določena »nemška« kulturna društva v Sloveniji (npr. Kulturno društvo Apaško polje), ki se še danes zavzemajo za uveljavitev pravic ostanka tukaj živečih prebivalcev nemške narodnosti.

Čeprav imajo zgodovinarji, pravniki, politiki in na Apaškem polju živeče prebivalstvo različno mnenje o izgonu apaških Nemcev, je pot k spravi mogoča. Prav je, da je izgon apaških Nemcev ljudem predstavljen čim bolj objektivno. Potreben je celostni pregled dogodkov skozi daljše obdobje. Pomembno je natančno interpretirati vzroke, ki so pripeljali do vseh posledic. Da bodo vsi dogodki predstavljeni v pravi luči, bodo potrebne še nadaljnje znanstvene raziskave. Verjetno bo trajalo še kakšno generacijo, da bodo vse strani priznale storjene napake iz preteklosti. Pomembno je, da mladih generacij navedeni dogodki ne bodo v prihodnosti obremenjevali in da bo prihodnost strpna tudi do narodnih (etničnih) manjšin.

Kolonizacija Apaškega polja kot dotedanjega nemškega otoka je ob narodnostni meji na Štajerskem imela poleg socialnega in narodnostnega povsem politični namen. Na eni strani na zapuščena posestva apaških Nemcev naseliti zavedne Slovence in spremeniti narodnostno sestavo prebivalstva ob meji, na drugi strani pa izboljšati politično to območje, da bi tudi volilna baza oblasti bila prisotna. Kolonisti so tudi ustanovili kmečke obdelovalne zadruge po vaseh Apaškega polja, ki pa so kasneje

propadla. V letu 1947–49 so na Apaško polje prišli tudi kolonisti, ki so se vrnili iz Vojvodine, in sicer 11 družin s 65 družinskimi člani⁶².

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni v sprotnih opombah, zato se jih posebej ne navaja.

.....
62 Zdenko Čepič, Problematika kolonizacije Apaškega polja, stran 148.

Uvod

V prispevku bom opisal zanimivo življenjsko zgodbo mojega pradedka Štefana Lehockega¹. Posebej bom izpostavil njegov odhod v Ameriko ter deportacijo v nemško koncentracijsko taborišče Dachau in tri ohranjena pisma v zvezi z navedenimi dogodki. Zaradi življenjskih situacij, v katere so ga prisilile okoliščine, je bil pravi poliglot, saj je aktivno obvladal zelo veliko tujih jezikov, in sicer slovenščino, madžarščino, srbsščino, hrvaščino, angleščino in nemščino.

Njegova
mladostna leta

Štefan Lehocki se je rodil 19. novembra 1887 v (Bačkem) Monoštru² v družini štirih otrok. Njegov oče je bil zidar in glasbenik. Priimek Lehocki ima korenine verjetno v poljskem jeziku oz. slovaškem jeziku. Najverjetneje so se njegovi predniki v želji po boljšem življenju preseljevali in se na tej poti začasno ustalili v vojvodinskem delu današnje Srbije, kjer je bilo veliko madžarsko govorečega prebivalstva. Preko Slovaške so se najprej ustavili ob Balatonskem jezeru, kjer so dobili svojo zemljo (Lehocki bi naj pomenilo »kot zemlja«–kot ledinski ime). Uradno (javno) poslovanje območja v madžarskem jeziku izkazuje tudi njegov krstni list, ki je v celoti napisan v madžarskem jeziku. Po pripovedovanju moje pokojne babice Katarine Tratnik, ki je bila njegova hči, je moral vojaški rok tri leta služiti v Budimpešti. Ker je bilo življenje na njegovi domačiji siromašno, se je tako leta 1908 preselil k sorodnikom na Dunaj, kjer je upal na boljše življenje. Na Dunaju se je priučil za železniškega strojevodjo (Lokomotivführer)³ in opravljal to delo na tamkajšnji zahodni železniški postaji (Westbahnhof) vse do leta 1912.

Pot Lehocki
Štefana v
Ameriko

V 19. stoletju so bile slovenske in sosednje (vzhodne in južne) pokrajine gospodarsko podpovprečno razvite. Bile so pretežno poljedelske, poljedelstvo pa je bilo zaradi majhnosti in tehnološke zastarelosti kmetij ter neznatnih vlaganj neučinkovito. Z odpravo tlačanstva leta 1848 so kmetje postali zemljiški lastniki, vendar jim je s to pravico bilo naloženo plačilo visokih davščin. Do prve svetovne vojne se položaj kmetov ni bistveno spremenil. Soočali so se z visokimi davki, nekonkurenčnostjo pridelovanja in naravnimi ujmami. Posledica je bila selitev v mesta, v maloštevilne industrijske centre, še bolj pa v tujino. Večina izseljencev je bila ravno kmečkih delavcev, ki v svoji domovini niso našli dela ali pa je bilo

1 Njegov priimek Lehocki je v arhivskih dokumentih zapisan zelo različno, npr. Lechozky, Lechocki, Lehoczky, Lehotzky ... V navedenem prispevku bom uporabljal zapis Lehocki.

2 Bački Monoštor (izvirno srbskoБачкиМоноштор; hrvaškoMonoštor; madžarskoMonostorszeg) je naselje v Srbiji, ki upravno spada pod mesto Sombor; slednje pa je del Zahodno-bačkega upravnega okraja. Bački Monoštor se nahaja v avtonomni pokrajini Vojvodina, nedaleč od meje z Republiko Hrvaško. Več: http://sl.wikipedia.org/wiki/Ba%C4%8Dki_Mono%C5%A1tor.

3 Potrdila o opravljanem usposabljanju za strojevodjo ni mogoče najti v arhivih. Tako tudi Elisabeth Schober v, Zapiskih pogovora s Tratnik Katarino, Ščap Ano in Ščap Dušanom z dne 28.05.2004.

to preslabo plačano. Med njimi je bilo tudi precej takih, ki so bili večši različnih obrti in dejavnosti kot npr. krojači, mizarji, tesarji, kuharji in podobno. Večina teh ni imela drugega premoženja kot krepke roke in željo po boljšem življenju. Mnogi med njimi so odšli z namenom, da si bi v tujini gmotno toliko opomogli, da bi si s prihranki zagotovili boljše možnosti za življenje v domovini. Želeli so si urediti dom, kupiti posestvo, začeti lastno obrt, poplačati dolgove in podobno. To so bili razlogi, ki so jih silili v Ameriko. Poleg omenjenih je bil pogost vzrok izogib vojaški službi, sodnemu pregonu, družinskim obveznostim (poroki zaradi neželene zanositve), nemalokrat pa zgolj pustolovska žilica⁴. Množično priseljevanje Slovencev v Ameriko po l. 1890 je zaustavila šele omejitvena priseljska zakonodaja ZDA z uvedbo kvotnega sistema l. 1924. Po približnih ocenah se je v tem času v ZDA priselilo več kot 250.000 Slovencev. Po ljudskem štetju v ZDA (1910) se je za slovenski materin jezik odločilo 123.631 oseb, rojenih na Slovenskem, in 59.800 oseb, rojenih v ZDA. Živeli so predvsem v državah New York, Pennsylvanija, Ohio, Illinois, Michigan, Minnesota, Montana in Kolorado. Največ so bili zaposleni v rudnikih, premogovnikih, jeklarnah in železarnah, v manjšem številu tudi v kmetijstvu in storitvenih dejavnostih. Mnogi so postali trgovci, gostilničarji in tudi poslovneži⁵.

Tovrstni razlogi so tudi Štefana Lehockega vodili pri odločitvi za pot v Ameriko.

The image shows two pages of a historical document. The left page is a 'DECLARATION OF INTENTION' form from the U.S. Department of Labor, Naturalization Service. It is titled 'UNITED STATES OF AMERICA' and 'DECLARATION OF INTENTION'. The form is for Stefan Lehocski, born in 1887, who is declaring his intention to become a citizen of the United States. He is currently residing at 448 Bullett St. Detroit, Michigan. The right page is a 'SUBSCRIBED AND SWORN TO' page, signed by Stefan Lehocski, and a 'CERTIFICATE OF CITIZENSHIP' page, signed by Thomas P. Farrell, Clerk of the Court.

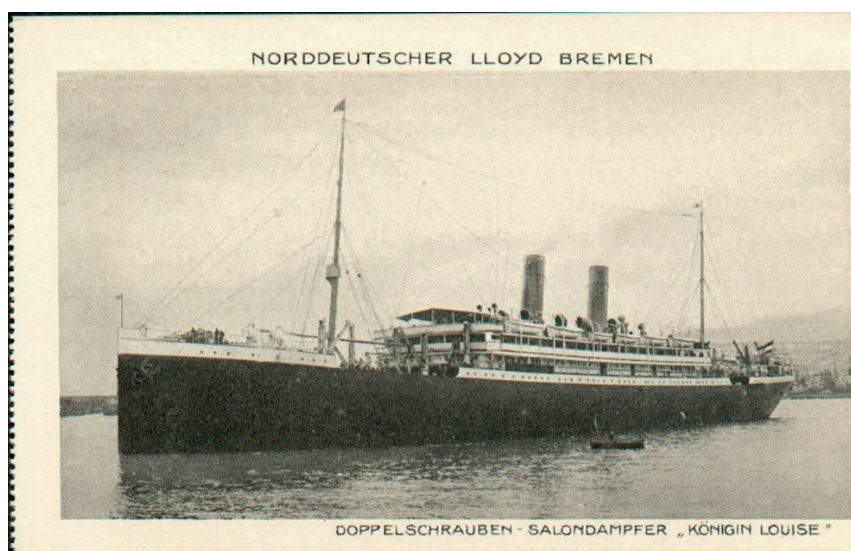
Uradni certifikat o potovanju Štefana Lehockega v Ameriko (zasebni arhiv).

Bodočo ženo Terezijo Ficko, roj. 10. 3. 1888, umrlo 29. 9. 1963 (bila je iz Šratovcev v bližini Radencev) je spoznal v Budimpešti, kjer se je izučila za kuharico. V Ameriko je odšel sam, vendar je bodoči izbranki naknadno poslal ladijsko karto za pot v Ameriko. Tako je Terezija Ficko naknadno sama prispela v Ameriko.

Iz arhivske dokumentacije izhaja, da je Lehocski Štefan v Ameriko (v New York) odpotoval dne 20. 4. 1912 (le nekaj dni po potopu ladje Titanik), in sicer iz nemškega Bremna z ladjo Königin Louise. Tja je prišel šele dne 1. 5. 1912. V zvezi z navedenim je ohranjen seznam potnikov s te ladje, na katerem so navedeni tudi natančni podatki o potnikih, npr. za namen njegovega potovanja je bil naveden obisk pri stricu.

⁴ http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm.

⁵ Tako; <http://washington.embassy.si/index.php?id=424>.

Ladja Königin Louise, s katero je Štefan Lehocki potoval v Ameriko (zasebni arhiv).

Navedena potniška ladja (parnik) je bila v prometu od 1897 do 1935. Do prve svetovne vojne je njen potniški promet obsegal pristanišči v New Yorku in Avstraliji. Ladja je bila dolga 166,3 m in široka 18,31 m. Sprejela je največ 148 potnikov v prvem razredu, 138 potnikov v drugem razredu in 1970 potnikov v tretjem razredu⁶.

Required by the regulations of the Secretary of Commerce and Labor of the United States, under Act of Congress approved February 20, 1907, to be delivered to the collector of customs at the port of arrival of the vessel.											
#2		S.S. <i>Königin Louise</i>		sailing from <i>Bremen</i>		April 20 th 1912					
No.	Name	Age	Sex	Rank	Religion	Place of Birth	Place of Residence	Occupation	Destination	Remarks	Signature
1	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
2	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
3	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
4	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
5	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
6	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
7	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
8	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
9	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
10	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
11	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
12	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
13	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
14	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
15	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>
16	<i>Altkie</i>	<i>41</i>	<i>M</i>	<i>First Class</i>	<i>German</i>	<i>Germany</i>	<i>Germany</i>	<i>Merchant</i>	<i>San Francisco</i>	<i>Admitted to U.S.</i>	<i>[Signature]</i>

Seznam potnikov Königin Louise (zapis pod številko 16 je navedba Štefana Lehockega).

Po pripovedovanju babice in ostalih sorodnikov je bil Štefan Lehocki vedno zelo ponosen, ker je dobil redno službo v avtomobilski industriji FORD v Detroitu, kjer je delal nekaj let. Iz starih dokumentov je zabeležen naslov 68 Griswold Street, Detroit, Mich., ki bi lahko bil njegov tedanji naslov bivanja.

6 Podrobneje: http://de.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6nigin_Luise_%281897%29.

Nakup kmetije v Črncih pri Apačah in ustvarjanje družine

Zaradi domotožja žene Terezije (domačija v Šratovcih) sta se z dovolj prisluženega denarja za vrnitev nazaj v Evropo sta se po osmih letih bivanja v Ameriki odločila, da si bosta nekje v bližini njene domačije iz Šratovcev kupila manjšo hišo oz. manjšo kmetijo za življenje. Zelo mu je odgovarjala domačija na samem z majhno kmečko hišico in nekaj njivami okoli, ki je bila naprodaj v Črncih št. 57 pri Apačah. Pokojna babica je omenila, da je Štefan Lehocki povedal, da so hišo tako daleč stran od mesta kot tudi hišico na podeželju, po madžarsko oz. poljsko poimenovali »Salasz«.

Na podlagi kupne pogodbe z dne 18. 7. 1920⁹ sta tako kupca Štefan in Terezija Lehocki v Črncih št. 57 od prodajalca Antona in Marije Hamlitsch (ki sta se odselila v Avstrijo) kupila manjšo kmetijo (vložne številke 68, 69 in 279). Zanimivo je, da je ravno dne 18. 7. 1920 vojska kraljevine SHS dokončno zavzela, kraljevini SHS dodeljeno in pretežno z nemškim prebivalstvom, naseljeno Apaško kotlino.

Iz sklepa Okrajnega sodišča Radkersburg z dne 9. 8. 1920 izhaja, da sta bila Stefan in Theresia Lehocki vsak do ½ vpisana kot lastnika navedenih nepremičnin v zemljiško knjigo. Potomci družine Hamlitsch (nekdanji lastniki nepremičnin) še danes živijo v bližini Gradca, in sicer v Hausmannstättenu v Avstriji. Iz plačilnega naloga št. 263/1920 z dne 19. 11. 1921 krajevnega Davčnega urada v Gornji Radgoni izhaja, da se je od kupne pogodbe v višini 141.034 kron pravočasno že plačala pristojbina v višini 14.104 kron (dne 30. 4. in 17. 8. 1921).

Na začetku je imela družina Lehocki težave z delom na kmetiji. Štefan Lehocki na začetku težkega dela na kmetiji ni bil vešč. Dne 12. 4. 1921 se je rodila njuna hči Marija Lehocki (umrla 26. 9. 1994) ter dne 11. 11. 1923 še hči Katarina, poročena Tratnik (umrla 25. 3. 2009). Obe sta pokopani na apaškem pokopališču.

Iz razglasa št. 9168 z dne 23. 3. 1923 Pokrajinske uprave za Slovenijo izhaja, da je bil namesto Ivana Tratnika za občinskega gerenta v Črncih imenovan Štefan Lehocki, posestnik, iz Črncev 57 (v Ljubljani, dne 24. 3. 1923)¹⁰. Skoraj vsaka najmanjša vas je postala svoja občina. Ker volitev občinskih organov ni bilo mogoče takoj izvesti, je bil za vsako občino imenovan gerent, ki je upravljal županske posle. Kljub temu da so v tem času na apaškem območju še živeli pretežno nemški prebivalci, je narodna (slovenska) politika imela interes a vodstvene politične funkcije postaviti trdne, zavestne Slovence.

Druga pot preko luže je Štefana Lehockega vodila v Argentino (v Buenos Aires, kamor je odpotoval sam) leta 1928–1929, a se je zaradi premajhnega zaslužka (vzrok je bil svetovna gospodarska kriza) hitro vrnil nazaj domov k svoji družini.

Celotna družina Lehocki okrog leta 1935 (oče Štefan, mati Terezija, sin Ivan, levo hči Marija, desno hči Katarina)-zasebni arhiv.

⁹ Po prvi svetovni vojni je bila tako na podlagi Saintgermainске pogodbe (sprejeta 10.9.1919, v veljavo je stopila 16.07.1920) Apaška kotlina dodeljena kraljevini SHS (meja se je določila na sredinski črti reke Mure z Republiko Avstrijo). Več: Dušan Ščap, Dodelitev Apaške kotline kraljevini SHS 1919–1920, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 2011, stran 128–136.

¹⁰ Uradni list Narodne vlade SHS iz leta 1923, št. 32, letnik V., stran 218.

V obdobju domovanja v Črncih je Štefan Lehocki prav tako postal član sokolskega društva¹¹, ki je bilo ustanovljeno kot telovadno in narodno društvo. Sokolska ideologija je spodbujala narodno in kulturno zavest ter je k disciplini telesa in duha vzgajala ob telesni vzgoji. V času Avstro-Ogrske in tudi kasneje je bilo sokolstvo pomembno gibalno v povezovanju slovenskega naroda proti Avstrijcem. Društvo Sokol v Gornji Radgoni, ki je bilo ustanovljeno leta 1919, je pozneje ustanovilo še četo v Apačah¹².

Deportacija v koncentracijsko taborišče Dachau

Iz uradnega arhiva iz Dachau iz Nemčije izhaja, da je bil Štefan Lehocki zapreti v koncentracijskem taborišču Dachau od 16. 11. 1941 do 29. 4. 1944, številka ujetnika 28673. Vedeti moramo, da je bilo apaško območje v tistem času še vedno pretežno poseljeno z nemškim prebivalstvom, ki je v letu 1938 bučno proslavilo priključitev Avstrije k tretjemu nemškemu rajhu. Prav tako so bili nekateri nemški prebivalci vključeni v t. i. Kulturbund¹³.

Štefan Lehocki je aktivno sodeloval v t. i. sokolskem društvu, kar je bil verjetno tudi glavni t. i. politični razlog za aretacijo in kasneje za deportacijo v koncentracijsko taborišče. Po aretaciji takoj na začetku vojne je bil odpeljan v grad Borl pri Ptuj. Babica je velikokrat pripovedovala, da je šla s kolesom v grad večkrat obiskat svojega očeta in ker je zelo dobra znala nemški jezik ji je stražar dovolil iti na kratek obisk k očetu, ki ji je naročil, kako naj gospodarijo doma na kmetiji. Kasneje je bil premeščen v kasarno Melje v Mariboru (ker je dobro znal nemški jezik se je izognil usmrtni), od tam pa v koncentracijsko taborišče Dachau v južni Nemčiji.

Dachau je bil prvo koncentracijsko taborišče, ustanovljeno 21. marca 1933 s strani nacistov. Taboriščna cona je zajemala 32 barak. V teh so bili jetniki z različnim statusom (politični nasprotniki, judje, ind.), ki so bili izključno moški. Del barak je bil urejen kot hiralnica. Del prostorov je bil rezerviran za medicinske poskuse na ljudeh. Na ograjenem zemljišču je morala biti posebna kuhinja, pralnica in drugi funkcionalni prostori. Leta 1942 so poleg glavnega taborišča postavili krematorijsko območje. Število žrtev med leti 1933 in 1945 se giblje nekje okrog 188.000, med leti 1940 in 1945 nekje 28.000 (op. o številu žrtev obstajajo različni podatki). Taborišče so osvobodili Američani 29. aprila 1945¹⁴. Približno 1.700 je Slovencev, ki niso preživeli koncentracijsko taborišče Dachau. Po osvoboditvi je bilo v Dachau približno 1.800 preživelih Slovencev.

Tako so 3 ženske, torej celotna družina, ostale same na posestvu v Črncih, kjer se je morala spoprijeti z novo situacijo in težkim delom na kmetiji. Ves čas so živele v strahu, da bodo še njih odselili v taborišče. Veliko prijaznih ljudi je med vojno občasno prišlo pomagati opraviti kakšno »moško« delo na njihovo kmetijo.

Last Name:	LEHOCKI
First Name:	Stefan
Title:	
Birth Day:	19
Birth Month:	Nov
Birth Year:	1887
Birth Place:	Monoztor
Came From:	
Residence (town):	Schirmdorf
Residence (street):	Kr. Luttenberg
Prisoner Number:	28673
Date of Arrival:	zug. 16 Nov 1941
Disposition:	entl. 29 Apr 1944
Disposition (translated):	released. 29 Apr 1944
Comments:	
Category:	Sch. Jug.
Category (translated):	prisoner. Yugoslavian.
ID:	196366
Page:	3348/Scha.
Disk:	4
Image:	1415

11 Sokol je bilo prvo telovadno društvo na Slovenskem s polnim nazivom Gimnastično društvo Južni sokol. Oktobra 1863 ga je v Ljubljani ustanovila skupina slovenskih rodoljubov. Več; http://sl.wikipedia.org/wiki/Sokol_%28dru%C5%A1tvo%29. Leta 1929 je bil izdan Zakon o ustanovitvi Sokola kraljevine Jugoslavije – enotne organizacije.

12 Več; Jože Rogan, Sokoli v Občinah Radgona, Radenci in Sveti Jurij ob Ščavnici, Glasilo, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 1998, št. 2, stran 51 in nasl.

13 O nacističnem delovanju med drugo svetovno vojno več; Dušan Ščap: Das Apaško polje/Abstaller Feld in den Jahren 1941-1945 Südoststeirischer Verein für Heimatkunde, Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Feldbach – Graz, 2013, Leykam-Tabor, Heft 12.

14 Več; http://sl.wikipedia.org/wiki/Koncentracijsko_tabori%C5%A1%C4%8De_Dachau; <http://www.holocaust-history.org/dachau-gas-chambers/>; <http://www.kz-gedenkstaette-dachau.de/>.

Predvsem zavzemanje tedanjega župana Apač Thomasa Simentschitscha za izpustitev iz Dachaua je botrovalo temu, da je bil Štefan Lehocki dne 29. 4. 1944 izpuščen iz taborišča. Navedeno je prav tako dokumentirano v članku sina Thomasa Simentschitscha, Franza Simentschitscha¹⁵. Avtor povzema prošnjo svoje mame Marie iz leta 1945 za izpustitev svojega moža Thomasa iz zapora, v kateri je med drugim zapisano, da se je njen mož kot župan zavzemal tudi za ujete in izseljene Slovence, kar lahko potrdi Štefan Lehocki, ki je bil na njegovo prošnjo izpuščen iz koncentracijskega taborišča Dachau. Pokojna babica ni vedela natančno povedati o navedenem, omenila je le, da so se določeni občani zavzemali za njegovo izpustitev.

Preživetje v Dachau mu je omogočilo tudi marljivo delo v taboriščni kuhinji in dobro zanje nemškega jezika.

Reg. Nr.	Tag, Dat.	Name, Vorname	hapt. Nr.	Geburtsdatum	Geburtsort	Stand	Religion	Abgang	Beruf	Wohnort u. Straße
11111	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11111	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11112	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11112	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11113	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11113	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11114	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11114	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11115	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11115	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11116	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11116	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11117	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11117	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11118	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11118	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11119	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11119	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11120	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11120	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11121	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11121	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11122	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11122	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11123	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11123	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11124	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11124	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11125	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11125	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11126	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11126	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11127	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11127	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11128	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11128	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11129	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11129	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11130	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11130	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11131	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11131	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11132	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11132	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11133	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11133	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11134	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11134	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11135	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11135	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11136	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11136	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11137	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11137	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11138	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11138	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11139	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11139	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11140	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11140	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11141	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11141	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11142	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11142	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11143	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11143	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11144	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11144	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11145	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11145	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11146	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11146	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11147	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11147	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11148	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11148	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11149	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11149	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11150	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11150	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11151	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11151	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11152	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11152	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11153	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11153	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11154	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11154	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11155	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11155	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11156	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11156	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11157	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11157	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11158	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11158	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11159	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11159	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11160	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11160	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11161	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11161	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11162	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11162	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11163	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11163	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11164	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11164	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11165	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11165	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11166	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11166	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11167	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11167	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11168	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11168	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11169	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11169	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11170	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11170	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11171	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11171	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11172	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11172	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11173	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11173	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11174	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11174	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11175	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11175	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11176	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11176	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11177	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11177	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11178	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11178	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11179	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11179	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11180	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11180	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11181	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11181	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11182	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11182	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11183	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11183	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11184	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11184	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11185	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11185	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11186	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11186	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11187	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11187	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11188	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11188	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11189	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11189	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11190	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11190	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11191	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11191	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11192	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11192	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11193	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11193	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11194	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11194	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11195	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11195	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11196	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11196	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11197	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11197	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11198	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11198	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11199	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11199	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1
11200	19. 11. 39	Lehocki, Stefan	11200	19. 11. 39	Dachau	1	1	1	1	1

Podatki o ujetništvu Štefana Lehockega v koncentracijskem taborišču Dachau¹⁶ ter uradni zapis.

Iz dokumenta¹⁷ je razvidno, da se je zaplenjeno posestvo v Schirmdorfu/Črncih 57 (s strani nemškega rajha) nekdanjega lastnika Štefana Lehockega z dnem 31. 7. 1944 sprostilo. Prav tako je določeno, da mora prejšnji lastnik poravnati vse davčne obveznosti od dneve zaplembe pri pristojnem davčnem uradu.

Pisma iz koncentracijskega taborišča Dachau

Ohranila so se tri pisma, ki jih je Štefan Lehocki poslal iz koncentracijskega taborišča Dachau v Nemčiji. Vsa pisma so iz leta 1943. Ker sam ni znal formalno natančno pisati v nemškem jeziku, je prosil prijatelja sojetnika, da mu je po njegovem nareku pisal pisma. Po pripovedovanju babice mu je pomagal Jud Sepp Frey iz Schwarzwalda, ki je imel zelo lepo in čitljivo pisavo. Sepp, ki je prav tako preživel taborišče, ga je prišel obiskati v Črnce leta 1954.

Režim pošilk v Dachau in iz njega je bil podvržen zelo strogi kontroli. Vsa pisma so bila prebrana in niso smela vsebovati nobenih indicov na dejanske razmere v taborišču in na vojno dogajanje. Prvo pismo je bilo napisano z drugo pisavo kot ostali dve. Vsebina pisem govori o zanimanju, kako je doma, kako gre ženi in celotni družini, kako morajo kmetovati ... Prav tako je bilo v pismih izraženo hrepenenje po svobodi in vrnitvi domov. Za preživetje mu je družina pošiljala tudi omejene pakete s hrano. Kljub vojnemu času je poštni promet potekal sicer z zamudo, a skoraj nemoteno.

15 Franz Simentschitsch, Vertreibung aus dem Abtsallerfeld (Apaško polje), v Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, 2005, stran 193.

16 <http://stevemorse.org/dachau/>.

17 »Der Beauftragte des Reichskommissars f.d. Festigung Deutschen Volkstums, Dienststelle Marburg/Drau, Referat Steuertreuhand, št. HA V/Häu/Sp/V 12362/44 z dne 6. 9. 1944«.

Pismo se je lahko pisalo samo na določenem formularju z omejenim številom vrstic. Na prvi strani je bilo določeno navodilo (izdano s strani poveljnika taborišča »Lagerkommandant«), ki so ga morali ujetniki in pošiljatelji pri pisemskem prometu upoštevati:

»Vsak ujetnik lahko v enem mesecu prejme oziroma odpošlje svojim bližnjim dve pismi oz. dve razglednici. Pisma ujetnikom morajo biti v dobro čitljivi pisavi, napisana s tušem in lahko vsebujejo največ 15 vrstic na eno stran. Spremenljivo je samo pismo v standardni velikosti. Ovojnice ne smejo biti podložene. V enem pismu je lahko priloženih samo 5 znamk po 12 pfenigov. Vse ostalo je prepovedano in se bo zaplenilo. Poštne razglednice imajo lahko 10 vrstic. Fotografije ne smejo služiti kot poštne razglednice. Denarne pošiljke preko poštних storitev so dovoljene, vendar je pri tem treba navesti točno ime in priimek, rojstni datum in ujetniško številko osebe. Časopisi so dovoljeni, vendar se lahko naročijo samo preko poštne K.L. Dachau 3K. Paketi se lahko preko pošte v omejenem obsegu pošiljajo. Prošnje za izpustitev iz taborišča so brezpredmetne. Obiski in pogovori z ujetniki koncentracijskega taborišča so na splošno prepovedani. Vsaka pošta, ki teh navodil ne upošteva bo uničena.«

Pismo 1 z dne 15. 1. 1943.

Na prvi strani pisma je navedeno taborišče »Konzentrationslager Dachau 3 K«, prejemnik: Familie Theresia Lehozky, Schirmdorf 57, Post Abstal, bei Radkersburg, Untersteiermark, pošiljatelj: Stefan Lehocki, 19.11.1887, Gef. Nr.: 28673, Stammabteilung Bad Tölz.

Vsebina (prevod iz nemškega jezika):

»Moji dragi! Upam, da ste prejeli moje zadnje pismo. Na vaše pismo čakam že zelo dolgo zama, zakaj? Strah me je, upam, da se vam ni kaj zgodilo? Od strica (op. iz Dunaja), pričakujem tudi pismo. Mogoče prejmem obe pismi danes. Ste zdravi in kako vam gre sedaj, z vsem? Jaz sem zdrav, prav tako se veselim vašega paketa. Riegerbaueja lepo pozdravljam. Kako vam gre z drvi, jih imate dovolj za kurjavo. Prosim, da me o vsem, kar me zanima, podrobno obveščate. Ste prodali bika? Je pri vas tudi tako mrzlo in je tudi pri vas zapadlo veliko snega? Vam je pisal moj oče? Franz je še vedno na Dunaju, kakšno delo ima? Pozdravite ga lepo. Za danes je dovolj, pozdrave in poljubčke moji ljubljeni ženi (Mutti) in sladkim otrokom, vse najboljše vaš oče Štefan.

P.s. 12. 1. 1943 sem prejel vašo pismo z dne 20. 12. 1942 in paket. Prisrčna hvala. Kathi, njeno karto sem prejel, najlepša hvala. Z veseljem sem vse prejel. Pozdravlja vas vse in pošilja vsem vam poljubčke vaš oče. Nasvidenje.«

Pismo 2 z dne 22. 8. 1943.

Vsebina (prevod iz nemškega jezika): »Moji dragi! Lepo razglednico iz Dunaja z veseljem prejel, prav tako sem danes prejel pismo z 18. avgusta in včeraj paket. Vse je hitro prispelo. Tako ste si moje drage ženske le končno ogledale Dunaj z okolico, kjer sem predavnimi časi na zahodni železniški postaji (Westbahnhof) delal kot železniški strojevodja – dolgo je tega. Takrat sem še bil samski in danes si moje ženske ogledujejo Dunaj, kako hitro je čas minil in kako kratko je lahko eno človeško življenje. Na to pomislite moje ženske v domači mirnosti. Zelo sem vesel, da ste dobili toliko prašičkov in pustili krave, da torej veste, kako kmečko gospodarstvo napreduje. Prav tako sem vesel, da ste dali 100g za streho. Škoda, da ne morete dobiti sadja, posebej bi se razveselil jabolk. Dobro je, da raste grozdje, upam da ga bo obilno. Le kje se nahaja teta Katica, veliko mislim na njo, upam da je zdrava in da se ponovno srečamo, saj vojne mora biti tudi enkrat konec. Pri košnji vam bo verjetno nekdo pomagal. Da so vsi v vaški skupnosti na moji strani in mi želijo, da se kmalu vrnem v domovino, mi je v veliko veselje in upam, da bo prišel dan osvoboditve, ki ga tako silno pričakujem. Ne vem nič podrobnega. Na raport ne morem iti. Takšne prošnje potrebujejo svoj

Prva stran formularja (z navodili) pisma Štefana Lehockega iz Dachaua – zasebni arhiv.

čas. Sem pa prepričan, da bo vse šlo dobro. Nikoli nisem storil nič krivega. Tukaj izpolnjujem vse naloge, kakor se spodobi, torej upajmo na najboljše, da bom kmalu spet videl Vas in domovino in Vam pomagal pri delu. Prosim, če se lahko spet pogovorite z gospodom županom in če ima podporo celotne občine, lahko uspemo z našo prošnjo. Pravočasno poskrbite za kurivo, les in premog. Zima se bliža, zato poskrbite še za to. Srčne pozdrave vsem in bližnjim od očeta Štefana».

Pismo 3 z dne 31. 10. 1943.

Vsebina (prevod iz nemškega jezika): » Moji dragi! Vaše lepe pozdrave z dne 24. 10. 1943 sem z veseljem prejel, najlepša hvala. Prav tako sem z veliko veselja prejel vaš paket, čigar vsebina je bila dobra in mi je povzročila veliko veselja. Najlepša hvala moji dragi. Prav tako sem prejel 10 mark. Hvala. Makova potica je bila odlična, kura prav tako tudi sir, maslo in jabolko, vse je bilo še zelo dobro. Srčno se zahvaljujem, tudi za dober kruh. V vašem pisanju sem zasledil, da ste vsi zelo marljivi pri opravljanju svojega dela. Z delom niste zaostali in ste vse opravili. Imate zelo lepo jesensko vreme, tu je prav tako zelo lepo vreme. Lepo je opazovati listje dreves v raznovrstnih barvah. Hrepenim po domačih poljih in gozdovih. Kako srečen je lahko človek, ki lahko v naravi razpre peruti svoje duše in je vsaj svoboden. Revež, dragi moji, je le-ta, ki je nesvoboden. Svoboda je res najdragocenejša stvar, ki jo lahko človek ima. To komaj ugotoviš, ko jo izgubiš. Včasih pridejo ure in dnevi, ko je srce polno hrepenenja po domovini in dragih, da ti ga skoraj raznese. Ampak kaj pomaga to, Vsaka rana boli, toda zaceli se, četudi počasi in tako bo tudi to hrepenenje se uresničilo in se bomo ponovno doma srečali. Če ostanemo seveda vsi zdravi, kar je najpomembnejše. Moja draga Katica, imela boš kmalu rojstni dan, mislim na to. Želim ti vse najboljše, predvsem pa, kar si sama želiš, veliko zdravja in vso ostalo srečo, ki jo potrebuje mladenka na svoji življenjski poti. Saj tudi srečo se da osvojiti, priboriti in preizkusiti v igri spreminjajoče se življenjske usode. Ostani si sama zvesta s svojimi starši kot do sedaj. Draga Katica, pomagaj mami v teh težkih časih, v nadaljnjem življenju ti bo to blagoslovljeno. Misli vedno na to, spoštovan je tisti, ki se sam spoštuje. Pozdravljam vse sorodnike v vasi, tako tudi strica in teto in ostale sorodnike. Pišite mi spet. Srčne pozdrave od očeta Štefana».

Doživetje lepe starosti na domačiji v Črncih

Po vrnitvi domov je Štefan Lehocki potreboval dolgo časa, da si je opomogel od psihičnih in fizičnih naporov, ki jih je preživel v taborišču. Težko je hodil, ker ga je taboriščni vojak močno udaril v gornji del noge, posledice tega udarca je čutil vse do smrti. Kasneje je doma delal bolj lahkotna dela, rad je kuhal in spil kakšen kozarec domačega rdečega vina. Zaradi visokega pritiska se je doma zdravil s pijavkami, ki so mu iz nog izsesale kri. Doma je govoril v nemškem in slovenskem jeziku, svojim sorodnikom pa je pisal pisma v madžarskem jeziku.

Iz zadružne izkaznice št. 77 z dne 10. 8. 1946 Nabavno-prodajne zadruga Apače izhaja, da je posestnik Štefan Lehocki vplačal v zadrugo delež 150 din ter pristopnino v višini 10 din¹⁸. Potrdilo z dne 6. 4. 1948 Krajevnega ljudskega odbora Apače o prigrasitvi za vpis v državljansko knjigo LR Slovenije za Štefana Lehockega, Črnci 57. Pobotnica 237229 z dne 10. 5. 1958 Državnega zavarovalnega zavoda, podružnica M. Sobota, o vpisu zavarovanca Štefana Lehockega. Prijava za odjem električne energije (Elektro Maribor – okolica Gornja Radgona) z dne 23. 11. 1961 na ime odjemalca Štefana Lehockega. Potrdilo uprave »TV-15« Ljubljana za N-din 9 vplačane naročnine za II. poll. 1968 za Štefana Lehockega.

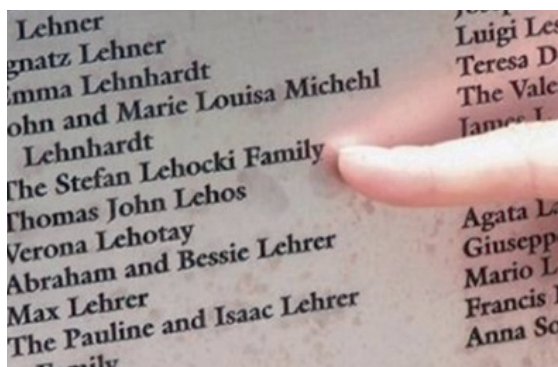
Iz navedenega vidimo, da je bil Štefan Lehocki kljub letom še vedno aktiven in je hotel sam upravljati z družinskim denarjem, zato so bile naročnine še vedno vpisane na njegovo ime. Štefan Lehocki je umrl v 88 letu starosti, dne 7. 9. 1975 na domačiji v Črncih in je pokopan na pokopališču v Apačah.

¹⁸ O zadrugah; mag. Dušan Ščap, Kmetijsko obdelovalne zadruga na območju Apaške doline 1946–1949, Zgodovinski listi, Zgodovinsko društvo Ljutomer, 2013, stran 100–117.

Sklep

Ena veja potomcev Štefana Lehocki tako še vedno živi in obdeluje kmetijo v Črncih 42 (prej Črnci 57), ki jo je leta 1920 kupil Štefan Lehocki¹⁹.

Pred leti je bila družina Štefana Lehockega vpisana v obeležje kot imigrantska družina, ki se je preselila v Ameriko. Seznam ljudi priseljencev se imenuje WALL OF HONOR (stena časti). Nahaja se na majhnem otoku pred New Yorkom – Ellis Island. Na Ellis Island so prispeli vsi priseljenci, kjer so jih temeljito pregledali in zdrave spustili naprej v Ameriko. Tukaj se nahaja tudi muzej ameriških priseljencev.

Zapis priseljenske družine Štefana Lehockega na Ellias Islandu pri New Yorku (zasebni arhiv).

Uradni certifikat družine Štefana Lehockega²⁰(zasebni arhiv).

Literatura in viri

Literatura in viri so navedeni pri sprotnih opombah, zato se jih posebej ne navaja.

19 Prav tako je avtor Franz Josef Schober, pri svojem članku o apaškem pokopališču tudi na kratko opisal življenjsko zgodbo Lehocki Štefana. Več: Franz Josef Schober, Ein Friedhof jenseits des Flusses, Der Friedhof von Apače/Abstall als familien-, orts-und zeitgeschichtliche Quelle, v Feldbacher Beiträge zur Heimatkunde der Südoststeiermark, Heft 9/10, 2005, stran 224.

20 <http://www.wallofhonor.org/>.